

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

Данило Д. Бабић

**Стратегије развоја Подсахарске Африке:
улога старих и нових глобалних актера**

Докторска дисертација

Београд, 2022.

University of Belgrade
Faculty of Political Science

Danilo D. Babić

Development strategies of Sub-Saharan Africa: role of old and new global actors

Doctoral dissertation

Belgrade, 2022.

Ментор:

др Драган Симић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

др Александар Милошевић, доцент, Универзитету Београду, Факултет политичких наука

др Горан Тепшић, доцент, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

др Ивона Лајевац, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду

Датум одбране _____

Изјаве захвалности

Допринос настанку овог рада дошао је од низа људи. Најпре желим да се захвалим Зорану Ћирјаковићу чији су маестрални текстови у мени пробудили жељу за проучавањем Африке. Неизмерну захвалност дугујем проф. др Радмили Накаради која је од првог тренутка препознала релевантност теме и охрабрила ме да наставим са истраживањем, упркос чуђењу преовлађујуће већине. Веома сам захвалан за све разговоре, коментаре, савете; увек максимално конструктивне, добронамерне и изнесене без имало сујете. Најсрећнији сам што су се ти савети наставили и од тренутка када више нису представљали професионалну обавезу. Хвала проф. др Драгану Симићу, доц. др Александру Милошевићу и Драгану Живојиновићу који су се прихватили посла у тренутку када нико други то није желео. Захвалност дугујем и Катарини Петровић која је увек била максимално предусретљива, проф. др Драгану Ђукановићу – мом мотиватору и подршци „из сенке“. Посебно хвала мојој колегиници са Института за међународну политику и привреду др Ивони Лађевац за велики допринос у завршној фази овог рада, поверење, ентузијазам и подршку коју уживам од првог дана мог доласка на институт.

Бескрајно хвала: мом „Кризном штабу“ – Јованки Кувекаловић-Стаматовић и Вуку Лазићу који су били уз мене за све туге и радости моје досадашње академске каријере, као и колегиници др Јелени Вићентић, саборцу у борби за права Глобалног југа и сапутнику од првог дана докторских студија, што ми је отворила нове видике. Мом куму Жарку Золотићу што још од основне школе вредно бруси мој стил писања. Пријатељима који ме најбоље познају, Милицы Поповић и Алекси Злокасу, на које у сваком тренутку могу да рачунам.

Кваме Нкрумах је једном рекао да се осећа Африканцем не зато што је рођен у Африци, већ зато зато што се Африка родила у њему. И ја делим то осећање. Да би се човек који нема никакве везе са Африком толико повезао са континентом коме је кроз историју нането толико зла и неправде, уверен сам, мора имати развијен и истанчан осећај за правду. Хвала мојим родитељима, Зорки и Драгану што су ми усадили и однеговали тај осећај.

"Emancipate yourself from mental slavery, none but ourselves can free our minds".

Marcus Garvey/Bob Marley

У Београду 2022. године

Данило Бабић

Стратегије развоја Подсахарске Африке: улога старих и нових глобалних актера

Сажетак

Почетком XXI века долази до нове „јагме за Африку“. Надметање за утицај у подсахарском региону води се између старих глобалних актера – у које спадају бивше колонијалне силе, САД, и међународне финансијске институције, и нових глобалних актера – пре свих Кине и Индије. Иако је ново надметање у пуном јеку, у Подсахарској Африци су још увек видљиве последице оног првобитног, колонијалног надметања европских сила које је започело 1884. године Берлинском конференцијом. Колонијализам је на Подсахарску Африку оставио велике негативне последице у виду злочина над становништвом, пљачке природних ресурса и културних добара, разградње локалних институција, као и бројне последице социолошко-психолошког карактера које још увек отежавају функционалну организацију друштва, економски раст и развој. Економске политике које су спровођене под окриљем међународних финансијских институција у деколонизованим подсахарским државама, оличене у програмима структурног прилагођавања, произвеле су негативне последице по економију и грађане подсахарских држава.

Рад настоји да сагледа стратегије развоја које су примењиване у Подсахарској Африци, почев од локалних стратегија, затим поменутих програма структурног прилагођавања и на крају стратегија нових глобалних актера. Полазећи од афроцентричног становишта рад анализира резултате примењених стратегија. Крајњи циљ је формулисање алтернативне стратегије развоја која би била заснована на унутрашњим потенцијалима Подсахарске Африке, која би прекинула континуитет старих (нео)колонијалних пракси и спречила нове глобалне актере у евентуалној намери да наметну властите неоколонијалне праксе.

Кључне речи: Африка, развој, неоколонијализам, структурно прилагођавање, ММФ, Светска Банка, Кина, Индија

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународне студије

УДК број: 330.34:(327(5/9)325)

Development strategies of Sub-Saharan Africa: role of old and new global factors

Abstract

At the beginning of the 21st century, the New Scramble for Africa had begun. The competition for influence in the Sub-Saharan region is among old global actors - which include former colonial powers, the United States, and international financial institutions, and new global actors - above all China and India. Although the new competition is ongoing, the consequences of the original colonial expansion of European colonial powers, which began in 1884, with the Berlin Conference, are still visible in Sub-Saharan Africa. Colonialism has had a great negative effect on Sub-Saharan Africa in various ways: slave trade, forceful deportation, mass killings, looting of natural resources and cultural goods, the disintegration of local institutions, as well as numerous socio-psychological consequences that still hinder the functional organization of society, economic growth, and development. Economic policies implemented under the auspices of international financial institutions in decolonized Sub-Saharan countries, embodied in structural adjustment programs, have produced negative consequences for the economy and citizens of those countries.

The paper seeks to review the development strategies implemented in sub-Saharan Africa, starting with local strategies, then the aforementioned structural adjustment programs, and finally strategies of new global actors. Starting from the Afrocentric point of view, the paper examines the results of the strategies mentioned above. The ultimate goal of the paper is to formulate an alternative development strategy based on Africa's internal potentials, which would break the continuity of (neo)colonial practices and prevent new global actors from imposing their own neocolonial practices.

Keywords: Africa, development, neocolonialism, structural adjustment, IMF, World Bank, China, India

Scientific field: political sciences

Scientific subfield: international studies

UDC number: 330.34:(327(5/9)325)

Садржај

Увод.....	1
I Полазна методолошка разматрања	
1. Формулисање проблема и предмета истраживања.....	4
1.1. Временско одређење.....	7
1.2. Предмет истраживања.....	8
2. Циљеви истраживања.....	9
3. Хипотетички оквир.....	10
4. Методолошки оквир.....	10
5. Очекивани резултати и научни допринос.....	11
II Теоријски оквир	
1. Критика теорије модернизације.....	13
2. Теорија зависности.....	16
3. Постколонијална теорија.....	19
3.1. Главни правци развоја.....	19
3.2. Положај постколонијалне теорије у систему теорија међународних односа.....	24
3.3. Однос постколонијалних и развојних студија.....	26
3.4. Постколонијална теорија и економска питања.....	28
4. Постразвојна теорија.....	29
4.1. Главни токови постразвојне теорије и истакнути мислиоци.....	29
4.2. Афричке филозофије развоја и концепт ослањања на властите снаге (<i>self-reliance</i>).....	33
4.2.1. Основе политике ослањања на властите снаге.....	35
4.2.2. Могући нежељени ефекти ослањања на властите снаге.....	36
4.2.3. Шта стратегија ослањања на властите снаге не представља.....	36
4.3. Критички поглед на постразвојну теорију.....	36
5. „Стратегија раскида“ Самира Амина.....	38
6. Пут ка афроцентричном становишту.....	40
6.1. Дебате унутар афроцентризма.....	40
6.2. Панафриканизам.....	41
III Одлике политичког и економског система у државама Подсахарске Африке крајем XX и почетком XXI века	
1. Политичка економија Подсахарске Африке.....	45
1.1. Структура друштва у Подсахарској Африци.....	45
1.2. Препреке за економски развој.....	46
1.3. Питање суверенитета и демократије у Подсахарској Африци.....	49
2. Социјална слика Подсахарске Африке.....	53
2.1. Сиромаштво.....	53
2.2. Стање у сектору здравства.....	58

3. Анализа интеграционих процеса у региону Подсахарске Африке	64
3.1. Мотиви за економске интеграције.....	64
3.2. Преглед афричких интеграција.....	65

IV Аутохтони развојни модели

1. Афрички социјализам, Уђама концепт и Нкрумизам (<i>Consciencism</i>)	70
1.1. Уђама (<i>Ujamaa</i>) концепт.....	71
1.2 Нкрумизам (<i>Consciencism</i>).....	73
2. Акциони план из Лагоса	76
3. Негритуд.....	78
4. Пројекат <i>Authenticité</i> (Заир).....	82
5. Патримонијални развој – пример Руанде	85

V Механизам деловања старих актера у Подсахарској Африци

1. Значај колонијалне предисторије	90
1.1. Квалитативне и квантитативне особине трговине робљем.....	91
1.2. Ефекти трговине робљем на афричко друштво.....	94
1.3 Разлози европског ангажовања у Африци и механизми колонијалне владавине	95
1.4.Ефекти колонизације на афричку економију и друштво.....	99
2. Задуживање и структурно прилагођавање	100
2.1. Реформе које подразумева САП	106
2.2. Ефекти САП на Подсахарску Африку	107
3. Антиномије развојне помоћи.....	111
3.1. Генеза развојне помоћи	112
3.2. Дефинисање, мотиви и циљеви развојне помоћи.....	114
3.3. Расподела и врсте развојне помоћи према типу донатора	116
3.4. Ефекти развојне помоћи	119
4. Учинци неолибералног модела у Подсахарској Африци.....	121
4.1. Студије о (не)ефикасности развојне помоћи.....	122
4.2. Критика структурног прилагођавања.....	124
5. Недржавни активизам у Подсахарској Африци.....	125
5.1. НВО у Подсахарској Африци	125
5.2. Активизам славних личности.....	131
6. Однос колонизатора и колонизованог – дискурзивно насиље	132
6.1. Расистичка основа империјализма	132
6.3. Одговор колонизованих.....	137

VI Утицај Народне Републике Кине у Подсахарској Африци

1. Историјат сино-афричких односа, кинески наратив и реалполитика	141
1.1. Периодизација сино-Афричких односа.....	141
1.2. Кина и Африка у контексту међународних односа.....	145

2. Природа, квантитет и квалитет кинеских инвестиција у Подсахарској Африци.....	146
2.1. Носиоци кинеских улагања у Подсахарској Африци.....	146
2.2. Начини инвестирања Кине у Подсахарској Африци	148
2.2.1 Специјалне економске зоне	148
2.2.2 Периодизација, структура и распрострањеност кинеских инвестиција	150
3. Негативне стране кинеског деловања у Африци – „терет жутог човека“	153
3.1. Лоши еколошки стандарди и загађење животне средине	153
3.2. Лоши услови рада и увоз кинеске радне снаге.....	155
3.3. Дужничко ропство и неоколонијалне тенденције.....	156
4. Безбедносна сарадња Кине и земаља Подсахарске Африке	158
5. Културна и медијска политика Кине у региону Подсахарске Африке	161
6. Кина као катализатор интеграционих процеса у Подсахарској Африци.....	167

VII Утицај Републике Индије у Подсахарској Африци

1. Историјат индо-афричких односа – заједничка визија слободе	169
1.1. Почети индо-афричких односа.....	169
1.2. Савремени индо-афрички односи.....	170
2. Индијски <i>seeking markets</i> принцип инвестирања	172
2.1. Носиоци развојне сарадње и начин инвестирања	172
2.2. Секторска структура инвестиција	175
2.3. Проблеми у Индо-афричким односима.....	179
3. Безбедносна сарадња Индије и земаља Подсахарске Африке	181
4. Индијска дијаспора као шанса за даљи развој индо – афричких односа	183
5. Индија у контексту афричких интеграција.....	185
Закључна разматрања	187
Списак литературе	206
Биографија	221

Листа скраћеница

АУ – Афричка унија
АфЦФТА – Афрички континентални споразум о слободној трговини
БДП – бруто домаћи производ
ЕАЦ – Источноафричка заједница
ЕКОВАС – Економска заједница држава Западне Африке
ЕКСИМ – Експорт-импорт банка (извозно-увозна банка Кине или Индије)
ЕЦЦАС - Економска заједница држава Централне Африке
ЕУ – Европска унија
ИГАД – Међудржавни савет за развој
ИКТ – Информационо-комуникационе технологије
ЛПА – Лагос план акције
ЛРА – Божија војска спаса
ММФ – Међународни монетарни фонд
МПЛА - Народни покрет за ослобођење Анголе — Партија рада
НВО – Невладине организације
ОАЈ – Организације афричког јединства
ОЕЦД - Организација за економску сарадњу и развој
РИЕПА – Агенција за промоцију извоза Руанде
САД – Сједињене Америчке Државе
САДЦ – Јужноафричка развојна заједница
САЦУ – Јужноафричка царинска унија
САП – Програми структурног прилагођавања
СБ – Светска банка
У.А.Е: - Уједињени Арапски Емирати
УМА – Унија Магреба
УН – Уједињене нације
УНДП - Програм Уједињених нација за развој
УНИТА - Национална унија за потпуну независност Анголе
ЦЕН-САД - Заједница држава Сахел -Сахара
ЦОМЕСА - Заједничко тржиште за источну и југоисточну Африку

Списак табела, графикана и слика

Табела 1. Раст БДП по светским регионима (2005-2017.)	стр. 53
Табела 2. Раст популације на годишњем нивоу (%)	стр. 54
Табела 3. Раст урбане популације на годишњем нивоу (%) по светским регионима	стр. 57
Табела 4. Раст урбане популације на годишњем нивоу (%) у Подсахарској Африци	стр. 57
Табела 5. Удео БДП који се издваја за здравствену заштиту по регионима, у %	стр. 59
Табела 6. Смртност одојчади по светским регионима, у ‰	стр. 59
Табела 7. Очекивани животни век по светским регионима (2005-2016.)	стр. 60
Табела 8. Удео писмености одрасле популације (преко 15 година старости)	стр. 62
Табела 9. Степен интегрисаности регионалних економских заједница	стр. 67
Табела 10. Одабрани статистички подаци за Руанду	стр. 88
Табела 11. Учешће европских земаља у трговини робљем	стр. 91
Табела 12. Временски преглед трговине робљем	стр. 92
Табела 13. Упошљавање робовске радне снаге према делатности	стр. 93
Табела 14. Највеће откупне локације у Африци	стр. 93
Табела 15. Просечан раст БДП у периоду 1960-1979. изражен у процентима	стр. 101
Табела 16. Одабрани макроекономски показатељи за регион Подсахарске Африке у периоду 1965-1993. у процентима	стр. 101
Табела 17. Стање дуга држава у Подсахарској Африци (у процентима)	стр. 104
Табела 18. Приливи и одливи новца из Подсахарске Африке	стр. 105
Табела 19. Раст БДП-а по регионима у процентима (1980-1999.)	стр. 109
Табела 20. Пораст броја сиромашних у периоду 1985-1990	стр. 110
Табела 21. Највећи примаоци и донатори развојне помоћи (2016).	стр. 117
Табела 22. Број и распрострањеност организација за заштиту ЖС у Подсахарској Африци	стр. 129
Табела 23. Најраспрострањеније организације за заштиту ЖС у Подсахарској Африци	стр. 129
Табела 24. Годишњи трошкови организација за заштиту ЖС (2009)	стр. 129
Табела 25. Трошкови за заштиту животне средине у различитим светским регионима (2006.)	стр. 130
Табела 26. Периодизација и карактеристике кинеских инвестиција	стр. 150
Табела 27. Величина кинеских предузећа у Подсахарској Африци	стр. 150
Табела 28. Број кинеских трупа у мировним операцијама УН у Подсахарској Африци	стр. 160
Табела 29. Инвестиције између Индије и Подсахарске Африке	стр. 176
Табела 30. Индијске инвестиције по секторима за период 2003-2014.	стр. 177
Табела 31. Бројност индијске дијаспоре у земљама Подсахарске Африке (укупан бр.)	стр. 184
Графикон 1. Раст БДП по глави становника по светским регионима (1960-2015)	стр. 55
Графикон 2. Стопа сиромаштва по регионима у процентима популације (1.9\$, 2011 PPP; 1981-2013)	стр. 55
Графикон 3. Удео сиромашне популације у одабраним државама Подсахарске Африке (1.9\$, 2011 PPP) 2012.	стр. 56
Графикон 4. Структура (дистрибуција) сиромаштва	стр. 58
Графикон 5. Висина реалне каматне стопе на кредите одобрене земљама „трећег света“	стр. 102
Графикон 6. Расподела кинеских инвестиција по државама Подсахарске Африке	стр. 151
Графикон 7. Кинеске инвестиције по секторима	стр. 151
Графикон 8. Број кинеских радника у Подсахарској Африци	стр. 156
Графикон 9. Износ дуговања афричких земаља према Кини за период 2000-2018.	стр. 157
Графикон 10. Фактори кинеског деловања који грађани Подсахарске Африке перципирају као позитивне	стр. 164

Графикон 11. Фактори кинеског деловања који грађани Подсахарске Африке перципирају као негативне	стр. 165
Графикон 12. Преференције развојних модела	стр. 165
Графикон 13. Преференције развојних модела по регионима	стр. 166
Графикон 14. Инвестиције Индије у Подсахарску Африку према капиталном издатку	стр. 176
Графикон 15. Проблеми у Индоафричким односима	стр. 180

Слика 1. Приказ оружаних сукоба у Подсахарској Африци (1989-2017.)	стр. 47
Слика 2. Образовна пирамида у Подсахарској Африци (процена 2009.)	стр. 63
Слика 3. Ојлеров дијаграм афричких интеграција	стр. 66
Слика 4. Организациона структура Афричке уније	стр. 68
Слика 5. Организација патримонијалног система	стр. 86
Слика 6. Категоризација патримонијалних система	стр. 89
Слика 7. Приказ тријангуларне трговине робљем	стр. 92
Слика 8. Расподела развојне помоћи по континентима.	стр. 116
Слика 9. Организација економске сарадње сарадње са иностранством НР Кине	стр. 146
Слика 10. Процес обраде кинеског кредита некој афричкој земљи	стр. 147
Слика 11. Задовољство деловањем Кине	стр. 164
Слика 12. Инструменти индијске развојне сарадње	стр. 173
Слика 13. Процес одобравања кредитне линије	стр. 174

Увод

Региону Подсахарске Африке припадају све земље афричког континента осим земаља Магриба (Египат, Либија, Алжир, Тунис и Мароко). Подсахарска Африка је регион који дуже од деценије има раст популације који се креће од 2,7-2,8% на годишњем нивоу, што представља највећи и најбржи раст популације на свету (World Development Indicators). Такође, ово је регион са највећим пројектованим растом младе популације до 2050. године (Brookings Institution, 20. Sept. 2018). Ови подаци говоре да ће регион Подсахарске Африке бити најдинамичнији и биолошки најпотентнији регион у XXI веку. Истовремено, Африка је богата стратешким ресурсима а поједини њени делови (као нпр. Рог Африке коме припада и мореуз Баб ел Мандеб) су и геополитички важни, због чега њена судбина надилази локалне, афричке оквире.

Почетком XXI века униполарни свет постаје мултиполаран. Кина економски напредује великом брзином, следи је Индија која на челу са премијером Модиром (*Narendra Damodardas Modi*) настоји да своје огромне потенцијале претвори у реалну снагу, како на економском плану, тако и политички и идентитетски. Индија све чешће пројектује своју снагу у региону и свету. Доласком Владимира Путина на власт, Русија креће на пут економског опоравка који последично доводи и до раста њеног политичког утицаја. Са поновним захлађењем односа на релацији запад-исток у ери новог Хладног рата, Африка изнова постаје „позорница“ на којој се сучељавају различити међународни актери.¹

У погледу економске политике неолиберална доктрина је још увек доминантна али критике на њен рачун бивају све гласније: постало је очигледно да земље које не следе ту доктрину (попут Кине, Вијетнама и других азијских земаља) постижу одличне економске резултате. Упркос инсистирањима на даљој примени неолибералне доктрине, присутан је хроничан проблем развоја који (упркос извесним успесима) неолиберална доктрина не може да реши, пре свега са становишта социјалних и еколошких учинака.

Проблем избора економске политике део је комплексног проблема развоја. Проблеми развоја су посебно изражени на глобалној периферији, а једна од централних „развојних драма“ одвија се управо на тлу Подсахарске Африке, како због колонијалног наслеђа, неуспелих самосвојних покушаја, тако и споља наметнуте „шок терапије“. Упркос томе што су развојни проблеми једна од „најпопуларнијих“ тема за истраживање у друштвеним наукама, решења за развојне проблеме и даље не постоје. Штавише, не постоји ни консензус о томе шта тачно подразумевамо под развојним проблемима нити којом развојном стратегијом кренути у њихово решавање. Чини се да након сваког грандиозног програма за сузбијање развојних проблема они и даље постоје (у донекле измењеном облику).

Самим тим не постоје јасни одговори ни на конкретне развојне проблеме Подсахарске Африке. Још увек се води дебата о томе да ли постоји универзална формула развоја тј. да ли се проблем своди на опонашање постојећих модела, примењених у развијеним земљама. С друге стране, поставља се питање да ли друштва са врло специфичним, колонијалним траумама, морају да поштују своје искуство, потенцијале и границе и да аутономно дефинишу своју формулу развоја с обзиром на то какво друштво желе, при томе да пажљиво присвајају примере добре праксе који долазе из искуства других, без наметања и условљавања. Конкретно, у случају Подсахарске Африке по среди је преплитање две парадигме: „афричке филозофије развоја“ и „филозофије афричког развоја“ (Ukeje 2012).

¹ Многи аутори попут Падреига Кармодија (*Padraig Carmody*) сматрају да почетак XXI века обележава почетак „нове јагме за Африку“. Стара тј. првобитна јагма за Африку везана је за Берлинску конференцију из 1884. на којој су се европске силе договориле о подели Африке. О Берлинској конференцији биће речи касмије у тексту.

Теоријски посматрано, Тодаро и Смит наводе три основне вредности развоја: 1) Издржавање (*sustenance*) – способност да се обезбеде основне животне потребе просечног човека као што су: храна, одећа, животни простор; 2) самопоуздање – осећај достојности (*worthiness*) самопоштовања и интегритета како на индивидуалном тако и на нивоу друштва; 3) слобода – ситуација у којој друштво има на располагању мноштво алтернатива којима може да задовољи своје потребе, као и индивидуалне преференције својих чланова (Todarо, Smith 2015, 22). Операционализацијом основних вредности поменути аутори долазе до три основна циља развоја: 1) Повећање доступности и боља редистрибуција основних животних добара као што су: храна, вода, животни простор, здравствене услуге и обезбеђивање осећаја физичке безбедности; 2) подизање „нивоа живљења“², што заправо обухвата већа примања, креирање нових радних места, боље образовање, подстицање културног развоја тј. побољшање и напредак у нематеријалним аспектима живота; 3) ширење распона економских и друштвених избора који су доступни појединцу, али и народу у целини. Под тим се подразумева ослобађање од осећаја зависности и службовања другим појединцима, државним или не-државним субјектима (Ibid, 24). Постоји мноштво стратегија развоја тј. начина (инструмената) путем којих се долази до три наведена основна циља (самим тим и три основне вредности развоја). Сматрамо да у случају Подсахарске Африке посебну важност имају две стратегије које би требало применити: 1) трансформација афричких економија тако да се афричка производња помери напред у ланцу вредности. 2) Повећавање трговинске размене међу афричким земљама, како би се на тај начин повећала регионална интеграција и степен самосталности региона.

У овом раду биће приказани аутохтони и егзогени развојни модели, њихови успеси и неуспеси биће сагледани у целини, али и разложени на компоненте како би се добре идеје и праксе одвојиле од лоших. На крају рада биће предложен нови, алтернативни развојни модел.

Опис садржаја

Рад је подељен у седам поглавља. У првом делу изложени су проблем, предмет и циљ истраживања. Постављен је хипотетички и методолошки оквир, представљени су очекивани резултати и научни допринос истраживања.

Други део излаже теоријски оквир који је коришћен у истраживању. Он обухвата и критику теорије модернизације и Ростовљеве (W. W. Rostow), теорије раста као и основне концепте постразвојне постколонијалне теорије. Посебно се истиче стратегија Самаира Амина, јер она може бити примењена на макрорегион као што је Подсахарска Африка.

Треће поглавље приказује политичке и економске системе земаља подсахарског региона и настоји открити њихов *modus operandi*. Затим илуструје социјалну и друштвену слику земаља Подсахарске Африке и преглед политичких и економских интеграција у Африци. Ово поглавље осликава реални пресек стања и представља темељ од којег започињемо анализу развојних модела.

Четврти део говори о локалним, аутохтоним развојним моделима. Предмет посматрања су већ опробани аутентично афрички модели развоја као што су они проистекли из пан-африканизма (Негритуд и Нкрумизам), Уђама (*Ujamaa*) и Акциони план из Лагоса. Задатак овог дела рада је утврђивање узрока неуспеха ових модела али и идентификовање њихових позитивних аспеката. Поглавље завршава разматрањем патримонијалног развоја на примеру Руанде.

² Напори за смањење сиромаштва у условима перманентног раста популације у Подсахарској Африци су посебан и веома тежак изазов. У овом раду раст популације биће посматран као непроменљиви чинилац (који има своју спонтану динамику). Другим речима овај рад по аутоматизму одбацује све варијације малтузијанске теорије према којој би ради постизања развојних циљева требало ограничити раст популације.

Пети део започиње освртом на колонијалну епоху. Остатак анализе је логички подељен на две целине: прво, дата је анализа економских ефеката деловања старих актера у Подсахарској Африци. Затим се фокус пребацује на епистемолошко деловање старих актера и његов утицај на становнике Подсахарске Африке. Конкретно, предмет пажње је феномен „колонизације ума.“ Такође, у склопу овог дела истраживања анализира се и савремени утицај НВО и ефекти модела либералне демократије у Подсахарској Африци који се намеће кроз ове организације.

Шести део садржи најпре преглед историјских односа између Кине и подсахарских земаља, а потом следи квалитативна и квантитативна анализа кинеских инвестиција са посебним освртом на инвестиције у енергетски сектор економије. Предмет пажње су и критике на рачун Кине у погледу очувања животне средине. Затим следи анализа сарадње у области безбедности, кинеске меке моћи и политичког утицаја у Подсахарској Африци. На самом крају поглавља размотрен је утицај кинеског деловања на интеграционе процесе у региону.

Поглавље посвећено Индији започиње анализом историјских односа Индије и подсахарских земаља. Затим су изложени принципи и специфични сектори на које је усмерена индијска *market seeking* стратегија. Као и у случају Кине посебна пажња посвећена је инвестицијама у енергетски сектор. Такође је анализирана и сарадња у области безбедности. Наредни сегмент овог поглавља посвећен је улози индијске дијаспоре у Подсахарској Африци, што је најснажнија полуга индијске меке моћи у региону. Као и у претходном, и у овом поглављу дискусија се завршава разматрањем интеграционих процеса у региону и индијском утицају на њих.

I Полазна методолошка разматрања

У овом поглављу формулисан је проблем, предмет и циљеви истраживања; приказан разгранат хипотетички оквир; наведена методологија која ће бити коришћена и приказани очекивани резултати истраживања. Теоријски оквир биће представљен у наредном поглављу.

1. Формулисање проблема и предмета истраживања

Веома често земље Подсахарске Африке су представљене као монолитни блок. Међутим, међу њима постоје значајне етничке, религијске, културолошке и лингвистичке разлике. Упркос разликама, земље подсахарског региона деле и неке заједничке карактеристике. Становништво Подсахарске Африке суочено је са екстремним сиромаштвом, које је по својој природи хронично и мултидимензионално, као и нежељеним ефектима процеса глобализације овог перманентно маргинализованог региона. Економски системи земаља Подсахарске Африке пате од мањка инфраструктуре, неразвијеног и неуређеног тржишта и неуједначене алокације и редистрибуције ресурса. Политички систем у већини земаља региона је дисфункционалан: не постоји јасна подела власти нити потребна транспарентност. Изборни процес је мањкав и често на ивици регуларности, тако да се мирна промена власти доживљава као вансеријски успех, а не нормална и уобичајена појава. У културолошком обрасцу становника Подсахарске Африке доминирају традиционалне вредности, осећај привржености породици и религији, изражен је колективистички дух као и оптимизам и вера у бољу будућност. Игнорисање културолошких специфичности Подсахарске Африке је допринело неуспеху многих развојних планова који су реализовани у прошлости. Регион Подсахарске Африке поседује две најбитније компоненте за развој и просперитет – природне ресурсе и непресушни људски капитал. Дакле, несклад између развојног потенцијала и реалних учинака је упадљив. Питање је да ли је тај несклад условљен искључиво политичком дисфункционалношћу, корумпираним елитама или је несклад производ како унутрашњих тако и спољних фактора, односно типа глобализације, светског поретка моћи и његових главних актера.

Када је реч о Подсахарској Африци, за објашњењем би требало трагати у природи интеракција унутрашњих и спољних фактора, али с посебним уважавањем наддетерминације спољашњих. Још од друге половине XIX века афрички континент представља позорницу за одмеравање снага великих сила. Берлинска конференција из 1884. године је уредила односе снага између великих сила на афричком континенту дефинишући линије раздвајања које ће касније постати границе независних афричких држава. Убрзо након Другог светског рата уследило је осамостаљење афричких држава. Међутим, то осамостаљење је било више декларативно него суштинско. Афричке земље су веома брзо, углавном против своје воље поново морале да „бирају“ своје „заштитнике“ у виду једног од два хладноратовска блока.

Након слома комунизма, западне земље су уживале потпуну доминацију у подсахарском региону. Међутим, почетком XXI века униполарни свет постаје мултиполаран. Кина економски напредује великом брзином, следи је Индија а доласком Путина на власт Русија поново успоставља свој некадашњи утицај на међународној сцени. У погледу економске политике неолиберална доктрина је још увек доминантна, али бива све више оспоравана. Више није могуће порицати да земље које не следе неолибералну доктрину (попут Кине, Вијетнама и других азијских земаља) постижу одличне економске резултате.

У погледу страних директних инвестиција на простору Подсахарске Африке, Кина је 2015. године преузела примат у односу на САД, иако се промена тренда могла наслутити још 2008. године (UNCTD Bilateral FDI Statistics, China Statistical Yearbook, 2018).

Трговинска размена у подсахарском региону такође прати овај тренд: САД, некада најзначајнији трговински партнер у региону, по подацима за 2015. годину се налазе на трећем месту са свега 5,26% учешћа у трговинској размени. Прва два места заузимају Кина са 16,33% и Индија са 6,03% (AFREXIM: African Trade Report 2017, 54). Такође, Кина је претекла САД као највећег трговинског партнера Африке још у 2009. години (Runge, Shikwati 2012, 32).

У раду ће бити дефинисани глобални актери који су обележили подсахарски регион, делимо их на старе и нове глобалне актере. Критеријум према којем су актери сврстани у старе и нове је временски. За кључну тачку узет је крај 1884. и почетак 1885. године јер је у том периоду одржана Берлинска конференција која је пресудно одредила судбину модерне Африке, између осталог, постављајући принципе на којима су касније исцртане садашње границе афричких држава. Сходно томе, у старе актере убрајамо учеснике Берлинске конференције: Велику Британију, Француску, Белгију, Португал, Немачку, Италију (бивше колонијалне силе)³ и САД које су задржале право да прихвате или одбаце закључке конференције. Може се рећи да су Американци више били посматрач конференције него њен активан учесник (Craven 2015). Иако нису биле колонијална сила то није спречило САД да учествују у подели профита који је извлачен из колонија. Године 1943. САД су са Британијом потписале споразум према којем Британија ратне кредите отплаћује сировинама из колонија (Rodney 1983, 171). Политику САД према Подсахарској Африци карактерисала је подршка апартхејдским режимима у Јужној Африци, Намибији, Родезији, као и подршка Салазаровом режиму у Португалу. Такође, САД су важиле за тихог партнера Белгије у Конгу (Robarge 2014).

САД су сматрале да је Африка важно стратешко упориште за време Хладног рата. Борећи се за што већи утицај у региону оне су настојале да подрже режиме који су им одговарали (нпр. Заир) и да уклоне режиме који им нису биле по вољи (нпр. Гана за време Кваме Нкрумаха). Након завршетка Хладног рата, САД су деловале као партнер из сенке бившим колонијалним силама.

У старе актере свакако спада и Европска унија која настоји да се позиционира у региону Подсахарске Африке још од Ломе конвенције из 1975. године. Конвенција је омогућавала карипским, афричким и пацифичким земљама преференцијални приступ европском тржишту. Ломе конвенција је замењена Котону споразумом у јуну 2000. године. Котону споразум има много шири карактер у односу на Ломе конвенцију и поред трговинских питања обухвата и низ политичких тема попут праксе добре владавине. Такође, услов за потписивање Котону конвенције било је и потписивање Римског споразума, према којем земље потписнице прихватају надлежност Међународног кривичног суда (The Cotonou Agreement, 27). Следећа иницијатива, „све осим оружја“ (*Everything but Arms – EBA*) потписана је 5. 3. 2001. Иницијатива подразумева елиминацију квота и царина на пољопривредне производе приликом извоза на тржиште ЕУ из најнеразвијенијих земаља света. Најновије иницијативе ЕУ у Подсахарској Африци су мисије подизања капацитета, такозване *EUCAP* мисије. Од свих мисија најзначајнија је она у Нигеру чији је главни циљ спречавање (или боље рећи успоравање) афричких миграната на путу ка Европи. Упркос свим иницијативама, ЕУ није успела да се наметне Подсахарској Африци као значајан фактор (као што је то случај са Западним Балканом). „Европски глас“ у Подсахарској Африци боље преносе појединачно земље чланице које су некад биле колонијалне силе.

³ Током колонијалне епохе стари актери су деловали појединачно, најчешће супротстављени једни другима. Након краја колонијалне епохе, у складу са духом пријатељства и сарадње између европских народа супротстављени интереси између европских земаља су се смањили.

Заправо највећи допринос ЕУ је то што је послужила као шаблон за конституисање и институционално уређење Афричке уније.

Још један у низу старих актера је свакако и Совјетски Савез који је за време Хладног рата имао запажену улогу у Подсахарској Африци, али с обзиром да СССР више не постоји, нити било која од подсахарских земаља следи комунистичке идеје, СССР неће бити предмет анализе овог рада.

Развојни модел који је наметнут и примењен у Подсахарској Африци од стране старих актера заснован је на принципима Вашингтонског консензуса⁴ и либералне демократије. Модел који је примењиван бавио се изградњом административних, тржишних и демократских капацитета, а врло мало пажње посвећивао конкретним потребама афричких грађана. Имајући у виду аргументацију многих аутора (Glennie 2006, Moyo 2009, Thomson 2010) може се закључити да је сиромаштво становника Африке посматрано (од стране оних који су спроводили политику Вашингтонског консензуса) као терет који омета ефикасно спровођење реформи, а не проблем који би требало решити ради добробити становништва.

Аутор сматра да су програми структурног прилагођавања, засновани на принципима Вашингтонског консензуса, продужена рука колонијализма, који имају за циљ одржавање континуитета економске доминације над некадашњим колонијама. Економска политика током колонијализма спровођена је на начин да колонију учини зависном од метрополе и да омогући развој метрополе на основу природних ресурса и јефтине радне снаге из колоније. Пребацивањем вишка вредности из колоније у метрополу метропола се развијала на уштрб колоније. Програми структурног прилагођавања били су дизајнирани тако да захтевају огромне унутрашње капацитете држава у којима су спровођени. За успешно спровођење структурног прилагођавања неопходне су квалитетне стручне службе и државна администрација. Било је потпуно неосновано очекивати такве капацитете с обзиром на негативне последице које је колонијализам проузроковао у подсахарским земљама. Илустрације ради, на дан осамостаљења Д.Р. Конго мање од 20 грађана је имало факултетску диплому; а у Замбији, њих 1200 поседовало је диплому средње школе, а свега 109 факултетску (Ћирјаковић 2013, 48). Да ли је заиста било реално очекивати да овакав кадар успешно обави тако сложен задатак као што је структурно прилагођавање. Такође, програми структурног прилагођавања су наставили колонијалну праксу усмеравања афричких економија на европско тржиште, а не на регионална и континентална тржишта. Из ових разлога рад нуди осврт на колонијалну епоху како би се у потпуности разумео развојни модел који су стари актери наметнули Подсахарској Африци.

Нових актера у подсахарском региону има све више: Кина, Индија, Русија, Јапан, Турска и др. Два највећа: Кина⁵ и Индија су и предмет ове анализе. Деловање Кине и Индије биће представљено појединачно.

⁴ Џон Вилиамсон дефинисао је десет тачака Вашингтонског консензуса: 1) фискална дисциплина, 2) редистрибуција јавне потрошње од извозних субвенција ка улагању у примарно здравство и образовање као и инфраструктуру, 3) пореска реформа – проширење пореске базе у комбинацији са умереним пореским стопама, 4) каматне стопе се одређују на тржишту, 5) конкурентан (флексибилан) девизни курс, 6) либерализација спољне трговине – укидање царинских и нецаринских баријера на увоз, 7) либерализација тржишта капитала, промоција СДИ, 8) приватизација државних предузећа, 9) дерегулација, 10) инсистирање на сигурности својинских права (Williamson, 2012)

⁵ Иако постоје индиције о првим контактима Кине и Подсахарске Африке за време династије Сунг (960-1270.), а први поуздан историјски податак о контакту забележен је 1416. што Кину чини најстаријим актером у подсахарском региону, Кину ипак убрајамо у нове актере (Gao 1984, 245). Разлог томе је чињеница да ти први контакти нису имали никакав утицај на друштвене токове у Подсахарској Африци. Додатно након тог првог контакта уследио је прекид који је трајао више од три века (ibid). С обзиром да смо Берлинску конференцију

Кина и Индија су првенствено присутне кроз улагање у афричку инфраструктуру и тржиште – баве се развојем економије (а не развојем друштва) и препознају пословни тј. тржишни потенцијал подсахарског региона (Gu, Carty 2014). Ипак, не би требало имати илузија о алтруизму ових актера. И Кина и Индија поседују велики број компанија које следе свој пословни интерес, али и интересе земаља из којих долазе. Тезе које прокламују кинески и индијски званичници о не мешању у унутрашња питања на афричком континенту постају веома спорне услед догађаја у Дарфуру, Зимбабвеу (у случају Кине), те Губта корупционашке афере и експропријације земљишта у Етиопији (у случају Индије).

Кинески развојни модел познат је под називом „Пекиншки консензус“.⁶ Појам је 2004. године у употребу увео Џошуа Рамо (сарадник Хенрија Кисинџера). Рамо Пекиншки консензус дефинише као прагматичну политику која константно користи иновације и експерименталне методе како би се мирним средствима постигао уравнотежен и одржив раст. Ова политика притом омогућава очување националних граница и интереса. Рамо сматра да је главна привлачност овог концепта отклон од универзалних решења која предлаже Вашингтонски консензус. Пекиншки консензус заговара приступање свакој држави у складу са њеним специфичним потребама (Рамо 2004). Иако је појам Пекиншки консензус већ дуго у употреби и даље постоје дебате шта се под овим појмом тачно подразумева. Џон Вилиамсон је у јануару 2012. дефинисао пет принципа пекиншког консензуса: 1) постепена реформа (за разлику од великог потиска/праска на коме инсистира Вашингтонски консензус), 2) иновације и експериментисање, 3) раст заснован на извозу, 4) државни капитализам, развојна држава, 5) ауторитаризам (Williamson 2012).

За разлику од Кине, чији се развојни модел јасно и значајно разликује од западног, о индијском развојном моделу може се говорити само условно јер је то модел у многоме сличан ономе који нуде западне земље. Ипак, индијски модел који се спроводи у Подсахарској Африци разликује се од западног модела по томе што је: 1) уско усмерен на одређене области, 2) базиран је на знању и информационим технологијама (није свеобухватан као што је то случај са западним моделом), 3) индијски модел са собом не носи „вредносни пакет“ (демократија, транспарентност, људска и мањинска права) на коме инсистирају западне земље већ у обзир узима афричке специфичности. С обзиром на изнету претпоставку да је за успешан развојни модел, поред материјалног (економског) аспекта подједнако важан и нематеријални (културолошки) аспект, ове специфичности индијског модела су довољне да се он може посматрати независно од западног, и да је као такав вредан проучавања.

Намера овог рада је да понуди одговор на следеће истраживачко питање: Да ли деловање нових актера на тлу Подсахарске Африке надилази недостатке приступа и учинака старих актера и да ли доприноси развоју који у већем степену уважава локалне специфичности и потребе? Другим речима, да ли се у интеракцији нових спољних и унутрашњих актера препознају обриси развојне алтернативе?

1.1. Временско одређење

С обзиром на комплексно проблемско одређење, неопходно је да временски оквир овог рада буде диференциран. Аутохтони, афрички развојни модели су анализирани у

означили као кључни догађај према којем разврставамо актере и по овом критеријуму Кину сврставамо у нове актере, пошто није учествовала на Берлинској конференцији.

⁶ Кинески развојни модел и Пекиншки консензус се користе као синоними иако постоје аутори попут Жанг Веивеи-а који сматрају да је то погрешно. Он наима сматра да Кина адаптира свој развојни модел у складу са регионом у којем се примењује (модел није универзалан као што је то случај са Вашингтонским консензусом), те да се због тих адаптација не може говорити о консензусу (Zhang Nov. 2006).

деценијама након стицања независности (1960-1990. године) јер су у се у том периоду њихови резултати могли најбоље видети. Изузетак је случај патримонијалног развоја који је у Руанди започео доласком Пола Кагамеа на власт 2000. године и још увек траје.

Приликом анализе деловања старих актера, обухваћен је период 1987 – 2018. године. Година 1987. је узета као почетна пошто су од те године концепти структурног прилагођавања почели да се примењују у региону Подсахарске Африке (Mills 1989). Разлог због кога 2018. година представља завршну тачку анализе је нацрт нове стратегије Трампове администрације према Африци коју је у децембру те године представио Џон Болтон (тадашњи саветник за националну безбедност САД). Ипак, ова стратегија више говори о спутавању Кине на простору Африке него о самој Африци. Стога, може се закључити да је овако предложена стратегија заправо признање кинеске доминације (иако је та доминација почела можда и деценију раније) у овом региону и да представља одговор САД на ту доминацију.

Као што је већ истакнуто, почетак XXI века доноси запаженију улогу Кине и Индије. У анализи деловања Кине и Индије 2001. година је одређена за почетну тачку. Посебно је значајан период од 2008. до данас, јер су од тада стари и нови актери били (приближно) уједначене снаге. И у овом случају 2018. година је завршна тачка анализе. Мишљење је аутора да временски оквир мора да прати три различите временске линије (које се делимично преклапају), због чињенице да су различити глобални актери (и њихови развојни модели) били доминанти у различитим временским периодима.

1.2. Предмет истраживања

Када је реч о предмету истраживања, он обухвата четири модела развоја који се препознају на тлу Подсахарске Африке. Ови модели се разликују по њиховим носиоцима (локалним, западним и азијским), временском периоду када су примењивани, учинцима које су постигли и последицама које производе.

За разматрање развојних проблема коришћен је мултидисциплинаран, холистички приступ. Индикатори развоја којима ће се мерити тренутно стање у региону Подсахарске Африке су:

1) економски индикатори као што су: БДП, стопа незапослености, инфлације, јавни и спољни дуг, стране директне инвестиције и др.

2) индикатори који илуструју социјалну слику у региону као што су: очекивани животни век и други показатељи из области здравства, стопа писмености и други показатељи из области просвете, показатељи економске неједнакости.

3) културолошки индикатори – квалитативно се анализирају ефекти колонијализма на менталитет и културолошке обрасце у Подсахарској Африци. Конкретно, реч је о стварању комплекса инфериорности код локалног становништва, али и много опаснијој појави „колонизације ума“ која подразумева стварање и репродуковање негативних стереотипа о сопственом народу, ширење дефетизма и потирање менталитета властитог народа у корист менталитета некадашњег колонизатора, који се представља као идеал коме би требало težити. Када су у питању нови актери, предмет анализе је њихова мека моћ оличена у медијској присутности, промоцији културе и (кинеског) језика.

2. Циљеви истраживања

Општи научни циљ истраживања је утврђивање начина на који се различити развојни модели баве проблемима Подсахарске Африке и у којој мери је Подсахарској Африци неопходан аутентичан модел развоја.

Посебни научни циљ истраживања је тежња да се дефинишу стратегије које би земље Подсахарске Африке (регионалне организације и Афричка унија као кровна организација) требало да примене према свим актерима, како би максимизирали корисност за подсахарски регион и осујетиле сваки евентуални покушај поновног (нео)колонијализма.

Друштвени циљ истраживања јесте покушај да се фокус интересовања академске јавности помери од евроцентричног дискурса ка развојним проблемима и изазовима са којима се подсахарски регион суочава након деколонизације. Стављање у фокус региона Подсахарске Африке је важно због чињенице да је то регион у коме се налазе најсиромашније земље света, али и регион са највећим растом популације у протеклој деценији. Куповна моћ, ниво образовања, једном речју, број припадника средње класе у Африци континуирано расте. Агенција *Fryam* је 2018. године проценила да у Африци има више од 330 милиона припадника средње класе, што сведочи о томе да тржиште Африке има све већи потрошачки потенцијал (Quartz Africa Dec. 2018). Такође, Африка постаје све значајнији партнер у смислу енергетике нпр. изградњом пројекта „Брана-ренесанса“ у Етиопији, ова држава постаје значајан енергетски фактор у ширем региону. У складу с тим, у блиској будућности очекује се огроман потенцијал и динамика унутар овог региона; да би се искористио на добробит свих актера неопходно је посветити више пажње Подсахарској Африци.

Имајући у виду и развојне проблеме Србије и њено отварање према новим актерима, пре свега Кине, анализирање кинеског присуства и развојног модела у Подсахарској Африци може се показати као корисно за Србију јер ће омогућити увид у механизме кинеског наступања ван Азије. Пажљивим сагледавањем ситуације у подсахарском региону Србија би добила својеврсну *SWOT* анализу интеракције Кине и низа малих држава, од којих су неке по конјунктури сличне Србији. На тај начин, Србија би могла да креира стратегију којом би смањила ризике и максимирала корист од будуће сарадње са Кином.

3. Хипотетички оквир

Општа хипотеза гласи: политика нових глобалних актера нуди развојну алтернативу земљама Подсахарске Африке. Политика нових глобалних актера се разликује од политике старих актера по томе што у већем степену уважава специфичности и потребе афричког контекста.

Прва посебна хипотеза: досадашњи локални развојни модели имали су краткотрајан и ограничен успех у решавању развојних проблема Подсахарске Африке.

Друга посебна хипотеза: деловање старих актера је базирано на принципима Вашингтонског консензуса који се спроводи путем структурног прилагођавања, развојне помоћи и успостављањем либералне демократије. Овакав концепт је имао негативне последице на социјалну слику подсахарског региона и није успео да пружи дугорочна и одржива решења на развојне проблеме земаља Подсахарске Африке.

Прва појединачна хипотеза: развојна помоћ изазива ефекат зависности и штети локалној индустрији.

Друга појединачна хипотеза: програми структурног прилагођавања су негативно утицали на макроекономску конјунктуру подсахарских земаља и значајно снизили животни стандард становништва.

Трећа посебна хипотеза: инвестиције нових актера су корисније за обичног појединца у поређењу са инвестицијама старих актера.

Четврта посебна хипотеза: немешање нових актера у унутрашња питања подсахарских држава позитивно утиче на политичке системе тих држава.

Пета посебна хипотеза: Кина и Индија пружају међусобно различите развојне моделе Подсахарској Африци са различитим погодностима и опасностима за земље региона.

Трећа појединачна хипотеза: Кина и Индија делују позитивно на интеграционе процесе унутар Подсахарске Африке.

Четврта појединачна хипотеза: кинеске инвестиције имају негативан ефекат на животу средину у региону.

4. Методолошки оквир

Од основних аналитичких метода биће коришћени:

- Метод анализе – овај метод биће коришћен кроз цео рад, пре свега приликом разматрања сваког од представљених развојних модела. Структурном анализом представљених развојних модела, сазнају се њихови чиниоци тј. основне поставке на којима се заснивају. Функционална анализа омогућава спознају активности, односа и међувезаности између елемената унутар једног развојног модела. Такође, генетичком анализом, прати се настанак и развој посматраних развојних модела. По својим својствима анализа у раду ће бити и дескриптивна и експликативна. Дескриптивном анализом биће наведени чиниоци и својства развојних модела који су предмет посматрања. Дескриптивна анализа ће бити од велике важности у разматрању аутохтоних развојних модела због чињенице да се о свим моделима (осим Уђама концепта) мало зна. Циљ експликативне анализе је постизање дубљег схватања предмета истраживања, његовог објашњења и сазнања, правилности и законитости.

- Метод дедукције помаже приликом формирања ставова о четири развојна модела која су предмет анализе. Овај метод омогућава доношење закључака о позитивним и негативним странама сваког од модела који су подвргнути анализи.

Од основних синтетичких метода биће коришћени:

- Метод синтезе – омогућава спајање појединачних чињеница, судова, негативних и позитивних ставова изнетих о развојним моделима који су предмет посматрања у сложену целину која чини развојни модел неког од актера. Синтеза (склапање целовите слике) о неком развојном моделу омогућава да у каснијим фазама, употребом хипотетичко-дедуктивне и компаративне методе утврђивање начина на које различити развојни модели приступају развојним проблемима Подсахарске Африке.

- Метод конкретизације биће коришћен приликом анализе односа колонизатора и колонизованог, као и анализе феномена „колонизације ума“. Ови појмови представљају апстрактне концепте којима је до сада посвећено врло мало пажње. Један од циљева овог рада је идентификација конкретних последица које ствара однос између колонизатора и колонизованог.

Од општенаучних метода биће коришћене:

- Хипотетичко-дедуктивна метода – Ова метода се користи ради евидентирања корелације између посматраних развојних модела и фактичког стања у региону Подсахарске Африке. Намера је установити како одређене компоненте развојних модела утичу на сегменте друштва у Подсахарској Африци и какав ефекат настаје уколико се нека од компоненти развојног модела промени.

- Компаративна метода биће коришћена кроз цео рад, услед унакрсног поређења сва четири развојна модела. Предмет поређења су различити аспекти развојних модела. Аутохтони модели су поређени са осталим моделима по носиоцима економске активности. Кинески и западни модел поређени су по основу механизма деловања. Кинески и индијски су поређени на основу носиоца инвестиција, сектора деловања и усмерености улагања. Индијски и западни модел се пореде у целости, са циљем да се утврди који елементи западног модела недостају у индијском.

Истраживање је базирано на секундарним изворима података, коришћењем стручне литературе. За изворе статистичких података, економских индикатора, и других квантитативних података коришћена је база података Светске Банке (*World Development Indicators*), базе података УН као што су *UNCTAD*, *UNECA*, базе података Афричке уније, као и статистичке, трговинске и инвестиционе билтене из Кине и Индије и Афричких земаља у којима се спроводе таква мерења.

5. Очекивани резултати и научни допринос

Очекује се да ће резултати истраживања потврдити постављену општу хипотезу. Такође се очекује да ће резултати потврдити и позитивну корелацију између кинеског и индијског ангажовања и интеграционих процеса у региону.

Оригинални научни допринос овог истраживања је синтеза теоријских приступа који су примењени у раду. На овај начин руше се ригидни стереотипи о томе да теорије које се баве сличном тематиком и међусобно се критикују, не могу бити комплементарне. Поред тога што могу бити комплементарне, оне такође отварају могућност да се дефинише и плодноснија развојна структура на основу упоредне анализе досадашње праксе старих и нових актера. Поменута синтеза ће омогућити формулисање алтернативних стратегија

развоја које у већем степену уважавају локалне специфичности и потребе, те на тај начин допринети обогаћивању могућих стратешких избора.

Оригинални научни допринос огледа се и у анализи аутохтоних развојних модела. Након неуспеха афричких развојних модела свака њихова даља анализа сматрана је бесмисленом, док су и оне малобројне које су спроведене пренаглашавале негативне карактеристике. Рад покушава да афирмише ваљане елементе, који би могли послужити као подстицај за стварање ове будуће формуле аутохтоног развоја.

Као својеврстан оригиналан допринос може се сматрати и реафирмација теорије Самира Амина која је неправедно одбачена услед хегемоније (нео)либералног дискурса, иако она доприноси бољем разумевању развојних алтернатива.

Додатни допринос представља и детаљно упоређивање више глобалних актера применом двоструке компарације: пореде се два различита блока актера али, наглашава хетерогеност и разлике међу актерима који припадају истом блоку (источном или западном). То омогућава запажање сличности и разлика, добрих и лоших страна различитих концепата развоја и самим тим, још једном сведочи да одговори на развојне проблеме нису универзални и униформни, како се то на први поглед чини.

Коначно, овај рад представља покушај да академски дискурс у нашој земљи направи отклон од евроцентризма. што може донети промене и у самоперцепцији Србије, њених развојних изазова и претпоставки развојних стратегија.

II Теоријски оквир

У овом поглављу следи приказ теоријског оквира истраживања. Циљ је да теоријски оквир буде изграђен на основу повезивања фундаменталних увида различитих приступа који супротно „мејнстриму“, дају алтернативна објашњења развојних проблема држава Глобалног југа. Реч је о налазима теорије зависности, постколонијалне и постразвојне теорије. Поред тога, посебна пажња је посвећена теорији тј. стратегији раскида Самира Амина, иако он припада групи теоретичара зависности. Без обзира на то што је његова идеја давно одбачена, свакако је вреди поново узети у разматрање јер њена примена на макрорегионе даје плодносније резултате у односу на оригиналну Аминову идеју о примени на (изоловане) националне државе.

1. Критика теорије модернизације

„Модернизација је само још једна џунгла која се приближава.“ (Евелин Во – енглески писац)

Пре изградње новог теоријског оквира, неопходно је анализирати постојећи. Теорија модернизације представља прогресивну транзицију друштва од традиционалног ка модерном. Творац ове теорије је немачки социолог Макс Вебер (*Maximilian Carl Emil Weber*). Она сагледава унутрашње факторе „традиционалне“ државе претпостављајући да им је потребна промена која ће се догодити уз помоћ спољног фактора који је на вишем нивоу развоја. Теорија модернизације је била доминантна парадигма у друштвеним наукама током 1950-тих и 1960-тих, а свој велики повратак доживела је почетком 1990-тих, идући руку под руку са програмима структурног прилагођавања (Knobl 2003, 97).

Теорија модернизације тврди да ће се традиционална друштва развити тако што ће усвајати модерне тековине. Заговорници ове теорије сматрају да су „модерне“ државе богатије, моћније и да омогућавају већи животни стандард својим грађанима. Амерички социолог Талкот Парсонс (*Talcott Parsons*) помогао је популаризацију Веберове теорије о рационалности и идеалним друштвима (Западним) и нерационалним/мањкавим (незападним друштвима). У складу са Веберовом бинарном категоризацијом друштава, модернизацијска парадигма тврди да незападна друштва могу да освоје модерност ако користе рационалност западних друштава као инструмент доласка до циља. Данас је концепт модернизације схваћен на три различита начина: 1) као унутрашњи развој западног света; 2) као процес у којем земље које не припадају Западном свету настоје да их сустигну; 3) као континуиран еволутивни процес који се дешава кроз перманентне реформе и иновације, чији је тренутни циљ успостављање постиндустријског друштва (Gavrov, Klyukanov 2015, 707-713).

Отелотворење теорије модернизације у смислу макроекономске идеје представља замисао о „нивоима економског раста“ (*The Stages of Economic Growth*) Волта Ростова (*W.W. Rostow*). Председник САД Џ. Ф. Кенеди (*John Fitzgerald Kennedy*) се ослањао на Ростова као и Џона Галбрајта (*John Kenneth Galbraith*) да креирају теоријску основу која би промовисала брз економски развој у „Трећем свету“. Њих двојица су промовисали modele модернизације у намери да редифинишу америчку помоћ Латинској Америци, Азији и Африци. Поменути идеја Ростова говори да прогрес мора проћи кроз пет фаза (нивоа), а за неразвијени свет од кључне важности су други – транзиција, и трећи – пут ка самоодрживом расту. Те фазе су: 1) традиционално друштво; 2) предуслов за полетање; 3) полетање; 4) пут до зрелости; 5). доба високе масовне потрошње (Rostow 1960).

Традиционално друштво је оно друштво чија је структура развијена унутар ограничених производних функција. Традиционалним друштвом доминира перспектива коју Ростов назива дугорочни фатализам. Њега карактеришу пре-њутновска научна схватања и технолошка достигнућа. Међутим, концепт традиционалног друштва није статичан, чак и у традиционалном друштву догађају се *ad hoc* технолошке иновације, иновације у трговини, пољопривреди које су у одређеним моментима подизале ниво продуктивности. Ипак главна чињеница у вези традиционалних друштава је лимит аутпута *per capita* који никако нису могла да надмаше. Тај лимит је резултат одсуства модерне науке и технологије. Услед ограничења у продуктивности ова друштва су оријентисана на пољопривреду, самим тим земљопоседници су имали велику политичку снагу. Породица и родбинска заједница су основне јединице друштва (Rostow 1960, 3-5).

У другој фази друштво се припрема за транзицију и ствара предуслове за „полетање“ у развој. У овој фази долази до појаве нових типова предузетника и менаџера како у приватном тако и јавном сектору. То ће условити појаву банака и повећање инвестиција, пре свега у инфраструктуру. Нови бизниси који настају користеће нове софистициране методе производње и тиме надјачати традиционална ловачко-сакупљачка друштва која ће нестати и створити простор за фазу полетања (Ibid, 6-7).

У фази полетања стари отпори расту и развоју су најзад превазиђени. Према Ростову полетање је кључна фаза јер производна економска активност достиже критичан ниво и креира промену која води прогресивној трансформацији економије и друштва. Главна карактеристика оваквог економског раста је самоодрживост која не тражи никакве егзогене инпуте, раст постаје нормално стање. Нове технике и технологије примењују се у свим гранама економије (Ibid, 8).

Пут ка зрелости је период у којем је раст значајно висок и довољан да може довести до великог раста прихода *per capita*. Економија постаје диверзификована и технолошки софистицирана. Оваква друштва могу да производе било који индустријски производ. Ова фаза се дешава око четрдесет година након краја полетања (Ibid, 9).

Висок ниво масовне потрошње је период у коме се производња обавља управо у сврху потрошње, развијање додатних производних капацитета није у фокусу. Друштво је сада посвећено ужицима који произилазе из потрошачког избора, уметности и доколице. Средња класа постаје све бројнија (Ibid, 10-11).

Ростов је сматрао да је америчка интервенција потребна управо на преласку из другог у трећи ниво. Он је очекивао да, када се постигне зрелост и формира средња класа, ће бити довољно да се успостави демократија, грађанске слободе и људска права. Његова теорија је заправо служила као противтежа марксистичкој идеологији и спречавала је њен даљи пробој на запад (Kunz 1997, 125-127). Овај модел је пружио основ за формирање разних организација: Савеза за напредак Латинске Америке (*Alliance for Progress in Latin America*), Храна за мир (*Food for Peace*) и најважније Агенције за међународни развој (*Agency for International Development – AID*). Кенеди је прогласио 1960-те декадом развоја и значајно повећао буџет за помоћ другим земљама. Теорија модернизације омогућила је образложење и оправдање за ове организације и програме (Kay McVety 2015, 103-107).

Парадоксално, како каже Рист, Ростовљева теорија модернизације појављује се као нека врста „марксизма без Маркса“. Заснована је на сличном еволуционистичком погледу на историју који почива на западном миту о расту замишљеном према биолошкој парадигми. Заслепљени сопственим претпоставкама, обојица аутора замењују историју филозофијом историје, која спречава да данашња неразвијеност буде схваћена као историјска по пореклу. А када се Ростов наслађује набрајањем Маркових грешака (нпр. теорија да ће опадање профита довести до сиромаштва радничке класе), он не схвата да су његова сопствена

предвиђања о „полетању“ земаља Југа, отворена за исте критике и из истих разлога. Фазе економског раста завршиле су се вероисповедањем, јер су се заснивале на вери да ће се доба масовне потрошње проширити по целом свету. Ово умирујуће обећање охрабрило је западни свет да настави да пружа помоћ, не у име „цивилизације“, већ у име веровања у „раст.“ (Rist 2008, 102-103).

Предмет критика је и евроцентричност теорије модернизације која своје упориште црпи из индустријске револуције, Француске револуције и других европских тековина. Парадигма модернизације покушава да пронађе своју релевантност у афричком искуству притом тражећи само оно што подсећа на европску историју, док афричке специфичности види искључиво као сметњу. Веберовска модернистичка перспектива не може да илуструје афричку реалност на адекватан начин баш због тога што је преокупирана тиме да афричку културу „смести“ у неку епоху европске историје. Реч је о неговању расистичке и империјалистичке перспективе која неосновано критикује афричку културу и староседелачке факторе представља као ирелевантне, или још горе као кочничаре афричког развоја. Веберова визија модернизације подразумева уништавање староседелачке културе и њену замену културом налик западној. Заговорници теорије модернизације, само западна друштва виде као истински модерна, док сва друга виде као неразвијена, самим тим и инфериорна. Противници ове теорије верују да је модерност независна од културе и да се може применити на било које друштво. Међутим, концепт модерности требало би посматрати као временски одређен појам. Бити модеран се односи на садашњост што значи да су сва друштва која тренутно постоје заправо модерна.

Модернизацијски приступ је „ушанчио“ позицију држава Подсахарске Африке на периферији капиталистичког система. Како тврди Дибиа, основе за напад на афричку „државу“ тј. на афрички јавни сектор долазе управо од заступника теорије модернизације. Вебер јавни сектор перципира као аморалан и самим тим склон корупцији и патримонијализму. Другим речима, Вебер сматра да је инхерентна потреба људи из јавног сектора задовољење личних потреба, а не потреба друштва (Dibia 2006, 5-7). Поновно оживљавање теорије модернизације залаже се за некритично спровођење неолибералне доктрине, док се за све неуспехе окривљују унутрашњи фактори, пре свих корупција. Због тога долазимо до чињенице да тренутна анализа афричких проблема није афроцентрична. Услед сталне тенденције поређења афричке и европске културе у којој је европска већ предодређена да буде узор, афричка култура увек бива у подређеном положају (Ibid, 8).

Теорија модернизације је такође критикована због своје бинарности: модеран/традиционалан. Не само да теорија модернизације представља дихотомију између традиционалних и модерних друштава већ она значи и активну промену од традиционалног ка модерном. Слабије развијене економије требале су бити укључене у светску економију и трансформисане (од традиционалних ка модерним) кроз трговину, технологију и инвестиције. Дакле, теорија модернизације је везала развој земаља трећег света за укључивање у глобални капиталистички систем. Под утицајем ове теорије су многе земље Глобалног југа, пре свега Подсахарске Африке усвојиле развојне стратегије које фаворизују спољну трговину и обећани, а никад испуњени трансфер технологије (Ikome 2004, 127).

Теорија модернизације представља теоријску основу за економску политику старих глобалних актера на простору Подсахарске Африке. Та економска политика оличена је у структурном прилагођавању, и у даљем раду је дефинисана као штетна за посматрани регион. Теорија модернизације такође представља основ за дискурзивно насиље над колонизованим друштвима, феномен који је у раду назван колонизација ума. Став је аутора да се теорија мора деконструисати и одбацити приликом разматрања развојних проблема подсахарског региона јер побија његову аутентичност. Тек након деконструкције и

одбацивања теорије модернизације ствара се „здрава основа“ за примену алтернативног теоријског оквира заступљеног у овом раду.

2. Теорија зависности

„Зачарани круг је савршен: спољни дуг и стране инвестиције нас обавезују да увећавамо извоз који они сами прождиру.“ (Едвардо Галеано)

Теорија зависности се појавила као одговор на теорију модернизације и тенденцију за њену универзалну примену у целом свету. Теорија зависности одбацује тезу према којој су неразвијене земље само примитивне верзије развијених земаља. Напротив, теоретичари зависности сматрају да свака неразвијена земља испољава своје јединствене карактеристике. Ова теорија представља спој неколико школа мишљења од којих су структуралистичка и неомарксистичка имале кључан утицај на формулисање њених главних премиса. Неомарксистичку су развили Пол Баран (*Paul Baran*) и Андре Гундер Франк (*André Gunder Frank*), а структуралистичку школу Пребиш (*Raúl Prebisch*), Фуртадо (*Celso Furtado*) и Пинто (*Anibal Pinto*) (Vernengo 2004, 2). Из структуралистичке школе мишљења је преузет став о потреби разумевања друштвене структуре приликом анализе понашања економских актера. С друге стране, разматрања неравноправног положаја земаља трећег света у међународним организацијама и њихов неравномеран развој су допринос неомарксистичког дискурса (Џуверовић 2012, 96). Оба правца се слажу да се у средишту односа зависности између центра и периферије⁷ налази онеспособљеност земаља периферије да развију аутономан и динамичан процес технолошких иновација (Vernengo 2004, 3).

Заправо, теорија зависности потиче од два рада објављена 1949. године од стране Ханса Сингера (*Hans Singer*) и Раула Пребиша У овим радовима аутори примећују да су се услови трговине (*terms of trade*) за неразвијене земље погоршали у односу на развијене земље током времена. Наиме, неразвијене земље су могле да купе мање добара од развијених земаља у замену за сировине које су извозиле. Ова идеја позната је као Пребиш – СингEROVA теза. Пребиш је закључио да неразвијене земље морају да примене одређени степен протекционизма у трговини ако желе да крену путем самоодрживог развоја. Он је заговарао тезу о супституцији увоза кроз развој властите индустрије у односу на до тада прокламовану извозну оријентацију која је предлагана неразвијеним земљама.

Структуралисти су сматрали да би држава требало да има централно место у регулисању и контроли економије. Они су предлагали убрзану индустријализацију и супституцију увоза како би се смањила зависност од светског тржишта и повећала запосленост у земљама периферије. За разлику од Самира Амина и Имануела Валерштајна Пребиш и његови сарадници су били у већој мери прокапиталистички расположени (Џуверовић 2012, 99-100).

Пребиш сматра да је подела на центар и периферију неприродна и да је направљена са циљем да задовољи потребу за сировинама развијених земаља, а направиле су је управо развијене земље захваљујући свом раном привредном развоју. Он у фокус ставља масовну производњу због чега се залаже за економске интеграције са другим земљама периферије (у

⁷ Пол Баран тврди да је подела на центар и периферију технолошке природе и да је детерминисана међународном поделом рада. Другим речима центар производи потрошачка добра и за властите потребе и за периферију, док периферија производи сировине за центар (Vernengo 2004, 5).

овом конкретном случају земљама Латинске Америке). Пребиш је закључио да неуспех земаља периферије последица њихове фрагментираности (Ibid, 104 -105).

Структуралисти решење виде у стабилној макроекономији и микроекономским (индустријским) политикама које стимулишу технолошке иновације, које чак могу укључивати и присуство страног капитала.

Ипак, у напорима да побију тврдње марксиста који наглашавају важност екстерних фактора, структуралисти су отишли у другу крајност тврдећи да унутрашњи фактори имају ексклузивно детерминишући утицај на развој. Међутим, као што је успешна индустријализација појединих земаља периферије показала да марксисте нису били у праву маргинализујући интерне факторе, тако је дужничка криза показала да ни структуралисти нису били у праву пренаглашавајући унутрашње факторе (Vernengo 2004, 13).

Сходно томе, може се закључити да марксисте имају другачије ставове. Пол Баран тврди како се индустријски развој на периферији дешава уколико је интерес страног фактора сарадња са локалним интересима. Страни капитал доноси технолошко знање које недостаје неразвијеним земљама. Иако ово идентификује као позитивну ствар, Баран тврди да су предности овакве индустријализације ограничене. Међутим, Баран сматра да вишак који се оствари на тај начин бива извучен из периферије и реинвестиран или коришћен за потрошњу у земљама центра. Баран закључује да је једини начин да се прекине зачарани круг независности политичка револуција (Vernengo 2004, 6-7).

Идеја Андре Гундера Франка о развоју неразвијености (*development of underdevelopment*) се наслања на Баранову тезу о експлоатацији земаља периферије од стране земаља центра, што онемогућава земље периферије да расту и развијају се. Франк, баш као и Баран, сматра да је револуција једини начин да се изађе из круга зависности (Ibid, 2004, 7).

Према схватањима теорије модернизације (која је усвојио и савремени неолиберални дискурс) економски развој, као што је раније наглашено, настаје сукцесивним преласком из једне фазе капитализма у другу, а неразвијене земље су и даље у фази коју су развијене земље одавно превазишле. Ипак, само површинском анализом историје може се увидети да ни прошлост ни садашњост неразвијених земаља, ни у једном важном аспекту, не подсећа на прошлост сада развијених земаља. Франк сматра да је неразвијеност земаља периферије резултат учешћа у процесу развоја капитализма. Он сматра да капиталистички систем заправо подстиче „развој неразвијености“. Сходно томе, закључује да неразвијеност није резултат опстанка архаичних институционалних модела у регионима који су суочени са недостатком капитала и изолацијом од светских токова историје. Напротив, неразвијеност је изазвана истим оним историјским процесима који су омогућили развој капитализма и развој оних земаља које сада важе за развијене земље (Frank 1966, 18, 21, 23).

За теоријски оквир који је предложен у овом раду веома је важна интеракција између теорије зависности и постколонијалне теорије. Теорија зависности и постколонијална теорија деле веома важне заједничке карактеристике – обе су веома скептичне према западњачкој либералној модерности и померају фокус са центра на периферију. Ипак, свака од ових теорија анализира оно што ова друга на неки начин занемарује. Теорија зависности се ослања на структурализам и социоекономску перспективу сагледавајући империјализам као очекивани епилог капитализма. Постколонијална теорија с друге стране, полази од постструктурализма и културолошке перспективе, повезујући империјализам са дискурсом и политиком репрезентације. Постколонијална теорија тврди да контрамодернистичке и критичке наклоности теорије зависности нису, иронично, контрамодернистичке и критичке, пре свега зато што теорија зависности не одбацује своју модернистичку прошлост, јер никада не може потпуно изаћи из наслеђа од којег мора посуђивати своје алате (историју и језик) у покушају да уништи (тј. оспори) управо то наслеђе. Дакле, теорија зависности пренебрегава

своје оријенталистичке тенденције, противречно самој себи, теорија зависности завршава укључивањем незападног света у евроцентричну и телеолошку историографију, игноришући или поравнавајући разлике и ускраћујући улогу субјекта Трећем свету (Кароог 2007, 10, 14).

Теоретичари зависности критикују међународну поделу рада по којој је Латинска Америка (и периферија уопште) предвиђена за сировинску базу и јефтин извор хране док би с друге стране увозила производе већег степена обраде. Стога аутори ове теорије предлажу индустријализацију Латинске Америке и читаве периферије. Андре Гундер Франк сматра да су економски развој и неразвијеност „две стране истог новчића“ (Frank 1967, 9). За Франка империјализам је суштински отуђење вишка (који уместо у колонији заврши у метрополи). Услед ових ставова теоретичари зависности замерају постколонијалистима маргинализацију капитализма и материјалних аспеката уопште, „пад у дискурс“ и етноцентризам услед превеликог наглашавања различитости локалних култура (Кароог 2007).

Критике на рачун теоретичара зависности које долазе из табора постколонијалиста односе се на занемаривање културе; додатно теоретичари зависности узимају Европу као универзални модел, што наилази на неодобравање постколонијалиста (Кароог 2007). Гајатри Спивак теоретичарима зависности замера и занемаривање других неекономских питања, пре свих расу и род (Spivak 1985). Капур сматра да су разлике између теорије зависности и постколонијалне теорије непомирљиве (јер теорија зависности ставља акценат на економију и капитал, а постколонијална теорија на културу и репрезентацију тј. заступљеност) без обзира на то што су обе ставиле фокус на периферију (Кароог 2007, 3). Међутим, аутор овог рада сматра да те „непремостиве разлике“, како их назива Капур, нису препрека да се ове две теорије заједно нађу у теоријском оквиру овог рада. Циљ није доказивање супериорности једне теорије у односу на другу, већ приступање свеобухватном анализирању развојних проблема Подсахарске Африке. Да би овом задатку одговорили на успешан начин, неопходан је истовремени приступ проблему из више различитих углова (економског, културолошког и многих других), стога Капурове „непремостиве разлике“ су у овом раду перципиране као потенцијал за комплементарност који омогућава холистички приступ проблему.

У теоријски оквир теорија зависности уноси свест о односима центра и периферије и последицама међународне поделе рада која земље Подсахарске Африке „осуђује“ да буду извор јефтине радне снаге и јефтиних сировина. Њеним „алаткама“ су анализирани материјални учинци екстерних фактора на подсахарски регион. Посредством теорије зависности у теоријском оквиру усвајен је принцип флексибилности и прилагођавања теоријског оквира.

3. Постколонијална теорија

„Они који лоше управљају нашим пословима желе да утишају нашу критику претварајући се да поседују нама недоступне чињенице. Наше најбоље оружје против њих није преношење чињеница којима они управљају, већ страст. Страст је наша нада и снага“.
(Чинуа Ачебе – Мравињаци саване)

Наредна теорија која је укључена у теоријски оквир је постколонијална теорија. Постколонијална теорија повезује три широке проблематике: одбацивање културне доминације, поновно успостављање способности деловања субалтерних⁸ и разумевање постколонијалности као хибридног савременог стања (Zein – Elabdin 2011, 44).

Предмет постколонијалистичког разматрања су и ефекти колонизације на културу и друштво на колонизованим територијама у периоду након стицања независности. Појам постколонијализма нема искључиво темпоралну конотацију, није само историјска епоха која следи за колонијализмом. Постколонијализам се сада користи приликом: 1) анализе европског колонијализма, империјализма и њихових дискурса, 2) начина покорављања колонијалних субјеката, 3) одговора колонијалних субјеката и 4) суочавања са колонијалним наслеђем (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 168-169). Он критикује хегемонски империјализам и укључује се у анализу нових облика политичких идентитета у постколонији. Такође, анализира и епистемолошке услове постколонијалности у политичкој, социјалној и културној димензији (Young 2001, 58). Постколонијализам заузима критички став према колонијализму. Јанг би рекао „не чува успомену на колонијализам, већ тријумф над њим“ (Ibid, 60). Појам „постколонијални“ означио је „и материјалне ефекте колонизације и огромну разноликост свакодневних и понекад скривених одговора на њу“. Појам дакле представља континуирани процес империјалних потискивања и међусобне интеракције широм овог разноликог спектра друштава, у њиховим институцијама и пракси. (Ashcroft et al, 2003 2-7).

3.1. Главни правци развоја

Изучавање постколонијалног периода прерасло је у засебну академску грану – постколонијалне студије. Три најзначајнија аутора из ове области су Едвард Саид (*Edward Said*), Гајатри Спивак (*Gayatri Chakravorty Spivak*) и Хоми К. Баба (*Homi K. Bhabha*). Следи кратка анализа кључних тачака њиховог рада, али и других аутора релевантних за развој постколонијалних студија. У свом најважнијем делу „Оријентализам“ Едвард Саид је анализирао зашто у западном свету постоје стереотипи о Блиском истоку и због чега су ти стереотипи засновани на расизму. Термин оријентализам представља систем претпоставки за вредновање људи неевропског порекла. Саид га користи у три различита значења: прво, оријентализам представља посебну академску дисциплину студија Блиског истока и Азије; друго, појам доприноси бољем разумевању саме Европе, тако што описује њену различитост. Приликом описа, често су коришћене бинарне супротности (рационално/ирационално, уређено/хаотично); треће, Саид сматра да је оријентализам врховни ауторитет приликом класификације знања о Оријенту, наглашавајући да дискурс као облик знања не представља инструмент моћи него је сам по себи извор моћи.

⁸ Заправо реч је о појму *agency* (делатника) који се односи на способност деловања или извођења радње. Разматра питање могу ли појединци слободно и самостално деловати, или су ствари које раде у неком смислу одређене начинима на које је њихов идентитет конструисан. Овај појам је посебно важан у постколонијалној теорији јер се односи на способност постколонијалних субјеката да покрену акцију у ангажовању или пружању отпора империјалној моћи (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 6).

Стереотипи о којима говори Саид заправо конструишу искривљено сочиво кроз које се Оријент посматра. Проблематично је то што се такво знање узима као објективно. У тако кодификованом систему, Оријент је представљен универзално: без обзира да ли је реч о Египту, Сирији или Индији, он је увек идентичан – замрзнут у развоју. Перцепцију Оријента западни свет заснива на парадигми бајке, са јасном и оштром дистинкцијом између доброг и лошег, лепог и ружног, цивилизованог и нецивилизованог, у којој Запад представља светлу страну те бајке док је Оријент његова негација (Kohn 2014).

Друга ауторка чији су радови предмет анализе је Гајатри Спивак која је дала важан допринос развоју постколонијалних студија. Одређено време Спивак је била истакнути члан Групе Субалтерних Студија.⁹

Појам „субалтеран“ први је користио Антонио Грамши (*Antonio Gramsci*) како би описао инфериорну друштвену групу која трпи хегемонију владајуће класе – субалтерни су сви они којима хегемонска моћ није доступна (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 198).

Међутим, појам субалтеран много чешће је постао асоцијација за за име Гајатри Спивак односно њен есеј под називом: „Могу ли субалтерни да говоре?“ (*Can subaltern speak?*). Спивак је међу првим ауторима почела да користи појам „епистемолошко насиље“, означавајући њиме деградирање домицијалног дискурса у корист западњачког система знања које се приказује као универзално. Епистемолошко насиље је присутно у свим аспектима живота (култури, религији, управљању државом и др.) (Sharp 2009, 111). Спивак не оспорава тврдњу да су субалтерни они који немају приступ хегемонској моћи, већ само детерминише критеријуме који морају бити испуњени за припадност тој групи. Најједноставније речено, сви субалтерни су потлачени, али нису сви потлачени уједно и субалтерни. Субалтерни су они чији је једини идентитет њихова различитост. У поменутом есеју Спивак се бави питањем репрезентације, анализирајући да ли субалтерни могу да заступају сами себе или им је потребан посредник, неко ко би говорио у њихово име (Spivak 1988). Прво питање које се поставља гласи: ко би тај посредник могао да буде? То је управо она класа особа описана од стране британског империјалисте Томаса Маколија као „индијска по крви а британска по укусу и интелекту“. Једини дискурс који хегемонске елите могу да разумеју јесте њихов властити, те због тога посредник мора бити упознат са тим дискурсом. Још од доба класичног колонијализма сматра се да они који су колонизовани (потлачени) немају своју историју, а онај ко нема своју историју не може да говори (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 198-201). Прецизније, они могу да говоре, али њихов говор неће бити препознат (разумљив). Управо због тога посредник и јесте неопходан.

Институција посредника истовремено нам може помоћи при разумевању тврдње да нису сви потлачени уједно и субалтерни. Посредник се налази између субалтерних и хегемонске (империјалистичке) елите. Он свакако бива угњетаван од стране те елите, али пошто он (по свом укусу, ставовима, моралности и интелекту) припада тој елити, какав-такав приступ хегемонској моћи ипак му је доступан, те због тога није субалтеран. Такође, може се поставити питање да ли ће посредник заступати субалтерне на ваљан начин, пошто се он више не идентификује са том групом и нема интерес да реши било који проблем субалтерних

⁹ Групу за Субалтерне Студије основали су научници из Јужне Азије заинтересовани за постколонијална и постимперијална друштва. Група је брзо стекла велики углед унутар постколонијалних студија због својих антиесенцијалистичких ставова и „стварања историје одоздо“. Иако је Гајатри Спивак била истакнути члан ове групације она се погрешно сматра њеним оснивачем. Најутицајнији члан и оснивач групације је Ранаџит Гуха (*Ranjit Guha*).

(они немају ништа да му понуде, немају ништа шта он жели).¹⁰ Спивак закључује: субалтерни немају свој глас!

Парадоксално, док је покушавала да поново оснажи глас субалтерних Спивак признаје свој неуспех. У тексту, „Могу ли субалтерни да говоре?“, она закључује да Сати, Индија из деветнаестог века (удовица која се самоспаљује како би се придружила мужу) не може да говори јер никада није овлашћена да говори. Њен глас увек интерпретирају и присвајају други (колонијални администратор, патријархатске институције, академски интелектуалци, и др.). Спивак закључује да је, ипак, улога постколонијалног критичара да забележи њену тишину како би валоризовао разлику коју је открила обесправљена жена и критиковао доминацију империјалних и патријархалних дискурса (Karoo 2007, 8).

Приликом препознавања „гласа субалтерних“, неопходно је размотрити питање есенцијализма. Есенцијализам се базира на претпоставци да сви припадници једне друштвене класе имају одређене заједничке карактеристике (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 198-201). Спивак тврди да би било погрешно инсистирати на есенцијализму када су у питању субалтерни чија је основна карактеристика њихова хетерогеност; самим тим, глас субалтерних не може бити универзалан. Спивак поздравља могућност „привремених савеза“ које она назива стратешким есенцијализмом. У случају стратешког есенцијализма, неко са „пуним идентитетом“ лакше би заступао права мањинских група. Ипак, овакав став намеће проблем аутентичности. Поставља се питање: како чак и Спивак (иако као жена рођена у Индији) може да представља оне подгрупе унутар субалтерне популације, чија искуства није никада доживела? Њена гостовања на научним скуповима само умирују савест западњачке научне заједнице, која њеним учешћем сматра да је у потпуности испунила потребе субалтерних (Sharp 2009, 114-115).

Како наводи Ешкрофт (Ashcroft), пре би се могло рећи да је Спивакова повремени есенцијалиста, са понекад нејасним ставом према есенцијализму (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 74-75).

„Део њеног разочарања у стратешки есенцијализам везан је за локалне злоупотребе и [за] опасност [од] стварања аутохтоних елита које ће деловати као пукe неоколонијалне марионете старих снага колонизујућих сила, а део за глобалне [злоупотребе]: међународно цивилно друштво [и] самоодабране моралне предузетнике који обављају дистрибуцију филантропије без демократије“ (Ћирјаковић 2016, 9).

Још једна критика на рачун Спивакове се односи на њен врло сложен стил писања, који отежава популаризацију ове материје међу студентима. Иако су њени радови често цитирани, превише су теоријски и апстрактни – што њихов допринос у савременом политичком окружењу чини ирелевантним. Ајаз Ахмад (Aijaz Ahmad), један од најгласнијих критичара Спивакове, говори како њу више брину капиталистички наративи него његове материјалне последице по друштво (Kohn 2014).

Наредни теоретичар постколонијалних студија чије дело ће бити предмет разматрања јесте Хоми К. Баба. Најбитнији појмови које Баба уводи у постколонијални дискурс су: амбиваленција, хибридноста и мимикрија.

Дискурс постколонијалних студија амбиваленцију између колонизованих и колонизатора описује као мешавину привлачности и одбојности. Колонизатори желе да приволе староседеоце на промене у складу са својим жељама (да их цивилизују). Али они не

¹⁰ О томе ће више бити речи у делу рада који се бави „колонизацијом ума“ разрађујући ставове Алберта Мемија и Оскара Манонија.

желе да их учине истоветним себи, плашећи се да би на тај начин изгубили свој хегемонски положај. Колонизатори желе да створе инфериорне копије самих себе. Баба сматра да је на овај начин колонијализам посејао семе за властито уништење, пошто староседеоци постепено увиђају да колонизатори нису више толико изнад њих. Такав однос постепено нарушава ауторитет самих колонизатора (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 10-11).

Под хибридношћу се подразумева стварање нових транскултуралних облика на месту где се сусрећу колонизатори и староседелачко становништво. Хибридност има и друге облике: расне, лингвистичке, културне, политичке. Тачку спорења многих теоретичара представља питање да ли се појам хибридности може свести на појам културне размене. Када користимо појам културне размене, онда полазимо од претпоставке да се таква размена врши на равноправним основама; с обзиром на то да је хибридност настала у духу империјализма, не може се говорити о равноправној размени (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 108-109).

Мимикрија анализира амбивалентан однос између колонизатора и колонизованог. Колонизовани се труде да опонашају колонизатора тако што усвајају његове културне обрасце. Резултат овог процеса је увек камуфлажа, а не истоветна копија. Истоветна копија не може бити постигнута – колонизовано становништво не припада истој раси као колонизатор. Ако се подсетимо на већ цитираног Томаса Маколија, видећемо да он управо заговара стварање једне такве класе „имитатора“ који би представљали посреднике. Мимикрија можда представља снагу империјалистичког система, али уједно и његову слабост, јер опонашање није предалеко од ругања. Опасност од мимикрије не лежи у идентитету који се скрива иза маске, већ у откривању природе амбиваленције која руши ауторитет колонизатора (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 124-126).

У наставку следи приказ ставова још неких аутора који припадају кругу постколонијалних студија, а који су веома значајни како за саму постколонијалну теорију тако и за рад који је пред нама. Ту убрајамо Дипеша Чакрабартија који је сковао термин „провинцијализација Европе“¹¹. Његово полазиште је схватање да у историји, али и другим хуманистичким наукама „Европа ’остаје суверени, теоријски предмет’ што изразито утиче на перспективу ових дисциплина“ (Chakrabarty 2000: 27).

Поред критике „асиметричног незнања“ (незападни историчари у академској заједници морају бити упознати са делима западних историчара, али не и обрнуто), Чакрабарти тврди:

„Већ генерацијама филозофи и мислиоци који обликују природу друштвених наука производе теорије које обухватају целокупност човечанства. Као што добро знамо, ове изјаве произведене су у релативном, а понекад и апсолутном незнању већине човечанства - то јест, оних који живе у западним културама“ (Chakrabarty 2000, 29).

Упркос оваквој перспективи, он у потпуности не осуђује западњачкене теорије: „Свакодневни парадокс друштвене науке Трећег света је да ми сматрамо да су те теорије, упркос њиховом урођеном незнању о нама, изузетно корисне у разумевању наших друштава.“ Ипак, ти наводно универзалистички концепти произвели су искључујуће и ограничавајуће ефекте“ (Ibid). Главни пример Чакрабартија о неусклађености западних теорија са реалним ситуацијама у регионима Глобалног Југа је некритичко усвајање концепта националне државе као најпожељнијег облика политичке заједнице од стране антиколонијалних покрета. Његов циљ је да укаже на историчност и произвољност наводно универзалних европских концепата и на алтернативе, не са циљем потпуног одбацивања

¹¹Провинцијализација Европе је заправо наслов култне књиге поменутог аутора у којој он препознаје ограничења „западњачког поимања“ друштвених наука у објашњавању историјских искустава неевропских земаља.

модерности, већ препознавање њених хетерогених и незападних манифестација. Заправо Чакрабарти жели показати евроцентрични печат доминантних концепата с једне, и могућност других облика знања с друге стране (Ziai 2012,10).

У постколонијалним студијама значајно место заузимају и три мислиоца за чија дела се каже да представљају „стуб антиколонијалне литературе на француском језику“. Реч је о Еме Сезеру (*Aime Cesaire*), Францу Фанону (*Frantz Fanon*) и Алберту Мемју (*Albert Memi*). Еме Сезер рођен је 26. јуна 1913. на Мартинику. Био је утицајна личност у обликовању идеја савремених пост-колонијалних писаца. У *Расправи о колонијализму* (првобитно објављеној 1955), која је касније постала „класик“ у постколонијалним студијама, Сезер тврди да је колонизација насиље, или како је Сезер назива „постварењем ствари“ (*thingification*). Сезер се противи ставу да је колонизација исто што и цивилизација, и тврди да је цела европска цивилизација заговорник таквог става. Сезер говори оно што се данас сматра за политички некоректно – да је цела европска цивилизација (а не појединац) крива за колонизацију; криви су: филозофи, антрополози, етнолог, историчари, сви они који су другог претворили у варвара да би себе прогласили за цивилизатора. Зато је, како каже Сезер, Европа морално неодржаљива. Западна мисао је заснована на бинарној логици, гради идентитет на негацији другог. Да би Европа била цивилизована друге мора претворити у варваре. Како би испуниле тај задатак, колонијалне силе су уништавале културу, прекрајале и брисале историју народа на које су наилазиле. У том задатку је свесрдно помагала европска интелигенција и због тога их Сезер колективно криви (Sezer 2015, 13). Оно што издваја Сезерове радове од друге антиколонијалне литературе, те га чини једним од пионира антиколонијализма, јесте његов став да је колонизација довела Европу у стадијум варварства. Сезер дакле тврди да колонијализам не делује само на колонизованог већ и на колонизатора. Колонизатор не доноси цивилизацију онима које колонизује, напротив, кроз процес колонизације колонизатор се децивиљује, губи хуманост и враћа се у стадијум варварства. Друга ствар која Сезера чини оригиналним је његова анализа фашизма. Он тврди да фашизам није дошао „из ведрог неба“, већ је логичан исход европске културе. Фашизам и расизам су постојали пре Хитлера (нпр. колонијално деловање Немачке у Намибији). Колонијализам је заснован на супериорности беле расе, замисли која је постојала знатно пре Хитлера и која је довела до геноцида и етничких чишћења у колонијама. Хитлеров злочин је у томе што је у Европу донео оно што је било намењено другима (колонијама). Сезер закључује да је фашизам колонијална идеологија коју је Европа окренула против себе саме (Ibid, 15-16).

Сезер тврди како је неопходно да се колоније у потпуности одвоје од Европе и спроведу системске промене. Притом, он изражава снажну веру у нови марксизам (Sezer 2015, 9). Овакав став ствара плодно тле за идеје Самира Амина које ће бити приказане касније у раду.

Наредни аутор који је битан за наше истраживање је Франц Фанон. Он истиче да белци себе сматрају супериорнијима од црнаца. Међутим, за њега је поразнија следећа чињеница: црнци по сваку цену желе да белцима докажу богатство своје мисли и једнаку вредност свог интелекта. Фанон сматра да ако постоји комплекс инфериорности црнаца, то је резултат двоструког процеса; пре свега реч је економској инфериорности, а потом и о њеној интернализацији. Покушавајући да психопатолошко и филозофски објасни стање црнаца, Фанон је покушао да утврди ставове црнаца у белачком свету и закључио је да се црнац другачије понаша у друштву белог човека и другог црнаца. Према Фанону, ова самоподела била је директан резултат колонијалног потчињавања и теорија међународних односа које су покушале да докажу да се Црнац налази у раној фази (веома споре) еволуције постајања човеком (Fannon 2008, 3-8).

Последњи аутор из редова постколонијалиста чији су увиди заступљени у раду је Алберт Меми. Он у својој књизи *Колонизатор и колонизовани* анализира психолошке

портрете колонизатора и колонизованог као и ефекте колонијализма на психу и менталитет колонизованог становништва. Месијево теоријске поставке биће од кључног значаја у делу рада који се бави анализом феномена „колонијације ума.“ Колонијација ума спада у такозване нематеријалне ефекте колонијализма. Мишљење је аутора да је за стварање алтернативног развојног модела у подсахарском региону неопходно сузбити колонијацију ума која сузбија стварање нових креативних идеја. У класификацији, идентификацији механизма деловања и сузбијању ефеката колонијације ума Месијеви радови су од непроцењивог значаја

3.2. Положај постколонијалне теорије у систему теорија међународних односа

Постколонијална теорија је пост-позитивистичка теорија која не спада у „мејнстрим“ теорије међународних односа (надаље МО). Заправо, постколонијална теорија пружа критички осврт на доминантне теорије МО. Постколонијална теорија нуди алтернативу евроцентричној перспективи и класичним теоријама МО са циљем да их реконструише и надиђе. Међутим, то није јединствена теорија већ скуп различитих теорија. Постоји огромна разноликост унутар постколонијалне теорије која се фокусира на различита питања као што су: књижевност, уметност, музика, лингвистика, ропство, миграције, дискриминација и др. Такође, постколонијална теорија расправља и о различитим врстама потчињавања попут расизма, као и питањима рода (*gender*), национализма и идентитета. Постколонијалне студије заснивају се на главним аспектима колонијализма и његовим свепрожимајућим ефектима који су трајали чак и након завршетка колонијалне владавине. Историјски феномен колонијализма, односно колонијалне праксе, и империјалне доминације у европским колонијама и/или протекторатима су у средишту постколонијалних списа. Стога, постколонијална литература помоћу концепта постколонијализма указује на све праксе које се користе у процесу (нео)колонијалног потчињавања, почев од почетка колонијализма до данас (Terresiklioğlu 2012, 1).¹²

Постколонијализам је континуирани процес отпора и реконструкције. Постколонијална теорија, према томе, укључује расправу о претходно поменутих искуствима различитих врста као што су ропство, расељавање, емиграција, отпор, заступљеност, разлике, расна и културна дискриминација од којих ниједна од ових тема није искључиво постколонијална тема, али заједно чине сложену структуру ове дисциплине (Ibid, 2).

Постколонијална теорија стекла је популарност након завршетка биполарног система (односно краја Хладног рата) када се способност доминантних теорија међународних односа да објасне природу међународног система релативно смањила. Академска заједница била је сведок експлозије постколонијалне књижевности деведесетих година, када су критички приступи оспоравали класично мишљење и доминантне теорије на пољу међународних односа (Ibid, 4). Постојеће теорије МО нису биле у стању, или боље речено нису желеле да у промишљање међународних односа, укључе перцепције држава које су настале деколонизацијом. Новонастале државе су и даље третиране као објекти, иако су биле субјекти међународних односа.

Постколонијална теорија заговара преиспитивање доминантних теорија МО. Постоји све већи број постколонијалних радова који се концентришу на питања која укључују књижевност, језик, уметност, расизам, национализам и др. Ова теорија такође укључује расправу о начинима на које тренутне теорије МО анализирају (али заправо маргинализују) постколонијални свет и наглашава важност постколонијалног погледа у процесу креирања

¹² Овај став је у сагласности са ставовима Роберта Јанга који постколонијализам дефинише не као епоху која је наступила након колонијализма већ након почетка колонијализма (Young 2001, 58-60).

теорија. Нпр. доминантне теорије МО из анализе избацују оне субјекте који не могу да достигну оно што се у западном свету узима за норму. Конкретно, све државе које не могу да задовоље „вестфалске критеријуме државности“ бивају окарактерисане као нелегитимне и слабе. Због аверзије према „милитаризованим друштвима“ (која вероватно оправдано произилази из европског искуства) доминантне теорије МО по аутоматизму осуђују сваку војну власт, називајући је већ озлоглашеним термином „режим“ или хунта. Потпуно се игнорише чињеница да је војска у многим земљама једина аутохтона институција која има континуитет са предколонијалном историјом. Такође, занемарује се и чињеница да је у неким земљама (попут Египта на пример) друштво стабилније и функционише много уређеније када је под утицајем војске.

Постколонијални теоретичари даље критикују савремене теорије сматрајући да је реч о дисциплини која даје предност гледиштима англоамеричких научника и академским терминима западног света. Дисциплином МО доминирају првенствено параметри реалистичке парадигме, неке од темељних претпоставки реалистичке теорије дели већина научника у овој дисциплини, док су тврдње других приступа ограничене на ужу групу научника. Доминацију англо-америчких научника омогућава и чињеница да су престижни научни часописи из ове области углавном недоступни научницима из незападних земаља услед језичке баријере или методолошких процедура и стандарда које ти часописи захтевају, а који су скројени тако да фаворизују курикулум и методологију западних универзитета (Ibid, 12 - 14).

Штавише, студије МО имају мало да кажу о периоду деколонизације, па је стога један од најважнијих историјских процеса века уклоњен из теорија. Као највећу малициозност савремених теорија МО, Кришна индентификује ову систематску политику заборављања и описује је као „намерну амнезију“ (Krishna 2006, 89).

Дан тврди да је маргинализација Африке на политичком пољу у корелацији са маргинализацијом континента у доминантним (западно произведеним) теоријама МО: „Африка је дуго била одсутна у теоретизацији светске политике.“ На пример, неореализам се фокусира на велике силе у међународним односима док Африци и Трећем свету нема места у системској анализи (Dunn 2001, 2).

Неспорно је да оснивачке фигуре класичног и неореализма нису биле за укључивање Трећег света у своје анализе. У својој *Теорији међународне политике*, Кенет Валц наводи:

„Било [би] смешно градити теорију међународне политике о Малезији и Костарики. Разматрање међународне политике као система захтева концентрацију на државе које највише утичу на тај систем. [Дакле,] Општа теорија међународне политике нужно се заснива на великим силама“ (Waltz 1979, 72).

У својој књизи *Политика међу народима*, Моргентхау наводи да Африка, која је била „политички празан простор“, није имала историју пре Другог светског рата (Morgenthau 1948).

Малаквиас, анализирајући позицију савремених теорија МО кроз студију случаја Африке, тврди да главне теорије МО, осмишљене да објасне и предвиде понашање западних држава, нису адекватне за Африку, па самим тим би и Африка требало да избегава прилагођавање моделима МО који су кројени да уважавају западњачки концепт државе. На афричком континенту је грађење државе још увек у току и постоји безброј фактора за анализу које нису држава, као што су наоружани побуњенички покрети и етничке групе. Док ситуира модерну теорију МО као производ европске историјске стварности, Малаквиас примећује да афричке теорије МО морају развијати нове оквире који узимају у обзир факторе попут кланске, племенске и етничке припадности као кључне елементе за објашњавање и предвиђање понашања афричких држава. (Malaquias 2001, 11-16, 27).

Ни либерална теорија МО не схвата Африку заозбиљно. Штавише сматра их „шумовима“ (*nuisance value*). Већина либералних теоретичара сматра да Африка врло мало може допринети било либералној демократији или потрошачком капитализму (Teresciklioğlu 2012, 17).¹³ Дан сматра да либерали такође примењују узак концепт „велике силе“, фокусирајући се на сопствено теоретизовање, критикујући неореализам. Маргинализација Африке од стране ових теоретичара заснива се на њиховом мишљењу да континенту недостаје хегемонијална моћ (Dunn 2001, 2).

3.3. Однос постколонијалних и развојних студија

Многи постколонијални теоретичари сматрају да су развојне студије још увек заглављене у евроцентрично, модерничко и/или неоколонијалистичко мишљење. Упркос покушајима неколико аутора (нпр. Crush 1995; Sidavai et. al. 2003), ова два приступа остају тврдоглаво одвојена. Кристин Силвестер пак примећује да „развојне студије немају тенденцију да слушају субалтерне, а постколонијалне студије немају тенденцију да се баве питањем „да ли субалтерни једе“ (Sylvester 1999, 703). Дејвид Сајмон наводи да: „однос између развојних студија и постколонијалне теорије може бити окарактерисан као ‘дијалог глувих’“ (Simon 2006, 10). За Мекиван, главна разлика између постколонијалне критике „развоја“ и пост-развоја је увид првог „да је немогуће стајати изван доминантних дискурса као што је развој, и да уместо тога постоји потреба за променом дискурса изнутра (McEwan 2009, 106).

Разлози некомпатибилности између развојних студија и постколонијалне теорије су на први поглед очигледни.¹⁴ Наиме, развојне студије су примењена област друштвене науке, повезане са економском теоријом и практичним принципима ефикасног управљања. Циљ развојних студија је успостављање теорије и праксе која може помоћи земљама Глобалног југа да постигну постављење економске циљеве и виши, одрживи животни стандард. С друге стране, постколонијалне студије нису усмерене на практичну примену. Оне се често заснивају на *ex cathedra* изучавањима језика, историје, културе и др. Оне преиспитују историјске, културолошке и просторне (локацијске) списе у којима колоније и постколоније бивају репрезентоване као „проблематична деца“ европске историје. Постколонијална теорија настоји да сагледа хибридности и искуства која су настала као резултат колонијализма, док развојна теорија анализира јаз између оних који бивају посматрани као развијени и оних који су перципирани као неразвијени (Sylvester 2006, 66-67).

Још један од проблема лежи у томе што наводи о политици знања у развојним студијама не успевају адекватно да се позабаве начином на који се субалтерно знање преводи и користи у развојним стратегијама. Управо овде се налази највећи потенцијал за допринос постколонијалне теорије разумевању транснационалне развојне индустрије (McFarlane 2006, 36).

Међутим, управо као резултат њихових различитих традиција, Мекфарлејн даље сугерише да дијалог између развојних студија и постколонијализма нуди велики потенцијал за алтернативну концептуализацију развоја. Она даље тврди како би на општем нивоу, развојни приступи могли имати користи од ширег појма способности деловања (*agency*) и моћи у постколонијалној теорији, а да би постколонијални приступи могли имати користи од

¹³ Међутим морамо нагласити да мултинационалне компаније све више препознају потенцијале растућег афричког тржишта.

¹⁴ Као што смо већ рекли циљ овог поглавља, у крајњој линији и целокупног рада, је да докаже да је поменута некомпатибилност само „лош први утисак“ и да је врло лако премостива.

веће пажње коју развојне студије посвећују улози ресурса и институција у оквиру развојне индустрије (Ibid, 35).

Поједини аутори постразвојне теорије постколонијалне студије критикују и одбацују због тога што се постколонијалне студије не баве питањима сиромаштва, расподеле ресурса, насиља, кршења људских права, развоја и др. (Rajan 1997, 615). Дарби је још оштрији, он тврди да је постколонијалне студије постало тешко класификовати, не зато што се ослањају на толико различиту и често контрадикторну социјалну теорију, већ зато што јој недостаје јасноће у дефинисаним циљевима. Према његовим речима постколонијална теорија је постала аутореференцијална¹⁵ (Darby 1997, 13). Дирлик постколонијалистима замери тенденцију да се заплету у постструктуралистички језик и тиме замењују историјско и социјално објашњење (Dirlik 1994, 333).

Као што је већ истакнуто, циљ рада је спајање, или боље речено, постизања симбиозе између постколонијалне и развојне теорије. Обе теорије су засноване на знању о Западу и његовим достигнућима и неуспесима. На обе је утицао и постмодерни заокрет у друштвеној теорији, који је раздвојио до тада јединствен западњачки наратив, који је некада био цењен управо због свог консензуса у науци.

С једне стране, студије развоја, или не помињу колонијални период, или се не извињавају за њега; у развојним студијама ретко ћете чути израз „постколонијално“. Неолиберални мислиоци који су и заговорници структурног прилагођавања потпуно игноришу утицај колонијалног раздобља на модерне социо-економске прилике у Подсахарској Африци. Стиче се утисак да крило структурног прилагођавања мејнстрима развојних студија има за циљ да једном заувек заврши задатак прилагођавања колонија још увек модерним моделима западне политичке економије. Додатно, постразвојне тенденције унутар студија развоја покушале су да усмере развојне студије у мање апстрактне правце, ка алтернативном макроекономском промишљању. На овом пољу постигнут је одређени успех, и политике структурног прилагођавања су релативно потиснуте, што је омогућило да се у оквиру Светске банке (мање у ММФ-у) чује алтернатива. Али, ови приступи су пали на питању репрезентације: субалтерни и даље не могу да говоре о питањима развоја и не могу то да учине на начин који би могао да противречи ономе што су развојне агенције већ одредиле као циљеве развоја.

С друге стране, постколонијалне студије нису (толико) под утицајем позападњачене историје развојних студија, али једнако су уплетене у размишљање о Западу, оне слободније критикују колонијализам и догму непрестаног напретка. Такође, постколонијалисти се крећу у простору између колонијалног и постколонијалног, како би указали на начине на које су колонизовани народи реструктурирали и продрли у замисли развоја. Као конкретан пример утицаја некадашњих колонија у некој од међународних организација Силвестер наводи ОПЕК (Sylvester 1999, 717).

Проблеми са сценаријем који постколонијалне студије ставља у оквир развојног проблема такође су вишеструки. Постколонијалне студије су се дефинисале супротно појму развоја, мада не увек успешно. Постколонијалисти желе да мењају свет, а не да се уклапају у постојеће норме које су (по њиховом мишљењу) скројене од стране њихових тлачитеља. Ипак, они желе да буду прихваћени у западном свету као угледни интелектуалци, а опет да избегну сферу међународних односа. Они критикују економске концепте попут неолиберализма али не нуде никакву економску идеју (Ibid, 718).

¹⁵ Својство говора или текста којим се за тему расправе постављају властита обележја, упућивање на властиту ситуацију структуру. Аутореференцијалан – онај који упућује сам на себе.

3.4. Постколонијална теорија и економска питања

Честе критике које стижу на адресу постколонијалних мислилаца везане су за њихово потпуно игнорисање економских збивања. Чакрабарти истиче да је то последица маоистичке инспирације субалтерних студија у којима је одбачен „економизам“ у корист политичког објашњења. Управо окретање ка политичком и културном тј. текстуалном је изазвало општу критику Субалтерних студија међу историчарима Индије, који сматрају да су те студије занемаривале економску историју. Чакрабарти поводом тога каже: „не знам да ли јесмо. Али, истина је да иако смо много писали о историјско-филозофским проблемима модерности и капитализма, никада нисмо много учинили да ревитализујемо економску историју као такву“ (Chakrabarty 2011, 24 -25). Најоштрије нападе на постколонијалну теорију по овом питању исказује Ариф Дирлик (*Arif Dirlik*). Он критикује постколонијалну теорију због антима르크сизма и „одбацивања капитализма као „темељне категорије“ (Dirlik 1997: 505).

Упркос свом настојању, постколонијална теорија није успела да се отргне из загрљаја „западних теорија“ постструктурализма и постмодернизма. „Лингвистички обрат“ у постколонијалним студијама изазвао је „пад у дискурс“, потискујући материјалне консеквенце империјализма (које и даље трају) и одводећи дебату ка питањима језика, идентитета и (политичке) заступљености. Главна замерка постколонијалистима јесте та да се анализа своди на употребу неприступачног говора који је исувише апстрактан. Такав дискурс је деполитизовао проблем империјализма. Постколонијалне студије наглашавају значај културе у перцепцији света око нас и интеракцију са њим. Постколонијални мислиоци су, вероватно несвесно, у жељи да избегну економски детерминизам упали у културализам. Тиме што су подлегли „чарима културализма“, постколонијалисти су онемогућили разоткривање механизма економске и политичке доминације (над бившим колонијама), као и обрачун са „малигнитетима модерног капитализма (Ћирјаковић 2016, 7,12).

Без обзира на то што настоје да превазиђу бинарне одреднице, постколонијални мислиоци су створили „бинарну супротност“ између културе и економије. За теоријски оквир овог рада избор између културе и економије је неприхватљив, већ у анализу морају бити укључена оба фактора. У циљу превазилажења бинарне релације култура/економија користимо аргументацију Ејман Зејн-Елабдин (*Eiman Zein – Elabdin*) која тврди да могућност другачијег постколонијалног економског приступа зависи од превладавања надструктурне концепције културе која се налази у читавом друштвено-хуманистичком дискурсу, концепције која је још увек честа упркос одбацивању економизма и других врста редукционизма. Под надструктурним она подразумева не само класични марксистички аргумент о „бази“ и „надградњи“, већ било који генерички облик теоријског раздвајања културе и економије. У том смислу, веберовски обрт узрочности са културе на економију такође је надструктуралан. Обоје су дубоко укореењени у дуализму између идеје и материјалне супстанце карактеристичне за просветитељску филозофију, која успоставља дисциплинску поделу рада између економије и културе. За теоретизовање економске постколонијалности кључно је одбацивање бинарне концепције односа између „културе“ и „економије“. Зејн-Елабдин тврди, ако се култура схвати као динамични друштвени референтни оквир који рађа различите сензибилитете и праксе, укључујући економске, није могуће говорити о бинарном односу између економије и културе. Она употребљава израз култура-економија (уместо култура/економија) како би нагласила њихову везу (Zein – Elabdin 2011, 39). Та веза не дозвољава теоретско дуалистичко раздвајање између економског и културног, било на нивоу индивидуалне свести и субјективности или друштвених односа и институција. Култура се може посматрати као процес у коме се економско значење као и рационалност артикулишу и проживљавају; у том смислу, „културолошко значење“ је увек присутно унутар економских концепата и појмова као што су: потрошачки избор, рад, производња и др. Тада се о култури-економији мора од почетка размишљати као о органској,

а не механицистичкој или хијерархијској целини која повезује значење и опипљивост деловања (Ibid, 55-56). Поједностављено речено, из културе произилази економска филозофија и принципи потрошачког понашања.

Немају само постколонијални аутори проблем да укључе економске теме у своје радове, неразумевање је нажалост обострано, ни економисти не разумеју постколонијалисте. Тако нпр. Сесилија Конрад изражава виђење постколонијализма међу неокласичним економистима: „за већину нас читање есеја са постколонијалним насловом слично је читању страног језика попут француског или шпанског. Неке речи се чине познатима, али нисмо сигурни у њихово значење.“ Поред неразумљивог дискурса за њу је главна препрека методолошке природе. Наиме, неокласични економисти се у великој мери ослањају на дедуктивно закључивање, док су постколонијални критичари у најбољем случају сумњичави према њему (Conrad 2004).

Међутим, не би требало пренебрегнути чињеницу да неокласична није и једина економска школа и да више нема монопол међу економским идејама. Циљ рада је да постколонијалну анализу обогати „мејнстрим“ економским појмовима, али и да избегне њихово коришћење на технократски и вредносно неутралан начин као што је то случај са заговорницима Вашингтонског консензуса, већ да их „уплете“ у локалну културу и локални контекст. Другим речима, постколонијалне студије се не могу бавити културолошким, друштвеним и психолошким аспектима колонијализма и неоколонијализма, занемарујући економију и материјалне аспекте. Оне би требало да помогну да се економске политике креирају у складу са културолошким нормама подсахарског региона. На пример, незапосленост је много већи проблем од ефикасности јавне управе, уколико подизање нивоа ефикасности јавне управе значи и подизање нивоа незапослености пред постколонијалним теоретичарима био би задатак да ту реформу зауставе, јер иако је та мера „економски оправдана“ по мерилима Вашингтонског консензуса она није у складу са социјалним приликама у Подсахарској Африци. Такође, ако подизање пореског обухвата значи затварање неформалних тржница које у многим градовима Подсахарске Африке представљају „срце“ економске активности, онда таква мера није вредна имплементације. Дакле, постколонијална теорија мора да повеже културу и економију, тј. да утисне културу у економију.

4. Постразвојна теорија

„Онај који поновним откривањем старог допринесе стварању новог уистину може бити сматран за учитеља.“ (Конфуције, Аналекти 2:11).

4.1. Главни токови постразвојне теорије и истакнути мислиоци

Развој као идеологија и социјална визија су усађени у идеале модернизације, која западну економску структуру и друштво сматра за универзални модел који би требало следити и опонашати. Под снажним утицајем западних идеја, развојни дискурс одражава неједнаке односе моћи између запада и остатка света, при чему западњачко знање о развоју, приступ развоју и одређењу његовог садржаја, као и перцепција напретка, усмерава курс за остатак света.

Појмови развоја и неразвијености какве данас познајемо су настали, такорећи случајно, 20. јануара 1949. године на инаугурационом говору председника САД Трумана, на почетку његовог другог мандата. У делу говора који се односи на спољну политику

Труманов говор је оригинално имао три тачке: 1) наставак подршке новоформираној организацији УН; 2) подршка наставку реконструкције кроз Маршалов план и 3) стварање НАТО-а како би се одговорило на совјетску безбедносну претњу. Тада је један државни службеник нижег ранга предложио допуну са (четвртом) тачком у којој се каже да ће се техничка помоћ која је већ додељена деловима Латинске Америке проширити на све сиромашне земље света. Након мало оклевања, та четврта тачка је прихваћена и представљала је трик за односе с јавношћу чији је циљ био уношења енергије и изненађења у говор (Rist 2008, 70). Тако је милијарде људи Африке, Азије или Латинске Америке, стало у чувену „четврту тачку“ Трумановог говора. Придев „неразвијен“ појављује се на крају уводног пасуса четврте тачке.¹⁶ Тада је први пут употребљен у тексту намењеном тако широком промету, као синоним за „економски заостала подручја“. После тога је уведена именица „неразвијеност“. Управо је ова терминолошка иновација променила значење речи „развој“, повезујући га на нови начин са „неразвијеношћу“. Тако је развој добио прелазно значење (радња коју је извршио један субјект над другим) док је неразвијеност постала „природна појава“ тј. наизглед безразложно стање ствари.¹⁷ Неразвијеност „није била супротност развоју“, већ његов недовршен облик или (говорећи биолошким метафорама) његов „ембрионални“ облик. Штавише, дефинишући „неразвијеност“ као недостатак развоја, а не као резултат историјских околности, и третирајући „неразвијене“ једноставно као сиромашне без тражења разлога за њихову немаштину, „развојна политика“ сачињена од раста и развојне помоћи (замишљене у технократском маниру, квантитативног карактера) чини се као једини могући одговор. Убрзање раста је стога био једини логичан и практичан начин да се премости јаз између богатих и сиромашних. Овај нови начин поделе света био је изузетно прилагођен северноамеричким интересима. „Тачка четири“ једноставно је наметнула нови стандард по којем су САД стајале на врху међународног поретка. Статистика са својом математичком „ауром објективности“ је понудила лагодну основу за поређења у којем би САД увек биле најбоље (Ibid, 75-76).

Рист тврди да „развој није само економски раст, он је ‘раст плус [квалитативна] промена’“. Ова Ристова изјава усмерена је против економског редуccionизма, али без негирања одлучујућег карактера економије. „Тврди део“ развоја је и даље раст али га морамо допунити квалитативном променом. Рист тврди: „баш као што је економски раст неопходан за људски развој, људски развој је пресудан за економски раст“¹⁸ (Ibid, 90).

Борбу против дискурзивне хегемоније која одликује постколонијализам постразвојни теоретичари применили су на разматрање концепта развоја. Постразвојна школа мишљења се

¹⁶ Ову нову „дефиницију“ прихватили су нажалост многи који су били на челу независних држава, пристали су да буду сматрани онаквим каквим се појављују у очима других. То је био начин да се тврди да имају користи од „помоћи“ која је требало да доведе до „развоја“. За колонизоване је то био начин потврђивања правне једнакости који им је до сада била ускраћена. Изгледало је као да имају све да добију - углед и просперитет, а ништа да изгубе. Али, њихово право на самоопредељење стечено је у замену за право на самоодређење. Добијајући политичку независност, они су изгубили идентитет и економску аутономију и сада су били принуђени да прођу развојни пут који су за њих зацртали други. Док се на свет колонизације гледало углавном као на политички простор који обухвата све већа царства, „развојно доба“ је период ширења економског простора свуда, са подизањем БДП-а као императивом број један (Rist 2008, 79).

¹⁷ Још један од симбола бесконачности развоја је одредница „земља у развоју“. Наиме, земља или регион у развоју је простор чија економија још увек није достигла ниво Северне Америке, Западне Европе итд. То је еуфемизам створен да замени појам неразвијене земље, али и да задржи механизам стварања другости (Rist 2008, 8).

¹⁸ У складу са Ристовим тврдњама развој је дефинисао Џулиус Њерере – као процес који омогућава људским бићима да остваре свој потенцијал, изграде самопоуздање и воде достојанствен и испуњен живот. То је процес који људе ослобађа страха од експлоатације. Кроз развој, политичка независност добија свој прави значај. То је процес раста, покрет који у суштини извире из друштва које се развија (Rist 2008, 8-9).

делимично ослања на основне постулате теорије зависности, настојећи да питање развоја сагледа из перспективе држава Глобалног југа. Суштински постразвојна теорија настоји да одбаци концепт модернизације и модерности у корист диверзитета и контекста. Због тога је постразвојна теорија, трећа теорија која је укључујена у разматрање развојних проблема у региону Подсахарске Африке. Постразвојна теорија оспорава идеју јединственог пута до развоја и захтева признавање различитости културних перспектива и приоритета. Теорија постразвоја је, пре свега, критика стандардних претпоставки о напретку. Иако постразвојна школа пружа мноштво критика развоја, она такође разматра алтернативне методе за остваривање позитивних промена.

Постразвојни, баш као и постколонијани мислиоци, сматрају да су језик, односно речи и концепти, кључни за разумевање реалности, али и њено обликовање. Слично пост-структуралистима, теоретичари постразвојне теорије су указивали на значај који речи и језик уопште имају у обликовању економске, политичке и друштвене реалности. Оне нису неутралне, већ креирају одређена значења политичко-економских процеса и културолошке праксе (формирају вид репрезентације). Управо то је случај са већ поменутиим концептом добре владавине који представља пример оријенталистичких бинарних супротности. Придев „добар“ имплицитно сугерише да је сваки други, незападни вид организације државе лош (Кароог 2007). Мбембе примећује да се сви недостаци организације држава у Африци приписују лошим одликама афричке културе (као нпр. корупција, непотизам, трибализам). С друге стране, сви слични пропусти на Западу (попут случаја Енрон) приписују се појединцима који су „отпадници од система“. Дакле, кривица је увек на појединцу (не на западњачкој култури), док је у случају Африканаца крива њихова целокупна култура (Mbembe 2001).

Школа постразвоја истиче да су модели развоја често евроцентрични али универзалистички по аспирацијама и засновани на западним моделима индустријализације који су неодрживи у свету ограничених ресурса. Такви модели су неефикасни због непознавања локалних, културно-историјских контекста народа на које се примењују. У основи, теоретичари постразвоја виде проблем у развоју и његовој пракси која ствара неравнотежу утицаја тј. доминацију Запада. Теоретичари постразвоја промовишу плурализам идеја развоја. Једна од главних претпоставки постразвојне мисли је да западњачки живот средње класе и све његове карактеристике (нуклеусна породица, масовна потрошња, опсежан приватни простор и др.), можда није реалан нити пожељан циљ за већину светске популације.

Постразвојна теорија настала је 1980-их и 1990-их година кроз радове научника попут Артура Ескобара, Густава Естеве, Маида Рахнеме, Волфгана. Сакса, Џејмса. Фергусона, Сержа. Латушеа, Жилберта Риста. Њихови ставови биће анализирани у наставку рада.

Једно од истакнутих дела постразвојне теорије је књига *Антиполитичка машина: развој, деполитизација и бирократска моћ у Лесоту*, Џејмса Фергусона. У овој књизи Фергусон описује неуспех развојног пројекта да правилно разуме културне и економске вредности народа Лесота. Овај неспоразум довео је до проневере ресурса од стране међународне заједнице и безброј негативних последица по становнике Лесота. Нпр. историја Лесота као земље извозника житарица је потпуно игнорисана и радна снага те државе требало је да буде преквалификована за радну снагу у рудницима Јужноафричке републике. Сетвена структура измењена је у корист гајења култура за извоз, а нове врсте грла стоке увезене из Западне Европе нису могле да издрже сушу типичну за Лесото. Ово је Фергусона навело да прокоментарише да „капиталистички интереси могу деловати само кроз низ друштвених и културних структура толико сложених да исход може бити само барокна и непрепознатљива трансформација првобитне намере“ (Ferguson 1990, 25-47, 169-191, 228-240). Другим речима, развојни пројекти не могу једноставно створити жељени резултат

уколико се занемари локални контекст, његова историја и традиција, већ уместо тога имају бројне неочекиване последице.

Мацид Рахнема сматра да је тренутни развојни дискурс мит и фатаморгана која за циљ има обмањивање становника Глобалног југа. Идеје развоја морају бити расплетене од евроцентризма и бити обogaћене локалним идејама и културолошким обрасцима, и не само то већ морају настати нови покрети који ће покренути промене одоздо и омогућити да се чује глас субалтерних. Посредством ове тврдње може се видети да се постразвојна теорија наслања на постколонијалне студије с обзиром да Рахнема употребљава терминологију Гајатри Спивак. У свом закључку у култном *Зборнику о постразвоју* (*Post-development reader*), чији је Рахнема уредник, он признаје да је можда тачно да преовлађујућа већина људи, чији су животи у ствари тешки, жели промене. Али, одговор који он предлаже није развој, већ „крај развоја“. Он каже да крај развоја није „крај потраге за новим могућностима промена, за релативним светом пријатељства или за истинским процесима регенерације који могу родити нове облике солидарности“. Уместо тога, тврди Рахнема, требало би завршити са нехуманим и крајње деструктивним идејама промена староседелачких друштава (Rahnema 1997).

Један од најистакнутијих представника постразвојних теоретичара је колумбијски антрополог Артуро Ескобар. Он претпоставља да је проблем развоја тај што је он спољашњи, заснован на моделу индустријализованог света. Слично Рахнеми, Ескобар говори да постразвојни приступ настаје из антиколонијалног покрета; додатно тврди како идеје о развоју морају бити обogaћене гласовима оних који су губитници досадашњег приступа. Ескобар не прихвата одредницу по којој се Трећи свет доживљава као „резервоар традиције“ која блокира напредак сваке врсте. Он наглашава да становници трећег света не одбацују достигнућа модерности и модерне технологије те да нису против развоја самог по себи, они само желе да промена коју развој доноси не долази из евроцентричних парадигми, него да та промена долази изнутра, из њихових властитих култура (Escobar 1995). Дакле, постразвојна теорија је заинтересована (у смислу тражења алтернативе развоју) за локалну културу и знање; критички став према утврђеним научним дискурсима; одбрану и промоцију локализованих, масовних покрета. Масовни покрети (*Grassroots movements*), тврди Ескобар, су „локална, плуралистичка и са неповерењем организована политика и развојни естаблишмент“ (Ibid, 98).

Још један истакнути аутор из постразвојног табора Волфган Сакс (*Wolfgang Sachs*) тврди да, „идеја развоја стоји попут рушевина у интелектуалном пејзажу“ и позива да се поменута структура ментално разгради. Већина његовог писања усредсређена је на еколошки одрживи развој и идеју да досадашњи развој није одржива пракса на планети ограничених ресурса. Саксова утицајна књига *Речник развоја* (*Development dictionary*) описује биолошку метафору развоја. Ова биолошка метафора прешла је у социјалну сферу и одржала идеал да постоји један природан начин да се развије у савршену форму. Развити се одвојено од „природног поретка ствари“ значило је постати унакажена аномалија. Ова дефиниција је имала потенцијал да пружи морално двосмислено оправдање за империјалистичко понашање, а може се и повезати са колонијалним дискурсом и са „мејнстрим“ теоријама развоја. Под таквом категоризацијом, објашњава Сакс, развој се сводио на једноставно мерење економског раста по глави становника. Сакс настоји да пробуди свест јавности о „границама развоја“. Његове тврдње о границама развоја поткрепљују став који је заступљен у овом раду – да развој није линеаран концепт који се одвија *ad infinitum*.

Иако није најпознатији аутор постразвојне школе, ставови Ашиса Нандија (*Ashis Nandy*) су веома битни јер представљају амалгам за теоријски оквир који предлажемо. Нанди говори о томе да је колонијализам настао на секуларној платформи. Он идентификује механизме којима колонијализам продире у духовну и менталну сферу (Nandy 1997). Ови

механизми биће разрађени у поглављу које се бави разматрањем деловања старих актера, конкретно односом колонизатора и колонизованог. Писање Нандија на ову тему, сведочи о томе да је комплементарност постколонијалних и постразвојних аутора итекако могућа јер се Нандијеве идеје (Нанди важи за постразвојног аутора) савршено уклапају у идеје Алберта Мемија који важи за постколонијалног аутора. То ће бити илустровано у већ поменутом одељку рада.

4.2. Афричке филозофије развоја и концепт ослањања на властите снаге (*self-reliance*)

Постразвојна мисао надахњује се староседелачким друштвима, неформалним сектором и штедљивим, а не материјалистичким начином живота. Такође, теоретичари постразвоја заговарају структурне промене. Према Ескобару, постразвојно размишљање верује да се економија мора заснивати на солидарности и реципроцитету; политика се мора усредсредити на директну демократију, а системи знања треба да буду традиционални или бар хибрид модерног и традиционалног знања.

Рахнема је дефинисао пет карактеристике староседелачких друштава које представљају основу тј. подлогу за сваку развојну идеју. Од те „подлоге“ у великој мери зависи да ли ће покушај примене развојне замисли бити успешан. Карактеристике су следеће:

- 1) Минимизација ризика – основна идеја је обезбеђивање неопходних ресурса за функционисање заједнице. Ризик се смањује на најмању могућу меру што донекле лимитира учење путем покушаја и погрешака. Сваки већи ризик који би угрозио заједницу се избегава.
- 2) Еколошка свест – по правилу староседелачка друштва краси брига за „мајку природу“. Међутим, овај концепт се значајно разликује од модерних еколошких схватања. Према вернакуларним¹⁹ схватањима природа се не схвата као додатни „супер ресурс“ којим би требало управљати сциентистички на трошковно ефикасан (*cost-effective*) начин. Напротив, то је Богом дани ресурс из кога проистиче живот и без кога је немогуће живети.
- 3) Диверзификација ресурса је комплементарна стратегији минимизирања ризика. Комбинација ресурса представља још један механизам самозаштите.
- 4) Разборит став ка иновацијама – староседелачка друштва прилазе организационим и технолошким иновацијама настојећи да умање ризик од непредвидивих процеса које не могу да контролишу. Промена (иновација) је оправдана једино када побољшава положај целокупне заједнице.
- 5) Холистички и мултидимензионални приступ људском животу – у вернакуларном друштву колектив има кључну улогу. Све активности имају вишеструку сврху у којима се практикује међусобно учење. Сви уче једни од других без обзира на године. (Rahnema 1997, 115)

Ипак, ово издвајање заједничких карактеристика не сме да нас уведе у замку стратешког есенцијализма и на помисао да културе Подсахарске Африке представљају један монолитни блок. Поред тога што се разликују од Запада, различите афричке заједнице се и међусобно разликују. За Африку се може рећи да је дом бројним различитим начинима разумевања и бивања (Matthews 2004, 380).

Становници Африке (и других земаља Глобалног Југа) доживљавају развој на различите начине. Они то што им је представљено као „развој“ и увиђено у прегршт званичних термина западњачке развојне индустрије доживљавају као скуп материјалних

¹⁹ Изрази вернакуларни, староседелачки и домородачки могу се користити као синоними.

користи и губитака, али и кроз поређење са досадашњим индивидуалним и колективним системом вредности који за њих дефинише оно што сматрају „добрим животом“ (Dahl, Megerssa 1997, 52).

У свом раду Дал и Мегерса интервјуишу локалног старешину из етничке заједнице Боран, подгрупу Оромо заједнице која живи у региону тромеђе између Етиопије, Сомалије и Кеније. Саговорник по имену Дадача, описује борански еквивалент западњачком појму развој под именом Фидна (*fidnaa*).²⁰ Основна јединица Фидне је породица, а читава замисао подразумева неколико нивоа. Први ниво означава раст (*guddina*). Међутим, раст није централна тачка ове замисли, он прелази у нешто што би могли превести као „добробит и дивота“ (*gabbina*). Затим наступа наредна фаза чији је циљ ширење претходно остварене добробити на што већи број људи (*ball'ina*). Следећа фаза је хармонија између Бога и људи под називом *bad'd'aad'a*, што је у тесној повезаности са способности репродукције циклуса развоја (*harmata*). Након тога настоји се постићи уравнотежени и одрживи раст (*dagaga*). Као последњу фазу идентификујемо ширење културног и политичког утицаја (*daga-hora*) (Dahl, Megerssa 1997, 54). Посебно је занимљива фаза о хармонији између Бога и људи коју истиче и сам Дадача. Како каже ову фазу карактерише обиље кише, одсуство страха од глади и болести, мир и одсуство бриге за вољене. Саговорник истиче да је идеја „добробити и дивоте“ везана за послове о којима одлучује заједница (Ibid 1997, 55). Запрво, та замисао се може повезати са појмовима јавно добро и јавни интерес. Занимљиво је да Дадача истиче како постоје две врсте Фидне – добра и зла Фидна. Добра Фидна је она коју је нека заједница направила сама за себе (скројила по својој мери) и која укључује све чланове те заједнице. Тиме он наглашава инклузивност ове замисли. Зла Фидна је она која је наметнута заједници од стране неке друге заједнице (завојевача, окупатора) и која се одражава лоше на посматрану заједницу, која потиरे њене вредности и експлоатише је. Као пример Дадача наводи однос његовог племена са Оромо заједницом (за коју верује да покушава да у потпуности асимилира његово племе). Он наводи да Оромо Фидна може уједно да буде и добра и зла – добра за Оромо народ, а лоша за његов властити народ (Ibid). Овим примером је на уверљив начин илустровано да замисао развоја не може бити универзална.

Дакле, локалне заједнице широм Африке имају властите идеје о модалитету развоја. Оне на први мах делују једноставне, али су заправо прилично систематичне. За разлику од савремених економских модела који су се „заглавили“ у фази бесконачног раста из кога произилазе растуће неједнакости, локално поимање делује свеобухватније. Раст представља само почетну фазу која се брзо превазилази и ставља у функцију равномерне дистрибуције и инклузије.

Афрички развој се из перспективе Маркуса Гарвија може дефинисати као стална и доследна афричка потрага за властитим напредовањем. Пре колонијализма, Африканци су, као и сви други људи, непрекидно побољшавали своје животне прилике. Били су иновативни и иновативни у много чему. Књига Молефи Кете Асантеа и Абуса Абарија *Афричко интелектуално наслеђе* из 1996, садржи афричка дела о инвентивности, културном динамизму, политичком инжењерингу, верској и економској софистицираности и оригиналности. У овој књизи Африканци су приказани као активни и независни узгајивачи биљака и животиња. Непрестано су побољшали ниво технологије коју су употребљавали, од каменог до гвозденог алата; мигрирали су у потрази за бољим окружењима која су повећала животне шансе. Они су формирали социо-политичке системе: племена, кланове, поглаварства, краљевства, државе и нације различитих величина и сложености. Африканци су, као и другде у свету промишљали о значењу самог живота, о свом пореклу, као и о томе

²⁰ Требало би истаћи да постоје појмови који означавају развој у Кенији (*maendeleo*) и Етиопији (*limati*), што сведочи о томе да је „идеја о развоју“ била распрострањена широм Африке.

шта значи бити човек. Због тога се поменути рад Асантеа и Абарија отвара фокусом на афричке наративе о „стварању универзума“. Митови и легенде о оснивању илустровали су медитативне и сложене верске праксе које су Африканци развијали (Abarry 1996).

Због трајног наслеђа и стварности поробљавања, колонијализма, империјализма, апартејда, неоколонијализма, неразвијености и програма структурног прилагођавања, као и због нове борбе за афричке природне ресурсе, афричка концепција развоја и даље представља борбу за оно за шта Нгуги ва Тионго (*Ngugi wa Thiong'o*) схвата као „присећање“ – то је потрага за целином након више од петсто година „распарчавања и отуђења од властите историје“ (Ndlovu-Gatsheni 2018, 20). Речима Нгуги ва Тионга, афричке развојне иницијативе представљале су напор усмерен на „поновно присећање“ (*remembering*) властите културе и вредности Африканаца после векова „отуђења од земље, рада, моћи и памћења“. Дакле, развој замишљен у деколонијалним историјским и политичким терминима усмереним на Африку може се дефинисати као дугорочна борба за „присећање Африке“ која обухвата такве иницијативе као што су, Гарвеизам, Негритуд, Панафриканизам, Афроцентричност, Освешћивање ²¹(*consciencism*, Кваме Нкрумаха), афрички хуманизам, афрички социјализам, Покрет црне свести и афричка ренесанса (Ngugi wa Thiong'o, 2009a: 22).

Кеннет Каунда дефинисао је хуманизам као „филозофију живота“ и приметио да је колонијализам „обезвређивао човека“. Управо је афрички хуманизам лајтмотив „присећања“ јер је тим људима суштина њиховог бића била преиспитивана и негирана. Међу Африканцима је постојао и још увек постоји снажан осећај да су ропство, империјализам, колонијализам, капитализам, апартејд и неоколонијализам антитеза хуманизму и да су резултирали ускраћивањем човечности црнцима. Независност и развој морали су да кулминирају обнављањем изгубљене афричке онтолошке дубине као део процеса „присећања“ (Kaunda, Morris, 1966: 19–21).

У практичном смислу, онтолошка размишљања су се преточила у политику ослањања на властите снаге (*self-reliance*).

4.2.1. Основе политике ослањања на властите снаге

- Демократска контрола производње је основни услов за спровођење ове замисли. Ослањање на властите снаге даје предност производима који су корисни за становништво земље у целини, уместо да се ослања на међународну трговину за увоз робе широке потрошње која користи само мањини.
- Ослањање на властите снаге даје предност локално доступним факторима производње и не сматра међународну трговину заменом за коришћење домаћих фактора производње. На тај начин се стимулише креативност и самопоуздање у сопствене вредности.
- Ослањање на властите снаге прилагођава начин живота људи локалним факторима производње и животној средини, са позитивним еколошким и културним резултатима; укључује различите облике „развоја“ и одбацује имитацију увезених модела, стимулише трајни процес учења.
- Смањује отуђење које произлази из недостатка контроле над економским процесом и промовише хоризонталну солидарност. Такође се промовише солидарност са другима на међународном нивоу.

²¹ Понекад преведено и као „свесност“.

- Омогућава бољу еколошку равнотежу: спречава једну групу да пљачка или исцрпљује ресурсе друге групе и забрањује извоз загађујућег отпада из подручја на којем се производи.
- Омогућава отпор зависности повезаној са међународном трговином и ценовним шоковима; стога има за циљ постизање самодовољности у погледу стратешких ресурса, посебно храном.
- Подиже одбрамбену способност земље омогућавајући јој да се одупре спољном притиску и чини војни напад на популационе центре тежим, децентрализацијом економије.
- Ставља тачку на бинарну конструкцију центар-периферија: периферија се претвара у мноштво „центра“ који не зависе ни од кога (Rist 2008, 134-135).

4.2.2. Могући нежељени ефекти ослањања на властите снаге

- Смањују се неједнакости повезане са трговином, али ништа се не може учинити против неједнакости повезаних са чињеницом да неке земље имају ресурсе који другде не постоје.
- Може се подстаћи експлоатација на локалном или регионалном нивоу ако демократски систем не функционише правилно, а мањина има контролу над економијом.
- Ризикује се смањење мобилности између различитих субјеката. Циљ није везати људе за подручје њиховог рођења, већ промовисати размену између људи на сличним положајима на различитим местима.
- Ризикује се стварање раздора између оних који могу да га практикују и оних који не могу да практикују овај концепт. На националном нивоу овај концепт би требало практиковати у великим (комерцијално независним) земљама, док се мале земље могу удружити са својим суседима да би практиковале „регионалну самоодрживост“ (Rist 2008, 134-135).

4.2.3. Шта стратегија ослањања на властите снаге не представља

- Ослањање на властите снаге не представља апстрактни модел, већ историјски процес борбе против структуре која се одбацује.
- Ова стратегија се не може имплементирати централизовано, одозго на доле.
- Не треба га мешати са индустријском прерадом сировина на месту њиховог вађења.
- Ослањање на властите снаге није исто што и самодовољност или економска аутаркија, иако је самодовољност у прехранбеном сектору један од његових циљева.
- Циљ није величање „радосног сиромаштва“ (Rist 2008, 134).

Стратегије ослањања на властите снаге су често критиковане с образложењем да не могу понудити стварну алтернативу доминантној концепцији „развоја“. Рист као неуспешне наводи замисли Енвера Хоџе, Мао Цетунга, Ким Ил Сунга или Фидела Кастра (Rist 2008, 138). Он такође наводи да је најближи успеху био Џулијус Њерере. У делу рада који се бави анализом аутохтоних развојних модела детаљније ће бити анализиран управо Њеререов модел где ће ближе бити објашњени разлози његовог неуспеха.

4.3. Критички поглед на постразвојну теорију

Стјуарт Корбриџ (*Stuart Corbridge*) оштро критикује постразвојну теорију због тога што не признаје „изванредна достигнућа која су дефинисала доба развоја“ (Corbridge 1998:

145). То је донекле истина, и постразвојна теорија може с правом бити критикована због тога што није препознала да је развојни пројекат након Другог светског рата донео неке од промена које је обећао или имао извесну благотворну улогу, али то не поништава тврдњу да овај пројекат није успео. Развојни пројекат није донео живот какав су његови заговорници тврдили да ће донети, чак и ако је неколико иницијатива повезаних с њим делимично успело. Када се разматрају питања као што су сиромаштво, неједнакост и ускраћеност, ограничени успех мора на крају бити препознат као неуспех. Обећати да ћете изгладнелом човеку доставити оброк, а затим испоручити само неколико мрвица, значи неиспуњено обећање.

Ово одбацивање читаве парадигме развоја излаже постразвојну теорију оптужбама да пружа деструктивну, а не конструктивну критику; да проглашава развој рушевином која се не може поправити и креће у разградњу те рушевине, без довољно разматрања шта би требало поставити на њено место (Matthews 2004, 373).

Пиетерсе каже да је идеја о „алтернативама развоју“ погрешан назив, јер се такве алтернативе не нуде²². Он истиче да се теорија постразвоја може разликовати од осталих критичних приступа развоју (попут теорије зависности) инсистирањем да се развој у потпуности одбаци, а не да се побољша примењени или измењени на одређене начине. Како он каже, чини се да ово одбацивање произлази из осећаја да су негативне последице које су примећене као резултат развоја својствене развоју, а не да су његове нежељене последице (Pieterse 2000, 176, 188).

Мишљење аутора није у потпуности сагласно са овим ставовима, већ је напротив ближе схватању Рахнеме да постразвојни мислиоци одбацују само „трумановски“ развојни пројекат након Другог светског рата. Наиме, Рахнема каже да људи чији су животи често били трауматизовани променама у развоју не одбијају да прихвате промену. Ипак, оно што они траже је сасвим другачије природе. Желе да се промене на начин који би им омогућио да цветају „као цвет из пупољка“. То би им оставило слободу да мењају правила и садржаје промена, у складу са сопственом културно дефинисаном етиком и тежњама (Rahnema 1997).

У теоријском оквиру овог рада, постразвојна теорија треба да промовише ослањање на сопствене снаге унутар Подсахарске Африке и промовише плурализам развојних идеја. Њена улога је да скрене пажњу на аутохтоне концепте развоја као и на чињеницу да развој није у Африку дошао са запада, већ је у Африци постојао и пре колонијализма. Улога постразвојне теорије је да обједини економске аспекте теорије зависности (и допуни их) и нематеријалне аспекте постколонијалне теорије, и на неки начин, представља везивно ткиво целог теоријског оквира.

²² Критика локалних знања и *grassroots* покрета овде неће бити изложена детаљно. Међутим, морамо указати на практичне проблеме. Како ће ови покрети допринети побољшању живота глобалне већине? Вера Ескобара (и других) у заједницу и локално становништво не препознаје односе моћи који делују и који осигуравају да постоје различити потенцијали и способности да се говори и да се буде слушан. Локалитети заправо никада не могу бити у потпуности локални. Заједнице су ретко инклузивне и сагласне, а ако желимо преношење доношења одлука на такав ниво, поставља се питање ко треба да буде укључен у локалну заједницу? Иронијно, перспектива многих теоретичара анти-развоја, који некритички славе маргинализоване, може уклонити њихов глас једнако као и конвенционална развојна пракса, јер потлачене есенцијализује као неидеолошки конструисане субјекте³ и занемарује хетерогеност субалитетности (Sharp, Briggs 2006, 6-9).

5. „Стратегија раскида“ Самира Амина

„Основни принцип демократије заснован је на могућности доношења различитих избора.“ (Самир Амин)

Идеје Самира Амина у тренутку њиховог настанка су олако пренебрегнуте али би им требало посветити додатну пажњу. Амин анализира глобални капиталистички систем и сматра да је процес акумулације капитала по својој суштини штетан за земље Глобалног југа зато што их маргинализује. Постојећи капиталистички систем производи и репродукује поларизацију богатства и моћи широм света (Amin 1990, vii).

Према Амину, није могуће да неразвијене сустигну развијене земље у оквирима савременог капитализма. Он идеју глобализације види као модеран облик империјализма. Развој земаља периферије може наступити једино одвајањем од овако устројеног капиталистичког система (Amin 1990, 62). Том систему који тлачи и експлоатише се није могуће супротставити на националном нивоу, те стога борба се мора заснивати на политичком поверењу у интернационализам који се заснива на интересима већинне светске популације (Azikiwe 2018).²³ С обзиром на наведено, Амин предлаже да земље Глобалног југа примене „стратегију раскида“ (*delink*) од глобализације коју диктира капитализам и започну нов пут ка социјализму²⁴. Он верује да стратегија коју предлаже представља пут ка истинском полицентризму (Amin 1990, ix). По њему, ово је једини пут ка самосталности и стварној независности.

Стратегију раскида можемо дефинисати као потчињавање екстерних фактора интерним потребама државе (или више држава). Амин сматра да је оваква стратегија неопходна пошто земље центра држе пет монопола који им омогућавају привилегован положај, то су: монопол технологије, финансијских институција, монопол прераде природних ресурса, монопол над средствима информисања и монопол над средствима за масовно уништење (Amin 2011, 329). У циљу разбијања тих монополских система стратегија раскида не подразумева супротстављање науци и одбацивање стране технологије само зато што је страна (Amin 1990, 66).

Конкретно, Аминову стратегију раскида можемо сумирати у четири тачке: 1) капиталистички систем и глобализација су створили систем неравномерног развоја који повећава неједнакости у свету. Потреба за стратегијом раскида је логични исход неједнаког развоја капитализма. Концепт неједнаког развоја капитализма је много дубљи од обичне неједнакости у нивоу дохотка *per capita*. Он подразумева одређени концепт схватања теорије радне вредности. Амин, неједнак развој капитализма види као носиоца социјалне промене. Као пример тога он наводи успон социјал-демократије и опадање марксизма на западу. 2) Раскид са капиталистичким системом и транзиција ка социјализму је једини исправан пут за земље периферије. Стратегија раскида је неопходан услов за развој социјализма. 3) Социјализам је дужан да створи адекватну алтернативу глобализацији – систем који ће бити устројен према мерилима човека, а не према мерилима профита мултинационалних компанија. 4) одлука о стратегији раскида мора се донети узимајући у обзир политичке факторе (Amin 1990, xiv).

Предлажући стратегију раскида Амин не заговара аутаркију већ активну политику деглобализације и пребацивање хегемоније на нове центре моћи. Амин наводи да се центар

²³ Интервју са Самиром Амином је објављен постхумно. Доступан на адреси <https://www.globalresearch.ca/samir-amins-theoretical-contributions-1931-2018-on-delinking-from-the-eurocentric-world-system/5653577>

²⁴ У интервјуу из фебруара 2017. Амин наводи да је чак прихватљив и капитализам који подразумева више егалитаризма.

развија на рачун периферије и да због тога земље периферије морају да примене ову стратегију. Он избегава културализам, сматрајући да подела на Оријент и Окцидент није одржива, и да је сама по себи конструкт евроцентризма (Amin 2009, 175). Дакле, стратегија раскида није ни комерцијална аутаркија ни (како Амин каже) шовинстички културализам.

Према Самиру Амину народи Глобалног југа (Амин је у складу са епохом у којој је живео користио термин Трећи свет) морају да предузму следеће кораке како би се супротставили нападима који на њих долазе са Глобалног севера:

Прво, подизање нивоа јединства трећег света на бази концепта Пан-Африканизма Кваме Нкрумаха.

Друго, Амин наводи да горе поменуто заједништво мора бити засновано на демократским основама без било какве присиле.

Треће, потребно је развити „стратешку свест“ код људи; да њихове државе морају тежити самодовољности (Amin 1990, 61-62).

Дакле Амин не предлаже изолацију већ солидарност, партнерство и јединство Трећег света. С обзиром да Амин користи другачији регистар појмова он не позива на интер афричке интеграције тим речима, већ користи раније наведене појмове. Ипак, Амин констатује да је „Балканизација“ Африке неповољна за даљи развој и да ће уситњена тржишта представљати „уска грла“ која ће спречавати даљи напредак (Amin 2011, 234, 281). Из свега наведеног може се имплицитно закључити да Амин благонаклоно гледа на повезивање унутар региона Подсахарске Африке. У својим радовима о стратегији раскида Амин није посветио пуно пажње деловању Кине и Индије у Африци из једноставног разлога што у то време њихова економска моћ није била ни приближна данашњој. Ипак, на предавању које је одржао на *Nordic Africa Institute* 23. септембра 2008. истиче да ће Кина и Индија у будућности бити спремније да пружи Африци ресурсе, технологију и капитал него западне земље.

Амин своју теорију раскида употпуњава ширим поимањем развоја. Наиме он идентификује четири сектора кључна за развој: 1) производња средстава за производњу; 2) производња добара широке потрошње; 3) производња и конзумирање луксузних добара; 4) извоз. Амин идентификује два развојна модела: аутоцентрични и „екстровеертни.“ Аутоцентрични модел заснива се доминантно на комбинацији прва два сектора, док је код екстровеертног модела реч о комбинацији трећег и четвртог сектора. Политичка страна закључка је следећа: Прво, развој земаља Трећег света не може бити постигнут прилагођавањем њихових економија захтевима међународне поделе рада, већ управо супротно – „раскидом“ са том поделом. Друго, стратегија раскида је неопходан, али не и довољан услов за остваривање успешног аутоцентричног развоја. Амин сматра да прва два горе поменута фактора производње (као и њихови позитивни ефекти услед повећања продуктивности) морају бити дистрибуирани свим становницима како би аутоцентрични развој био успешан. Треће, концепт аутоцентричног развоја није аутаркија, он се заснива на принципу што уједначеније расподеле дохода на релацијама село-град и продуктивни-непродуктивни сектори (Amin 2011, 229- 231).

Аминова теорија је саставни део теорије зависисности а посебно је истакнута због чињенице да апострофира да је експлоатација периферије (земаља Трећег света) уписана у „алгоритам“ глобалног економског система. Дакле, срж проблема је у самом систему, а минимално у појединачним земљама. Као предуслов за поправљање економских резултата Амин види раскид са таквим системом. Сходно томе раскид са постојећим теоријским оквиром је кључни услов за имплементацију теоријског оквира овог рада.

6. Пут ка афроцентричном становишту

Амин каже да би стратегија раскида требало да важи и по питању демократије, он се залаже да афричке земље заузму курс ка социјализму или статизму. Као инструмент на том путу Амин види аутоцентризам (Amin 1990, 77). У случају Африке реч је о афроцентризму. Он тврди да перспектива аутоцентричног развоја нема никакве везе са класичним неолибералним приступом регионалним интеграцијама, у смислу монетарних и царинских унија и заједничких афричких тржишта (као пример наводи CFA монетарну унију). Амин тврди да овај приступ не испуњава захтеве развојне политике Подсахарске Африке, јер наглашава регионалне неједнакости у Африци и социјалне неједнакости у сваком региону (Amin 2011, 284-285).

Као аутоцентрични тј. афроцентрични модел који би требало следити, Амин наводи панафричке идеје Кваме Нкрумаха (Amin 1990, 61-62). Пре детаљније анализе Нкрумахових идеја о пан-африканизму, следи неколико речи о основама афроцентризма.

Афроцентризам представља настојање да се спроведе научно истраживање и едукација о светској историји из перспективе староседелачких афричких народа и њихове традиције. Афроцентризам заузима критички став о евроцентричним претпоставкама и митовима о светској историји. Овај покрет представља одговор на глобалне евроцентричне ставове о Африканцима и њиховом доприносу историји. Покрет настоји да исправи оно што сматра „грешкама“ тј. идејама заснованим на расистичким филозофским основама западних академских дисциплина које су развијане током периода ране ренесансе Европе, а које су служиле као оправдање за поробљавање других народа и негирање њиховог доприноса светској историји (Verheren 2000). Оно што се данас уопштено назива афроцентризмом, проистекло је из дела афроамеричких интелектуалаца крајем деветнаестог и почетком двадесетог века. Свој савремени облик афроцентризам је попримио захваљујући активизму афроамеричких интелектуалаца у америчком покрету за грађанска права и развоју програма афроамеричких студија на универзитетима. Термин „Афроцентризам“ датира из 1962. године. Придев „Афроцентричан“ појављује се у предлогу текста за унос у Енциклопедију Африкана (вероватно од стране В. Е. Б. Ду Боис-а). Апстрактна именица „Афроцентричност“ датира из 1970-их, а популаризовала ју је књига Молефи Асантеа *Афроцентричност: теорија друштвених промена* из 1980. године (Asante 1980).

Најзначајнији теоретичар овог теоријског правца је професор Молефи Асанте (*Molefi Kete Asante*), који сматра да је у колонијалном периоду Африка изгубила свој идентитет. Стога сваки човек афричког порекла мора тежити ка свом самоодређењу кроз расу, културу и успомену на заједничко порекло. Он тврди да Афроцентризам мора нужно да заговара посебност Африканаца у односу на друге људе. Та дистинкција се огледа у четири категорије: раса, култура и религија, род и јединствена сталешка структура афричког народа. Концепт Афроцентризма мора бити независан од сваке религије, такорећи изнад религије, јер Африканци не би требало да верују ни у шта што је у супротности са Афроцентризмом. Афроцентристи, уз то, сматрају да једино њихова идеологија делује ослобађајуће.

6.1. Дебате унутар афроцентризма

Критике на рачун Афроцентризма су бројне. Неки од критичара овог покрета и Молефи Асантеа верују да често негира или умањује европске, блискоисточне и азијске културне утицаје, истовремено преувеличавајући одређене аспекте афричке цивилизације која је независно остварила значајан ниво културног и технолошког развоја. С друге стране, Асанте и његове присталице су груписали критичаре у три категорије и наденули им следеће етикете: капитулационисти, европски лојалисти и маскери. Капитулационисти осуђују афроцентричност јер им је непријатно у властитој кожи. Они не верују да Африканци могу бити субјекти властите историје. Међу њима су научници: Антони Апиа (*Kwame Anthony*

Appiah) и Стенли Крауч (Stanley Lawrence Crouch). Деловање ових критичара је засновано је на аутошовинизму, Асанте се води уверењем да ти критичари заправо нису ништа друго него „белци у црној кожи“. Њихово одбацавање афроцентричности везано је за одбацавање самих себе. Међу европске лојалисте спадају многи марксисти и интеграционисти попут Мари Лефковитз (Mary Lefkowitz) и Вилсона Мозеса (Wilson Jeremiah Moses) који верују да црнци не могу учинити ништа добро. Тим критичарима је непозната афроцентрична идеја јер су се уронили у туђински канон знања не знајући афричку историју. Последњи тип - Маскери, су критичари који се стиде афроцентричности и зато чине све што могу да би прикрили свој идентитет.²⁵ Њихова невоља је у томе што они желе да удовоље „господарима“ па нападају афроцентристe како би белцима доказали да су попут њих. То раде јер страхују да би могли изгубити каријеру (Asante 1980, 7).

Аутори попут Лефковитз заиста сматрају да Афроцентристи фалсификују историјске чињенице, имају лош методолошки приступ и смишљено праве грешке у аналогiji. Критике иду и даље, истичући да су Афроцентристи – у жељи да се заштите од расизма – и сами постали расисти и антисемити: испоставило се да су жртве дискриминације постали дискриминатори. Ове тврдње добијају на тежини када критикују најконтроверзнију тезу афроцентризма која каже да је филозофија настала у Африци (у древном Египту), а грчка филозофија се формирала крајом списка из Александријске библиотеке (Lefkowitz 1997, xi-xvi).

Као што се може видети, дебате унутар и око афроцентричног правца размишљања су веома острашћене и сложене. Коначан објективан суд је тешко дати, ипак, чини се да су тврдње Асантеа и његових присталица, „плагијаторству грчке филозофије“ неутемељене. У даљем раду пажња је усмерена на панафричке идеје Кваме Нкрумаха (Kwame Nkrumah), јер она представља најкомплетнију идеју овог правца, притом комплементарну са идејама Самаира Амина, које пак представљају могућу основу повољне развојне алтернативе за Подсахарску Африку.²⁶

6.2. Панафриканизам

Израз „панафриканизам“ почео је да се користи тек почетком двадесетог века када су га Хенри Силвестер-Вилиамс (Henry Sylvester-Williams) из Тринидада и Вилиам Дубоис (William Edward Burghardt Du Bois) из Сједињених Америчких Држава, обојица афричког порекла, користили на неколико Пан-афричких конгреса којима су углавном присуствовали научници афричког порекла из Америке (Nkrumah 1970,132).

Према Вилиамсу, Пан-африканизам подстиче кооперативност међу народима афричког порекла како би ујединио своје напоре у борби за ослобађање Африке и њених расејаних и страдалних људи (Williams 2005, 173). За Вилиамса, панафриканизам је глобални покрет за уједињење Африке и њеног народа против расног угњетавања и експлоатације насталих услед европске хегемоније. Панафриканизам укључује напоре усмерене ка мобилизацији Африканаца против колонијализма и расизма. Подразумева прихватање панафриканизма као филозофске основе за јединство Африке посредством Афричке уније. У својој основи, панафриканизам је уверење да афрички народи, како на континенту, тако и у дијаспори, деле не само заједничку историју, већ и заједничку судбину (Ibid, 173 - 175).

Унутар Афричке уније постоји консензус да је за успех панафриканизма неопходна солидарност Африканаца широм света. Ова солидарност ће довести до социјално-економског и политичког напретка који ће побољшати живот Африканаца. АУ дефинише

²⁵ Маскери прикривају властити идентитет а капитулационисти га оспоравају, омаловажавају.

²⁶ О конкретним економским аспектима Нкрумахове политике у Гани више у делу рада који анализира аутохтоне развојне моделе.

панафриканизам узимајући у обзир дијаспору коју чине људи афричког порекла и они који су мигрирали у другим деловима света. Иако су судбине свих Африканаца и њихових земаља испреплетене, прилично је жалосно што неки афрички лидери нису отишли даље од празних речи у одбрани панафриканизма. Ово објашњава потешкоће са којима се АУ суочава да покрене Африку напред, посредством владе уније (Nyangena 2003, 5).

Нкрумахове мисли о панафриканизму биле су јасно разрађене у његовим књигама, а посебно у књизи *Неоколонијализам: последња фаза империјализма*. У овој књизи осудио је експлоататорске активности мултинационалних компанија, зависност афричких земаља од иностране помоћи која је подразумевала условљавања, растуће дугове афричких земаља и све веће сиромаштво. Желео је да Африка тежи већој економској и политичкој интеграцији да би превазишла ове препреке (Nkrumah 1965).

Нкрумах је врло јасно рекао да афрички национализам није ограничен само на Златну обалу – новонасталу Гану, већ то мора бити панафрички национализам. Идеологија афричке политичке свести и афричке политичке еманципације мора се проширити по целом континенту, у сваки његов кутак. Он је одлучно желео да се обрачуна с колонијализмом до коначне победе, што се најбоље може видети кроз следеће његове речи: „наш задатак није завршен, и наша безбедност није осигурана све док последњи остаци колонијализма не буду пометени из Африке“ (Nkrumah 1976, 290).

Први корак који је Нкрумах предузео у својој потрази за афричким политичким јединством била је реактивација пан-африканизма на афричком тлу тако што је организовао конференцију независних афричких држава у априлу 1958. у Акри (свега годину дана након независности). Порука са ове конференције је гласила: „Данас смо једно. Ако нас је некада Сахара делила, сада нас уједињује. А свака повреда једног је повреда свих нас. Са ове конференције мора ићи порука: руке даље од Африке! Африка мора бити слободна“ (Nkrumah 1972, 125, 128)!

Осам месеци након ове конференције, Кваме Нкрумах је био домаћин прве конференције „свих афричких народа у Акри“. Примарна сврха ове конференције је било подстицање националистичких покрета у колонијалној Африци као средства ка континенталном јединству и социјалистичкој трансформацији афричког друштва. Након дискусије, делегати међу којима су били и синдикални лидери, су се сложили око следећих питања: 1) да делегати треба активно да раде на коначном нападу на колонијализам и империјализам; 2) о успостављању сталног секретаријата за координацију активности националистичких покрета; 3) да политичка борба буде ненасилна, али уз спремност да се одупру насиљу ако колонијалне силе посегну за силом; 4) расизам и трибализам су жестоко осуђени и исказана је спремност да се ради на крајњем циљу – постизању уније или савеза афричких држава. За Нкрумаха афричко јединство је уједно било и страст и рационално решење замршених и хитних проблема с којима се суочава Африка (ibid: 130-131).

Гана и Република Гвинеја предузеле су 23. новембра 1958 први практични корак ка афричком јединству стварањем „језгра за Унију афричких држава“. Успоставили су систем размене министара у оквиру заједнице. Мото ове уније био је „Независност и јединство“. Затим, у априлу 1961. створена је Унија афричких држава (*Union of African States - UAS*) која се састојала од Гане, Гвинеје и Малија. Ова унија имала је четири основна циља: заједничку оријентацију у унутрашњој политици, заједнички одбрамбени систем, усаглашену спољну политику и заједничко економско планирање и развој богатства. (Nkrumah 1972, 141-142).

Кључне компоненте предложене владе Афричке уније обухватале су: 1) тренутно стварање континенталне наднационалне политичке институције; 2) предаја суверенитета независних афричких држава наднационалном телу; 3) стварање афричке државне врховне

команде (јединствени одбрамбени систем) и 4) усклађивање свих сектора нпр. отворене границе, један пасош и једна валута) (Olaosebikan 2011:221).

Међутим, панафрички покрет се поделио на два тора: Радикалнију групу која је заговарала афричку федерацију, познату и као групу Казабланка, предводио је управо Нкрумах, а поред Гане овој групи су припадале и земље: Етиопија, Гвинеја, Египат, Алжир, Либија и Мали (Olaosebikan 2011). Три главна циља Нкрумахове панафричке визије политичке интеграције Африке су: 1) целовитост континента; 2) јединствена копнена, морска, ваздушна, војна и одбрамбена стратегија; 3) заједничка спољна политика за све афричке земље (Dodoo 2012, 86).

Међу првим следбеницима Нкрумахове панафричке визије континенталног јединства били су Секоу Тоуре из Гвинеје, председник Малија Кеита и Ахмед Бен Бела из Алжира. Етиопски цар Хајле Селасије снажно је подржао визију коју је Нкрумах имао о панафриканизму. Рекао је: „Унија афричких држава је неопходност којој треба енергично тежити у интересу афричке солидарности и сигурности“ (Olaosebikan 2011, 222). Три године касније, током формирања ОАУ, цар је даље наговестио да афрички лидери треба да „побуде успаваног гиганта Африку, не национализмом Европе у деветнаестом веку, не регионалном свешћу, већ визијом једног Африканца братство“ подржао је панафричку визију континенталног политичког јединства и економске интеграције, али да би се она могла остварити са регионалног нивоа вођена панафричком визијом (Shivji 2009, 8).

Идеје Квамеа Нкрумаха о panaфриканизму, иако врло темељне биле су одбачене од многих његових савременика. Постепену (умерену) групу, познату и као Монровија група, сачињавали су између осталих Нигерија, Обала Слоноваче, Либерија, Того, Бенин, Танзанија и Сијера Леоне. Најистакнутији противник Нкрумаха био је танзанијски председник Џулијус Њерере који се залагао за повезивање у мање регионалне блокове. Један од разлога за скептицизам према Нкрумаховој агенди уједињења био је страх да ће суверенитет нових независних држава бити нарушен. Други лидери су такође били забринuti због онога што Олаосебикан описује као „хегемонску политичку амбицију Гане и наводни покушај Нкрумаха да постане председник Африке“ (Olaosebikan 2011:223). Компромис између ове две групе довео је до оснивања Организације афричког јединства (ОАУ) 1963. године.

Према мишљењу Нкрумаха афричко јединство било је неопходно за успешно суочавање са империјализмом и неоколонијализмом. Заправо, то јединство је било најјаче оружје Африке (Nkrumah 1972, 235). Као пример да је јединство кључно у напорима за економски развој афричког континента Нкрумах је наводио индустријску револуцију у Немачкој која је уследила тек након њеног уједињења. Та револуција је дала подстицај за ширење капитализма и „погодну популацијску основу за апсорпцију произведених добара.“ Дакле, Нкрумах имплицитно закључује да је за успешан развој неопходна индустријализација, а за индустријализацију јединство. Коначно, афричко јединство омогућило би Африци да „говори једним гласом у светским форумима“ што је од виталног интереса за Африку. Према Нкрумаху, континентална унија афричких држава је била *sine qua non* за остварење друштва које ће афричким народима пружити прилику да уживају у пуном и задовољавајућем животу (Ibid, 226-227).

Нкрумах се, дакле, залагао за афричке интеграције (које је он додуше звао централно планирање на континенталном нивоу). Овај систем економског развоја подразумевао је уклањање царинских баријера. Као једини проблем за остварење ових мера он је видео сујете афричких лидера. Како би створио пример који треба следити, 1961 године финализовано је уклањање царинских баријера између Гане и тадашње Горње Волте. Друга корист централног планирања била је стварање заједничког афричког тржишта од 300 милиона произвођача и потрошача. Овакво тржиште би било посвећено јединственим афричким интересима, као што је заједничка трговинска политика како у земљи тако и у иностранству.

То би Африци омогућило да се избори са европским купцима који су своје послове ускладили са својим иностраним добављачима кроз различите „пословне комбинације“. Нкрумах сматра и да би централно планирање такође елиминисало конкуренцију међу афричким државама (Nkrumah 1976b: 157,162).

Своју идеју Нкрумах је даље развијао. Заједничко афричко тржиште са централном банком, заједничком валутом и монетарном зоном поговодало би страним улагањима јер би страни инвеститори били сигурни у тржиште. Још важније, заједничко тржиште би елиминисало потребу за зајмовима који нису долазили без условљавања, као што је узимање кредита за куповину добара из земаља донатора стране помоћи, смањење трговинских баријера у корист земаља донатора, одређивање начина на који се користе средства донатора итд. Он наводи су се зајмови у комбинацији са страном помоћи користили за осиромашивање већ сиромашних држава. Нпр. између 1961. и 1962. развијене државе су зарадиле 11,8 милијарди долара од 6 милијарди долара које су пласирале у државе у развоју као помоћ (Nkrumah 1976b: 326-327).

Аутор сматра да разлике, или боље речено поља деловања свих приказаних теорија представљају прилику за њихову комплементарност, а не међусобну искључивост. Не постоји епистемолошки разлог услед кога ове теорије не би могле да се међусобно допуњују, с обзиром да им је заједничка полазна основа критика Запада, као и да користе идентичан (или у најмању руку сродан) категоријално појмовни апарат. Тако су из теорије зависности узети наводи о односу између центра и периферије у сврху дијагностике проблема. Из радова следбеника ове теорије, Самира Амина примењена је стратегија раскида (са неправедно устројеним светским економским системом) и развијање и јачање економских веза подсахарских земаља, са што је могуће компактнијим ставом према не-афричким земљама. Аминови ставови такође упућују на панафричке идеје Кваме Нкрумаха и афроцентрично становиште које је главни мотив овог рада. Постколонијална теорија користи се за сагледавање психолошких, културолошких и социолошких ефеката колонијализма и неоколонијализма на афричко друштво, као и дефинисање могућих одговора афричког друштва (боље рећи афричких друштава) на те ефекте. Притом, у складу са схватањем Зејн-Елабдин, намера је да се елиминише баријера између културе и економије и да се преко постколонијалне теорије утисне култура Подсахарске Африке у економске политике које се у њој спроводе. Постразвојна теорија служи да свему да облик, шире значење и у мери у којој је то могуће, дефинише контуре економски политика ослањајући се на делове неких од већ спроведених аутохтоних замисли развоја, пре свега „ослањања на властите снаге“.

III Одлике политичког и економског система у државама Подсахарске Африке крајем XX и почетком XXI века

1. Политичка економија Подсахарске Африке

„Пре доласка Британаца били смо развијен народ, имали смо своје институције и идеје о политичком уређењу.“ (Ц. Е. Карсли Хајфорд 1922)

1.1. Структура друштва у Подсахарској Африци

Подсахарску Африку није могуће посматрати са становишта класичне Марксове анализе због тога што се капиталистички начин производње никада у потпуности није ни примењивао у подсахарском региону. Регион (услед колонијализма) није доживео индустријску револуцију (делимичан изузетак је Јужноафричка Република), а самим тим ни друштвене односе који из такве револуције произилазе. Само неколико држава познаје пролетаријат и буржоазију онако како их је познавао Маркс. Подсахарска Африка развила је другачији, веома сложен систем класних структура и социјалних група (Бабић 2016, 31).

Традиционално афричко друштво није било склоно акумулацији капитала. Свој новац грађани су трошили одмах на обезбеђење основних животних потреба. Штедња се сводила на „држање новца у сламарици“, и тако се вршило само одлагање потрошње, а не акумулација капитала у пуном значењу. Афричка економија заснивала се на својеврсној бартер размени у виду добијања поклона и „контрапоклона“ унутар племенске заједнице. Својим радом у заједници сваки члан је себи обезбеђивао средства за живот, пре свега храну. Поглавица или племенски савет гарантовали су праведну алокацију ресурса. Није постојала специјализација²⁷ у производњи, тако да Африканци нису могли да искористе своје компаративне предности, уколико су их уопште и имали. Технологија производње је била застарела, средства за производњу су била на примитивном нивоу, а капацитети за транспорт и складиштење добара веома скромни (Thomson 2010, 88, Бабић 2016, 31). Иако је пожељно избегавати генерализације друштвену структуру у Подсахарској Африци генерално је могуће поделити у пет категорија:

1) Најбројнију социјалну категорију чини сељаштво, тј. мали пољопривредни произвођачи чији је основни циљ самодовољност породице у малој локалној заједници. Најчешће својевољно, они се искључују из „великог“ капиталистичког тржишта и на њему учествује само приликом набавке енергената или кроз плаћање школарине и пореза. Тежећи самодовољности, сељаци покушавају да предупредe могућност израбљивања од стране других друштвених група. Упркос томе, они ипак бивају експлоатисани због чињенице да су најбројнија друштвена категорија и једини слој друштва који уистину производи. Један од најтежих видова експлоатације јесте увођење обавезног рада (налик ономе у време колонијализма) за државу. Овакав облик експлоатације бивао је практикован у диктаторским режимима Иди Амина (*Idi Amin Dada*), Бокасе (*Jean-Bédel Bokassa*) и Мобутуа (*Mobutu Sese Seko*). Без обзира што је суочено са експлоатацијом, сељаштво спада у веома

²⁷ Још је Адам Смит (*Adam Smith* 1723-1790) уочио да уколико један радник прави чиоду, моћи ће да направи само неколико чиода дневно, Међутим, ако свој рад расчлани на одвојене задатке и удружи се са још неколико радника од којих ће свако радити свој задатак (нпр. правити искључиво један део производа, или спајати два дела), у том случају радници ће моћи да направе стотине чиода дневно. Описани поступак у најкраћем дефинише појам специјализације – једну од тајни индустријског успеха Европе. Проблем настаје када се са домена микроекономије предузећа принцип специјализације почео примењивати на поље међународних односа. Па је тако Европа „специјализовала“ Подсахарску Африку за сировинску базу европске индустрије.

конзервативну и мирну категорију, бирајући радије искљученост из друштвених токова него побуну или какав други вид активног отпора.

2) Радничка класа у Подсахарској Африци више ужива статус „радничке аристократије“ него пролетеријата у марксистичком тумачењу. Радничка класа је малобројна и она не представља основу друштва, као што је случај у Европи. У подсахарском региону, радничка класа се може пронаћи у виду изолованих цеова, као што су радници у бакарним комбинатима у Замбији, лучки радници у Танзанији и железничари у Гани. Једино у Јужноафричкој Републици постоји „права“ радничка класа организована у синдикате.

3) Структура буржоазије у Подсахарској Африци је такође комплексна. Постоји „комерцијална буржоазија“ чије карактеристике одговарају Марксовој илустрацији ситне буржоазије. Комерцијалну буржоазију чине групе трговаца и фармери (крупнији пољопривредни произвођачи). Значајан број припадника ове друштвене групе је неафричког порекла (Либанци, Кинези, Индијци или чак Грци). Другу групу буржоазије чини бирократска буржоазија: младо, образовано и урбано становништво у које спадају службеници, лекари, официри и др. Бирократска буржоазија остварује профит на два начина: 1) редовна плата финансирана из државног буџета која следује припадницима јавног сектора; 2) наплаћивање јавних услуга становништву (суштински гледано ради се о коруптивном процесу). Комерцијална и бирократска буржоазија спадају у категорију националне буржоазије. С друге стране, интернационалну буржоазију чине сви они који су повезани са мултинационалним корпорацијама, међународним финансијским институцијама и невладиним сектором.

4) Неформални сектор чини веома важну групу у политичком и економском животу Подсахарске Африке. Састоји се од уличних продаваца, занатлија (произвођача сувенира), шверцера, просјака, сексуалних радника и др.

5) Последњу друштвену групу чини стара аристократија, оличена у племенским поглаварима, бившим монарсима, духовницима традиционалних афричких религија и др. Пример таквог државног уређења је Есватини (некадашњи Свазиленд), чија је краљевска династија владала и у предколонијално доба (Thomson 2010, 90-98, Бабић 2016, 32-33).

1.2. Препреке за економски развој²⁸

Интерна друштвена структура у комбинацији са екстерним шоковима (у виду трговине робљем и колонизације) створила је комплексне препреке за економски развој региона. Ове препреке се могу поделити у четири различите категорије: 1) проблем граница, 2) проблем конфликта, 3) превелико ослањање на природне ресурсе и 4) недостатак инфраструктуре и људског капитала.

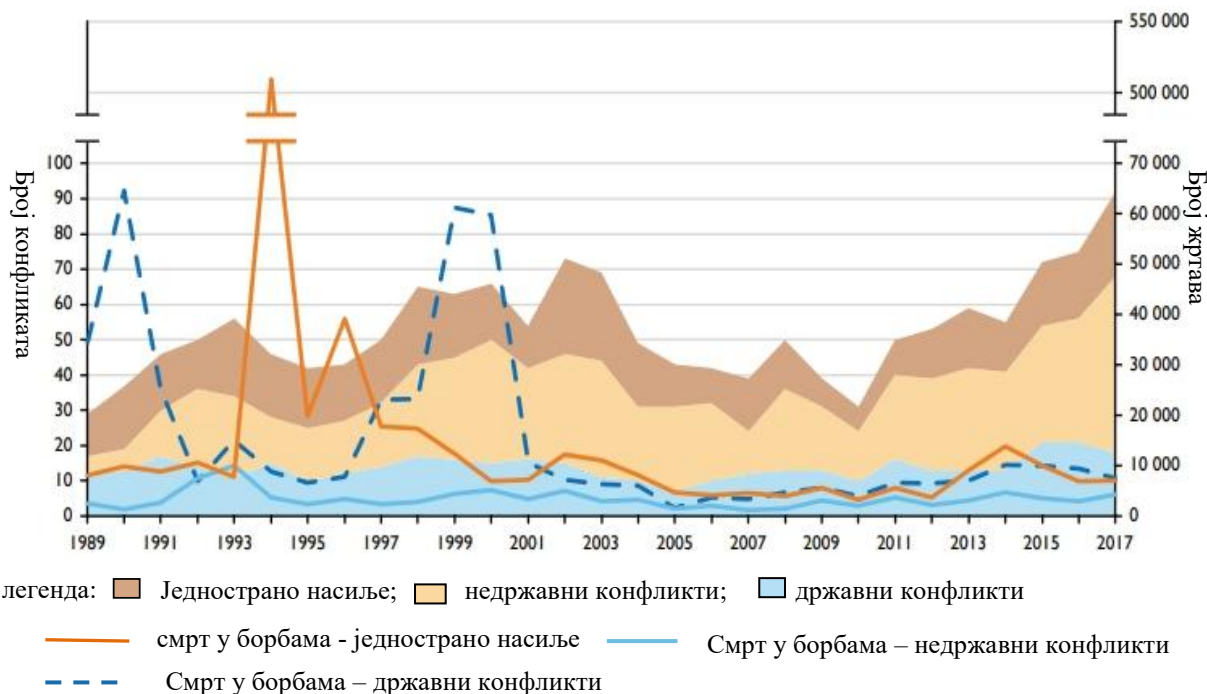
1) Афричке границе скројене по европским потребама. Као последица овог процеса четрнаест земаља Подсахарске Африке има статус енклаве. Статус енклаве знатно отежава трговинску позицију, пошто је држава-енклава принуђена да користи инфраструктуру суседних држава како би дошла до излаза на море. Ово је проблематично из два аспекта. Прво, готово ниједна подсахарска држава не може да се похвали потпуно политички стабилним политичким окружењем. Друго, као што ће детаљније бити приказано у наставку излагања, инфраструктура у Африци је неразвијена и услед тога удаљеност од морске или речне луке представља много већи проблем него што је то случај у Европи.

Осим трговине и свеукупног економског развоја, овакве границе пореметиле су и етничку равнотежу у Подсахарској Африци. Наиме, дешавало се да граница раздвоји етничку

²⁸ Сегмент овог поглавља настао је проширивањем истоименог сегмента из Бабић 2016, 27-31.

групу или споји две или више етничких група које до сада нису живеље заједно, или у најгорем случају споје у исту државу етничке групе које су кроз своју историју биле у сукобу (Thomson 2015, 14-15).

2) Друга препрека економском развоју Подсахарске Африке јесте неповољна безбедносна ситуација.

Слика 1. Приказ оружаних сукоба у Подсахарској Африци (1989-2017).

Извор: *Conflict Trends in Africa 1987-2017*, UCDP/PRIO database

Као што се види на слици 1. конфликти на афричком континенту трају деценијама и сваке године однесу хиљаде живота. Приказане су три врсте конфликта: државни, недржавни конфликти и једнострано насиље према цивилима. Државни конфликти не подразумевају искључиво конфликте између две суверене државе (иако је и тих сукоба било за време Првог и Другог конгоанског рата) већ било коју војну операцију коју спроводе званичне оружане снаге неке државе. У такве сукобе се могу урачунати антитерористичке операције у Сахелу или операције против Боко Хараме које спроводе Нигеријске одбрамбене снаге. У другу групу – недржавне конфликте сврставају се конфесионални сукоби који се тренутно догађају у Централноафричкој Републици, као и остале грађанске ратове. Последњу групу сукоба карактерише једнострано насиље према цивилима које врше различите оружане групе. Овакви сукоби су чести за Д. Р. Конго, северни део Нигерије. На слици се види да су све три групе сукоба готово подједнако заступљене иако су недржавни сукоби благо доминантни.

Управо недржавни сукоби (грађански ратови) су и најпогубнији за регион. Пол Колијер наводи како низак доходак становништва и изостанак економског раста стварају у региону плодно тло за социјалне немире и грађански рат. Колијер истиче да је изостанак економског раста опаснији од ниског дохотка јер изостанак економског раста уједно значи и одсуство наде у бољу будућност. Он даље наводи да је просечна дужина трајања међудржавног рата око шест месеци; просечан грађански рат траје десет пута дуже. Разлог тога је што, с временом, једини интерес зараћених страна постаје ратни профит, тако да стање грађанског рата (пре него међудржавног) свима више одговара од мировног споразума

којим би извор зараде нестао. Поменути аутор процењује да грађански рат смањује привредни раст за 2,3% на годишњем нивоу. Грађански рат готово једнако уназађује и државу у којој се води и околне државе. Зоне конфликта штете земљама окружења због миграционе кризе. Масовни егзодус становништва ствара опасност од ширења епидемија разних заразних болести. Такође, зона сукоба представља погодну могућност за шверц и трговину дрогом (Collier 2008, 20-31, Бабић 2016, 29).

3) Трећа препрека која отежава економски развој Подсахарске Африке је превелико ослањање на природне ресурсе којима регион обилује. Обиље природних ресурса може да умањи економску активност земље ако се власти понашају као рентијери који живе тако што црпе своје постојеће богатство. Конкретно: настаје стање „холандске болести“²⁹. Механизам деловања овог феномена таквог је карактера да приходи расту у сектору природних ресурса, док опадају у другим производним секторима. Директна последица „холандске болести“ је деиндустријализација привреде а на монетарном плану долази до апресијације девизног курса. Последично, прекомерно јачање девизног курса неповољно утиче на конкурентност посматране државе дестимулишући извоз (а стимулишући увоз). Класичан пример „холандске болести“ догодио се у Нигерији седамдесетих година. Приходи у нафтном сектору су рапидно расли, али је извоз какаоа и других пољопривредних производа опадао. Влада Нигерије се превише ослонила на нафтни сектор планирајући цео буџет на основу цене нафте, док је остале секторе у потпуности запоставила. Да ствар буде гора, Нигерија се почетком осамдесетих значајно задужила, рачунајући да ће дуг враћати на основу будућих прихода од извоза нафте. Међутим, када су 1986. године цене нафте нагло пале. Не само да је план отплате дуга потпуно пропао, већ ни повериоци нису били нимало предусретљиви, већ су из страха тражили готово промтну исплату дуговања (Collier 2008, 38-41, Бабић 2016, 30).

4) Четврта препрека за развој, јесте недостатак инфраструктуре и људског капитала. Географска неприступачност, а на неким местима и неукроћена природа, онемогућавају изградњу квалитетних путева. Неповољни климатски услови изазивају велики број природних непогода које уништавају инфраструктуру. Подсахарска Африка је регион са недовољно развијеном телекомуникационом мрежом. За овај регион је специфично то што је готово у потпуности прескочена фиксна телефонија. Наиме, у тренуцима када је разматрано увођење фиксне телефоније, мобилна и сателитска мрежа су биле увелико доступне. Прибегло се увођењу мобилне и сателитске мреже због веће ефикасности и нижих трошкова. Ипак, мобилна телефонија има одређење проблеме са квалитетом услуга тј. дометом сигнала док се сателитска телефонија показала као скупа за афричке кориснике (Ћирјаковић 2013, 97). На целом континенту постоји 9 ауто-путева укупне дужине 56.683 километра. (Планира се изградња десетог.) Многе деонице нису завршене или су значајно оштећене; чак и њихово одржавање представља озбиљан изазов. Недостатак приступних саобраћајница и локалних интерконекција чини да Транс-Афричка мрежа ауто-путева буде више лепа визија будућности него значајно инфраструктурно решење у садашњости. Слична ситуација је и са железницом која је застарела и нестандардизована на свим деловима континента. То су углавном пруге из времена колонијализма. На подручју површине 29,6 милиона км², постоји свега 89 000 км железнице, што значи да је густина од 2,5 км на 1 000 км². Поређења ради, густина железничке мреже у Европи износи 40 км на 1 000 км² (IMF, 2014). Авионски

²⁹ Холандска болест је термин који се користи да опише како откривање нових природних ресурса негативно утиче на остале секторе економије.

саобраћај је такође недовољно развијен. Углавном се одвија из три главна центра: Јоханесбург, Најроби и Адис Абеба³⁰ (Ibid).

Трговина робљем изазвала је велики одлив популације што је представљало велики хендикеп за Африку у даљем развоју. Негативни тренд по развој људског капитала у подсахарском региону наставио се и у колонијалном периоду. Колонијални период пратило је недовољно распрострањено и недовољно квалитетно образовање. Такође, требало би имати у виду да је на дан осамостаљења Белгијског Конга (садашња Демократска Република Конго) мање од 20 грађана имало факултетску диплому; а у Замбији, која у то време броји 3 милиона становника, њих 1200 поседовало је диплому средње школе, а свега 109 факултетску. Зато можда и не изненађује мишљење како „дати независност Подсахарској Африци у том тренутку представља најнепристојнију ствар коју једна држава може да учини другој“ (Ћирјаковић 2013, 48).

1.3. Питање суверенитета и демократије у Подсахарској Африци

Ако суверенитет дефинишемо као уживање врховне политичке власти на некој територији, онда многе земље Подсахарске Африке не задовољавају тај критеријум. Афричке власти суочавају се са великим тешкоћама да одрже кохезију унутар земље. Централна власт нема довољно легитимитета, економске и војне снаге да би пренела свој ауторитет на периферију државе, тако да суверенитет државе опада сразмерно удаљавању од престонице (Tomson 2010, 224). Владе подсахарских земаља понекад ни немају интерес да штите целу територију већ само главни град, битну луку и налазишта ресурса. Сам од себе, намеће се закључак да је основна одлика суверенитета афричких држава способност да се омогући правни легитимитет за склапање уговора са мултинационалним компанијама (Ћирјаковић 2013, 59-61).

Поред суверенитета земље Подсахарске Африке имале су проблем и са уређењем политичког система. Непосредно након независности државе Подсахарске Африке нису могле да успоставе демократски капацитет. Конкретно, једино су Ботсвана, Сенегал, Гамбија (која је од 2015-2017. била исламска република) и Маурицијус имале демократске власти. Временом, до 1999. године, број демократских држава је порастао на 45. Само у два случаја прелаз на вишестраначки систем је протекао мирно. Џулијус Њерере (*Julius Kambirage Nyerere*) и Кенет Каунда (*Kenneth David Kaunda*) били су разумни и на миран начин дозволили промену власти.

Афрички лидери су налазили разне аргументе како би оправдали увођење једнопартијског система. Тако, Кваме Нкрумах је сматрао да вишепартијски систем подстиче социјално раслојавање. У Обали Слоноваче није постојала опозиција, тако да је *de facto* на снази био једнопартијски систем. Земље које су практиковале социјалистичко уређење сматрале су да је једнопартијски систем инхерентан социјализму. Економски развој је такође коришћен као разлог за правдање једнопартијског система. Наиме, регион Подсахарске Африке је увелико заостајао у развоју за остатком света; стога се није могло дозволити да се стратешка економска политика мења у зависности од идеолошких ставова различитих партија. Страховање да ће вишепартијски систем постати дестабилизирајући фактор било је донекле оправдано. Младе нације, веома шароликог етничког састава, нису могле да дозволе демократију. Било је неопходно изградити политички систем који би одговарао афричким

³⁰ Из готово било које подсахарске земље је лакше наћи везу са бившом метрополом него са другом афричком државом. Понекад се догађа апсурдна ситуација да се конекција између две афричке земље одвија преко Лондона или Париза.

обичајима. Једнопартијски систем по правилу централизује земљу.³¹ Партијска централа би брзо увидела опасност од додељивања било какве аутономије локалним властима; јер уколико је одређени регион богат природним ресурсима, постоји реална опасност од сецесионизма локалних власти. Из тог разлога локална власт није ни постојала, пре ће бити да се радило о административној управи која је полагала рачуне директно партијском врху. И у једнопартијским системима повремено су одржавани избори међу партијским кандидатима, како би се створила илузија о некаквом једнопартијском плурализму (Thomsonon 2010, 115-116).

У једнопартијском систему партија би требало да представља посредника између државе и народа, док би народ помоћу партијских структура требало да каналише своје захтеве. Лидери би, посредовањем партије, морали да разумеју шта друштво жели. Међутим, главни проблем са једнопартијским системом јесте губљење веза између државе и друштва, јер партија прераста у бирократску буржоазију. Будући да су ти исти лидери, готово по правилу, најзаслужнији за независност својих држава, то себе сматрају очевима нације. Зато они своје позиције схватају „здро за готово“, отуђе се од народа и посвете угађању личним потребама, јер знају да не постоји друга политичка опција која би могла да их замени (Ibid, 114).

Једнопартијски систем је врло често даље еволуирао у персоналну владавину коју карактерише потпуно искључивање друштва из доношења одлука и ограничавање људских права. За једнопартијску владавину је типично нагомилавање моћи у извршној власти, тачније у рукама лидера-аутократе који доноси законе у складу са властитим жељама и сопственим потребама. Држава постаје његово приватно власништво. Најекстремнији облици персоналне владавине десили су се у Уганди за време Иди Амина и у Централноафричкој Републици за време Бокаса. Још једна занимљива карактеристика ауторитарних владара јесте жеља да иза себе оставе задужбине: Феликс Упује Боини (*Félix Houphouët-Boigny*), дугогодишњи председник Обале Слоноваче, у свом родном граду Јамасуку изградио је катедралу вредну 360 милиона долара и при том свој родни град учинио новом престоницом.

Главна полуга персоналне владавине је клијентелизам. Клијентелизам се може дефинисати као политички однос између особа вишег друштвеног статуса које помоћу свог утицаја и материјалних ресурса пружају заштиту људима на нижем положају, а заузврат добијају политичку подршку. Клијентелизам прожима читаво афричко друштво, од политичког врха па до занатлија и пијачних трговаца (Ibid, 117-121).

Једину претњу по политичке лидере, било да је реч о класичном једнопартијском систему или персоналној владавини представља војска; иако парадоксално звучи то што је војска уједно и ослонац и главна претња афричким политичким лидерима. У замену за лојалност, слабо и нередовно плаћеној војсци бива омогућено да се бави „слободним активностима“ како би преживела. Тако војници живе од различитих врста делатности (отмице, изнуде, пљачке), у којима ни калашњиков није недостојно средство наплате потраживања. (Ћирјаковић 2013, 60-61). Током јануара 2017. Обалу Слоноваче је захватила побуна војника којима нису биле исплаћене плате (Aboa 7. Jan 2017). С обзиром да су побуњеници углавном припадали бившој побуњеничкој групи *FNCI (Forces Nouvelles de Côte d'Ivoire)* која се тек 2011. године реинтегрисала у оружане снаге, власти Обале Слоноваче су

³¹ Разлика између централистичког управљања у колонијално време и централизма у независним афричким државама огледа се у томе што је колонијална владавина почивала на институцијама, а сада је на делу персонална владавина. Колонијализам, ма колико у укупном збиру наносио штете подсахарском региону, је барем у регион увео појам институционалног друштвеног уређења.

препознале озбиљност ситуације и делимично испуниле захтеве побуњеника. У првој половини 2018. године исплаћени су заостали бонуси и отпремнине војницима који су услед реформе отишли у пензију (Rarieya, 4 May 2018). Будућност ће показати какав ће ефекат имати ово попуштање политичких власти под притиском војске и да ли ће изазвати сличне уцењивачке захтеве у другим армијама у региону.

Наиме, власти Обале Слоноваче плашиле су се отвореног војног пуча. Војни пуч (*coup d'état*) представља изненадно и илегално смењивање владе, у којем припадници снага безбедности имају упадљиву улогу. Од 1952. до 2009. у Подсахарској Африци изведена су 84 војна пуча (Thomson 2010,137). Последњи у низу је свакако „тихи пуч“ у Зимбавеу у периоду од 14-21. новембра 2017. године у којем је војска без инцидента уклонила дугогодишњег председника Роберта Мугабеа (Reuters, 20. Nov. 2017).

Ни вишестраначки систем не гарантује стабилан и успешан политички систем. Већи број политичких партија у некој подсахарској држави гарантује само номиналну, не и суштинску демократију. Да би се нека држава звала демократском, није довољно да постоји вишестраначки систем, већ да се у њој дешавају периодичне промене власти. Афрички лидери су имали разне стратегије за поновно успостављање легитимитета. Одржавање вишестраначких избора се нудило као најједноставнији начин. Недостатак кредибилне опозиције карактерисао је први циклус вишестраначких избора у Подсахарској Африци. Опозиција није имала ресурса, нити је имала приступ медијима како би се боље организовала и допрла до бирача. Због тога су опозицију често чинили бивши чланови владајуће партије, који су по налогу оснивали нове партије вршећи опонашање политичког плурализма. У предизборним кампањама није постојало јасно разграничење између партијских и државничких функција. Полиција је разбијала митинге опозиције, док је на сам изборни дан појачано присуство војске и полиције (под изговором безбедности) вршило притисак на бираче. Коришћене су и стандардне методе манипулације бирачким списковима и бројем отворених бирачких места. Заправо испоштована је само форма демократије – постоји вишепартијски систем и одржавају се избори. Међутим, услови под којима се избори одржавају су далеко од демократских.

Још једна у низу препрека које ометају развој демократије у региону је етничка сегрегација становништва. Председнички кандидати се веома често ослањају на гласове етничке групе из које потичу, тако да кандидат чија је етничка група најбројнија има неправедну предност. Као потенцијално решење овог проблема помиње се увођење минималног броја гласова из других етничких заједница, које кандидат мора да освоји да би био победник избора, али ова мера је тешко спроводива у пракси (Бабић 2016, 50).

Да би могли говорити о демократији, предуслов је да постоје јаке државне и грађанске институције које би вршиле контролу изборног процеса, и које би заједно са другим друштвеним актерима подизали укупни ниво политичке културе (Thomson 2010, 258-261).

Свакако, може се поставити питање да ли је демократија потребна Африканцима. Дамбиза Мојо истиче како неразвијеним земљама није потребна парламентарна демократија већ одлучан беневољентни диктатор који ће земљу водити напред. Она сматра да је демократија која је „вештачки купљена“ средствима која пристижу путем развојне помоћи суштински безначајна. Људи са запада који креирају развојне политике намењене Подсахарској Африци не могу да схвате да је просечној афричкој породици много важније да има довољно хране и квалитетан извор воде него привид западне демократије (Мојо 2009, 51-52). Да ли је демократија својствена Африканцима или не, свакако је питање о коме је могуће дебатovati. Чак и да је одговор потврдан свакако није могуће са сигурношћу тврдити да је облик западне, либералне демократије тај који одговара Африканцима. Исказ Мојове можемо поделити у два дела: позитивни и нормативни. У потпуности се слажемо са позитивним делом исказа тј. запажањем да је просечној афричкој породици много важније да

има довољно хране и квалитетан извор воде него привид западне демократије. Проблематичан је нормативни део исказа односно став да је афричким државама потребан одлучан беневољентни диктатор који ће земљу водити напред. Овакав став своје полазиште налази у теорији модернизације која у практичном смислу значи редизајнирање афричког друштва са циљем да оно опонаша Западно друштво. Зашто би овакав став узели као аксиом? Такође, било би неопходно да тај беневољентни диктатор, да би остао на власти, ужива подршку страног фактора. Другим речима био би зависан од подршке странаца и морао да ради по њиховом диктату; у супротном доживеће брзу трансформацију из беневољентног диктатора у тиранина.

2. Социјална слика Подсахарске Африке

„Радије бирамо сиромаштво у слободи, него богатство у ропству.“ (Секо Туре)

Социјална слика Подсахарске Африке биће предмет анализе из три угла: 1) сиромаштво, 2) стање у сектору здравства, 3) стање у образовном сектору.

2.1. Сиромаштво

Сиромаштво у Подсахарској Африци анализирано је кроз три параметра: а) агрегатни подаци за регион Подсахарске Африке су поређени са другим светским регионима; б) сиромаштво на индивидуалном нивоу унутар Подсахарске Африке; в) разлике између руралних и урбаних средина у подсахарском региону.

(а) анализа сиромаштва на агрегатном нивоу

Сиромаштво у Подсахарској Африци није последица одсуства економског раста. У табели 1. се види да регион Подсахарске Африке остварује надпросечан раст БДП већ дуже од једне деценије. Ипак, раст који се догодио у Подсахарској Африци у том периоду био је вештачки раст, раст без развоја који је своје упориште имао у расту цене минерала и енергената. На овај начин су игром позитивних околности замаскиране структурне мане и неравнотеже (пре свих ниска запосленост) у економским системима подсахарског региона.

Табела 1. Раст БДП по светским регионима (2005-2017.)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Арапски свет	5.7	6.5	4.5	5.8	0.5	4.7	3.6	6.7	3.1	2.5	3.3	3.0	1.2
Централа Европа и Балтик	4.9	6.6	6.4	3.8	-3.5	1.7	3.2	0.6	1.3	3.0	3.8	3.1	4.6
Евروزона	1.7	3.2	3.1	0.4	-4.5	2.1	1.6	-0.9	-0.2	1.3	2.1	1.8	2.4
Латинска Америка и Кариби	4.3	5.3	5.5	3.9	-1.9	5.8	4.4	2.8	2.8	1.0	0.1	-0.5	1.7
Подсахарска Африка	5.6	7.0	7.2	5.4	2.9	5.4	4.5	4.3	4.8	4.7	3.1	1.3	2.6
Јужна Азија	8.8	8.7	9.0	3.9	7.6	9.1	6.3	5.5	6.1	7.0	7.6	6.8	6.5
Свет	3.8	4.3	4.2	1.8	-1.7	4.3	3.2	2.5	2.6	2.9	2.9	2.5	3.2
Источна Азија и пацифик	5.0	5.5	6.5	3.5	1.4	7.1	4.6	4.7	4.7	4.1	4.2	4.1	4.6
Северна Америка	3.3	2.7	1.8	-0.2	-2.8	2.6	1.7	2.2	1.8	2.6	2.7	1.5	2.3
Блиски Исток и Северна Африка	5.1	6.0	5.1	4.5	0.6	5.0	3.7	3.9	2.7	2.9	2.5	4.6	1.8

Извор: World Development Indicators

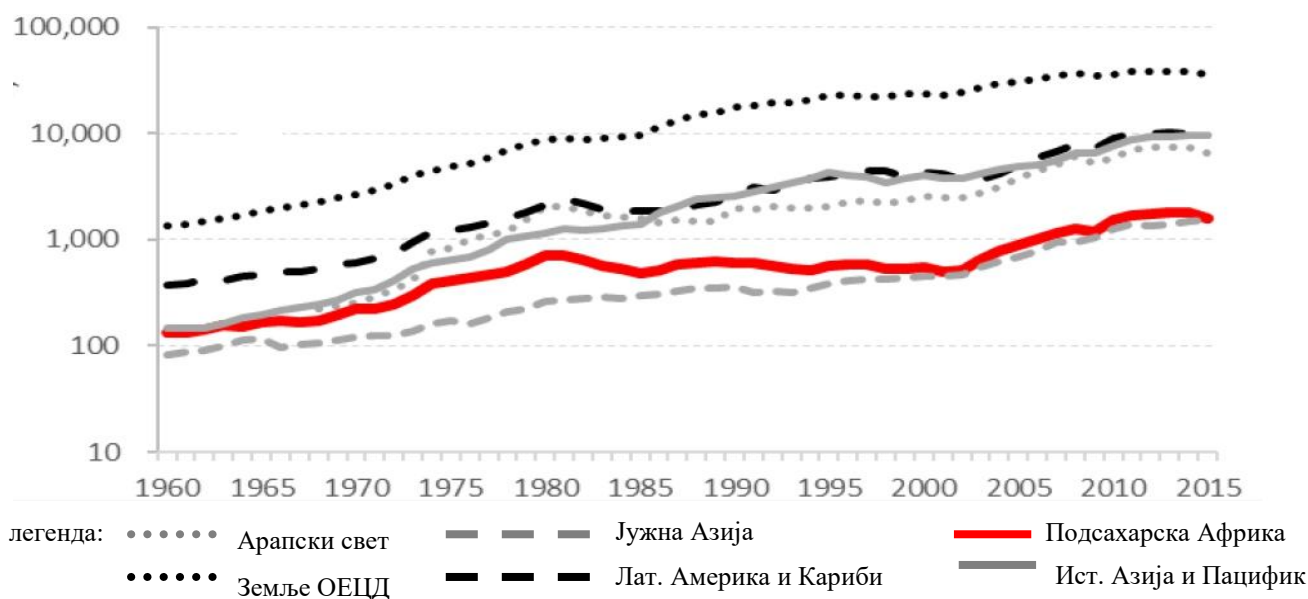
У табели 2. приказан је раст популације на годишњем нивоу. Подсахарска Африка је регион са највишим растом популације, више него двоструко већим од светског просека.

Табела 2. Раст популације на годишњем нивоу (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Арапски свет	2.3	2.4	2.4	2.5	2.4	2.4	2.4	2.3	2.2	2.2	2.1	2.0	2.0
Централа Европа и Балтик	-0.3	-0.3	-0.4	-0.4	-0.2	-0.4	-0.4	-0.2	-0.2	-0.2	-0.2	-0.3	-0.3
Евروزона	0.5	0.5	0.5	0.5	0.3	0.2	-0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2
Латинска Америка и Кариби	1.3	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0
Подсахарска Африка	2.7	2.7	2.7	2.8	2.8	2.8	2.8	2.8	2.8	2.8	2.7	2.7	2.7
Јужна Азија	1.7	1.6	1.6	1.5	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.3	1.3	1.2
Свет	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
Источна Азија и Пацифик	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
Северна Америка	0.9	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
Блиски Исток и Северна Африка	2.0	2.1	2.2	2.2	2.2	2.2	2.1	2.1	2.0	2.0	1.9	1.8	1.7

Извор: World Development Indicators

Управо је константан раст популације разлог зашто регион Подсахарске без обзира на висок раст БДП и даље има прилично низак БДП по глави становника.

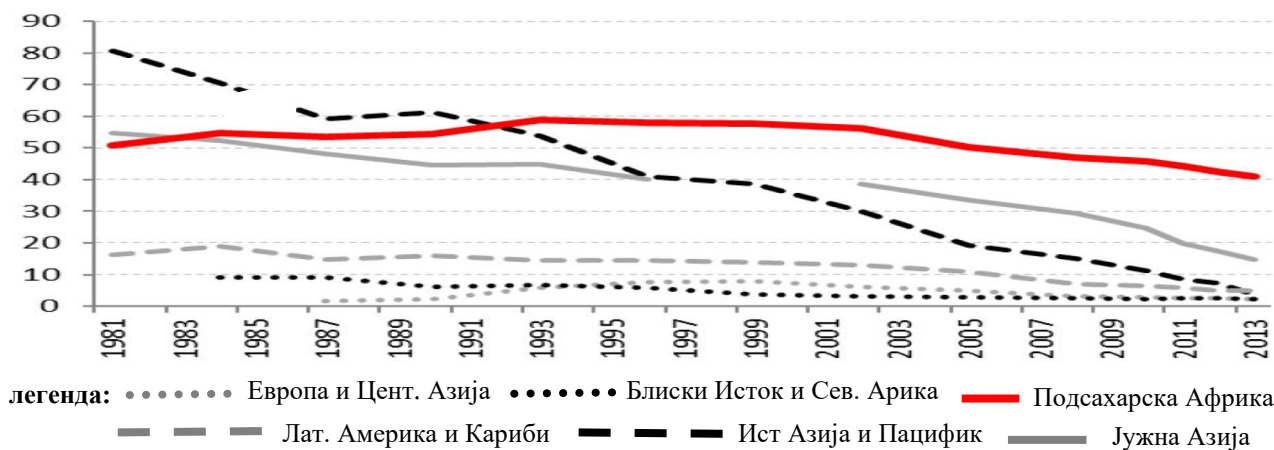
Графикон 1. Раст БДП по глави становника по светским регионима (1960-2015.)

Извор: World Development Indicators

Поређећи податке са графикона 1. и табеле 1. можемо видети да иако регион Подсахарске Африке, има други највећи раст, у 2015. години дели последње место по расту БДП по глави становника.

(б) анализа сиромаштва на индивидуалном нивоу

Унутар самог региона Подсахарске Африке око 40% популације живи испод границе од 1.9\$ дневно.³² Поређење са другим регионима приказано је на следећем графикону.

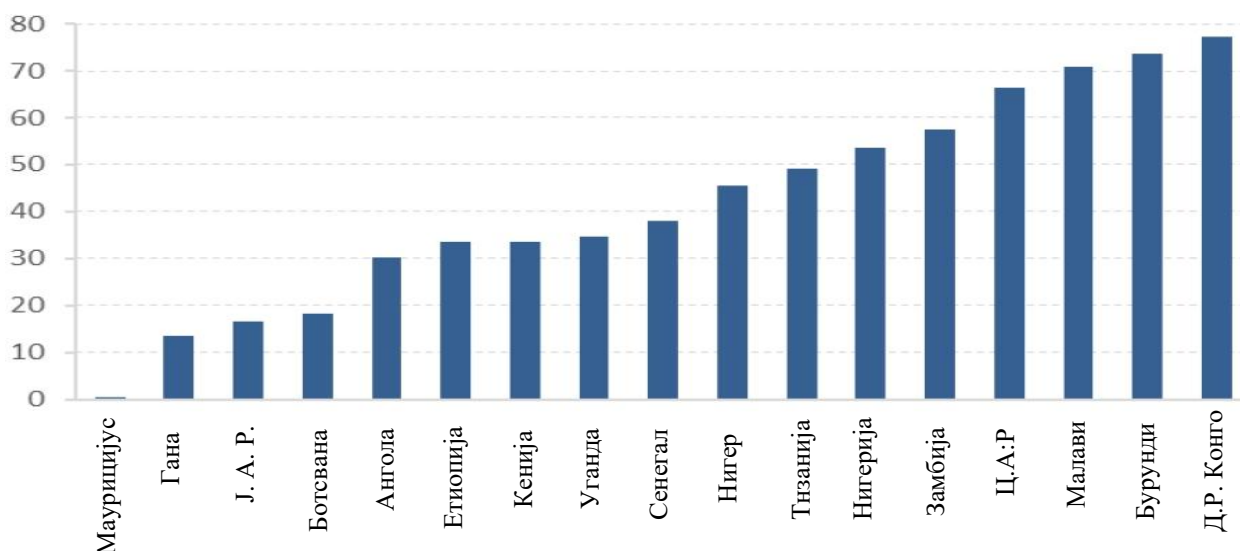

Графикон 2. Стопа сиромаштва по регионима у процентима популације (1.9\$, 2011 PPP; 1981-2013.).

Извор: World Development Indicators

Од почетка 1990-тих регион Подсахарске Африке постао најсиромашнији регион на свету. Такође, може се констатовати да овај регион има најслабију динамику смањивања процента сиромашне популације. Удео сиромашне популације се драстично разликује од земље до земље подсахарског региона, податак је илустрован на наредном графику.

³² Граница сиромаштва по критеријумима Светске Банке, постављена 2015. Године.

Графикон 3. Удео (%) сиромашне популације у одабраним државама Подсахарске Африке (1,9\$, 2011 PPP) 2012.

Извор: World Development Indicators

Требао би истакнути три разлога због којих становништво Подсахарске Африке не може да се доходовно издигне изнад нивоа од 1,9\$ дневно: први разлог је већ споменути раст популације. Без обзира на чињеницу да подсахарске економије номинално приходују више, тај вишак се дели на све већи број становника те није довољан да створи довољно јак потисак који би погурао популацију изнад границе од 1,9\$. Други фактор је везан за дубину афричког сиромаштва у поређењу са другим светским регионима. С обзиром на то да други региони постају конкурентнији, привредама подсахарских земаља је све теже да се изборе за место на тржишту. Такође, раст популације у другим неразвијеним регионима постепено опада. Трећи разлог налази се у економским неједнакостима унутар афричких земаља и погрешној алокацији и редистрибуцији економског раста који се остварује.

в) разлике између руралних и урбаних средина

Током 1950-тих година покренут је процес урбанизације Подсахарске Африке. Разлози због којих је млада популација похрлила из руралних средина у градове се могу тражити у већим зарадама и дужем животном веку градског становништва, али и помало мистериозној и увек присутној привлачности коју градска врева изазива код младог човека. Тако је нпр. Лагос 1931. године имао свега 127.000 становника; 1952. већ 267.000 а 1963. чак 665.000 становника. 2018. Логос има 13,4 милиона становника, док прогнозе за 2030. годину износе 20,6 милиона (World population review). Многи градови у Подсахарској Африци настали су ради испуњења потреба колонијалне управе. Тако је Најробе настао као ранжирна станица на прузи из Момбасе ка језеру Викторија (Куртен 2005, 763-764). Дакле, подсахарски градови нису имали инфраструктуру да прихвате оволики број становника.

Ипак, Подсахарска Африка је регион са најбржим годишњим растом урбане популације у свету, што је могуће видети у наредној табели.

Табела 3. Раст урбане популације на годишњем нивоу (%) по светским регионима (2007-2017)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Подсахарска Африка	4.0	4.2	4.2	4.3	4.3	4.2	4.2	4.2	4.1	4.1	4.1
Арапски свет	3.0	3.3	3.3	3.2	3.0	2.9	2.8	2.7	2.7	2.6	2.5
Евразиска	0.8	0.8	0.6	0.5	0.1	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5
Латинска Америка и Кариби	1.6	1.6	1.6	1.6	1.5	1.5	1.5	1.4	1.4	1.4	1.3
Блиски Исток и Северна Африка	2.9	2.9	2.9	2.8	2.7	2.6	2.5	2.5	2.5	2.4	2.3
Свет	2.2	2.3	2.2	2.2	2.1	2.1	2.1	2.1	2.0	2.0	2.0
Источна Азија и Пацифик	2.9	2.9	2.8	2.7	2.5	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3	2.2

Извор: World Development Indicators

Унутар региона Подсахарске Африке поједине државе као што су Д. Р. Конго, Ангола, Етиопија и Танзаније имају још већи раст урбане популације од регионалног просека.

Табела 4. Раст урбане популације на годишњем нивоу (%) у Подсахарској Африци (2007-2017)

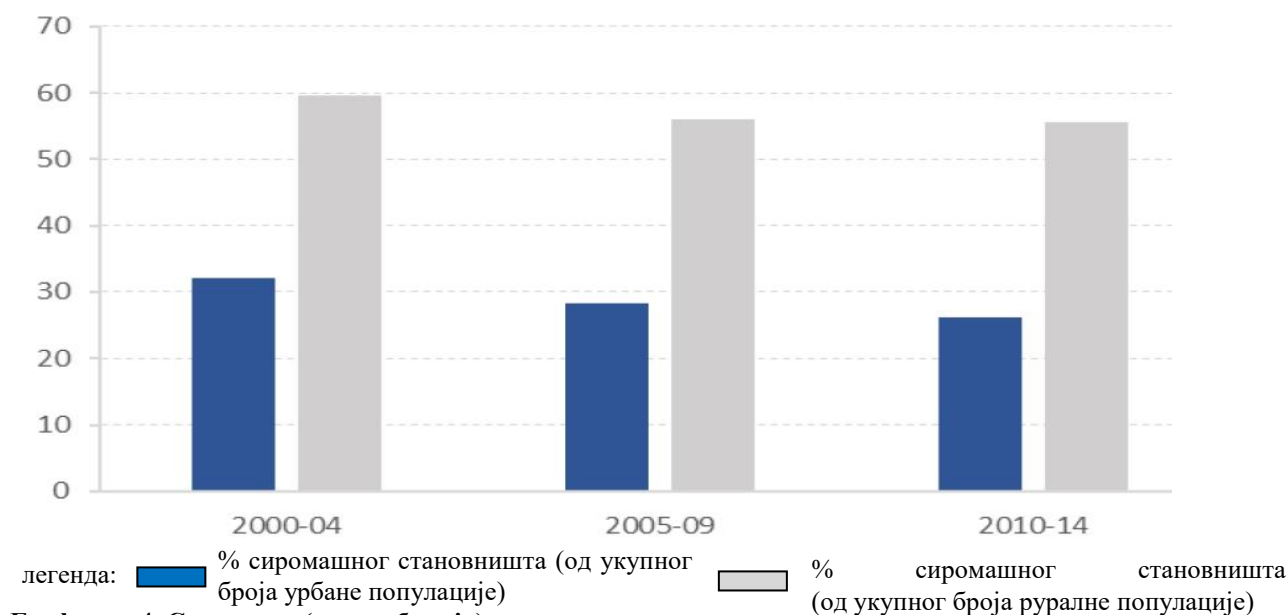
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Подсахарска Африка	4.0	4.2	4.2	4.3	4.3	4.2	4.2	4.2	4.1	4.1	4.1
Ангола	4.9	4.9	4.8	4.8	4.8	4.8	4.7	4.7	4.6	4.5	4.4
Д. Р. Конго	4.6	4.6	4.6	4.6	4.7	4.7	4.7	4.6	4.6	4.6	4.6
Буркина Фасо	5.9	5.3	5.3	5.3	5.3	5.2	5.2	5.2	5.1	5.1	5.0
Мали	5.7	5.7	5.5	5.4	5.2	5.1	5.0	5.0	4.9	4.9	4.9
Намибија	3.8	3.8	3.9	4.1	4.4	4.6	4.7	4.7	4.6	4.4	4.3
Нигерија	4.8	4.8	4.8	4.7	4.7	4.6	4.6	4.5	4.4	4.4	4.3
Гана	4.0	4.0	3.9	3.9	3.8	3.7	3.6	3.6	3.5	3.5	3.4
Кенија	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.3	4.3	4.3	4.3
Нигер	3.7	3.7	3.7	3.8	3.8	3.8	3.8	3.9	4.0	4.1	4.2
Обала Слоноваче	3.0	3.0	3.1	3.2	3.3	3.4	3.4	3.4	3.4	3.4	3.4
Етиопија	4.0	5.1	5.0	5.0	5.0	5.0	4.9	4.8	4.8	4.7	4.7
Танзанија	5.6	5.6	5.6	5.6	5.5	5.5	5.5	5.4	5.4	5.3	5.3

Извор: World Development Indicators

Градови у којима је годишња стопа економског раста не прелази 2-3%, бележе годишњи раст популације између 4% и 8%. Долази до бујања мега градова. Урбанизација је, такође постала синоним за „фавелизацију“. Сламови³³ у великим афричким градовима, расту двоструко брже од самих градова. За подсахарске градове карактеристична је пренасељеност, неадекватни услови становања, и неадекватан приступ исправној пијаћој води и санитаријама. Становници урбаних сламова су изложени „двоструком ризику болести“. Наиме, они се налазе у процепу између неразвијености и индустријализације. Типови

³³ Слам (*eng. slum*) је густо насељено урбано градско насеље са недовољно развијеном или непостојећом инфраструктуром. За сламове је карактеристично одсуство санитарне (канализационе) и водоводне мреже (UN HABITAT 2007, Kenya).

болести од којих обољевају, истовремено одражавају одлике оба феномена; првог, кога одликују инфективне болести и неухрањеност, и другог, кога одликује низ хроничних болести изазваних загађењем. (Davis, 2007). Следећи графикон приказује степен сиромаштва у урбаној и руралној популацији.

Извор: World Development Indicators

Подаци са графикона сведоче о томе да је и поред тешких животних услова у појединим градским срединама живот у урбаним срединама ипак повољнији у односу на живот у руралним срединама с обзиром да је удео сиромашних у урбаној популацији знатно нижи од онога у руралној.

Урбанизациони токови прате старе колонијалне шаблоне који се одликују расном и доходовном сегрегацијом. О томе сведоче подаци о густини насељености (најбоље уочљиви када се град посматра из птичије перспективе). У сиромашним сламовима густина насељености је већа и по неколико десетина пута већа него у осталим деловима града (Видојевић 2016, 210). Један од разлога за овакво стање је чињеница да су колонијалне власти Африканце посматрали као привремене раднике који су радили на неком инфраструктурном пројекту. Стога су за њих градили бараке за привремени смештај. Међутим, веома често се дешавало да становништво остане да трајно живи у тим објектима; тако нпр. у Сао Томеу један део популације и даље живи у баракама које су користили робови за време рада на плантажама у XVII веку.

2.2. Стање у сектору здравства

У Подсахарској Африци живи 11% светске популације, док су издвајања за здравствену заштиту свега 1% од укупног новца утрошеног на здравствену заштиту у свету (Mensah 2014). У региону Подсахарске Африке отприлике се издваја око 5% БДП за здравствену заштиту. Табела 5. нуди приказ издвајања средстава за здравствену заштиту у различитим светским регионима.

Табела 5. Удео БДП који се издваја за здравствену заштиту по регионима, у % (2008-2015)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Арапски свет	3.4	4.4	4.0	3.9	4.1	4.2	4.5	4.9
Евروزона	9.4	10.1	10.1	10.0	10.1	10.2	10.2	10.2
Подсахарска Африка	5.1	5.4	5.3	5.2	5.1	5.1	5.0	5.4
Јужна Азија	3.5	3.4	3.2	3.2	3.2	3.6	3.5	3.7
Лат. Америка и Кариби	6.6	7.1	6.9	6.8	6.7	6.8	6.9	7.4
Источна Азија и Пацифик	6.1	6.6	6.5	6.9	7.0	6.7	6.7	6.8

Извор: World Development Indicators

На почетку посматраног периода, регион Подсахарске Африке није био у тако лошем положају у односу на друге регионе, поготово оне у развоју. Међутим, 2015. године положај подсахарског региона у односу на друге је лошији. Иако је забележено повећање са 5,1% на 5,4% динамика повећања је мања од оне у другим регионима. Према овом показатељу регион Подсахарске Африке заузима претпоследње место. Показатељ о смртности деце, који је засигурно најбољнији показатељ стања здравственог сектора неке државе, изнова потврђује да је регион Подсахарске Африке убедљиво најгоре рангиран.

Табела 6. Смртност одојчади (деце до две године старости) по светским регионима, у ‰ (2005-2017).

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Арапски свет	38.1	36.9	35.7	34.5	33.4	32.4	31.4	30.7	29.9	29.3	28.7	28.1	27.6
Цен. Европа и Балтик	8.3	7.8	7.2	6.7	6.3	6.0	5.7	5.5	5.3	5.1	4.9	4.7	4.4
Евروزона	4.0	3.9	3.7	3.6	3.6	3.5	3.4	3.3	3.3	3.2	3.2	3.2	3.1
Лат. Америка и Кариби	21.6	20.6	19.8	19.1	18.4	18.4	17.2	16.7	16.2	15.9	15.5	15.5	14.9
Подсахарска Африка	78.3	75.5	72.8	70.1	67.5	65.1	62.8	60.6	58.5	56.7	54.9	53.1	51.5
Јужна Азија	58.3	56.3	54.4	52.5	50.6	48.7	46.8	45.0	43.1	41.3	39.6	37.9	36.4
Свет	44.9	43.2	41.6	40.1	38.6	37.2	35.8	34.5	33.3	32.2	31.2	30.3	29.4
Ист. Азија и Пацифик	23.8	22.5	21.2	20.3	19.1	18.1	17.2	16.3	15.5	14.8	14.2	13.6	13.1
Северна Америка	6.7	6.6	6.4	6.3	6.3	6.1	6.0	5.9	5.9	5.8	5.7	5.6	5.6
Блиски Исток и Северна Африка	27.9	26.7	25.7	24.6	23.7	22.9	22.2	21.7	21.1	20.6	20.2	19.7	19.3

Извор: World Development Indicators

Табела 6. сведочи о благом напретку током година али је показатељ и даље готово дупло лошији у односу на други најлошији регион. Када се посматрана старосна група прошири на децу узраста до пет година старости, добијени податак постаје још драматичнији. Податак за 2005. износи 126,2 ‰, а за 2018. годину 75,5‰. Један од разлога за овако поражавајућу статистику јесте и податак (из 2013. године) о броју бабица у

подсахарском региону који износи свега 1,1 на 1.000 становника. Поређења ради у Еврозони просек је 9,3 (World Development Indicators). Према подацима Црвеног крста, 70% смртних случајева за старосну групу до пет година живота је последица пет здравствених стања, чија је превенција релативно једноставна; то су дијареја, неухрањеност, маларија, мале богиње и акутна инфекција респираторног тракта (Видојевић 2016, 206). Неухрањеност деце износи 18,4% (податак из 2017. године) што је извесно побољшање у односу на 2010. када је удео износио 21% (World Development Indicators).

Становништву Подсахарске Африке недостају основни санитарни услови; 23% популације врши дефекацију на отвореном. Од првих десет земаља на овој листи свих десет је из Подсахарске Африке. Најлошији резултат има Еритреја где се чак 76% популације сусреће са овим проблемом (Index mundi). На овом показатељу изнова се уочава огромна разлика између урбаног и руралног становништва. Наиме, 32% руралне популације суочава се са проблемом отворене дефекације, док исти проблем има свега 7,4% урбане популације. Ситуација је тешка и по питању воде за пиће; процењује се да само 24,2% популације у Подсахарској Африци има приступ потпуно безбедној води за пиће (World Development Indicators).

Ситуација је подједнако депримирајућа када се посматра показатељ очекиваног животног века; становници Подсахарске Африке имају најкраћи животни век.

Табела 7. Очекивани животни век по светским регионима (2005-2016.)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Арапски свет	68.9	69.2	69.4	69.6	69.9	70.0	70.2	70.4	70.6	70.8	71.0	71.2
Цен. Европа и Балтик	73.8	74.1	74.3	74.6	74.9	75.3	75.9	76.0	76.4	76.7	76.6	76.6
Еврозона	79.4	79.9	80.1	80.3	80.5	80.7	81.2	81.2	81.5	81.9	81.6	81.6
Лат. Америка и Кариби	73.0	73.2	73.5	73.7	74.0	74.2	74.5	74.7	74.9	75.1	75.3	75.5
Подсахарска Африка	53.1	53.9	54.6	55.4	56.2	56.9	57.6	58.3	58.9	59.4	59.9	60.4
Јужна Азија	64.8	65.2	65.6	66.0	66.4	66.8	67.2	67.6	67.9	68.2	68.5	68.7
Свет	69.1	69.5	69.8	70.1	70.4	70.7	71.0	71.2	71.5	71.7	71.9	72.0
Ист. Азија и Пацифик	73.2	73.5	73.8	74.0	74.2	74.4	74.5	74.7	74.9	75.1	75.2	75.4
Северна Америка	77.8	77.9	78.2	78.3	78.6	78.8	78.9	79.0	79.0	79.2	79.0	79.1
Блиски Исток и Северна Африка	71.1	71.4	71.6	71.8	72.1	72.3	72.5	72.7	72.9	73.1	73.3	73.5

Извор: World Development Indicators

Неопходно је нагласити да се овај показатељ константно побољшава, као и да од свих региона у посматраном периоду регион Подсахарске Африке бележи највеће побољшање.

Маларија представља један од главних узрока смртности у подсахарском региону. Упркос релативно једноставној превенцији, према проценама Светске здравствене

организације, у Африци сваког минута једно дете умре од последица маларије. Према последњим доступним подацима, у 2013. години, око 584 000 људи је умрло од последица инфекције маларијом, од тога, 90% случајева је било у Подсахарској Африци, а 77% од тог броја чинила су деца до пет година старости. (WHO, 2015, према Видојевић 2016, 206).

Осим маларије, епидемија ХИВ/АИДС-а представља најозбиљнији здравствени изазов континента. Преваленца ХИВ-а у подсахарском региону износи 5,2% међу одраслим становништвом, међутим, у неким деловима континента, она је неупоредиво виша. У Јужноафричкој Републици, она је 18,8%, а у Ботсвани достиже 24,1%. АИДС се временом успоставио као болест сиромашних и чак 95% нових инфекција се догоди у земљама са ниским или средњим приходима (Haslam, Beaudet, Schefer, 2012, 386-388).

У 2011. години, 23,5 милиона људи је живело са АИДС-ом у Подсахарској Африци, од којих су 2,3 милиона деца испод 15 година живота. У многим афричким државама, АИДС је поништио напредак који је остварен током претходног периода, када је реч о просечној очекиваној дужини живота, па је тако она у једном броју афричких држава нижа него што је била 1960-их година. У Ботсвани, на пример, очекивана дужина живота износи 38 година, што је за 30 година мање, него што би била да нема АИДС-а. (Видојевић 2016, 207). Ипак, по питању ХИВ епидемије постоји један позитиван податак. Наиме, број оболелих који добија адекватну антивирусну терапију порастао је са 13,5% 2008. на 59,5% 2017. године (World Development Indicators).

Развијена здравствена инфраструктура и близина установа здравствене заштите од кључне су важности за успешну заштиту становништва. Одсуство ових фактора је свакако један од разлога лоших показатеља када је у питању здравствена заштита у Подсахарској Африци. Међутим, постоји и један латентан разлог који свакако није одлучујући фактор, али га никако не би требало занемарити. Реч је о културолошкој баријери становништва према модерној медицини. Скептицизам према модерној медицини нарочито је изражен у руралним срединама (Mensah 2014). Додатну одбојност према модерној медицини ствара и понашање страних лекара који долазе у Подсахарску Африку као вид помоћи (најчешће у случају избијања епидемија као што је епидемија еболе). Њихово понашање наликује „медицинским каубојима“ који применом својих најмодернијих знања покушавају да спасу Африканце од њих самих. „Спасиоци“ верују да локални обичаји само доприносе ширењу епидемија и да се епидемије могу зауставити једино најскупљим медицинским и фармацеутским средствима. Епидемиолози са Запада су забрањивали погребне церемоније и опраштање породица од њихових најмилијих, страхујући од ширења епидемије. Такво понашање (иако је уско стручно посматрано било потпуно оправдано) је било контрапродуктивно јер је још више продубљивало вековима присутно неповерење према „белом човеку“. Због тога је локално становништво одбијало да пријави своје преминуле и допусти приступ екипама за сузбијање зараза, те на тај начин доприносило експоненцијалном расту заразе (Ћирјаковић, Политика 23. 11. 2014).

2.3. Сектор образовања

Регион Подсахарске Африке има најнижу стопу писмености у поређењу са другим светским регионима. Да ствар буде гора, уочава се веома мали и спор напредак. Наредна табела показује да је подсахарски регион најлошије рангиран у свету.

Табела 8. Удео писмености одрасле популације у % (преко 15 година старости) (2005-2016)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Арапски свет	70.7	68.6	69.1	70.0	68.7	69.6	71.4	72.5	72.7	73.3	73.7	74.2
Еврозона	98.5	98.7	98.6	98.7	98.6	98.6	98.8	98.8	98.9	98.9	98.9	98.9
Лат Америка и Кариби	90.5	90.4	90.9	91.2	91.4	91.6	92.2	92.4	92.5	92.9	93.2	93.5
Подсахарска Африка	59.0	58.5	58.1	57.6	58.8	59.2	60.8	61.8	62.3	63.0	63.6	64.4
Јужна Азија	60.6	60.8	61.9	63.4	64.1	65.8	65.5	68.3	68.9	69.7	70.3	71.0
Свет	83.0	83.0	83.5	83.8	84.1	84.6	84.6	85.4	85.5	85.8	86.0	86.2
Ист. Азија и Пацифик	93.2	93.5	94.5	94.7	95.0	95.1	94.9	95.1	95.2	95.5	95.6	95.7
Блиски Исток и Сев. Африка	75.1	74.4	75.0	75.6	75.5	76.4	77.1	77.6	78.0	78.5	79.2	79.6

Извор: World Development Indicators

Постоји пет фактора који стварају лошу слику у образовном систему у Подсахарској Африци: 1) лингвистичке баријере, 2) лоша инфраструктура и мањак просветних радника, 3) проблем емиграције, 4) културолошка неприлагођеност, 5) оружани сукоби.

1) Земље Подсахарске Африке краси изузетна лингвистичка разноликост. Многи учитељи и наставници не говоре истим језиком као ученици па се предавања одвијају на енглеском или француском језику (у зависности о чијој бившој колонији је реч). Иако већина ученика разуме и говори „језик бившег колонизатора“, студија Светске Банке из 1996. године (Dutcher, Tucker 1996) показала је да ученици, поготово они млађи, значајно лошије апсорбују знање уколико им оно није презентовано на њиховом матерњем језику.

2) Недостатак квалитетне инфраструктуре и просветног кадра – према последњим доступним подацима за 2013. годину само 24% школа у Подсахарској Африци има стабилан и константан приступ електричној енергији. Једнако лоша је ситуација по доступности воде и санитарним постројењима тако да сам боравак у школи захтева предузимљивост, како за ученике тако и за наставнике. Постоји велика разлика између школа у градовима и оних у руралним срединама. Деца из сеоских средина чешће напуштају школовање - за 23% у односу на градску децу (Majgaard, Mingat 2012, 4). Квалитетнији наставни кадар одлази у градове, тако да у сеоским срединама један наставник предаје више предмета (за које није стручан). Иако, се у просеку у подсахарском региону издваја 4,5% БДП за образовање, тај износ није довољан па су штрајкови веома чести, што свакако шкоди образовном процесу (World Development Indicators). Због великог броја младе популације и оскудних финансијских средстава број ученика у одељењима врло често достиже чак 40. Истраживања показује да свега 75% деце зна течно да чита након шест година школовања (Majgaard, Mingat 2012, 6).

3) Емиграција је заправо фактор који доводи до мањка квалитетног кадра у просвети. Најквалитетнији професори и ученици углавном напуштају Подсахарске земље и селе се у Европу или САД.

4) Културолошка неприлагођеност образовања – наставним плановима у Подсахарској Африци и даље доминирају колонијални, евроцентрични обрасци и методе које по некад не успевају да буду имплементирани у пракси. Последњих неколико година примећује се пораст афричких аутора и „африканизација“ наставних планова, али ће бити потребно још неколико генерација како би могли у потпуности да сагледамо резултате тог новог тренда. Од културних ограничења неопходно је издвојити и спутавање жена тј. девојчица да се школују.

5) Последњи, али свакако и не најмање битан фактор јесте оружани конфликт. Оружани конфликт ремети образовни процес на неколико начина: прекида наставу, уништава инфраструктуру и расељава децу. Деца-избеглице немају услове да наставе школовање у избегличким камповима. Терористичка група Боко Харам као један од својих циљева поставила је управо напад на образовне установе. Отмица ученица у граду Чибук из 2014. године имала је за циљ да додатно обесхрабри школовање девојчица.

Колико је (не)успешан образовни процес у Подсахарској Африци најбоље сведочи наредна слика.

Слика 2. Образовна пирамида у Подсахарској Африци (процена 2009)

Извор: Majgaard, Mingat 2012, прилагодио аутор

Посматрањем образовне пирамиде може се запазити да (можда супротно очекиваном) упис у школе није проблематичан и износи 96%. Овај податак демантује стереотипе да Африканци не желе да иду у школу због своје културе и начина живота. Горући проблем је стопа завршетка одређеног нивоа школовања, која на нивоу основног образовања износи скромних 67%. На вишим нивоима школовања та стопа се готово преполовљава. Такође, уочен је и други проблем, а то је, релативно низак ниво оних који желе да наставе школовање. Поред пет већ наведених разлога постоји још неколико фактора који могу да утичу на такву одлуку: школовање је скупо и/или географски недоступно, ученици и њихови родитељи немају подстицај да наставе даље образовање или не виде сврху даљег школовања у тренутној политичко-економској конјунктури. Коначно, пирамида нам показује да свега 5% уписаних доспе до високошколског образовања што најбоље илуструје колики потенцијал људског капитала остаје неискоришћен.

3. Анализа интеграционих процеса у региону Подсахарске Африке

„Идеја афричког братства понекад је параван за лењост. Сентименталност није довољна, морамо реализовати оно што је изводиво у нашим околностима“ (Бенџамин Мкапа – председник Танзаније 1995-2005)

У складу са идејама Самира Амина и стратегијом раскида која подразумева и јачање сарадње међу афричким земљама, интеграциони процеси у Подсахарској Африци намећу се као неопходна тема. Додатно, с обзиром на једну од појединачних хипотеза овог рада: „Кина и Индија делују позитивно на интеграционе процесе унутар Подсахарске Африке“, пре анализе њиховог деловања (које ће бити анализирано у засебним поглављима касније у раду) неопходно је дати ближи приказ сложене мреже афричких интеграција.

3.1. Мотиви за економске интеграције

Пословни сектор је увек тежио регионалној интеграцији како би проширио тржиште. Први значајнији трговински блок вредан помена је Ханзеатска лига – најзначајнија трговинска организација у Европи која је трајала од XIII до XV века. Након пада Ханзеатске лиге, регионализам је поново оживљен тек у другој половини XX века. Након Другог светског рата растао је интерес за интеграцију националних економија и регионализам је постао главни ток европске политичке мисли. Занимљиво је напоменути да се прва модерна економска интеграција догодила управо у Подсахарској Африци и то давне 1910. године оснивањем Јужноафричке царинске уније (*Southern African Customs Union – SACU*). Ова унија је основана од стране бурских и британских колонија (данашње земље Ботсвана, Лесото, Намибија, Есватини и Јужноафричка република) (Mwhasa 2007, 9).

Као главни мотиви за покретање економских интеграција сматрају се: трговина, политичка стабилност и безбедност, што доприноси развоју у целини (Pangestu, Scollay 2001, 4-6).

Уопштено говорећи користи од економске интеграције су следећи: већа тржишта, боља конкуренција и већа шанса за реализацију економије обима (Hoekman et al., 2002). Регионални економски блокови елиминишу, или смањују царине и друге нецаринске баријере (Mwhasa 2007, 2). Очекује се да слободна трговина доведе до брзог раста обима трговине, која даље доводи до економског раста. Сви ови ефекти су по природи кумулативни и заједно доводе до економског раста који ће бити већи уколико постоји економија обима, која настаје као резултат већег и боље интегрисаног тржишта (Yang, Gupta, 2005, 22-24).

Економска интеграција мора уједно да промовише и инвестиције. Тодаро и Смит тврде да земље у развоју морају да надиђу просту трговинску интеграцију (трговину без царина) и крену у правцу потпуне економске интеграције (Todaro, Smith, 2015, 650). Инвестиције ће охрабрити мултинационалне компаније да инвестирају и производе унутар интегрисаних економија како би избегле ограничења у трговини које намећу земље које нису чланови економског блока. Регионална економска интеграција индиректно утиче и на развој приватног сектора тако што смањује несигурност, повећава кредибилитет и тако олакшава планирање и инвестиције. Фернадез наводи неколико активности и механизма који служе у сврху подизања кредибилитета и смањивања несигурности. Прве две активности су: добро сигнализирање инвеститорима и пружање осигурања за њихове инвестиције. Трећи механизам долази природно сам од себе када је нека земља члан економског блока, а то је моћ преговарања са трећим земљама. Четврти механизам је координациони механизам унутар регионалног блока који омогућава равномерну дистрибуцију добитака регионалних интеграција на све њене чланове (Fernandez, 1997, 15-20).

У погледу политичких аспеката многе регионалне економске заједнице су стваране водећи се политичким, а не економским разлозима. Ови циљеви између осталог укључују

заштиту безбедности, добре владавине, људских права и демократије (Hoeckman et al. 2002). Тренутна иницијатива Сахел Г5 је пример који илуструје овај случај.

Тодаро и Смит закључују да земље у развоју на сличном нивоу индустријског развоја, сличном величином тржишта и заједничком жељом да учине своје индустрије комплементарним имају корист од економских интеграција. Они даље тврде да земље попут афричких треба да посматрају интеграцију као средство постизања уравнотежене поделе рада и постизања економије обима (Todaro and Smith 2015).

У пракси можемо идентификовати три типа интеграција који се јављају у земљама у развоју: први тип – нео-класични са зонама слободне трговине, чији је циљ да повећају трговину унутар региона.

Други тип настоји да исправи проблеме који се јављају у типу један а то је неравномерна расподела користи од интеграција. Циљ је путем редистрибуције обезбедити праведнију расподелу. Мере редистрибуције се обично спроводе кроз различите развојне банке.

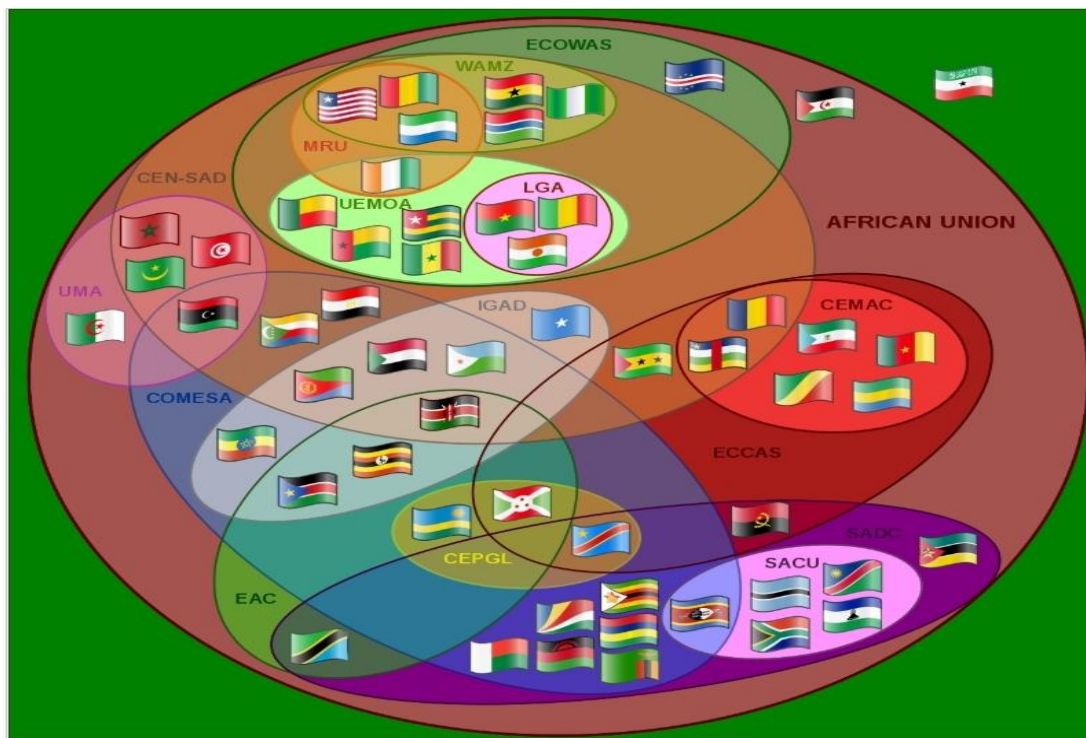
Трећи тип надилази прва два. Карактеристика трећег типа је примена компензаторних механизма за корекцију неравномерне дистрибуције. Овај тип подразумева високу царинску стопу према трећим земљама (Axline 1977).

3.2. Преглед Афричких интеграција³⁴

Теорија модернизације је везала развој земаља трећег света за укључивање у глобални капиталистички систем. Под утицајем теорије модернизације многе земље Подсахарске Африке су усвојиле развојне стратегије које фаворизују спољну трговину (и обећани а никад испуњени трансфер технологије). Ово је био случај и са архитектуром регионалних иницијатива које су кројене тако да подсећају на европске (одговарају првом типу интеграција) кроз зоне слободне трговине, царинске уније и заједничка тржишта (Ikome 2004, 127).

Оквир за афричке интеграције постављен је 1991. године када је потписан Споразум о успостављању Афричке економске заједнице (познатији као споразум из Абуџе). Споразум из Абуџе створио је визију афричке финансијске и монетарне интеграције у шест фаза. План је да се након успостављања заједничког тржишта формира монетарна унија са заједничком централном банком и заједничком валутом. Ово се још увек није десило али је споразум омогућио стварање осам регионалних економских заједница (*regional economic communities - REC*) који су остали стубови афричких интеграција до данас. Постоји осам регионалних заједница *CEN-SAD*, *COMESA*, *EAC*, *ECCAS*, *ECOWAS*, *IGAD*, *SADC* и *UMA* (ARII Report 2016, 13). Ипак, овако устројена архитектура има низ недостатака од којих је преклапајуће чланство највећи од њих. Кенија је апсолутни рекордер са чланством у чак четири организације: *CEN-SAD*, *COMESA*, *EAC* и *IGAD*. Наредна слика детаљније илуструје проблем преклапајућег чланства.

³⁴ Неоподно је истаћи да у овом раду нећемо презентовати најновији интеграциони подухват у подсахарском региону – Афричку континенталну зону слободне трговине (AfCFTA) која иако је осмишљена 2018, започела је свој живот 2021. године и излази из временског оквира овог рада.

Слика 3. Ојлеров дијаграм афричких интеграција

Извор: vexillology: https://www.reddit.com/r/vexillology/comments/f0rvq5/euler_diagram_of_african_supranatural/

Ситуација са слике назива се „шпагети ефекат“. Овај термин је сковао Јагдиш Багвати (*Jagdish Bhagwati*) професор економије и права на Колумбија универзитету. Он тврди да су споразуми о слободној трговини парадоксално контрапродуктивни и да не доприносе промоцији слободне трговине, јер њихово мноштво и преклапање омогућава државама да примене дискриминаторне трговинске мере које смањују бенефите трговине. Шпагети ефекат омогућава ове дискриминаторне мере јер се иста роба подвргава домицијалним царинским стопама различитих земаља услед, другачијих потрошачких преференција различитих земаља (Bhagwati 1995, 4).

Без обзира на то што имају сличне циљеве, регионалне економске заједнице су основане независно једна од друге и разликују се и по структури и по активностима. Сходно томе, достигле су различит ниво унутрашње интеграције. Неке од њих постигле су опипљиве резултате у кључним областима интеграција док се друге муче да остваре чак и основне нивое интеграције (ARIA IX 2019, 2).

Тренутно у Подсахарској Африци постоје три монетарне уније: Западноафрички франак који покрива већину франкофоне западне Африке; Централноафрички франак који покрива шест земаља централне Африке и Заједничка монетарна унија у коју су укључени Есватини, Лесото, Намибија и Јужноафричка република. Ни једна од поменутих монетарних унија се не поклапа са неком од регионалних економских заједница.

Пет од осам регионалних економских заједница су поставиле макроекономске и монетарне циљеве конвергенције како би смањиле разлике у степену интеграције међу собом. Међутим, ови критеријуми конвергенције се разликују у зависности од тога која регионална економска заједница је предмет посматрања (ARIA IX 2019, pp. 2-3). Тако нпр. Развојна заједница Јужне Африке (*SADC*) као критеријуме конвергенције користи: буџетски дефицит, годишњу стопу инфлације, удео јавног дуга у БДП и волатилност девизног курса.

Источноафричка заједница (ЕАС) користи: просечну годишњу инфлацију, девизне резерве, фискални дефицит и јавни дуг као индикаторе. Земље чланице ове организације су успеле да у јануару 2010. године формирају заједничко тржиште и настављају напоре да у потпуности елиминишу међусобне царинске и нецаринске баријере (ARIA IX 2019, р. 6).

Упоредно стање свих осам регионалних економских заједница изгледа овако:

Табела 9. Степен интегрисаности регионалних економских заједница (0 – најмање, 1- највише)

REC	Интеграциј а трговине	Регионална инфраструктур а	Интеграциј а производње	Слободно кретање људи	Финансијска и макроекономск а интеграција
CEN-SAD	0.353	0.251	0.247	0.479	0.524
COMESA	0.572	0.439	0.452	0.268	0.343
EAC	0.780	0.496	0.553	0.715	0.156
ECCAS	0.526	0.451	0.293	0.400	0.599
ECOWAS	0.442	0.426	0.265	0.800	0.611
IGAD	0.505	0.630	0.434	0.454	0.221
SADC	0.508	0.502	0.350	0.530	0.397
UMA	0.631	0.491	0.481	0.493	0.193
Просечне вредност и	0.540	0.461	0.384	0.517	0.381

Извор: ARII Report 2016, 16.

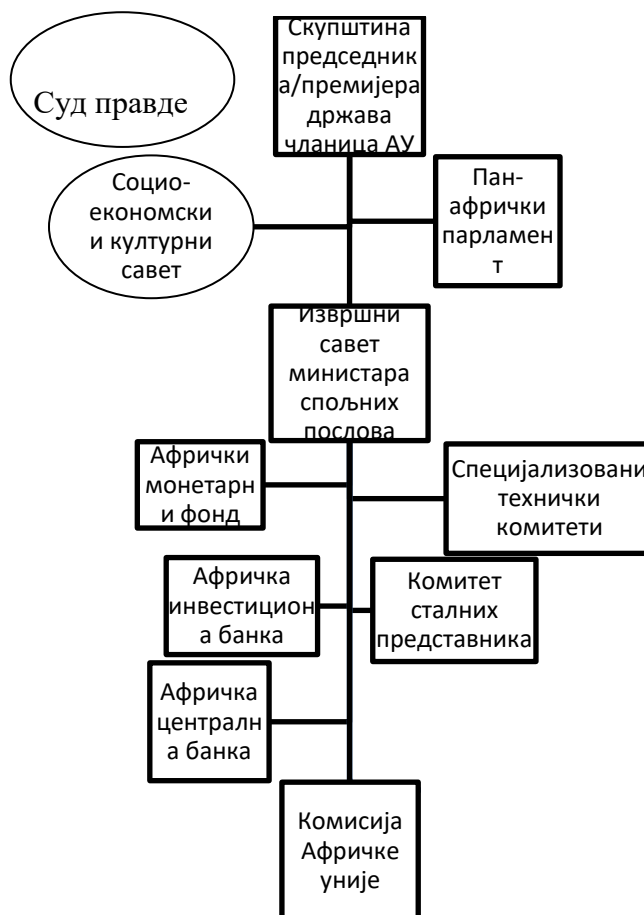
Највећа просечна вредност забележена је у трговинским интеграцијама (0,540) а најмања у финансијским и макроекономским интеграцијама. Варијација између вредности је најмања у области инфраструктуре и производње а највећа у макроекономским интеграцијама.

Као изазови даљој интеграцији могу се идентификовати неадекватна инфраструктура, безбедносни и политички фактори. Инфраструктура је веома битан фактор који поспешује регионалне интеграције. Инфраструктура омогућава извозно оријентисаним компанијама брз, јефтин и ефикасан приступ регионалним тржиштима.

Мир и безбедност су неопходни услови за регионалне интеграције. У подсахарском региону постоје три типа безбедносних изазова: различити грађански сукоби и грађански ратови, кријумчарење робе и људи, тероризам. Земље које су у било којој врсти грађанског сукоба спречавају регионалне интеграције јер се јавља проблем легитимитета страна у сукобу. Тероризам је сам по себи штетан јер прекида трговинске токове и друге економске активности, али парадоксално може представљати и шансу за сарадњу. Један такав пример представља иницијатива Сахел Г5 у којој се земље регије боре против терориста Даеша. Последњи изазов су политички фактори. Поред уобичајеног страха од губитка националног суверенитета, не би требало занемарити ни ривалства која се могу појавити како се процес интеграција буде продубљивао.

Након приказа регионалних економских заједница као првог нивоа интеграције следи анализа Афричке уније (АУ) као кровне регионалне организације. Одлука да се формира АУ је донесена у јуну 1999. године на предлог тадашњег председника Либије, пуковника Гадафија. Оснивачки акти уније су писани током 2000 и 2001. године да би АУ званично била проглашена 9. јула 2002. године (Mathews 2005, 147-148). Трансформација Организације афричког јединства (ОАЈ) у АУ није била само козметичка промена имена, већ је донела

квалитативно повећање могућности за интеграцију и сарадњу међу афричким народима. АУ је политички, социјални, економски и културни пројекат који тежи вишој форми сарадње и интеграције за разлику од ОАЈ чији је основни принцип било немешање у унутрашње ствари држава чланица³⁵. Организационо АУ је подсећала на ЕУ, копирајући њен институционални оквир.

Слика 4. Организациона структура Афричке уније

Извор: према Mathews 2005, 150

Пројекат Афричке уније предвиђа мирну, јединствену, интегрисану и просперитетну Африку. Основни циљеви АУ су:

- Постизање већег јединства и солидарности међу афричким државама и народима;
- Одбрана суверенитета, територијалног интегритета и независности држава чланица;
- Убрзање политичке и социо-економске интеграције на континенту;
- Промовисање и одбрана заједничког става Африканаца по питањима која се тичу континента;
- Промовисање међународне сарадње у складу са повељом УН и Универзалном декларацијом о људским правима;
- Промоција мира, безбедности и стабилности на континенту;
- Промоција демократије, владавине институција, политичке партиципације и добре владавине;

³⁵ АУ се разликује од ОАЈ по томе што поседује органе које ОАЈ није имао, то су Централна банка и Суд правде.

- Заштита људских права у складу са повељом УН, Универзалном декларацијом о људским правима и другим актима из ове области (Mathews 2005, 149).

На основу наведених циљева може се приметити да АУ жели да пројектује своју меку моћ, за сада још увек више на унутар континента него споља на међународну заједницу. Као инструмент за то користи Афрички механизам за стручне ревизије (*African Peer Review Mechanism –APRM*). АПРМ је специјализована агенција АУ основана 2003. године. Стручна ревизија се врши у четири тематске области: демократија и политичка владавина, економско управљање и менаџмент, корпоративно управљање и социо-економски развој. Ипак, АПРМ је још увек далеко од успешног инструмента пре свега јер не поседује мере принуде али и због спорости целог процеса (Tella 2018, 3,7).

Највећи проблем АУ је њено финансирање, односно немогућност да обезбеди одрживо финансирање које би било независно од „неафричких фактора.“Због различите економске снаге афричких држава постоје три различите шеме финансирања у зависности од висине БДП. Традиционално највећи финансијери су: Алжир, Египат, Нигерија, Јужноафричка република и Либија (за време Гадафија). Ове државе обезбеђују око 65% потребних средстава. Остаканк обезбеђују међународни донатори, пре свих ЕУ. Како би решили овај проблем челници АУ су 2016. одлучили да уведу таксу од 0,2% на сву робу која се увози на континент. Примењивање ове мере се одвија споро и тешко а њен прави резултат биће познат тек након 2020. године (Apiko, Miyandazi 2019).

Због чињенице да је АУ преузела организациону структуру од ЕУ, постоји општи став да је АУ само (бледа) копија ЕУ. Међутим, аутор овог рада сматра да АУ има много већи потенцијал него ЕУ у овом тренутку. Разлог за овакву тврдњу је чињеница да АУ, по мало парадоксално, већ превазишла изазове који ће се у Европи тек одиграти. Наиме, АУ већ функционише по принципу „више брзина“ захваљујући различитом степену интегрисаности својих регионалних економских заједница.

IV Аутохтони развојни модели

У овом делу предмет анализе су аутохтони развојни модели и конкретни економски концепти произашли из афричког социјализма, Акциони план из Лагоса – који представља први модерни афрички интеграциони процес; идентитетски концепти Негритуда и концепта аутентичности као и једини активни аутохтони развојни модел – Патримонијални развој у Руанди.

1. Афрички социјализам, Уђама концепт и Нкрумизам (*Consciencism*)

„Причају о неуспеху социјализма, али где је успех капитализма у Африци, Азији и Латинској Америци?“ (Фидел Кастро)

На питање због чега је појединим афричким државама привлачан социјализам, министар планирања и руралног развоја у влади Малија Кајуте (*Seydou Kouyate*) кроз шалу је одговорио: „Не можете бити капиталиста уколико немате капитала.“ (*Friedland Rosberg, Jr 1964, 176*). Без обзира на шалу, широм региона Подсахарске Африке преовладало је мишљење да је капитализам исувише компликовано друштвено уређење за ослобођене афричке нације и супротан принципима афричког друштва. Два кључна разлога за то су: афричко друштво је склоније колективизму него индивидуализму; акумулација капитала, неопходна да би се следио „капиталистички пут“, у афричким земљама текла би превише споро (*Мохан 1966, 221, Бабић 2016, 37*).

На територији Подсахарске Африке су постојале три варијанте социјализма. Први облик – научни социјализам је изворни социјализам заснован на учењу Маркса и Енгелса. Заговорници оваквог типа социјализма су сматрали да је аутохтони афрички социјализам превише аморфан и да се заснива на експлоатацији становништва од стране уског круга људи на власти, који се служе социјалистичком реториком. Овај облик социјализма био је заступљен у државама: Ангола, Мозамбик и Етиопија (за време владавине Дерга). Ове државе су имале чврсту теоријску подлогу за своје друштвено уређење, избегавши на тај начин персонификацију социјализма, Међутим, нису успеле да надвладају ограничења која са собом носи афричко друштво. У пракси, научни социјализам се није много разликовао од аутохтоног афричког. Због свог толерантног односа према религији и трговинских веза са Западом, у очима званичне Москве, ове земље су сматране само за „социјалистички оријентисане“. Такође, интересантно је напоменути и то да се афрички социјализам није суочио ни са аграрном, ни са индустријском револуцијом, тако да не познаје класе и класне сукобе онако како то дефинише Маркс (*Thomson 2010, 42*). Ипак, у Подсахарској Африци су од предполитичког доба па до данашњих дана присутни сукоби на релацији ратари – сточари.

Други облик афричког социјализма представља стварање популистичких режима. Овакви режими настојали су да поставе обичног човека у фокус власти и декларативно се залажу за оштру борбу против корупције. У подсахарским земљама ови режими су настајали након војних пучева. Типични представници овог облика социјализма су Буркина Фасо за време Томаса Санкаре (*Thomas Isidore Noël Sankara*) и Гана за време Ролингса (*Jerry John Rawlings*) (*Ibid, 45*).

Трећи и најзначајнији облик који је предмет детаљне анализе је аутохтони афрички социјализам. Африканци су настојали да створе своју верзију социјализма јер „покушаји вестернизације или оријентизације (*Westernise or Easternise*) Африке ускраћују Африканцима властиту особеност“ (*Taure Ahmed Sekou* цитирано према *Ottaway, Marina & David 1986, 15*). Леоплод Сенгор (*Léopold Sédar Senghor*) председник Сенегала, образложио је због чега у

Африци не може бити примењен европски модел социјализма; модел који су Маркс и Енгелс примењивали у Европи напросто „није одговарао афричким реалностима“ (Senghor Leopold цитирано према Ottaway, Marina & David 1986, 91), У класичној интерпретацији Маркса, пролетаријат се посматра као револуционарна класа која ће победити буржоазију. Међутим, у Подсахарској Африци индустријска база је била недовољно велика и радничка класа у пуном смислу те речи није ни постојала. Афрички социјализам сматра државу за централну фигуру политичког, економског и социјалног система. У оваквом систему није постојало слободно тржиште нити могућност бављења приватним бизнисом, држава је контролисала тражњу, понуду, увоз, извоз и дистрибуцију добара. (Thomson 2010, 43, Бабић 2016, 37). Овакав тип социјализма су практиковале Танзанија, Сенегал, Замбија и Гвинеја.

1.1. Ујама (Ujamaa) концепт

Најпотпунија верзија афричког социјализма био је „ујама-социјализам“ који је осмислио танзанијски председник Џулијуса Њеререа. Најједноставније, Ујама концепт се може дефинисати као самостална стратегија развоја заснована на пољопривреди уз кооперацију Ујама сеоских заједница. Њерере је сматрао да су и социјализам и капитализам и демократија стање ума. Према његовим речима: „чак и милионер може да буде социјалиста, уколико се определи да своје богатство користи како би помогао својим сународницима и суграђанима“. Уколико га пак користи да би доминирао другим људима, онда је он капиталиста (Nyerere 1962, 2). Њерере даље тврди да основна разлика између социјалистичког и капиталистичког друштва није у начину производње богатства већ у његовој алокацији.

Из угла капиталисте богатство је награда за изузетну предузетничку способност коју он поседује. Главни аргумент Њеререа против капитализма јесте да, без обзира на разлику у способностима и интелигенцији, разлика у заради између две индивидуе не сме бити у толикој мери диспропорционална да један човек зарађује више од хиљаду других (Ibid, 3).

Њерере сматра да у Африци нема потребе за капитализмом зато што је традиционално афричко друштво организовано као колектив, а колектив ће бринути о породици сваког свог члана без обзира да ли је он богат или сиромашан. У таквом друштву нема друштвених паразита који очекују добробит од друштва а нису спремни ништа да му пруже. Сваки члан друштва има права на земљишни посед, јер је то нужно за прехрану породице. Стога, Њерере сматра да је капитализам сувишан, јер је главни мотив капиталисте – брига о сопственој породици у традиционалном афричком друштву већ испуњен по аутоматизму (Ibid, 4). Њерере је објаснио да је Ујама супротстављена капитализму али и доктринарном социјализму, он је тврдио да не постоји јединствен пут ка социјализму. Ипак, у пракси Танзанијски пут у социјализам је садржао неке од класичних елемената совјетског комунизма као што је национализација земљишта у приватној својини и ригидно планирање. Међутим, постојала су и одступања, најбитније од свих је свакако одбацивање класног конфликта као покретача политичке и економске трансформације. Наиме, становништво Танзаније остало је оријентисано на пољопривреду а пролетаријат није створен у великој мери (Lal 2015, 30).

„Ујама-јединство“ је представљало кључан фактор за танзанијски интегритет опстанак Танзаније као целовите државе обзиром на етничку разноликост од преко 200 етничких група. Притом, не би требало пренебрегнути ни расну хетерогеност услед великог броја Азијаца, Арапа, и Европљана који су са собом у Танзанију донели и различита религијска опредељења. Танзанија представља једну од ретких земаља Подсахарске Африке која не располаже значајним природним ресурсима те се због тога увек ослањала на пољопривреду. У тренутку добијања независности, Танзанија је прехранбене потребе у потпуности задовољила из сопствених извора (Бабић 2016, 38).

Основна градивна јединица Уђама концепта је проширена, традиционална афричка породица (Martin 2012, 100). Економска политика се заснивала на субституцији увоза и обезбеђивању самодовољности у области пољопривреде али и гајењу такзованих готовинских усева (*cash crops*) за извоз. Њерере је замислио друштво које је изграђено од мреже Уђама села у којима неће бити експлоатације човека од стране других људи, где ће свако имати могућност да добије оне друштвене бенефиције које су му потребне, а он ће за узврат уложити свој рад у стварање нове „корисности“ које ће бити потребне неком другом члану заједнице. Те заједнице би касније прерастале у веће организационе јединице, и на крају би читава држава функционисала по том принципу (Moody, Madsen 1977, 12). Основна идеја пројекта је било стварање економије обима тако што би цела села радила на заједничкој земљи, уместо на малим личним парцелама, на тај начин остварујући вишак неопходан за даљи развој.³⁶ Влада је планирала и додељивала нову технологију искључиво таквим колективним заједницама. Заправо, Уђама концепт представља покушај спајања традиционалног начина живота и модерне производње, социјалне једнакости и економске ефикасности. Наглашавање пољопривреде и економске самодовољности је био практичан одговор на постојеће околности у Танзанији. У првих пет година постојања Уђама концепт је био веома апстрактан и није постојао консензус о томе како ће бити спровођен. Тек 1967. године су написане инструкције о његовом спровођењу и то у Аруша декларацији. Након тога почео је талас национализације, промене наставних програма и културне политике. Исте године Њерере је написао два програмска документа (*Образовање за самодовољност* и *Социјализам и Рурални развој*) у којима је појаснио логику и механизме Уђама концепта (Lal 2015, 31).

Да би се формирала Уђама села, било је неопходно спровести масовну рурализацију становништва, што је захтевало пресељење становништва великих размера. Пресељење се требало одвијати путем убеђивања, а не путем силе. Међутим, од самог почетка ствари се нису одвијале спонтано. Наиме, планери који су руководили читавом операцијом инсистирали су на прављењу идеалних села по унапред припремљеним шаблонима што је заправо супротно духу Уђама, с обзиром на то да су идеална, типски уређена села супротна традиционализму (Ibid, 32-33).

Пресељење у одређеним регионима није ишло по плану јер није било довољно квалитетне обрадиве земље на располагању. Због овога становништво се враћало да обрађује своја предходна имања, што је за резултат имало велики пад продуктивности (Ibid, 130).

У циљу решавања овог проблема покренута је операција *Vijiji* 1973. године која се сводила на присилно пресељење. Њерере је то покушао да оправда на два начина: Прво, пресељења су била нужна јер су мештани обрађивали своју приватну земљу на штету заједничке земље. Друго оправдање за присилно пресељење је ефикасност, пошто је требало испунити план о броју формираних Уђама села до 1976. године (Ibid, 73). Тако је операција *Vijiji* унела промену и у метод имплементације (са охрабтивања на присилу) и сам циљ рурализације становништва (са пресељења ради обезбеђења производње по социјалистичким принципима, на пресељење као циљ сам по себи). Трбало би истаћи да је поред присилне упоредо функционисала и добровољна рурализација (Ibid, 74). У „ујама-селима“ 1977. године је живело око 13 милиона људи али проблем враћања становништва на предходна имања није решен и падови у продуктивности су се наставили.

³⁶ Њерере одбацује капиталистичку идеју индивидуалне својине земљишта, јер је у Африци земља заједничка а поглавица/старешина заједнице је додељује индивидуалним породицама на основу њихових потреба.

Уђама концепт је успео да створи стабилно политичко окружење и повољну безбедносну ситуацију неопходну за свакодневни живот, што је представљало реткост у подсахарским државама непосредно након проглашења независности (Thomson 2010, 54-55).

У економском смислу, Уђама концепт је имао ограничен успех. Најбољи резултати су остварени у Нгара дистрикту јер је у том региону било довољно земљишта за гајење свих профитабилних пољопривредних култура: банана, кафе и чаја (Bassen, Moody, Madsen 1977, 47). Можда и највеће достигнуће овог концепта јесте спровођење обавезног основног образовања и описмењавање одраслих као и промоцију афричких језика, пре свих Свахилија као главног средства комуникације (Martin 2012, 101). Неопходно је истаћи још једну занимљивост, да је танзанијска јавна управа била много дисциплинованија у односу на друге подсахарске земље. Јавна управа није запошљавала превише људи и није себи делила астрономске плате. Допринос томе дао је и сам Њерере, који је живео веома скромно (Ibid, 2010, 52-53).

Ипак, свеукупно гледано, Уђама-концепт није успео. Фундаментални разлог је чињеница да је то заправо био пројекат формирања класе, а не развојни пројекат (Bassen, Moody, Madsen 1977, 16). У практичном смислу постоји читав низ разлога за неуспех. Први разлог су различити приоритети владе и фармера који никад нису успели у потпуности да се навикну на Уђама заједнице. Док је са аспекта власти Уђама заједница посматрана као главна економска јединица, фармери су увек настојали да прво обезбеде своје потребе, а заједничку производњу посматрали су као допунску активност. Такође, фармери никада у потпуности нису овладали модерним пољопривредним техникама.

Други чинилац неуспеха биле су грешке администрације која је често бирала погрешне локације за села, насељавајући људе у неплодне и неприступачне области. Разлог томе може бити и неједнака, те на неким местима превелика густина насељености која је доводила до мањка обрадивог земљишта што је по свему судећи представљало нерешиву енигму за планере. Грешке су прављење и у селекцији усева који ће се гајити. Суштински, није било јасних критеријума којима би се вредновао учинак Уђама. Села су се посматрала индивидуално (Ibid, 16-17). Судбина Уђама као концепта социјалистичке трансформације у многоме је зависила од локалног функционера који је спроводио и успевао да идеологију концепта преточи у практичне мере. Такође однос између административних службеника на терену и фармера био је лош, обострано препун скривеног презира (Ibid, 20).

Имајући у виду принципе концепта ослањања на себе изложене у теоријском делу рада, може се рећи да Уђама концепт није успео из разлога што је прекршио прво и основно начело концепта ослањања на властите снаге, а то је: демократска контрола производње. Чињеница да је становништво било принудно пресељивано на делове територије у којима нема довољно обрадивих површина свакако је у супротности и са принципом да концепт ослањања на себе мора бити у сагласности са локално доступним факторима производње.

1.2 Нкрумизам (*Consciencism*)

Политичка филозофија Кваме Нкрумаха се назива (у слободном преводу на српски језик) „Освешћивање“ (*Consciencism*) или Нкрумизам. Концепт има три димензије: метафизичку, етичку и политичку. Фокус овог рада је само на политичкој димензији, и наравно на економској политици која из ње произилази.

На први поглед социјализам Квамеа Нкрумаха требало би окарактерисати као научни социјализам с обзиром на то да је Нкрумах био Марксиста, и чак у западном свету познат под надимком „црни Лењин.“ Ипак, концепт Кваме Нкрумаха је могуће окарактерисати као аутохтони афрички социјализам због низа одлика које нису својствене научном социјализму.

Кључне доктринарне разлике у односу на научни социјализам виде се пре свега у начину на који се предлаже промена система. Прво, Нкрумах се више залагао за реформу него револуцију (Smith 1991, 34). Друго, Нкрумах је веровао у материјализам и економски детерминизам, баш као Маркс и Енгелс. Нкрумах такође потврђује надмоћ материје али за разлику од Маркса и Енгелса, Нкрумах прихвата Декартов Дуализам, ипак, одбацујући његову подвојеност (на *res cogitans* и *res extensa*). Нкрумах инсистира на материји као вишој форми која се своди на дух дијалектичким процесом конверзије категорија (Nkrumah 1970, 89). Другим речима, он сматра да се материја може спустити на ниво духа. Поред доктринарних, постојало је и неколико практичних разлика од којих је свакако најзначајнија Нкрумахов позитиван став према домаћем приватном предузетништву и страним инвестицијама (о овим појединостима биће речи нешто касније у тексту).

Дакле, концепција Кваме Нкрумаха може бити окарактерисана као афрички социјализам, односно социјализам прилагођен афричкој староседелачкој колтури, суштински безкласном и егалитарном афричком друштву. Нкрумизам је не-атеистична социјалистичка филозофија која жели да примени социјалистичке идеје на свакодневни живот (Martin 2012, 90).

Концепција партије и државе коју је заступао Нкрумах била је заснована на Лењиновом схватању доминације политике над економијом, како током ослобођења тако и приликом изградње социјалистичке државе. Владајућа партија је функционисала по принципу „демократског централизма“, који је Нкрумах описао на следећи начин: „сви су слободни да изразе своје мишљење, али када се усвоји већинска одлука сви морају да је поштују и извршавају, чак и они који се противе тој одлуци“ (Martin 2012, 90). Сам Нкрумах је посматрао Освешћивање као интелектуалну мапу која ће омогућити афричком друштву да „свари“ (*digest*) западне, исламске, и евро-хришћанске елементе у Африци и унапреди их на такав начин да пристају уз афрички дух (Nkrumah 1970, 79). Основне вредности на којима почива ова идеологија су: социјална правда, Пан-африканизам, самоопредељење, антиимперијализам, афричка традиција. Заправо, ради се о синкретичкој идеологији која настоји да уколопи различите појединачне делове одређених политичких идеја. У својим радовима Нкрумах је комбиновао различите идеје Маркуса Гарвија (*Marcus Garvey*), Џорџа Падмора (*George Padmore*), Дубиоиса (*W. E. B. Du Bois*), Џејмса (*C. L. R. James*), западну филозофију, научни социјализам и традиционалне афричке културне идеје. Пан-афрички аспекти Нкрумахове политике заснивају се на ставу да су све афричке заједнице делиле вредности комунализма (заједништва) пре него што су колонизоване. Нкрумах наводи четири стуба своје теорије: државно власништво над средствима за производњу, једнопартијску демократију, бескласни економски систем и пан-афричко јединство (Smith 1991, 31 - 33).

Главни мотив Нкрумизма је јединство афричких земаља засновано на егалитаризму који је саставни део традиционалног афричког друштва. Нкрумах истиче да традиционално афричко друштво није познавало индивидуално власништво нити класне структуре, већ је било организовано око вредности коју је Нкрумах називао „комунализам“. Иако су колонијалне структуре оштетиле комуналне и егалитарне вредности оне нису потпуно уништене. Повратак овим вредностима кроз социјалистичку праксу ће залечити пукотину коју је направио колонијализам (Biney 2011, 125).

У погледу економске политике акценат Нкрумаховог концепта је био на подизању животног стандарда грађана, пре свега кроз улагања у здравство и образовање, али и покретању диверзификације пољопривреде и индустријализације земље. Законом о образовању из 1961. године образовање је постало обавезно за сву децу школског узраста. Посебно се повећао упис девојчица у школу: већ 1965. године девојчице су чиниле 44% уписаних у основну школу и 25% уписаних у средњу школу (Ibid, 100-101).

Економску политику Нкрумаха карактерисао је низ противречности. Он је сматрао да модерни социјализам захтева централизовану управу и директно управљање развојем економије. У складу са тим схватањем држава је била главни инвеститор, покретач индустрије и економског раста. Ипак, у појединим моментима, поготово у микроекономском аспект Нкрумах је готово примењивао *laissez-faire* принцип који је типичан за капитализам без обзира на то што се номинално противио капитализму. Наиме, Нкрумах наводи како је колонијализам рођен од стране капитализма и да самим тим не може излечити његове последице. Затим, Нкрумах тврди да је капитализам изграђен на експлоатацији већине од стране мањине и да због тога не може да спроведе поштenu расподелу добара у друштву. Његова последња примедба односи се на капиталистички економски раст који заправо ствара неравнотежу у економији јер уместо прерасподеле тежи максимизацији профита. Нкрумахова турнеја по Кини, СССР и источној Европи (укључујући и Југославију) из 1961. године створила је још већи притисак на њега у погледу избора економског пута јер је морао да одустане од досадашњег *laissez-faire* приступа (Ibid, 104).

С друге стране, Нкрумах се разликовао од већине других социјалистичких/комунистичких лидера у Африци и у свету. Наиме, он је имао позитиван став према приватном предузетништву, али и према страним улагањима. Разлог за повољан став према домаћем приватном предузетништву је жеља да се угоди локалној „буржоазији“ Гане, тј. моћним породицама које су помагале приликом борбе за независност, али и начин њихове контроле и укључивања у систем (Biney 2011, 107-108).

Први значајнији економски проблеми са којима се сусреће власт под вођством Нкрумаха је пад цене какаоа с почетка 1960-тих који је основни извозни производ. Тај проблем је решен политички непопуларном мером подизања пореза. Након тога, Нкрумах је објавио да ће партија преузети централну улогу у економском планирању уз учешће и консултацију са народом. Ипак, он није појаснио на који ће тачно начин систем функционисати. На овај начин Нкрумах је желео да превазиђе проблем на административном нивоу где је и даље био суочен са остатцима колонијалног апарата, па је на тај начин желео да купи време док не одшколује своје кадрове. Оваква замисао је за резултат имала економску политику која се водила по принципу покушаја и грешака. У овом периоду Нкрумах није имао јасан нацрт који је следио у погледу економске политике. На видело је ступио његов прагматизам али и несигурност по питању избора економске стратегије. Он се стално жалио на то да министри и остали службеници не познају довољно социјалистичку доктрину због тога је и основао партијску школу у граду Винеба (Ibid, 103).

Свеукупно гледано мане економске политике Нкрумаха су биле значајне. Није се придавало много пажње секторским политикама. Планирање је било нереално, а производњу је одликовала неефикасност и немар. Често, буџетирање није било у складу са амбицијама и потребама. У периоду 1964-1965. године је основана посебна комисија за планирање економских пројеката, међутим, Нкрумах је био први који се противио одлукама комисије када нису биле у складу са његовим мишљењем, или се пак саглашавао па у пракси радио другачије (Ibid, 110).

Као разлоге за пропадање свих облика афричког социјализма Џорџ Аити (вероватно највећи критичар афричког социјализма) апострофира унутрашње разлоге на самом афричком континенту. Он посебно истиче: неспособно вођство, корупцију, погрешно усмерену идеологију и грађанске ратове; у ту сврху, он цитира изјаву једног званичника владе Зимбабвеа: „Шта је државно то је моје, а шта је твоје то делимо.“ Иако по опредељењу либерал, Аити не спори негативан утицај ММФ-а и развојне помоћи на афричко друштво, али га образлаже унутрашњим недостацима у системима афричких држава кроз које развојна помоћ цури у приватне џепове. Такође, он тврди да су се предколонијална афричка друштва заснивала на слободној трговини, те да је социјализам наметнут Африци (Ayittey 1990, 5).

Ипак, Аити је у свом излагању пренебрегао нафтне шокове који су заправо били фундаментални разлог пропасти афричког социјализма. Привреде подсахарских земаља нису имале довољно капацитета да се прилагоде тржишним шоковима (Бабић 2016, 40). Постојали су и практични проблеми у планирању. Сомалија је 1976. потрошила целу добијену развојну помоћ за изградњу фабрике за паковање банана. Испоставило се да праг рентабилности фабрике високо надмашује укупну националну производњу банана. По истом обрасцу, Танзанија је градила полу-аутоматизовану пекару за коју никада није успела да обезбеди довољну количину брашна неопходну за неометану производњу. Афричком социјализму наденут је погрдан назив од стране његових критичара – „швајцарска банка социјализам,“ јер су поједини припадници администрације новац за развој депоновали на личне рачуне у швајцарским банкама (Aithey 1989).

2. Акциони план из Лагоса

„Јасно је да морамо наћи афричка решења за афричке проблеме, а то се једино може постићи афричким јединством.“ (Кваме Нкрумах)

Акциони план из Лагоса (*Lagos plan of action – LPA*³⁷, 1980-2000) представља први напор читавог континента да се успостави свеобухватни, уједињени приступ економском развоју афричког континента. ЛПА је настао из потребе да се успостави афрички социјални економски поредак, базиран на коришћењу обилних природних ресурса које поседује континент, у циљу формирања економије која ће бити заснована на сопственим снагама. Други паралелан циљ је био успостављање Афричке економске заједнице (ECA/TRADE 1991, 1).

План је обухватио мноштво сектора (пољопривреда, индустрија, људски ресурси и др.), и нуди списак мера које би требало предузети како би континент кренуо путем самоодрживог развоја. ЛПА је био краткорочни, средњорочни и дугорочни програм који покрива широк спектар тема везаних за социоекономски развој континента. Споразум представља издана идеја да развој Африке не може да буде само пасивни резултат светских околности за које је континент везан историјским наслеђем трговине робљем, колонијализма и неоколонијалних споразума (Ikome 2004, 85). Идеја се заснива на томе да Африка мора активно тежити смањењу своје зависности од екстерних фактора, и покушавати да замени ту зависност са самоодрживом развојном стратегијом заснованој на максималној употреби ресурса самог континента. Ипак, самоодрживост у контексту ЛПА не значи аутаркију ни потпуно искључивање из глобалне економије. Заправо она подразумева редефинисање међузависности (Browne, Robert. S. and Cummings 1984, 25).

У пракси, ЛПА је наглашавао реорјентацију развојних стратегија Африке на процес планирања, успостављање секторских веза од којих је најзначајнији сектор пољопривреде – сектор који би требало да реши горући проблем несташице хране у региону (Ikome 2004, 89).

План је наглашавао да развој пољопривреде не би требало посматрати изоловано, већ интегрисано у оквиру процеса социјалног и економског развоја. План је препознао потребу укључивања омладине у развој пољопривреде, желећи да на тај начин преокрене тренд урбанизације, тако што би учинио живот на селу привлачнијим за младе. Такође, један од предлога заговарао је побољшање самодовољности по питању прехранбене безбедности и смањења бацања хране периоду 1980-1985. Веома се инсистирало на мерљивим побољшањима у производњи житарица како би се смањио увоз ове културе. У даљој будућности ЛПА је предлагао средства за истраживање које би унапредило транспорт и дистрибуцију хране широм Африке. (LPA 1980, 8-9).

³⁷ Користићемо идентичну скраћеницу на ћирилици – ЛПА.

Суштински ЛПА је позивао на фундаментално реструктурирање афричке економије не само стављањем акцента на производњу добара и пружање услуга, већ и на мењање извора инпута производње као и дистрибуцију (понекад и власништво) средстава за производњу. Споразум је инсистирао да се мора променити тотална зависност од извоза природних ресурса. Уместо тога раст и развој морају бити засновани на комбинацији различитих фактора: природних ресурса, технологији, предузетништву, великом потенцијалу афричког тржишта, индустријализацији и побољшавању колективног положаја Африке унутар Светске Трговинске Организације и других међународних институција (Dickson 1998, 284).

У погледу трговинских односа ЛПА је заговарао промену са трговинских односа глобални север – југ, који су обично били неравноправи у корист севера, ка више уравнотеженим економским везама Југ-Југ (Ikome 2004, 95). ЛПА је заговарао и јачање финансијских капацитета Афричке развојне банке (ADB), како би она могла да понуди већу помоћ својим државама чланицама у развојним пројектима. Такође, подстицано је стварање Афричког монетарног фонда и фонда солидарности. Намера је била да се помоћу ових институција направи отклон од финансијских институција у којима доминира Запад (LPA 1980, 68-70).

Афричке власти су се суочиле са ургентним проблемима на домаћој политичкој сцени које су морали да решавају. С обзиром на то, фундаментални проблем који је пратио ЛПА јесте временска дискрапанца између краткорочних потреба и користи од ЛПА које су долазиле тек у дугом року. Такође, требало би истаћи да је спровођење ЛПА у кратком року захтевало и додатне трошкове који су врло често били неприхватљиви за локалне власти (Ikome 2004, 141).

У практичном смислу, постоје четири промблематичне тачке овог плана: 1) либерализација трговине и ширење тржишта – ЛПА је установио протекционистички и преференцијални трговински систем у подсахарском региону чија је основна стратегија била пласирање робе на афричко тржиште развијајући трговину унутар заједнице. Међутим, имали су великих проблема у укидању царина и нецаринских баријера и укрупњавању регионалног тржишта.

2) Економско реструктурирање и диверзификација: циљ ЛПА било је темељно реструктурирање и диверзификација афричких економија у циљу да их учини више међусобно комплементарним и компетитивним на међународном нивоу, а све у циљу праведније реалокације добитака који треба да произиђу из ЛПА иницијативе. Ипак, трансформација и диверзификација спроведене овим планом нису доносиле краткорочну максимизацију маргиналне корисности већ су подразумевале структуралне промене које су испољавале ефекте тек у дужем року. Додатни проблем је у томе што су афричке власти морале да вежу огромне ресурсе како би извршили предвиђену трансформацију. Ово је створило дискрапанцу између трошкова (који су долазили одмах) и добити која долазили у дугом року. То није било у складу са потребама влада већине афричких држава које су морале да решавају горуће проблеме у кратком року (Ibid, 149-150). Као што је већ истакнуто ово је био највећи проблем.

3) проблеми дистрибуције реалних и очекиваних добитака од сарадње унутар Подсахарске Африке: концепт економске сарадње и интеграције не може да успе уколико државе чланице не перципирају себе као нето добитнике целог процеса. Кључ за одрживост целог пројекта је способност балансирања између интереса земаља чланица. Тај баланс је било тешко успоставити због асиметрије између подсахарских земаља (о којој је више било речи у трећем делу рада). Због тога су бројне подсахарске државе ставиле националне интересе у први план са жељом да брзо реше краткорочне проблеме (Ibid, 157- 158).

4) Опортунитетни трошкови избора између ЛПА и програма структурног прилагођавања међународних финансијских институција: током 1980 - тих водио се тихи идеолошки рат између концепта структурног прилагођавања која је заговарала развој „окренут ка напоље“, у интеграцији са глобалном економијом (који је за све неуспехе кривио локалне афричке структуре), и идеје ЛПА која заговара развој „окренут ка унутра“ (који је за све неуспехе кривио спољне факторе). С обзиром на опречне ставове, усклађивање ових програма није било могуће. Подсећања ради, програми структурног прилагођавања заснивају се на либералним, тржишно оријентисаним принципима. С друге стране, ЛПА је наглашавао развојни модел који би одговарао специфичним потребама Африке (Ibid, 143).³⁸

Уједињене нације су 1991. године направиле процену поводом десетогодишњице ЛПА. Констатује се како иницијатива није успела да обезбеди ефикасан механизам праћења и вредновања резултата. Такође, констатује се да за праву процену ефеката ЛПА није било довољно емпиријских података. Ограничен узорак показује да је у периоду 1983-1986. године интра-афричка трговина порасла за 50%. Међутим, то су подаци за свега неколико земаља (Буркина Фасо, Камерун, Обала Слоноваче, Гана, Мали, Нигерија, Сенегал, Того, Гана), тако да овај узорак није посматран као референтан. Студија УН даље наводи да се обим домаће трговине није проширио у довољној мери, због мале домаће производне базе, неадекватних складишних капацитета, лоших дистрибуционих канала и свеопштег немара (ECA/TRADE 1991, 1-3, 6).

Извештај УН показује и да афричке земље нису успеле да елиминишу нецаринске баријере нити да либерализују трговину у довољној мери. Предвиђена изградња институција успела је само делимично због недостатка финансијских средстава, али је ипак ово област у којој је постигнуто највише. Узроком лоших резултата може се сматрати недостатак квалификованог кадра (Ibid, 9, 12).

3. Негритуд³⁹

„Ниједна раса не поседује монопол на лепоту, интелигенцију и силу.“ (Еме Сезер)

Негритуд је правац у теорији књижевности и књижевној критици развијен од стране франкфоних интелектуалаца, писаца и политичара, пореклом из Африке или афричке дијаспоре током 1930-тих. Циљ Негритуда био је да освести експлоатисане црне популације и да дефинише заједничке вредности ценог света (Sezer 2015, 16). Оснивачи Негритуда су: Еме Сезер, Леополд Сенгор и Леон Дама (*Léon Damas*). Заједно са другим интелектуалцима из покрета Негритуд они су оспоравали колонијализам и заговарали важност пан-афричког јединства свих људи афричких корена широм света. Сама реч негритуд састављена је од француског *nègre* и латинског наставка *tude*. Сезерова одлука да између речи *noir* (црнац) и *nègre* (црња/црнчуга) изабере ово друго је намерна политичка одлука. На француском *nègre* има снажно пежоративно значење везано за ропство – *nègre* је роб. Сезеров, Дамасов и Сенгоров циљ био је да редефинишу и ревалоризују шта значи бити *nègre*, да од средства увреде и дехуманизације направе средство оснаживања. (Sezer 2015, 16). Израз је први пут

³⁸ С временом је концепт структурног прилагођавања у потпуности надвладао ЛПА. У јулу 2001. године ЛПА је и званично замењен новим концептом регионалне интеграције под називом НЕПАД (*New Partnership for Africa's Development – NEPAD*). С обзиром на то да је овај концепт дизајниран тако да прати неолиберални модел и на локалном нивоу подржи програме структурног прилагођавања, овај модел не сматрамо за аутентично афрички и нећемо га даље анализирати.

³⁹ Са сигурношћу можемо тврдити да је опредељење оснивача Негритуда било социјалистичко. Ипак сматрамо да Негритуд представља шири концепт у односу на економски детерминисане концепте које смо изложили нешто раније. Стога, Негритуду посвећујемо посебну пажњу.

употребио Сезер у трећем броју часописа *L'Étudiant noir* који су основала тројица поменутих пријатеља 1935. године (Bachir Diagne 2018).

Протоком времена Негритуд је прерастао литерарни концепт и почео да представља револт против угњетавања и негативне перцепције о црнцима у колонијама. Појава Негритуда је створила револуцију и представљала аутентичан глас слободе који разбија тишину, оштар глас који озлојеђеност артикулише у борбу за слободу (Thébia-Melsan 2000, 28).

Негритуд није био монолитан и постојале су значајне разлике у дефинисању његове супстанце од стране оснивача. Сезер и Дама су већи акценат стављали на „поетску револуцију“ док је Сенгор инсистирао на артикулисању вредности Негритуда у филозофски концепт који ће представљати збир свих вредности „цивилизације црног света“. Дама је, у складу са својим песничким позивом, говорио о ослобађајућој поезији. У уводу своје књиге *Poètes d'expression française 1900–1945*, он каже да су сиромаштво, неједнакост, експлоатација, социјални и политички расизам који трпе црни и жути човек, злочини почињени у име оних који се декларативно залажу за слободу, једнакост и братство. Дама је планирао да ово дело буде манифест, не само за Негритуд већ за све људе који нису беле расе. Сматрао је да су њихови проблеми сродни и помагао песнике из Индокине и Мадагаскара. Он је разумео Негритуд као обједињавање свих људи који су били колонизовани и под европском доминацијом, његово схватање је најшире схватање Негритуда. Увод ове књиге је заиста постао манифесто Негритуда, приказан јаким поетским сликама о афричкој вољи за животом, љубави и „афричком сну“ (Damas 1947, 10 -13).

Сезер је инсистирао да Негритуд настоји да поврати део афричког наслеђа и стекне иницијативу. Једном приликом он је изјавио:

„У мојим очима, Негритуд није филозофија, није метафизика, није ни претенциозни концепт универзума. То је живљење историје једне заједнице чије је искуство јединствено услед депортација, поробљавања, далеких сећања на стара веровања и фрагмената убијене културе. Зар можемо порећи да оно што има сопствену кохерентност чини наслеђе?“ (Césaire 2004, 82).

Сезер је веровао да Негритуд представља цивилизацијски концепт који би надвладао ситне разлике између Африканаца, али је уједно био и против затворене концепције идентитета. Негритуд је сматрао непрестаном борбом против расизма која има за циљ да поново освоји аутохтоно наслеђе (Ibid, 90-92).

Он је био веома критичан према Стаљиновој визији социјалистичког (комунистичког) братства и идеји да (пре свега технолошки) напредни народи морају помагати онима који заостају. Према његовом мишљењу такав став није много другачији од класичног колонијалног патернализма. Сезер је сматрао да Марксизам и комунизам морају служити црном човеку, а не обрнуто. Супротстављао се марксистичком универзализму и сматрао да култура мора бити кључни фактор који ће детерминисати црначки Марксизам, а не политика (Césaire, 2010, 149, 152).

За разлику од Даме и Сезера, Сенгор је тврдио да Негритуд представља израз филозофског размишљања које би требало посматрати унутар афричког културног концепта и афричких религија. Без обзира на њихове регионалне разлике, Сенгор сматра да све оне деле заједничку „животну онтологију“. Цео систем, објашњава Сенгор, заснива се на појму виталне силе која је априорна бићу (она га сачињава). Ту силу Бог је дао човеку, биљкама, животињама, чак и минералима. Они бивствују од те силе. Својство и сврха те силе је константно увећавање. Као резултат повећања ове силе у човеку, Сенгор наводи формирање личности (посебности индивидуе) која постаје све независнија у оквиру своје заједнице (Senghor 1993, 19 према Bachir Diagne 2018).

Сенгор је такође дао естетички аспект Негритуду, сматрајући га филозофијом афричке уметности. Он је био фасциниран етнографским музејем Трокадеро у Паризу и желео да Негритуд буде филозофија геометријских облика који су карактеристични за афричке маске и скулптуре. Често је говорио да главни циљ афричке уметности није репродукција стварности, већ успостављање везе са субреалности која је повезана са универзумом и виталном снагом. Велику важност Сенгор такође посвећује ритму за који сматра да је „респираторни орган живота“ (Senghor 1973, 270). Естетика Негритуда била је под великим утицајем надреализма. Сва тројица од оснивача су се сложила да је то одговор на механицистичку и дехуманизујућу филозофију модерне Европе⁴⁰ (Thébia-Melsan, 2000, 21).

Негритуд се ослањао на марксистичку политичку филозофију. Најзрелије расправе о Марксизму од оснивача Негритуда је имао Сенгор. Своја становишта о Марксизму, Сенгор развија 1948. године у свом есеју „Марксизам и Хуманизам“. Сенгор се супротставља настојањима да се Марксизам редукује на економизам, позитивизам и/или атеизам. Он тврди да иако је Маркс критиковао Хегелов спекулативни идеализам, никад није имао намеру да га замени са „вулгарним“ материјализмом. Заправо, Марксова поента је била да се свест не може схватити одвојено од специфичних услова и конкретних живота у којима је отелотворена. Сенгор прихвата да је Маркс постављао објективну стварност која постоји у зависности од људске свести, али инсистирао је да Марксова анализа није ограничена само на уочљиве чињенице. Сенгор је тврдио да Марксов дијалектички метод наглашава „узајамно деловање“ које је повезало материјалне услове са духовним чиновима у односу на „спиралне и двосмислене узрочности“. Сенгору је Марксова дијалектичка метода такође послужила као етички пројекат усредсређен на критику отуђења. Наиме, Маркс показује да капиталистичка производња заснована на приватном власништву није створила само неостварене и деперсонализоване раднике, већ је произвела и дехуманизујуће стање неравнотеже при чему су се радници отуђивали од свог рада, појединци од колективитета, а људи од сопственог суштинског бића. Овоме се Маркс супротставио излажући концепцију људске слободе засновану на разлици између индивидуалне слободе, буржоаског права на приватно власништво и личне слободе (тј. могућности развоја појединачних способности кроз заједницу). Овај социјални облик личне слободе надилазио би отуђујуће препреке између објективизма и субјективизма, као и материјализма и идеализма. Тада би се пуни људски капацитет свих појединаца могао остварити помирењем рада и капитала, човека са самим собом и људи са природом. Сенгор је тврдио да за Маркса циљ социјалистичке револуције није било пуко заустављање радне експлоатације и класног антагонизма те створање праведније расподеле добара. Сенгор је такође тврдио да револуције нису нужно захтевале насилно заузимање државе. Он је сматрао да за Маркса социјална револуција пре свега значи „трансформацију света од стране човека за њега самог“.

Сенгор је покушао да помири оно што је сматрао Марксовим етичким хуманизмом са хришћанским „персонализмом“ који је развио томистички филозоф Жак Маритен (*Jacques Maritain*). Маритен је сматрао да хуманизам у основи тежи да човека учини истински људскијим, тако што га наводи да учествује у свему ономе што га може обогатити у природи и историји, тако да човек развија своје могућности, своје креативне снаге, да води живот разума, и ради на томе да снаге физичког света постану инструмент његове слободе. Управо то је био Марксов пројекат сто година пре Маритена, тврдио је Сенгор (Wilder 2015, 209-210).

⁴⁰ Сезер је рекао: „кроз уметност свет постаје приближнији људима, свет реалности, комуникације и партиципације. Поезија и уметност чине свет потпуним и хармоничним (Thébia-Melsan, 2000, 21).

Сенгор је инсистирао на афричком социјализму рођеном из „афричког (црначког) поновног читања Маркса“. Његова визија социјализма могла би се укратко представити у две основне тачке: прво, инсистирање да је рани Маркс тај који заиста може надахнути афричку доктрину социјализма; друго, схватање да је социјализам природни развој афричких друштава и култура. У поменутом есеју „Марксизам и хуманизам“ Сенгор примећује епистемолошки прекид између младог Маркса и Маркса који пише Капитал. У Економско-филозофским рукописима (Париским рукописима) из 1844. године Марксово размишљање и језик су били у основи строго етички, јер је Маркс био огорчен положајем човека под капиталистичким режимом који карактеришу опредмећивање (реификација) и отуђење: људи су отуђени јер, пише Маркс, производ њиховог рада исисава њихову животну снагу и стоји испред њих као чудан и непријатељски предмет.

Маркс који пише Капитал напустиће тај морални језик и анализирати стање радничке класе кроз техничке концепте, као пример онај о креирању вишка вредности. Сенгор је то доживљавао као самоиздају (од стране Маркса) јер је Маркс одбацио свој идентитет филозофа и својим погледима дао изглед догматског економизма. Стога је афричко поновно читање Маркса имало два задатка: 1) да сачува Маркса хуманисту, метафизичара, дијалектичара и уметника од уско материјалистичког, економистичког, позитивистичког марксизма; 2) да креира афрички пут ка социјализму који је инспирисан црначком духовности и који наставља традицију заједништва на континенту. Разлог због кога се Сенгор толико поистовећивао са младим Марксом јесте чињеница да је проблем отуђења обојици био у жижи интересовања. Ослобођење за Сенгора је ослобађање од свих сила отуђења, природних и друштвено-политичких. У Сенгориној виталистичкој филозофији, потпуно ослобођење постићи ће се када људско биће достигне фазу процвата своје уметничке стране, када је еволуција од *homo faber*-а преко *homo sapiens*-а створи *homo artifex*-а (Bachir Diagne 2018).

Због саме чињенице да су његови оснивачи желели да дефинишу Африканство (*Africanness*) – оно што значи бити Африканац, Негритуд је окарактерисан као есенцијалистички. Концепт је критикован од стране неких афричких писаца током 1960-тих година пре свега као недовољно агресиван и милитантан. Јужноафрички песник Кгоси Гошитиле (*Keorapetse William Kgosisile*), познатији под својим књижевним псеудонимом Бра Вили, наводи како Негритуд није успео да створи нову перцепцију онога што значи бити Африканац јер није успео да се ослободи утицаја белачке естетике, већ је деловао унутар њених оквира. Нигеријски писац, драматург, први афрички добитник Нобелове награде за књижевност Воле Сојинка (*Akinwande Oluwale "Wole" Soyinka*) се жустро противио Негритуду. Он је сматрао да истицањем своје расе и етничитета, црнци по аутоматизму себе постављају у дефанзиву. Сојинка каже како тигар не објављује своју „тигарност“ (*tigerness*) и не виче: „тигритуд“, већ скочи и зграби свој плен (*Tigritude*, jimsling wordpress).

Свакако најзначајнију критику Негритуда дао је Жан Пол Сартр. У свом делу Црни Орфеј⁴¹ Сартр говори о Негритуду као поетском ентитету који обезбеђује пут за поновно рођење црног човека са својим урођеним особинама. Сартр описује Негритуд слично Сезеру, објашњавајући да тамнопути човек користи, наметнуту му, оскрнављену слику о себи као средство стварања позитивније аутоперцепције. Он даље каже да је коначни циљ црног човека властито редефинисање и поновно откривање сопствених људских и културних квалитета. Кроз овај процес Негритуд преокреће потчињавајуће ефекте француског језика и користи га као позитивну снагу за стварање афричког културног израза. Сартр такође говори да црнац мора да елиминира беле културне особине из целог свог бића, упркос коришћењу француског језика. Међутим, Сартрова идеја о Негритуду суочава се са напетости између

⁴¹ Заправо реч је о предговору Сангоровој *Антологији нове црначке и малгашке поезије*.

две идеје у смислу фокуса борбе: реч је о идејама расе и класе. Сартрова визија Негритуда је фокусирана на идеју класе с обзиром на његово апострофирање пролетаријата. Иако је пролетаријат релевантан и за Негритуд, у његовом фокусу је концепт расе. Угњетавање црнаца заснива се на уништавању и занемаривању његових људских карактеристика (а не класном угњетавању). Стога покрет Негритуд није укорењен у класној борби за економску независност. Уместо тога, Негритуд настоји да ревитализује расни идентитет који црне људе чини посебним друштвом.

Сартр верује да Негритуд своју снагу црпи из „антирасистичког расизма“, у којем користи тлачитељске колонијалне идеје како би створио позитивнији и снажнији идентитет црне расе. Он изражава наду да ће се након редефинисања црне расе Негритуд позабавити класним и економским борбама пролетаријата. Перципира Негритуд као малу идеју која доприноси већој теми. Покрет Негритуд је борба, која не само да разматра ревитализацију црне расе, већ укључује и оплемењивање и развој пролетаријата. Стога је покрет Негритуд под-одељак веће целине који се бави и бори против свих облика угњетавања (Sartre 1964).

Преовлађујуће мишљење сматра да је критика Негритуда од стране Сартра веома негативна. Башир Диане чак наводи да је Сартр својим Црним Орфејем Негритуду дао „пољубац смрти“. Оваква тумачења се ипак могу сматрати преувеличавањем. Сартр не одбацује Негритуду већ само мења његов фокус у односу на Сенгора. Ипак, Башир Диане је у праву када каже да је Сартр трансформисао Негритуд у илустрацију властите филозофије и поставио параметре по којима се овај концепт анализира од тада. (Bachir Diagne 2018). Такође, Сартрови наводи о антирасистичком расизму су оставили трага на интегритету и „моралној чистоти“ Негритуда.

4. Пројекат *Authenticité* (Заир)

„Више немам позајмљену душу. Више немам позајмљене идеје. Више не говорим позајмљеним језиком.“ (Мобуту Сесе Секо)

Концепт *Authenticité*, у преводу на српски језик аутентичност, оригиналност (на енглеском говорном подручју познат и као Заиризација и Мобутизам) везује се за простор данашње Д. Р. Конго у периоду од 1971. до прве половине 1990. године када је тихо напуштен, а формалан крај концепт је доживео 17.05.1997. одласком, или боље речено свргавањем са власти тадашњег председника Мобутуа који је био његов идејни творац.

Многи аутори (Ikambana 2007, Young, Turner 1985, Kabwit 1979, Tailor 2010 и др.) тврде, а и време је непобитно доказало да је Мобутуов режим био неуспешан у погледу економије и врло проблематичан у погледу поштовања људских права, као и бруталности у обрачунавању са политичким противницима. Циљ ове анализе није апологија Мобутуа и његовог режима, већ управо раздвајање концепта аутентичности од лика и дела Мобутуа – раздвајање саме идеје од њене лоше примене.

Аутори попут Јанга и Тарнера сматрају да аутентичност (или како они кажу „Заиризација“) представља израз жеље државе за економском аутономијом (или чак независношћу, у односу на светски систем), односно жеља за економским национализмом (Young, Turner 1985, 328). Они сматрају да је Заиризација била само параван за богаћење партијских функционера и партијски подобних личности. За овај концепт они везују низ негативних економских појава као што су прекидање досадашњих логистичких и трговинских веза, утаја пореза, хиперинфлација и др. (Ibid, 343). Међутим, аутор овог рада сматра да концепт аутентичности није узрок лоших економских резултата нити инструмент пљачкања државе. Аутентичност је послужила као „димна завеса“ иза које су клијентелистичке мреже пљачкале државу. Није реткост да пљачка државе буде пропраћена

патриотском реториком, Конго/Заир је само један у низу примера такве праксе. Деловање концепта аутентичности било је усмерено на идентитетска, а не економска питања.

Без детаљнијих улазака у анализу Мобутуовог режима, наводимо неке од формалних разлога за економске неуспехе који се пре свега могу пронаћи у неадекватном руковођењу финансијским системом: национална банка, трезор и остале институције биле су под директним контролом партије и коришћени као извор партијских прихода. Појединци који су били на челу ових установа били су нестручни партијски апаратчици (Ikambana 2007, 31-32). Други разлог лежи у превеликој концентрацији ресурса у Киншаси. У главном граду се налазило 71% капитала према пресеку који је рађен 1971. године. Када је прављена анализа 1972. године чак 303 од укупно 334 лекара у држави, као и 40% свеукупног медицинског особља били су стационирани у Киншаси. Додатно, провинције Киншаса и Шаба (данашња Катанга) добијале су укупно 78% државних улагања. Преосталих седам региона је делило остатак, с тим што два Касаи региона нису добијали апсолутно никаква државна средства (Young, Turner 1985, 82-84). Мобуту није могао, или није желео да контролише клијентелистичке мреже које су грабиле ресурсе у сврху личног богаћења. Иако је током прве декаде владавине Мобутуа 55 функционера отишло у затвор због малверзација, то је био само привид борбе против корупције. Заправо, корупција је коришћена као повод за хапшење, док је прави разлог била нелојалност Мобутуу и замена кадрова још лојалнијим (Ibid,166).

Пре упуштања у анализу концепта аутентичности потребно је решити недоумицу око самог назива. У западној литератури поред изворног назива аутентичност користе се још термини Заиризација и Мобутизам. Међутим, оба ова појма представљају банализовање и поједностављивање концепта аутентичности, те да је њихов циљ заправо дерогирање овог концепта. Термин Заиризација се одомаћио на енглеском говорном подручју и, по мишљењу аутора овог рада, латентно настоји да сведе концепт аутентичности на игру речи приликом давања назива разним топонимима. Под називом Мобутизам концепт аутентичности се настоји повезати са култом личности контроверзног лидера. Ипак, циљ аутентичности није било грађење култа личности. Чак и аутори који нису били наклоњени Мобутуу кажу да иако је он уистину неговао култ личности, то није било због ега већ да би дао тачку за уједињење веома развућене нације (Kabwit 1979, 390-391). То на неки начин потврђује и Дејвид Отавеј који Мобутизам описује као спој трибализма и елемената комунизма чији је примарни циљ појачавање националног јединства и личне моћи Мобутуа (Ottaway, 04.06.1978.).

Шта је суштина аутентичности? Аутентичност је афроцентрична концепција чији је циљ враћање достојанства народу Заира, прогласивши их одговорним за властиту судбину. Становници Заира морали су да поврате свој афрички идентитет након година колонизације и европског утицаја. По мишљењу Мобутуа европска владавина је у потпуности уништила достајанство Заира. Аутентичност је била културна ренесанса, повратак мудрости и наслеђу афричких предака (Ikambana 2007, 24-25). Концепт аутентичности заговара самопостојање (самосвојност), националну свест, колективну етику и свест о културним вредностима предака. Он не успорава економски, социјални и политички развој, већ их смешта у културолошке темеље државе. Аутентичност је доживљена као мотор за изградњу нације, њено везивно ткиво и средство поништавања отуђености од властите културе коју је донео колонијализам. Идеолози овог концепта негирају да је реч о догми или религији, већ алату на располагању држави и народу, помоћу којег се лакше одступа од посуђених, вештачки усађених идеја, а прилази изворним староседелачким културним вредностима. По мишљењу теоретичара партије ово је нужно с обзиром на то да је колонијално искуство оштетило локалну културу и усадило екстерене вредности које нису својствене локалном становништву.

Један од идеолога Сакомби Инонго (*Sakombi Inongo*) појашњава:

„Многи народи који имају дугу традицију су аутентични а да то ни не знају, [аутентични су] једноставно снагом своје културе. То није био случај са нашим народом који је био подвргнут колонијалној ‘акултурацији’. У западном свету аутентичност се дешавала спонтано – еволуцијом. а код нас свесно – револуцијом“. (Adelman 1975,134).

Упитан да укратко дефинише концепт аутентичности Мобуту је описао Аутентичност као потребу да будеш свој, а не онакав каквим други желе да те виде, и као потребу да се осећате пријатно у властитој култури. У концепту аутентичности традиционална афричка солидарност је са нивоа племена требала бити пресађена на ниво целе земље. Ипак, Инонго наводи да Аутентичност није само повратак традиционалном. Циљ је био сачувати мудрост а одбацити незнање. Наиме, Влада Заира је стриктно забранила две старе праксе: фетишизам и трибализам (Adelman 1975,136 -137).

Као конкретне мере у име аутентичности Влада је предузела следеће: 1) наредила свим грађанима Заира да узму традиционална имена, тако је и сам председик (уместо досадашњег Џозеф Дезире Мобуту) узео име Мобуту Сесе Секо; 2) променила име државе, градова и улица; 3) срушила статуе и спомен плоче Стенлију, Леополду и другим колонијалним великанима; 4) променила моду наметнувши абакост и традиционалне афричке хаљине такође укинувши шминку; 5) стране дипломате су дочекивали традиционални афрички бубњари уместо почасних плотуна; 6) влада је инсистирала да се традиционална афричка уметност врати у Заир како би инспирисала савремене уметнике (Ibid,136).

Заир је заправо португалски назив који је наденуо португалски мисионар Дијего Као (*Diego Cao*) 1482. године тако што није могао правилно да изговори староседелачку реч *Nzadi*. (Kabwit 1979, 389). Није јасно зашто је Мобуту изабрао португалски назив уместо локалног. Имена градова су промењена 1966. године (Леополдвил – Киншаса, Елизабетвил – Лумумбаши, Стенливил – Кисангани) (Ibid).

Промовисано је ново национално одело, названо Абакос, што у буквалном преводу са француског значи „доле са оделом“ Такође, забрањене су и женске западне одевне комбинације и промовисана је афричка дуга хаљина *pagne* (Kabwit 1979, 390-391). Немогуће је приметити сличност Абакоса са Маовим оделом што је вероватно последица великог утицаја Маоизма на Мобутуа, што се такође може видети и у његовом негативном ставу према цркви и религији.

Аутентичност вуче корене из Негритуда, али га од њега одвајају битне разлике. Као пре свега литератни концепт, Негритуд је ограничен у својој примени. Био је успешан у франкофоним земљама Африке. Африка је повећала своје самопоштовање што је и довело до побољшања економско-политичке ситуације. Мобуту је тврдио:

„Циљ Негритуда је *passe*, [Негритуд] се тиче само црних делова Африке, а Аутентичност је применљива на све земље света јер је по својој суштини универзална и може бити примењена на свакодневни живот“.

Аутентичност је примењивана и ван Заира-у Чаду, чији је председник такође променио име (из Френсис у Нгарта), и променио име престонице из Форт Лами у Ндмена (Kabwit 1979, 392-393).

5. Патримонијални развој – пример Руанде

„Подизање квалитета живота [грађана] је најбоља пословна прилика“ (Пол Кагаме)

Пре упуштања у анализу патримонијалног развоја на примеру Руанде неопходно је дефинисати појам ренти и појам патримонијализма.

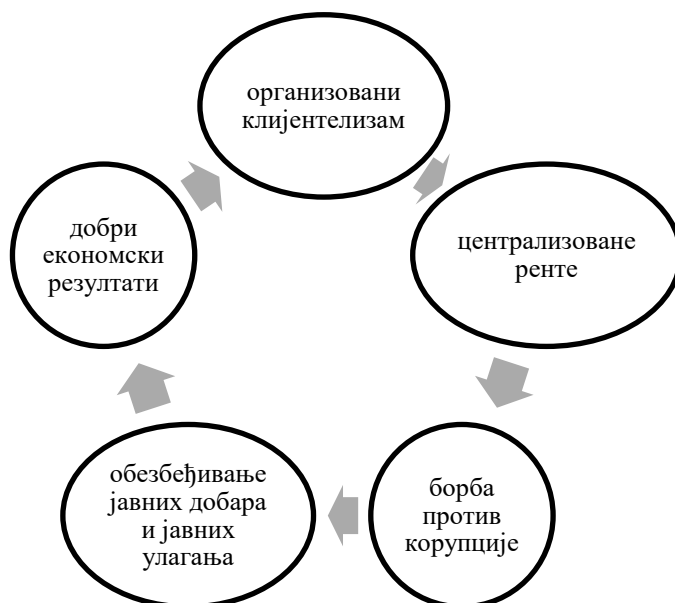
Ренте су дефинисане као додатни приход који је везан за фактор производње (земљиште, рад или капитал) који се ствара као екстерналија редовног тржишног пословања. У зрелом капитализму ренте су везане за добра чија је доступност фиксирана самом природом датог добра (земљиште, рудна богатства, фосилна горива), као премија за иновацију или социјална давања. Такође њих стварају административне баријере уласка у одређене индустријске гране, на тај начин стварајући монополе. У предкапиталистичком друштву (или раном капитализму) те баријере су по правилу веома високе (Khan, Sundaram, 2000). Ова дефиниција је постављена још у време Адама Смита. У литератури која се бави анализом постколонијалних простора се често среће термин *rent seeking* који ренте дефинише другачије – као настојање појединаца из друштва (најчешће функционера) да за себе приграбе што већи део постојећег богатства, без жеље да стварају ново богатство. Они заправо доводе до погрешне (неправедне) алокације ресурса која смањује ефикасност економије, успорава њен раст и смањује ниво државних прихода (Dabla-Norris, Wade 2015). У даљој анализи под појмом ренти подразумевамо претходно наведену дефиницију, а не ону Адама Смита.

Термин „неопатримонијализам“ произашао је из појма патримонијализам Макса Вебера, који тим називом означава идеалну везу традиционалне владавине која се базира на личној лојалности између владара и његове администрације. Тим Келсел инсистира на термину неопатримонијализам, како би га раздвојио од Веберовог значења (Kelsall 2011, 76). С обзиром да префикс „нео“, не доноси никакву квалитативну разлику у односу на оригинални патримонијални концепт, већ само сигнализира његову поновну појаву, у даљој анализи поменути префикс ће бити изостављен.

Потребно је разликовати патримонијални развој⁴² од класичног клијентелизма. У систему патримонијалног развоја ренте су централизоване са циљем да се приходи увећају у дугом року, насупрот краткорочној максимизацији профита у класичном клијентелизму. За разлику од класичног клијентелизма у коме интересне групе нису заинтересоване за општу добробит већ само за ренту, у систему патримонијалног развоја интересне групе желе да трансформишу ренте у државни развојни пројекат који би користио и њима и држави. Главни изазов јесте како овакав модел учинити одрживим на дуге стазе тј. како очувати дисциплину у политичким и бирократским структурама (Booth, Gutoba – Mutebi 2012, 3).

⁴² Термин патримонијални развој је у одређеном преклапању са терминима партијски капитализам и дирижизам. Дистинкција између ових појмова може бити тема неке наредене анализе. У овом тренутку довољно је рећи да се ради о варијантама државног капитализма.

Организационо патримонијални систем изгледа овако:

Слика 5. Организација патримонијалног система

Извор: преизето и прилагођено из Kelsall 2011, 80

Нужан предуслов за успешну централизацију система ренти је концентрација моћи или у једној особи или у владајућој партији. Резултат овог процеса је порозна граница између јавних средстава и богатства владајуће структуре (Booth, Gutoba – Mutebi 2012, 3).

Руанда има повољне околности за успостављање овог система јер њени становници деле заједнички језик, национални и културни идентитет и заједничку политичку културу (Mamdani, 2001). Образац политичког организовања је такође повољан по централизацију. Руанда има традицију једнопартијског система. Кратка ера вишепартизма отпочела је тек крајем мандата председника Хабиаримане, што је и допринело урушавању тог режима. Доласком Кагамеа на власт Руанда *de facto* постаје једнопартијска држава. Друге политичке партије постоје, али су оне експлицитни или имплицитни сарадници власти, без реалне снаге, са максимално пет посланика у парламенту (често само једним или два посланика) (Parlament of Rwanda). Међутим, упркос дугој традицији једнопартизма једино је Пол Каагме успео да га организује, централизује и елиминише конкуритивност и халапљивост које обично красе клијентелистички систем.

Кагаме је увео промене у систем ренти:

- Извлачење ренти је постало централизовано и одвијало се у овире компаније *Tri-Star*. Члановима партије није било дозвољено да извлаче директне личне користи из ренти укључујући и најконтроверзнију активност, а то је трговина минералима из Конга која се обављала преко компаније *Rwanda Metals*, ћерке фирме компаније *Tri-Star*.

- Руководство није желело да јавна добра обезбеђује селективно својим коалиционим партнерима и клијентима, као што је то случај са класичним клијентелистичким режимима. Одлучили су се за другу опцију, а то је задобијање подршке унутар народа обезбеђивањем квалитетнијих јавних добара. Ипак, требало би истаћи да се посебна пажња придавала војсци и материјалном положају њених припадника, али се строго водило рачуна о томе да се избегну негативни примери из Уганде и Д.Р. Конга где су се одређени официри превише обогатили.

- За разлику од класичних клијентелистичких система где се економска политика спроводи тако да омогући што дуже сакупљање ренти, у Руанди циљ економске политике је економски развој и социални бољитак.

- Руководство Руанде је формирало холдинг компанију *Tri-Star/CVL*, касније и друге компаније чији је задатак да прикупља ренте, врши њихову прерасподелу, али и да врши инвестирање тако прикупљеног капитала (Booth, Gutoba – Mutebi 2012, 8-9).

Неопходно је напоменути да од доласка на власт Кагамеа, влада инсистира на јачању приватног сектора ког види као мотор развоја. Влада врло радо усваја најбоље светске праксе како би подстакла развој приватног сектора. Сва државна предузећа која су постојала за време Хабиаримане су приватизована крајем 1990-тих и почетком 2000-тих. Помало изненађујуће, приватизација је протекла без уобичајених скандала који прате приватизацију у готово свим земљама у транзицији. Иако је приватизација вршена по неолибералном моделу (што је био рецепт за пропаст у остатку Подсахарске Африке) сви стандарди су испоштовани и све је било транспарентно, чак су редовно вршене и ревизије. Тако је Телеком Руанде продат по други пут јер првобитни купац није испунио клаузулу о додатном инвестирању у компанију (Ibid. 2012, 12).

У наставку предмет детаљније анализе су компаније задужене за инвестирање. Компанија *Tri-Star*, касније преименована у „Кристал“ (*Crystal Ventures Ltd. – CVL*) је у власништву владајуће партије. Првобитни задатак ове компаније је било обезбеђење елементарних социоекономских потреба које су биле предуслов политичке стабилизације (нпр. градња кућа за избеглице у послератном периоду, али и пружање услуга приватног обезбеђења како би се повећао осећај безбедности). Следећа фаза је била супституција увоза (пре свих флаширане воде и млечних производа). Компанија је затим покренула инвестиције у циљу дигорочног развоја економије Руанде. Инвестиције су зависиле од области која се тренутно субвенционисала или штитила протекционистичким мерама. Иако је у апсолутном власништву владајуће странке, компанија заправо послује по пројектном принципу у складу са државном социјалном политиком, али по правилима приватног сектора. Компаније у оквиру холдинга су веома отворене по питању запошљавања експерата из руанђанске дијаспоре или других источноафричких земаља (Booth, Gutoba – Mutebi 2012, 10-11).

Друга значајна корпорација је *Horizon Group*, основана маја 2006 године. То је конзорцијум најбогатијих домаћих привредника (укључујући и дијаспору). Конзорцијум је познат и под називом *Rwanda Investment Group – RIG*). Компанија послује као приватно предузеће. Тренутно компанија има 41 деоничара од којих је најзначајнији Развојна Банка Руанде. Мандат ове организације је скупљање домаћег капитала у циљу скупљања средстава и извођења великих стратешких пројеката. Први подухват компаније је била изградња водовода и постројења за прање зрна кафе. У овом пројекту помагала је и војска. Конзорцијум обезбеђује логистику за војнике Руанде који се налазе у мировним мисијама. Иако у управном одбору компаније нема активних војних лица, веза са војском је очигледна јер се на функцијама у конзорцијуму налазе људи блиски војсци. Један од главних пројеката је највећа фабрика цемента *CIMERWA*, која је заправо била заједнички пројекат Кине и Руанде за време Хабиаримане. Сада *RIG* има 90% учешћа у цементари. *RIG* је затим улагао у експлоатацију метана из језера Киву. Као и у случају компаније *Tri-Star/CVL* профитабилност компаније није на првом месту, већ политичке, социјалне и економске потребе. Баш као и *Tri-Star/CVL* и *Horizon Group* радије запошљава стручне људе из земље и иностранства него партијски подобне људе (Ibid 2012,13).

Последња у низу партијске инвестиционе мреже је Агенција за промоцију извоза Руанде (*RIEPA*), формирана је 2008. године. Циљ ове агенције је промоција Руанде као инвестиционе дестинације, старање о инвеститорима који већ раде у Руанди, формирање нових слободних економских зона и др. (RDB Web -site).

Иако је граница између државних и приватних ресурса понекад замућена и сигурно има случајева богаћења појединаца на штету државе, влада се оштро супроставља тежњи да ово постане системски образац и врло активно се бори против корупције. Границе између деловања владе и компаније владајуће странке *RPF* које послују у приватном сектору је формализована. У почетку партија је субвенционисала владу, а касније је влада помагала у стварању окружења у коме су компаније *Tri-Star* и *RIG* могли да послују и остварују ренте (Booth, Gutoba – Mutebi 2012,15). Ако би развојни концепт Руанде морали дефинисати у једној реченици та реченица би гласила: „партија води, тржиште следи“.

Економско-социјални показатељи илустровани у наредној табели сведоче о резултатима овог модела.

Табела 10. Одабрани статистички подаци за Руанду

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Раст БДП (%)	11,2	6,2	7,3	8	8,6	4,7	6,2	8,9	6	4	8,6
Раст БДП <i>per capita</i> (%)	8,2	3,4	4,6	5,3	6	2,2	3,6	6,1	3,2	1,3	5,7
Стопа незапослености (%)	0,9	1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1
Очекивани животни век	60,6	62,1	63,4	64,5	65,4	66,2	66,9	67,5	67,9	68,3	68,7

извор: World Development Indicators

Прокламована визија Руанде је да постане „афрички Сингапур“ тј. да постане афричко бизнис чвориште (*hub*), као што је случај са Сингапуром у Азији. Сингапур је своју репутацију изградио на основу три фактора: 1) повољне географске локације због које има подједнаку удаљеност од свих значајних бизнис центара у Азији и на Блиском истоку те добре повезаности са њима путем авиосообраћаја; 2) политичкој стабилности и 3) лакоћи пословања.

Руанда има повољну географску локацију с обзиром да се налази у центру Африке. Како би у потпуности искористила ту предност Руанда је почела да улаже значајна средства у националну авиокомпанију.

У погледу политичке стабилности Руанда јесте политички стабилна земља али је питање колико је та политичка стабилност на реалним основама. Тренутно, стабилност државе се заснива на харизми и ауторитету председника Пола Кагамеа који влада аутократски без икакве праве опозиције у полицијској држави масовног надзора. Јединство државе постоји али само из разлога што је расправа на све осетљиве теме забрањена. Политичка стабилност Руанде је нетестирана с обзиром да се од завршетка ратних сукоба и преузимања власти од стране Кагамеа власт није ни мењала. Прави тест за политичку стабилност Руанде биће први пренос власти.

Влади Руанде је било веома важно да земља напредује на *Doing Business* листи. Руанда је 2011. године представљена као други најбољи напредак (одмах иза Казакстана) (Booth, Gutoba – Mutebi 2012, 17). Према подацима за 2019. годину Руанда се налази на високом 29. месту ове листе и од афричких земаља једино је Маурицијус боље пласиран (Doing Business 2019, 12). Ипак врло добру слику у овој области квари сегмент бриге о инвеститорима. Наиме, проблеми настају након доласка инвеститора (након периода од две године). Разлог је понекад неефикасна државна управа (кашњење фактура итд.). Другим речима лако је доћи у Руанду и започети посао, али је тешко одржати пословање.

Последњи сегмент овог поглавља приказује паралелу између некадашњег режима у Заиру и садашњег режима у Руанди

		Степен централизације	
		низак	висок
временски оквир	краткорочно	ренте слободне за све	клептократија омета развој
	дугорочно	неуспешна борба против крупције	Коришћење ренти у сврху развоја

Слика 6. Категоризација патримонијалних система

Извор: преизето и прилагођено из Kelsall 2011, 79

Према наводима из приложене слике могу се идентификовати четири типа патримонијалних режима који зависе од два фактора: временског оквира и степена централизације убирања ренте. Аутор овог приказа Тим Келсал, Мобутуов режим поставља у горњи десни квадрант, што значи да је степен централизације ренти висок, али да је (био) одржив само краткорочно. И заиста, очекиван резултат – клептократија која омета развој се и догодио. Ипак, морамо изразити одређено неслагање са овом тврдњом и то по питању степена централизације. Наиме, Мобуту јесте централизовао прикупљање ренти, али само на нивоу провинције Киншаса, остале делове земље је фактички препустио локалним актерима који су корист извлачили за себе у сарадњи са међународним факторима који су били заинтересовани за природна богатства Конга. Келсал, Руанду сврстава у доњи десни квадрант који симболизује коришћење ренти у сврху развоја што је у потпуној сагласности са ставовима изнетим у овом раду.

Суштински, оно што разликује успешан патримонијализам од неуспешног је механизам за централизацију ренти и његово управљање у дугом року. Успешан систем одликује јака клијентелистичка мрежа која креће од врха ка дну, под контролом јаке централне фигуре (премијер или председник) са дисциплинованом вертикалном технократијом (Kelsall 2012, 679).

V Механизам деловања старих актера у Подсахарској Африци

У овом поглављу биће речи о деловању старих актера. Најпре о материјалним аспектима деловања старих актера у Подсахарској Африци, који се манифестују кроз концепте развојне помоћи и структурног прилагођавања. Након тога говоримо о утицају тих актера на креирање дискурса о Подсахарској Африци.

1. Значај колонијалне предисторије

„Када су мисионари дошли у Африку они су имали Библију, ми смо имали земљу. Рекли су нам хајде да затворимо очи и да се помолимо. Када смо отворили очи, ми смо имали Библију а они су имали нашу земљу.“ (Дезмонд Туту)

Унутар академских кругова Западне Европе и Северне Америке, уврежено је мишљење да је Африка аисторичан континент. Познати афрички историчар Али Мазруи (*Ali A. Mazrui*) у једном свом интервјуу препричава своје искуство са Оксфорда, где му је саопштено оксфордско становиште по питању афричке историје. Наиме, сматра се како ће у будућности можда бити афричке историје, али је за сада нема. Постоји само историја Европљана у Африци, остало је тама, а тама није предмет историје. Иако је овај став донекле ревидиран у односу на 1966. годину када је Мазруи докторирао на Оксфорду, негирања средњевековне историје Африке и даље су релативно честа појава. Доминантни дискурс и даље не жели да у потпуности прихвати чињеницу да су Африканци били способни да изграде напредне цивилизације и велелепне градове. Међутим, када су Португалци стигли до обала Конга и Гвинеје затекли су трагове развијених цивилизација. Предколонијална Африка је обилавала трговинским рутама. Трговина се углавном одвијала између суседних земаља, иако је позната и трговинска рута која је повезивала (преко Сахаре) Катангу са земљама Магреба (*Rodney 1983, 43*). Размењивали су се веома квалитетни производи од памука и бакра.⁴³ Проблем афричких произвођача није био квалитет производа, већ немогућност постизања економије обима. Ово не значи да је афричка производња била слабо организована, напротив и афричка производња, баш као и европска била је организована у систем гилди. У Тимбукту-у је била позната кројачка, док је у Бенину постојала грнчарска гилда. Средњевековни Зимбабве на пример, био је земља са развијеним сточарством и пољопривредом, где су се приликом обраде земљишта користили сложени иригациони системи. Рударство је такође било развијено, о томе сведоче и записи раних мисионара који наводе да су први рудници бакра и злата на које су наишли већ били експлоатисани (*Ibid, 66*).

Основна јединица афричког друштва била је родбинска заједница. Африканци су полагали велику важност у породично порекло. У неким друштвима били су доминантни патријархати у неким матријархати. Села су се обично састојала из неколицине породица које су се испомагале у случају некаквих непогода. Уколико би било каква катастрофа задесила цело село, целокупна заједница би се премештала у околне заједнице (најчешће код родбине по женској линији.) Старије особе су се веома поштовале, и најчешће је најстарији човек био старешина села. Сеоска већа била су категоризована по годинама, налик на модерни дводомни парламентарни систем у коме су најстарији чланови чинили горњи дом (*Ibid, 36-37*).

Поморска револуција у XV веку имала је судбоносни утицај на историју Африке. За свега седамдесетак година, португалски морепловци су овладали техникама пловидбе што

⁴³ Наводно је у XV веку памук из Катанге (провинција која данас припада Д.Р. Конго) био цењенији од манчестерског (*Rodney 1983, 43*).

им је омогућило да стигну до било које тачке на свету (Куртен и др., 2005). До тада је у Западној Африци (око 1450. године) живело између 20 и 25 милиона људи у релативном миру и стабилности (Manning 2018, 1). Сама појава екстерних субјеката је променила токове трговине унутар континента. Трговина је бивала преусмерена према обали, пошто Португалци нису залазили у унутрашњост континента услед страха од болести и сукоба са локалним становништвом. Ове промене су утицале на предколонијалне државе у подсахарском региону стварајући позитивну или негативну екстерналију њиховом развоју; неке државе су профитирале а неке пропадале услед измењених трговинских рута (Куртен и др., 2005).

1.1. Квалитативне и квантитативне особине трговине робљем

У периоду од 1400. до 1900. године, афрички континент се суочио са четири различите, готово симултане руте трговине робљем: 1) Атлантска, 2) Транс-Сахарска, 3) Рута преко Црвеног мора и 4) Рута преко Индијског океана. Атлантска рута је била најобимнија и чинила је две трећине укупне трговине робљем. Транс-Сахарска рута с временом је постала снабдевачки канал за атлантску руту. Преостале две руте су део такозваног арапског трговања робљем које је још старије од атлантског (Nunn 2008, 141-142).

Пре 1800. године Европљани су могли да се крећу по унутрашњости Африке само уз дозволу афричких владара, тако да су хватање робова по унутрашњости континента обављали сами Африканци док су Европљани радили искључиво откуп на обали (Kachur 2006, 30-31).

Током XVI века, Португалци су имали монопол на трговину робљем. Британци се појављују тек 1560-тих, а примат преузимају тек након 1672 и формирања Краљевске Афричке Компаније (*The Royal African Company*) (Ibid, 33-34). Наредна табела пружа детаљнији приказ индустрије трговине робљем:

Табела 11. Учешће европских земаља у трговини робљем

Земља	Број путовања	Бр. превезених робова	Удео превезених робова
Португал	30.000	4.650.000	42,6%
Шпанија	4.000	1.600.000	14,5%
Француска	4.200	1.250.000	11,3%
Холандија	2.000	500.000	4,5%
Велика Британија	12.000	2.600.000	23,6%
Британска С. Америка/САД	15.000	300.000	2,7%
Данска	250	50.000	0,4%
Остали	250	50.000	0,4%
Укупно	54.200	11.000.000	100,0%

Извор: dr Frankel, Neil A <http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm>

Претходна табела сведочи да су готово све западноевропске земље у одређеној мери учествовале у трговини робљем иако се то понекад негира, поготово у скандинавским земљама.

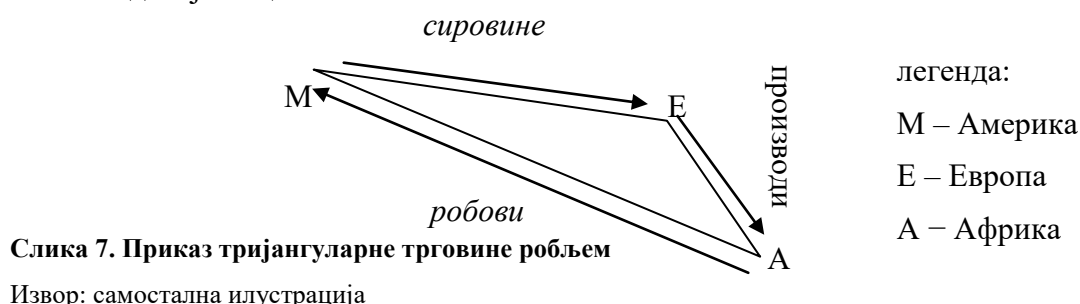
Да би употпунили податке о трговини робљем неопходно је у анализу укључити и временску серију:

Табела 12. Временски преглед трговине робљем

Период	Σ	(у процентима)
1450-1600	409.000	3,6%
1601-1700	1.348.000	11,9%
1701-1800	6.090.000	53,8%
1801-1900	3.466.000	30,6%
Укупно	11.313.000	100,0%

Извор: dr Frankel, Neil A <http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm>

Трговина робљем била је нарочито штетна по Африку због чињенице да се старост робова кретала у распону од 15-35 година. Дакле, одвођено је (у сваком смислу) најпотентније становништво (Rodney 1983, 96). Колико је процес трговине робљем био штетан по афрички (модерним речником речено) људски капитал, најбоље сведочи писмо краља Конга Алфонса I (иначе хришћанина) које је 1526. године послао португалском монарху. У њему се Алфонсо I жали на трговце робљем који су у сваком кутку његове земље и одводе њену омладину. Краљ Конга истиче да су чак и поједини чланови његове породице одведени у робље (Nunn 2008, 143). Трговина се одвијала по принципу тријангулације који је приказан на следећој слици:

Европа представља полазну тачку трговине. Из Европе су у Африку извожени производи: одећа, пушке (увек бар једну генерацију старије од оних које се користе у Европи), барут, огледала итд. У замену за те производе у Африци су куповани робови (средство размене је било злато, или се трговина обављала по принципу бартера). Афрички робови су одвожени у Америку где би радили на обезбеђивању сировина неопходних за европске, углавном индустријске производе. Затим су из Америке те сировине превожене у Европу и на тај начин процес тријангулације био је завршен (Thornton 1998).

Након Колумбових открића, Европљани су тражили начине за брзу зараду од „новог света.“ Ту могућност је пружила шећерна трска. До XVI века, једини заслађивачи у Европи су били мед и воћни нектар (Kachur 2006).⁴⁴ Масовне плантаже шећерне трске постале су главни извор профита.

⁴⁴ Европљани су знали за шећер још од крсташких похода. Након што су Европљани протерани са истока Витезови светог Јована су пренели знање о шећеру на Родос. Шећер се такође гајио на Кипру а Португалци су га гајили у мањем обиму на Мадери, Канарима и Азорима (Куртен и др., 2005).

Структура плантажа је била таква да су оне захтевале велику радну снагу. Европљани нису желели да раде тако тежак посао. Староседелачка (индијанска) популација била је десеткована (у мањој мери због сукоба са дошљацима из Европе, а више због недостатка имунитета на европске болести са којима су по први пут дошли у контакт). Стога је радна снага на плантаже пристизала у виду афричких робова. Африканци су се показали као најиздржљивији и најјефтинији, с обзиром на ниску цену која се морала платити за једног роба (Kashur 2006, Куртен и др., 2005). Као што се види у табели 13. преко 72% робовског рада дешавало се управо на плантажама.

Табела 13. Упошљавање робовске радне снаге према делатности

Делатност	Σ	удео
Плантаже шећера	6.000.000	54,2%
Плантаже кафе	2.000.000	18,2%
Рудници	1.000.000	9,1%
Рад на имањима	1.000.000	9,1%
Поља памука	500.000	4,5%
Поља какаа	250.000	2,3%
Грађевина	250.000	2,3%
Укупно	11.000.000	100,0%

Извор: dr Frankel, Neil A <http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm>

Руте којима су се бродови кретали условљавале су време трајања путовања. Тако се из Сенегамбије преко Атлантика стизало за свега три недеље, док је путовање из Анголе могло да потраје и до три месеца (Kashur 2006, 57). Наредна табела приказује распоред и заступљеност откупних места за трговину робљем у подсахарском региону. Следи приказ највећих и најпознатијих откупних места за робове.

Табела 14. Највеће откупне локације у Африци

Сенегамбија + Сијера Леоне	2.000.000	15,4%
Обала ветрова (данашња Либерија)	250.000	1,9%
Обала Слоноваче	250.000	1,9%
Златна Обала - (Гана) Ашанти	1.500.000	11,5%
Обала робова (Дохомеј)	2.000.000	15,4%
Бенински залив	2.000.000	15,4%
Камерун/ Габон	250.000	1,9%
Лоанго (данашња Р. Конго)	750.000	5,8%
Конго/Ангола	3.000.000	23,1%
Мозамбик/ Мадагаскар	1.000.000	7,7%
Укупан бр. Робова који је напустио афричке луке	13.000.000⁴⁵	100,0%

Извор: dr Frankel, Neil A <http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm>

⁴⁵ Можемо приметити да су у оптицају три различита броја о укупној количини људи који су били део трговине робљем. Разлог за неподударање зависи од тога да ли су робови пребројавани на почетној или крајњој дестинацији. У конкретном случају за податак у табели 14. наведени број се односи на почетну локацију (афричке луке). Од тог броја већина, али не сви робови одлазили су пут Атлантске трговине робљем.

Сенегамбија је била први афрички регион који је био у контакту са Европљанима. Овај регион играо је одлучујућу улогу у трговини робљем до 1600. године дајући једну трећину свих робова (касније је учешће овог региона опало у корист, или боље речено на штету других региона). Такође, Сенегамбија је била најближа поморска веза са налазиштима злата у Бамбуку (Куртен и др., 2005, 291).

Златна обала (данашња Гана) је имала најгушћу европску војну инфраструктуру од свих афричких региона. Разлог томе је била трговина златом, а не трговина робљем. Ова утврђења су заправо служила за одбрану од других Европљана, а не Африканаца (Ibid, 301).

Бенински залив обухвата територије обала данашњих држава Бенина, Тогоа и део западне Нигерије. Бенин је први привукао пажњу Европе, зато што је врхунац своје моћи доживео у XVI веку. Занимљиво је да је краљ Бенина наизменично уводио и укидао забрану трговине робљем у складу са политичком ситуацијом у земљи (Ibid, 307-309).

Посматрано из угла трговаца, трговина робљем је била скупа инвестиција: требало је обезбедити брод, залихе, посаду (која је умирала готово истим темпом као и робови). Цео процес припреме је трајао отприлике четири месеца док би се брод вратио у Европу тек након шеснаест месеци. Такође, ризици су били веома велики: смртност робова на путовањима је била велика па су зато бродови превозили око 60% људи више него што је био капацитет брода (Kachur 2006, 36 -38). Наиме постојале су две теорије о томе како треба обављати транспорт робова: први табор је сматрао да су робови вредна роба и да би због тога услови транспорта требало да буду што хуманији. Други табор, такозвани *tight packers* наглашавали су чињеницу да је смртност робова велика, те да би због тога требало што више робова натоварити на брод.⁴⁶ Како је тражња за робовима расла трговина робљем постајала је хаотична. Европљани (најчешће Британци) подстицали су сукобе међу афричким државама и племенима како би повећали број ратних заробљеника који би потом били продавани у робље. (Ibid, 55-56).

1.2. Ефекти трговине робљем на афричко друштво

Дуготрајни ефекти трговине робљем се могу поделити на неколико група:

- Велики одлив људи пореметио је демографску равнотежу на континенту. Физички одлив преко 12 милиона људи није изазвао само биолошки губитак, већ и губитак људског капитала тј. потенцијала који је могао да изнедри индустријску револуцију у

⁴⁶ Неопходно је посветити додатну пажњу животним условима са којима су се суочавале жртве трговине робљем. Робови су најпре транспортовани из унутрашњости Африке ка обалама. Затим су тамо бивали „складиштени“ у бараке или дубоке јаме по неколико недеља, или чак месеци све док не стигне наредни трговачки брод. На бродовима смештај за робове је био испод палубе, у просторима који су били свега око метар висине са недовољним бројем отвора за ваздух и без икаквих санитарних услова. Робови су добијали два obroка дневно, углавном кукуруз или пасуљ, као и око две литре воде. Понекад је посада наређивала робовима да скачу, пузе или ходају чучећи како би робови одржавали физичку кондицију. Бродови робова били су познати по смраду, уз одговарајући ветар ове бродове је било могуће „нађушити“ са раздаљине од осам километара. Побуне на овим бродовима су биле релативно честа појава и углавном су се завршавале катастрофом: побуне су гашене бруталним, скоро па ритуалним убиствима малог броја робова док су остали били принуђени да гледају. Чак и када би успели да преотму контролу над бродом услед непознавања техника пловидбе робови би поново завршили трагично. Многи робови су бирали индивидуалну побуну тако што су радије извршавали самоубиство него настављали са таквим животом. Занимљив је податак о томе како су Африканци перципирали беле трговце робљем. Наиме, велики део робова сматрао је трговце за канибале па су робови са приличним убеђењем веровали да ће бити поједени. У стварности најчешћи узроци смртности били су: мале богиње, скорбут и посебно дизантерија. Проценује се да 1 од 8 робова није преживео пут преко Атлантика. Свакако најбољи начин за превенцију побуна био је брз прелазак преко Атлантика (Kachur 2006, Куртен и др., 2005).

Африци, или стварање националних афричких држава, аналогно ономе што се десило у Европи XIX века.

- Европљани су заправо прекинули феудалну фазу развоја афричких друштава (Rodney 1983, 78). Развој сложених државних система која су била у периоду феудализма неприродно је убрзан и пребачен у ранокapиталистичку фазу у којој се тада налазила Европа (Nunn 2008, 143). Мишљење је аутора да управо то ускраћивање могућности природног сазревања афричког друштва представља један од узрока несналажења Подсахарске Африке у модерном капиталистичком систему.

- Процес трговине робљем се може сматрати и једним од узрочника модерне корупције јер је у њему било садржано све што одликује корупцију: крађа, мито и употреба силе. Трговци робљем из редова Африканаца (снабдевачи из унутрашњости) поставили су историјско-културолошки темељ за данашње господаре рата.

- Један од узрока етничке фрагментираности Африке је свакако и трговина робљем, која је узроковала неприродне миграције становништва (Ibid, 139-142).

- Одлив становништва, одсуство идеје и свеопшта дезорганизованост коју је међу Африканцима проузроковала трговина робљем, у крајњој линији је олакшало колонијално освајање које је касније уследило.

- Коначно, трговина робљем је отворила пут стереотипима⁴⁷, дискриминацији и расизму који до данашњег дана прате Африканце где год кренули.

1.3 Разлози европског ангажовања у Африци и механизми колонијалне владавине

Трговина робљем је била корисна за првобитну акумулацију капитала западног света, али је била исувише ригидна за развој индустрије јер су робовима били додељивани само најпростији (непродуктивни) алати (Rodney 1983, 87). Европске империје су колонизацију иницијално посматрале као „утакмицу нулте суме“ (*zero-sum game*), нарочито након открића дијаманата (1867) и злата (1886) у Јужној Африци (Haslam, Schafer, Beaudet, 2012).

Империјалне силе су настојале да створе профитабилнији механизам зараде. Колонијализам није обичан систем експлоатације, то је систем реалокације профита из Африке у Европу (Rodney 1983, 149). Током седамнаестог и осамнаестог века експлоатација афричког рада и ресурса била је извор акумулације капитала у Западној Европи. Експлоатација Африке помогла је Европи да развије делатности као што су: бродоградња, осигурање, тешка механизација и др. Африка је представљала извор сировина и егзотичних материјала: гуме, слоноваче. Афричко злато потпомогло је развој монетарне економије у Европи, и додатне истраживачке мисије нпр. експедиција око Рта добре наде (Ibid, 83-84).

Економски разлози били су главни мотив европског ангажовања у Африци док је расизам био одлучујући аргумент да се примени директна колонијална владавина. (Ibid, 141). Слично запажање износи и Филип Куртен који сматра да расизам није проузроковао европска освајања али је имао снажан утицај на организацију колонијалних режима (Куртен и др. 2005, 600).

Конкретно могу се издвојити три чиниоца која су подстакла колонизацију Африке:

⁴⁷ Својеврсну занимљивост представља податак да је западњачка перцепција Африканаца (читај црнаца) заснована на стереотипу о лењости, без обзира на то што је Западна Европа добрим делом изграђена управо афричким радом. С друге стране, у Србији која ни на који начин није уживала економске бенефите трговине робљем постоји изрека: „радити к’о црнац“, која заправо има позитивну конотацију.

Први, индустријска револуција је променила поглед Европљана на колоније; европској индустрији била је неопходна сировинска база.

Други, подстицај европској колонијалној експанзији долазио је од растућег европског национализма, односно, његове трансформације у ривалитет између европских сила. У периоду од XVI до XVIII века, економском политиком Европе доминирала је меркантилистичка мисао. Меркантилизам је представљао сет трговинских правила којим су владари тога времена настојали да унапреде економије својих земаља. Главни циљ економске политике меркантилизма било је стварање суфицита платног биланса увозом злата и сребра из иностранства. У овом економском систему увоз је био строго контролисан а извоз максимално подстицан (Сандму 2013, 28-29).

Трећи мотив обезбедиле су промене које су се одиграле унутар хришћанства. Евангелистички покрет је инспирисао агресивну мисионарску активност.

Током 1850-1860. Британци и Французи су имали „дентлменски договор“ о сферама утицаја тј. зонама експлоатације у Африци; тако је Британцима припала Нигерија а Французима Сенегал (Rodney 1983, 140). Британци су унутар Сенегала успели да креирају своју територију – Гамбију, што је представљало симбол њихове надмоћи у свету тога времена. С обзиром на чињеницу да се број актера на афричком континенту повећавао, било је неопходно боље урадити односе на континенту (Видојевић 2016, 159-160).

Берлинска конференција је одржана у периоду од 15.11. 1884 до 26.02. 1885. године на захтев Немачке. Учествовали су: Аустроугарска, Белгија, Данска, Француска, Немачка, Италија, Холандија, Отоманско Царство, Русија⁴⁸, Португал, Шпанија, Шведско-Норвешка Унија, Уједињено Краљевство и САД⁴⁹. На конференцији је усвојен такозвани „Договор о Конгу“; такође, створен је и нормативни оквир и протокол према којем је вршена даља колонијална експанзија.⁵⁰ Најбитније тачке споразума су:

1) Држава је могла да поседује колонију уколико је располагала са довољно моћи и ауторитета да њоме управља и да је одбрани;

2) Реке Нигер и Конго су биле слободне и отворене за саобраћај и трговину. Такође, Слободна држава Конго је постала приватно власништво Друштва Конго и лично краља Леополда II.

3) Остваривање права на нове територије које су се налазиле уз афричку обалу, неће бити признато уколико се претходно не пријави другим силама, потписницама споразума. Појам „сфере утицаја“ је по први пут био употребљен у једном међународном уговору (Видојевић 2016, 161).

Конференција је била обележена ривалитетом између Британије, Француске и Немачке. Наративну окосницу цивилизаторских мисија чинила су Ливингстонова „3Ц“, односно трговина, цивилизовање и хришћанство (*Commerce, Civilisation, Christianity*), иако

⁴⁸ Без обзира на то што Вестад (2008) наводи Русију као колонијалну силу у Африци, то *de facto* није био случај. Краткотрајно присуство Руса у месту Сагало (данашњи Џибути) било је дело одметничког козачког атамана Николаја Ашинова и његових 165 терешких козака. Колонија је постојала од 14. јануара 1889 до 5. фебруара исте године након чега је освојена од стране Француза (Луночкин 1999).

⁴⁹ Иако нису биле колонијална сила то није спречило САД да учествују у подели профита који је извлечен из колонија. Године 1943. САД су са Британијом потписале споразум према којем Британија ратне кредите отплаћује сировинама из колонија. Такође, уранијум за изградњу атомске бомбе стигао је из Бенгијског Конга (Rodney 1983, 171, 179)

⁵⁰ Берлинском конференцијом нису буквално утвђене данашње границе афричких држава али конференција је свакако била први корак у том правцу.

би далеко прикладније било да су у питању била “З П“, односно „профит“, „престиж“ и „пљачка“ (*Profit, Prestige, Plunder*) (Mutasa, 2009, према Видојевић 2015, 162).

Колонијални системи су имали различите стилове. Два најдоминантнија модела су француски и британски. Француски колонијални систем заговарао је систем асимилације и најдоследније се држао начела цивилизаторске мисије. Африканци су могли да постану Французи уколико савладају француски језик и прихвате француску културу. Административно, све колоније су посматране као део Француске, без обзира на њихову географску позицију у односу на саму Француску. Управа у колонијама је била изразито централистичка, смештена у велике градове – колонијама су руководили гувернери који су били Французи. Локално становништво је могло да обавља једино ниже чиновничке послове, а територија колонија је била раздвојена на различите административне области, како би се додатно умањио утицај староседелацке популације.

Британски систем је претпостављао расну супериорност. Систем се базирао на индиректном моделу контроле, заговарајући немешање у локалне културе и управљачке структуре. Многа овлашћења су додељивана локалним лидерима староседелаца. Управа над колонијама је била подељена на три различита министарства (Колонијално, Индијско и Министарство спољних послова) у којима је скоро свака колонија имала различит правни статус. У позадини овог система садржана је расистичка предрасуда како су староседеоци неспособни да досегну образовно-културни ниво Европљана, да они не могу бити интегрисани у Европско друштво и да им је зато неопходна непрестана колонијална управа. За разлику од француског модела, који се првенствено позивао на цивилизаторску мисију, Британци су за оправдање империјализма радије користили аналогију са Римским царством. Ипак, постојала је једна битна разлика између Римског и Британског царства, а она се тицала питања расе. Наиме, у Римском царству питање расе није постојало, док је у британском империјалном систему играло значајну улогу (Young 2001, 30-33).

Политичка мапа Африке је креирана игнорисањем етничких, лингвистичких, географских, религијских и културолошких специфичности и граница које су већ постојале (Mbembe, 2002, према Ћирјаковић, 2012). Штавише, афричке границе су стваране тако да задовољавају потребе европских држава (Европљани нису мислили да тада повлаче границе будућих држава). Као пример за то може се узети картографски облик Намибије, који суштински одражава жеље тадашњег министра спољних послова Немачке, чија је намера била да обезбеди приступ реци Замбези. На исти начин су поступили Британци, како би имали приступ ушћу реке Гамбије. За потребе британске трговачке испоставе створена је микро-држава Гамбија ширине од свега 50 км у пречнику и практично је уметнута у територију Сенегала. Само три афричке државе су релативно етнички хомогене, и то су: Сомалија, Боцвана и Лесото.⁵¹ Ипак, једна од првих одлука афричких лидера након осамостаљења било је очување таквих вештачких граница јер су сматрали да би промена граница водила у перманентни конфликт и даљњу балканизацију континента.

Постоји неколико разлога због којих су Европљани успели лако да покоре Африку:

1) Проналазак Кинина – у току прве половине XIX века на сваких 1.000 Европљана који су дошли у Африку између 250-500 је умирало од маларије. Проналазак Кинина је то променио (Куртен и др. 592-593).

⁵¹ Да иредентизам није „пут ка срећи“ показује пример Сомалије која скоро 30 година нема ефективну централну Владу и спада у такозване пропале државе без обзира што има једноставну етничку структуру састављену од Сомалијаца који чине 85% популације и свих осталих (углавном Банту црнаца) који чине осталих 15% (CIA Factbook).

2) Боље и јефтиније оружје – Аутоматско оружје (пре свега митраљези) омогућили су кључну предност Европљана над Африканцима (Rodney 1983, 137). Заблуда је да Африканци нису имали ватрено оружје, имали су га, али у недовољним количинама и увек барем једну технолошку генерацију заостатка за европским оружјем. Разлика у војној моћи између Африканаца и Европљана била је највећа у периоду између 1880 и 1920 и вероватно никад неће бити поново толико велика (Ibid. 595-596).

3) Масовна употреба пароброда омогућила је револуцију у транспорту робе и људи. Самим тим је убрзана динамика освајања Африке (Bolt, Gardner 2018).

4) Технологија државног управљања била је још један од фактора који је олакшао Европљанима управљање Африком. С временом су Британци развили посебне курсеве за своје дипломате на којима су они били школовани за управљање колонијама (Куртен и др. 2005, 598).

Европљани су имали војну снагу да победе у готово сваком сукобу, али та победа није гарантовала успешно успостављање контроле над побеђеним противником. Наиме, проблем за колонијалну администрацију били су високи трошкови за успостављање власти, што је значило повећање пореских намета „код куће“ а то је свакако била непопуларна мера. Ово је довело до парадоксалне ситуације да локални староседелачки лидери имају бољи положај за нагодбу од колонизатора. Иако нису могли да спрече војни пораз, староседелачки лидери су могли да преговарају о условима колонијалне владавине која ће касније уследити (Ibid, 613). Још интересантнији проблем освајачима су правила „бездржавна“ друштва. У оваквим системима нико није био овлашћен да озваничи предају, нити било ко да врши власт у име колонизатора. Наметање колонијалне власти овим системима није било ефикасно. Колонизатори су покушали да издејствују формално признање од угледних личности, али су убрзо увидели да нико од тих појединаца нема никакву управљачку моћ. Принцип владања овим друштвима донекле је измењен: циљ је био добити већину становништва путем мисионара док је фактичка колонијална власт била организована у испоставе за шири регион⁵² (Ibid, 621).

Једна од главних одлика колонијалне управе је била експлоатација афричког рада. Родни наводи неколико разлога због којих је афрички радник био експлоатисан више од Европског: прво, колонизатор је у колонији имао апсолутну политичку моћ, поткрепљену војничком надмоћи; друго, афричка радна снага је била малобројна, раштркана и потпуно дезорганизована; треће, Европски капиталисти додатно су експлоатисали афричке раднике због својих расистичких предубеђења. Према њиховом схватању, афрички радник је лењ и неквалификован и самим тим заслужује мању плату. Високо квалификована радна снага у колонији није потребна, јер се у колонији не одвијају сложени производни процеси. Штавише, високо квалификовани радници су непожељни. Наиме, квалификован радник из метрополе у колонији би имао три или четири пута већу плату од локалне радне снаге. Наравно, није могуће да његова продуктивност заиста буде четири пута већа, стога је исплативије запослити четири радника из колоније него једног квалификованог из метрополе. Запошљавању радне снаге из метрополе прибегавало се искључиво у крајњој нужди, у оним делатностима где је високо квалификована радна снага заиста неопходна, а таквих је у колонији веома мало (Babić 2018).

⁵² Ове процесе најбоље описује Чинуа Ачебе у свом роману Свет који нестаје / Све се распада (*Things Fall Apart*).

Израбљивање Африканаца најчешће је обављано кроз различите врсте обавезних јавних радова.⁵³ Чак и плаћени рад Африканаца може бити посматран као неправедна експлоатација. Илустрације ради, возачи камиона у Европи су зарађивали десет пута више него они у Африци (Rodney 1983, 150). Године 1935. просечна зарада европског рудара била је једанаест пута већа од зараде афричког рудара; 1960. године та разлика се повећала на 16:1. Разлика између зарада у грађевинској индустрији била је 5:1 у корист европских грађевинаца (Куртен и др. 2005, 672).

1.4.Ефекти колонизације на афричку економију и друштво

Нормалан процес еволуције економског система одиграва се тако што се локална економија шири а затим удружује са суседном економијом. У Африци се догодило супротно, Економија је бивала дезинтегрисана на локалном нивоу. Афричка привреда је принудно била усмерена „ка напоље” уместо „ка унутра” – сврха афричке економије није била развој локалне заједнице већ задовољавање увозних потреба европских империја (Rodney 1983, 109).

Привредна политика колонијалних сила се разликовала од земље до земље али свакако је могуће пронаћи заједнички именитељ свих колонијалних економских политика. Циљ колонизатора била је самоодрживост и стабилност колоније. У складу са начелом самоодрживости, колонијална администрација је увек желела да има уравнотежен платни биланс и буџетски дефицит. Колонизатору је увек била битна стабилност колоније, јер гашење побуне у колонији увек изискује много новца. Такође, једино стабилна колонија је погодна да се из ње извлачи профит (Куртен и др. 2005, 666-667).

Колонијалне власти су непрестано понављале да желе да развију колоније. Међутим, европски капитал је улаган претежно у оне делатности које су омогућавале ефикаснију експлоатацију Африке. Инфраструктура је грађена само да би побољшала експлоатацију природних ресурса – од налазишта до луке (Ibid. 668).

У погледу пољопривреде, колонијални планери су желели да подигну искључиво приносе готовинских усева за извоз (*cash crops*) јер су на тај начин доводили платни биланс у равнотежу. Супротно стереотипима, проучавања историје пољопривреде су показала да афрички пољопривредници нису били затворени за иновације. Они су желели и радо прихватили одређене промене али нису били склони великом ризику; одбијали су промене уколико би будући приноси били несигурни (Ibid. 673).

Осим економије, присуство колонизатора одражавало се и на афричко друштво у целини. Колонизатори су спроводили суптилне реформе, наизглед мере напретка, које су из корена промениле афричко друштво. Прва мера је била промена система опорезивања – порез се више није плаћао по домаћинству, већ по сваком члану домаћинства. Тиме је вишеструко повећан економски притисак на традиционално многобројну афричку породицу. Друга мера била је монетизација афричке економије. Наиме, афричка домаћинства су све обавезе морали да плаћају у новцу (а не као раније бартером). Да би прикупили новац, морали су да продају пољопривредне производе и стоку. Проблематично је то што су откупљивачи углавном били колонизатори који су држали монопол на (по правилу ниску) откупну цену.⁵⁴ Такође, колонизатори су променили и својинска права. Власништво над земљом морало је бити индивидуално (у ранијем периоду земљиште је било у власништву

⁵³ Португалци су отишли и корак даље па су извозили раднике из својих колонија у друге делове Африке у замену за компензацију (Rodney 1983, 167).

⁵⁴ Већ смо констатовали да је структура пољопривреде мењана тако да готово искључиво буде оријентисана на производе за извоз.

породичних заједница). Колонизатори су инсистирали да сва земља мора да има власника. Следећи ту логику колонизатори су присвајали сву необрађену земљу коју су касније додељивали белим досељеницима. С временом, због раста популације и узурпације од стране колонизатора, дошло је до несташице земљишта, што је подстакло миграције из села у градове. Реформа својинских права над земљиштем потиснула је важност сродничких група, што је проузроковало да Африканци изгубе своје сигурносне групе (Ibid, 741-743).

У свим колонијама Европљани су желели да потисну духовне старешине Африканаца јер су увидели да различити врачеве, видари, пророци и др. имају важан симболички значај и понекад чак важнију улогу него политичке власти. Прогон ових појединаца организован је на различите начине: хапшењем, одузимањем реквизита које су користили за обављање своје делатности или уклањањем објеката у којима су пружали своје услуге. Упркос притиску видари и други духовници нису нестали, већ су се прилагодили новонасталој ситуацији: уклањали су знакове распознавања по којима су били познати и своју делатност обављали у тајности (Куртен и др. 2005, 738-739).

Колонизација је имала и директне биолошке последице по Африканце и то на два начина: прво, доласком колонизатора Африком су се шириле до тада слабо присутне болести које су наносиле велике жртве староседелачком становништву као што су богиње, туберкулоза, гонореја, чак је и обичан грип за Африканце био смртоносан. Друго, Африканци су за време своје предколонијалне историје развили разноврсне начине како да избегавају различите болести које су Европљанима стварале проблеме. Европљани међутим на то нису обраћали пажњу занемарујући афричке обичаје. Африканци нпр. нису желели да раде и обитавају у географски нижим пределима (који обилују маларичним комарцима). Међутим, одбијање Африканаца да раде Европљани су тумачили као лењост. Још једна болест која је стварала велики проблем је „болест спавања“ (*trypanosomiasis*). Ову болест људи и стоке преноси паразит који се преноси путем уједа Це-це муве. Африканци су имали сложен систем којим су контролисали контакт људи и стоке са Це-це мувама: крчили су земљиште док су између искоришћених поседа остављали шикаре као „стерилну зону“ (У шикарама су убијане дивље животиње које су могле бити преносиоци заразе). Доласком колонизатора ова пракса је напуштена због подизања ефикасности пољопривреде (Ibid. 2005, 734-737).

Може се констатовати да колонијализам није једноставно „заледио“ Африку и онемогућио спонтано одвијање аутохтоних процеса и реформи. Колонијализмом је омогућено креирање структура, које су дугорочно инхибирале економски раст. Колонијални период је произвео институционални механизам, који је дугорочно отежао развој континента (Acemoglu, Robinson, 2010).

2. Задуживање и структурно прилагођавање

„Неолиберализам није економски програм – то је политички програм дизајниран да створи безнађе и убије сваку будућу алтернативу.“ (Дејвид Грабер)

Још од Берговог извештаја из 1981. године аутори са Запада покушавају да представе као објективан властити наратив по коме су државе Подсахарске Африке од проглашења независности имале економске потешкоће. Међутим такве тврдње су далеко од истине. У периоду 1965-1974. просечан годишњи раст БДП у подсахарском региону износио је 2,6%. (Mkandawire, Soludo 1998, 5-6). Наредне табеле нуде детаљнији приказ макроекономске ситуације у првим деценијама након независности.

Табела 15. Просечан раст БДП у периоду 1960-1979. изражен у процентима

	1960-1969	1970-1979
Подсахарска Африка	1,2	1,6
Земље у развоју	1,9	2,3
Светски просек	2,4	2,4

Извор: (Mkandawire, Soludo 1998, 6).

Табела 16. Одабрани макроекономски показатељи за регион Подсахарске Африке у периоду 1965-1993. у процентима

	1965-1973	1974-1979	1980-1985	1986-1993
Просечна стопа раста БДП <i>per capita</i>	3	0,7	-1,1	-0,5
Просечна стопа раста пољопривредне производње	2,7	3	1,5	2,7
Просечна стопа раста индустријске производње	7,3	6,7	5,2	2,5
Просечна стопа раста инвестиција	9,6	6,9	-4,8	1,2
Буџетски дефицит као % БДП	/	-5,4	-9	-8,7
Просечна стопа инфлације	5,8	13,8	18,8	21,7

Извор: (Mkandawire, Soludo 1998, 7).

Табеле 15. и 16. Показују да стање подсахарских економија у периоду након независности није било лоше у оноликој мери како је то било приказано у Берговом извештају. Раст БДП јесте био испод светског просека и просека земаља у развоју, али је макар био позитиван. Чак је и просечна стопа раста БДП *per capita* била позитивна, што је у Подсахарској Африци увек изазов с обзиром на перманентан раст популације. Ипак, криза се могла наслутити, јер подаци говоре о успоравању стопе раста БДП *per capita* у периоду 1974-1979. у односу на претходни период. Показатељи просечне стопе раста индустријске производње и просечне стопе раста инвестиција руше устаљене стереотипе о „урођеној неефикасности“ подсахарских економија.

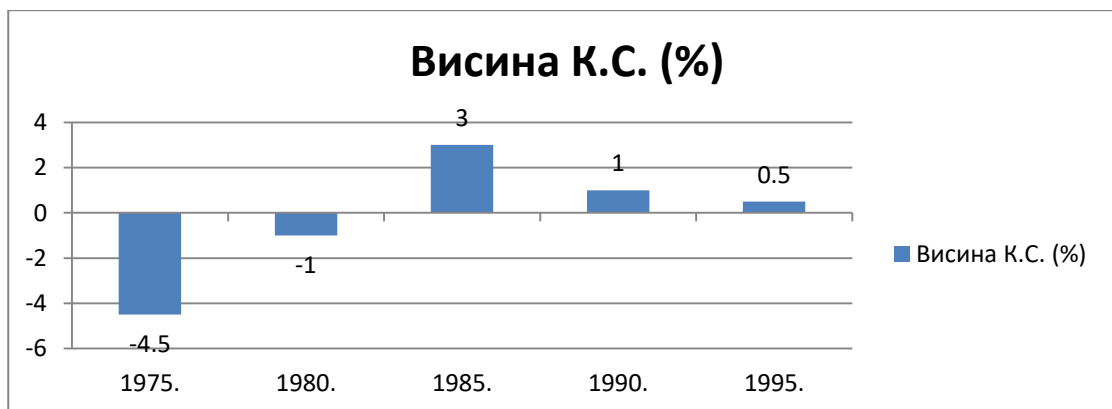
Пољопривреда је била најслабији сектор постколонијалне економије. Од проглашења независности и током 1970 тих пољопривреда је стагнирала. Разлози за то могу се тражити у одсуству вештачких ђубрива, иригационих система и пољопривредне механизације (Mkandawire, Soludo 1998, 14-15). Осим просечних резултата у области пољопривреде, горући проблеми подсахарских економија били су константно висока стопа инфлације и

висок буџетски дефицит. Као што је приказано у табели 16. криза почиње почетком 1980-тих.

Иако је ово поглавље посвећено разматрању деловања екстерних фактора на Подсахарску економију, не би требало пренебрегнути ни интерне факторе који су допринели кризи. Неки од унутрашњих разлога за слабљење економије су: неправедна алокација ресурса и тражење ренте; неодговорна монетарна и фискална политика; лоше одржавање постојеће инфраструктуре; потпуно занемаривање тржишта; одсуство мера које подстичу диверсификацију економије; доминацију урбаних компоненти друштва у односу на руралне; доминацију непроизводног сектора у односу на производни (Ibid, 23).

Са појачавањем кризе повећавала се и задуженост подсахарских земаља. Постоји неколико разлога за овакво повећање задужености. Након независности, земље Подсахарске Африке (поготово оне са социјалистичким уређењем) су настојале да промене стање своје економије која се умногоме ослањала на природне ресурсе. Један од кључних предуслова за то била је изградња инфраструктуре.⁵⁵ За оваква улагања била су неопходна финансијска средства која подсахарске земље нису имале. Због тога су владе подсахарских земаља прибегле задуживању, како би прикупили капитал неопходан за покретање економије. Од 1974-1994. задуженост земаља Подсахарске Африке се повећала са 15% на 90% БДП. (Thomson 2010, 194).

Земље подсахарског региона су се задуживале на основу будућих прихода од продаје примарних производа. Када се цена примарних производа смањила, а цена нафте нагло повећала седамдесетих година (услед нафтних шокова) настао је велики притисак на буџете земаља региона. Такође, повећање каматних стопа осамдесетих година неповољно је утицало на стање дуга подсахарских земаља (Haunes, et. al. 1987). О погоршању „односа размене“ (покривеност увоза извозом) по земље Подсахарске Африке најбоље говори податак да се 1960. године за тону шећера могло купити 6,3 тона нафте, а 1982. свега 0,7 тона нафте (World Bank, 1994, 18). Следећи график илуструје кретање реалне каматне стопе на кредите за земље „трећег света.“

Графикон 5. Висина реалне каматне стопе на кредите одобрене земљама „трећег света (1975-1995)

Извор: Графикон направљен према Bond 2006,13.

Графикон 5. илуструје нагли скок каматних стопа у периоду од 1980-1985. који је знатно отежао сервисирање дугова подсахарским земљама. Овакво кретање каматних стопа је резултат такозваног Вокеровог шока. Пол Вокер (*Paul Volcker*) је амерички економиста

⁵⁵ Постојећа „колонијална“ инфраструктура је била недовољна да би задовољила потребе становништва. Заправо она и није конструисана са циљем да задовољи потребе становништва, већ је грађена у сврху ефикасније колонијалне експлоатације (од налазишта природног ресурса до луке која би омогућила извоз у Европу).

који је био председник ФЕД-а (Централна Банка САД) у периоду од августа 1979. до августа 1987. Вокер је практиковао политику изузетно високих каматних стопа те је у складу са тим у периоду од краја 1979. до 1982. подигао каматне стопе у просеку за 10%, на ниво између 20-21%. Овакве мере подигле су незапосленост у САД на преко 10%, али су зато ефикасно смањиле инфлацију на испод 4% – што је био основни проблем економије САД тога времена. Међутим, овакве мере имале су негативан преливајући ефекат на земље глобалног југа: 1) цена нафте је скочила – што је значило повећање трошкова свих производа, јер већина земаља у развоју ипак увози нафту; 2) већ поменуто повећање каматних стопа које је отежало сервисирање дугова. До 1983. године, 34 земље у развоју су морале да траже помоћ за отплату својих дугова. Најчешће су узимале нове кредите само да би вратиле већ постојеће; 3) економска криза која је захватила Запад смањила је потребу за производима земаља у развоју на тај начин умањивши приход који су земље у развоју остваривале путем извоза; 4) подизање каматних стопа обара цену примарних производа. Вокерове мере су допринеле краху многих социјалистичких економија: Замбије, Танзаније и др.

Није било реално очекивати да се земље подсахарског региона развијају и истовремено отплаћују тако велике дугове. Презадуженост земаља Подсахарске Африке је нарушавала стабилност финансијског и економског система не само земаља региона већ и међународних финансија у целини. Иницијатива за мултилатерално отписивање дугова (*MDRI*) формирана је 2005. године на самиту Г8 како би се отписао део дуговања најзадуженијим земљама света. Овој групи је припадала чак 31 подсахарска држава. Трајање ове иницијативе пројектовано је на једну деценију, те је у складу са тим иницијатива окончана 2015. Процењује се да је на овај начин опроштено око 3,4 милијарде долара дугова. (*IMF Web-Site*). У замену за отпис дугова, од подсахарских влада тражено је да мењају своју економску и друге јавне политике. Практично, да би потпуно искористили програм отписа дугова, владе земаља Подсахарске Африке морале су да „ставе под хипотеку“ властити суверенитет. Отпис дугова, развојна, а понекад и хуманитарна помоћ су били условљени спровођењем реформи које су познате као структурно прилагођавање. Због овог разлога прекомерно задуживање подсахарских земаља и економске реформе у виду структурног прилагођавања би требало посматрати као два повезана елемента, једну целину која се надопуњује. Штавише, став је аутора да су и иницијативе за отпис дугова последица колонијалне економске политике и резултат настојања бивших колонијалних сила (уз додатак САД) да задрже постојећи (по њих повољан) економски поредак.

Без обзира на све иницијативе за отпис дугова, ниво дуга на целом афричком континенту порастао је за 7% у периоду од 2010-2015 (*MDG 2015, xii*).

Наредна табела Пружа детаљнији увид у износе дугова земаља Подсахарске Африке као и осталих „региона у развоју“ у периоду најинтензивнијег спровођења структурног прилагођавања.

Табела 17. Стање дуга држава у Подсахарској Африци (у процентима)

	Укупан спољни дуг у милијардама долара		Дуг као % извоза		Дуг као % БДП	
	1980	1997	1980	1995	1980	1997
О. Слоноваче	7,4	15,6	208,3	418,6	76,9	165,3
Кенија	3,4	6,5	168,6	248,2	48,1	64,7
Мали	0,7	2,9	227,2	467,1	45,4	119,2
Нигерија	8,9	28,5	32,1	274,5	10,1	75,6
Танзанија	2,6	7,2	349,7	585,2	48,3	97,2
Замбија	3,3	6,8	200,7	528,7	90,7	184,6
Подсахарска Африка	84	198	90,9	241,7	30,6	66,3
Латинска Америка	258,7	702,8	206	212	36,2	33,9
Јужна Азија	38,1	161,3	161,1	218,7	17,4	25,7

Извор: (van de Walle 2001, 221)

У табели 17. се види да је укупан ниво дуга порастао за 135%, висина дуга премашивала је ниво извоза скоро два ипо пута. На основу ових података може се закључити да програми структурног прилагођавања нису успели да спроведу свој прокламовани циљ – макроекономску стабилност.

Финансијски токови на Афричком континенту представљају заправо специфичну Понцијеву шему. Како је раније констатовано, милијарде долара пристижу у Африку путем помоћи, али оно што најчешће пролази неопажено јесте то да такође милијарде напуштају Африку услед отплате дугова. Наредна табела нуди илустрацију финансијских токова у подсахарском региону.

Табела 18. Приливи и одливи новца из Подсахарске Африке

Приливи	Σ (у млрд. \$)	Одливи	Σ (у млрд. \$)
Нето приватни грантови	11,8	Отплата дуга државе	18
Смањење обавезних резерви	20,7	Отплата дуга приватног сектора	9,8
Позајмице владама	32,8	Капитал који изнесу мултинационалне компаније	32,4
Позајмице приватном сектору	20,6	Одлив новца на друге начине	67,6
Нето портфолио капитал	7,2	Одлазне дознаке	3,8
Нето СДИ	15,8	Одлив мозгова (процена)	6
Прилив путем дознака	31,2	Нелегална сеча шума	17
Помоћ земаља ОЕЦД	19,1	Нелегално рибарење	1,7
Помоћ земаља које нису ОЕЦД	0,6	Нелегално кријумчарење биљног и животињског света	10
Позитивне каматне разлике	1,8	Трошкови везани за климатске промене	36,6
Укупно	161,6	Укупно	202,9
Σ - 41,3			

Извор: Honest Accounts 2017 стр. 3

У табели 18. се види да без обзира на све донације и програме помоћи у коначном резултату више новца буде изнесено из Африке него што буде прибављено.

За време владавине Мобутуа (1965-1997.) у Заиру направљен је дуг од 13 милијарди долара, Иди Амин (1971-1979.) је задужио Уганду за 600 милиона долара, Дуг Руанде за време владавине Хабиаримане (1973-1994.) нарастао је за милијарду долара, док је дуг Централноафричке републике „императора“ Бокасе (1966-1979.) порастао за 200 милиона (постоји још много сличних примера) (Bond 2006, 39-40). Сви ови режими су озлоглашени и проглашени диктаторским од стране међународне заједнице. Стога је зачуђујуће како су се сви ти режими одржали на власти релативно дуго. Један од разлога међународне подршке овим режимима (упркос декларативној осуди) може бити управо способност да „ефикасно задуже своје земље“, и на тај начин омогуће лаку зараду кредиторима.

Због свега наведеног намеће се закључак да анализирана иницијатива за отпис дугова у самој својој суштини није имала за циљ стварно побољшање стања економије и услова живота у подсахарском региону, већ одржање постојећег стања како би се наставило богаћење земаља центра у односу на периферију.

У наставку следи детаљнија анализа концепта структурног прилагођавања. Структурно прилагођавање је програм условне финансијске помоћи у замену за коју су подсахарске земље биле у обавези да испуне одређење реформе економског система и економске политике. Општи циљеви структурног прилагођавања су: 1) уравнотежење платног биланса земље; 2) смањивање унутрашњих финансијских неравнотежа и контрола дефицитарног финансирања; 3) уклањање дисторзија цена; 4) промовисање домаће штедње;

5) либерализација трговине; 6) успостављање предвидивих односа са трговинским партнерима; 7) мобилизација других екстерних ресурса (Tarр 1993, 2). Заправо, главини мото структурног прилагођавања био је: исправити цене, ослободити тржишта и зауздати државу (Mkandawire, Soludo 1998, 42).

Сенегал је био прва земља Подсахарске Африке која је још 1987. године посегнула за структурним прилагођавањем (Mills 1989). Постепено се све више земаља Подсахарске Африке прикључивало програмима структурног прилагођавања, да би почетком деведесетих година скоро све земље Подсахарске Африке приступиле овим програмима, чак и најупорније попут Замбије и Танзаније. Изложени циљеви структурног прилагођавања представљају општи оквир лепих жеља. У пракси, радило се на примени универзалног оквира: стабилизација – либерализација – приватизација.

Економијом подсахарских земаља су управљала велика државна предузећа. Међународне финансијске институције су реорганизовале та предузећа и настојале да уведу дисциплину слободног тржишта у економију подсахарских земаља. Међународне институције су кривиле искључиво неефикасну и интервенционистичку државу за претходни неуспех. Инсистирало се на брзом и масовном спровођењу приватизације; сви лидери који су покушавали да успоставе било какву контролу над процесом приватизације (као што је председник Гане *J.J. Rowlings*) од стране западних експерата описивани су као „ретроградни кочничари реформи“ (van de Walle 2001, 76).

2.1. Реформе које подразумева САП

Конкретно, програм структурног прилагођавања чинила су три сегмента реформи:

Први сегмент односио се на промену пољопривредне политике. У свом извештају из 1981. године Елиот Берг констатује да 70-90% људи у Подсахарској Африци зарађује од пољопривреде (World Bank 1981, 3), док на другом месту констатује како пољопривредни сектор чини 30-60% БДП и да четири од пет људи ради у сектору пољопривреде (Ibid, 5). Дакле, пољопривреда је економска грана од виталног значаја за земље Подсахарске Африке.

Током 1950–тих, преко 70% обрадиве површине било је засејано усевима за прехрану становништва, док је свега 10% било засејано усевима који су намењени искључиво за извоз (Ibid,12). Осамдесетих, Подсахарска Африка је била једини светски регион у којем је продуктивност у пољопривреди опадала, илустрације ради свега 4,6% пољопривредног земљишта покривено системима за наводњавање; на азијском континенту тај проценат износи 38,4% (van de Walle 2001, 87). Према Берговом извештају, разлози за неефикасност пољопривреде у Подсахарској Африци су скупа и неефикасна домаћа ђубрива и недовољан пласман производа на инострано тржиште (World Bank 1981). Једна од мера из пакета структурног прилагођавања била је одлука да се пољопривредницима исплаћује пуна цена за њихове производе. Сматрало се да ће то повећати њихове приходе, повећати производњу и извоз. Реформе су подразумевале одустајање од политике супституције увоза (политике која се финансирала исплаћивањем нижих цена фармерима). Заправо, пољопривреда Подсахарске Африке претварана је у монокултурну пољопривреду која узгаја културе погодне за извоз, на тај начин (према стандардима међународних финансијских институција) подсахарска пољопривреда је постала ефикаснија. Чињеница да је становништво зарад те ефикасности остало на ивици глади тумачена је као несрећна нуспојава иначе сјајне реформе.

Када је у питању развој пољопривреде, неопходно је посветити неколико редова једном интересантном парадоксу. Наиме, за земље Подсахарске Африке развој пољопривреде је веома битан због чињенице да се у многим земљама становништво суочава са периодичним, или хроничним нестацимама хране. Међутим, уколико желе да побегну из зачараних кругова сиромаштва и неразвијености земље Подсахарске Африке не смеју да

упадну у замку коју развијене земље постављају неразвијеним – бесцарински извоз пољопривредних производа. На први поглед ради се одличној прилици и понуди коју би неразвијене земље требало да искористе, али, извозом пољопривредних производа заправо врши се специјализација неразвијене државе за сировинску базу и дестимулише развој прерађивачке (и друге) индустрије. Заправо, реч је о карактеристици пољопривреде као привредне гране са опадајућим приносима која у коначници не може помоћи неразвијеној држави да се помери на виши ниво у ланцу вредности.⁵⁶

Други аспект структурног прилагођавања подразумевао је реформу финансија. Мере су обухватале: смањивање директних и индиректних пореза финансијским институцијама; смањивање баријера које спречавају развој конкуренције (олакшавање уласка на тржиште, смањивање државног власништва кроз приватизацију.); реконструкцију и/или ликвидацију несолвентних банака (Mkandawire, Soludo 1998, 45). У склопу реформи финансија ММФ је заговарао либерализацију девизног курса и укидање царина. Пре него што су спроведени програми структурног прилагођавања, девизни курс у већини подсахарских земаља је био у фиксном режиму како би потпомогао стабилност цена. У регулацији девизног курса афричке владе нису користиле девалвацију већ ограничење увоза. Укидање протекционизма и успостављање слободне конкуренције и слободно пливајућег девизног курса нису могли донети ништа добро јер Подсахарска Африка није имала готово никакве компаративне предности (осим јефтине, али и неквалификоване радне снаге). Структурно прилагођавање је, баш као што име каже, прилагодило подсахарски регион светској економији без обзира на негативне последице по сам регион.

Реформа јавног сектора била је трећи и последњи аспект реформи у оквиру структурног прилагођавања. Појам ефикасности представља „свету краву“ неолибералног концепта, стога је инсистирање на ефикаснијем јавном сектору саставни део свих програма које спроводе међународне финансијске институције широм света. С обзиром на малобројност висококвалификованог кадра у Подсахарској Африци поставља се питање да ли је било реално очекивати да јавна управа у Подсахарској Африци буде ефикасна. Реформа јавног сектора подразумевала је и смањење улоге државе и смањење јавне потрошње (Бабић 2016, 58-59).

Ипак, највећи проблем представља оно што је изостало тј. оно чиме се ММФ и СБ уопште нису ни бавили. У Берговом извештају индустрија је добила веома мало пажње. Заправо, стање у индустрији служило је као пример неефикасности претходних економских политика (World Bank 1981). У другом извештају из 1989. (World Bank 1989) наводи се како домаћа индустрија не може да оствари технолошки напредак те да би услед тога подстицаје требало усредсредити на менаџерске вештине, тренинг и обуку. У суштини Светска Банка је прогласила индустрију некорисном за афрички развој, потпуно игноришући искуство азијских земаља (World Bank 1993).

2.2. Ефекти САП на Подсахарску Африку

Последице структурног прилагођавања се могу посматрати са три различита аспекта: 1) економског, 2) социјалног и 3) политичког.

1) Приватизација је централна тачка програма структурног прилагођавања. У свом извештају из 1994. године Светска Банка је признала да приватизација предузећа није допринела побољшању њихових перформанси. Банка је за то окривљавала отпор афричких

⁵⁶ Једно од могућих решења за развој Подсахарске Африке налази се у њеној индустријализацији а не развоју пољопривреде. Пољопривреда може бити само помоћно средство.

влада. Међутим, приватизација није успела да подстакне приватни сектор да инвестира у Подсахарски регион, било да се ради о домаћим или страним инвеститорима (World Bank 1994). Државна предузећа су продата у бесцење, с обзиром на чињеницу да владе подсахарских земаља нису имале фискалних капацитета да улагањима предузећа припреме за продају. По свему судећи приватизација је морала бити пропраћена низом интервенција на микронивоу које би подржале приватни сектор. Приватизација је рађена у *ad hoc* форми као одговор на фискалну и дужничку кризу као и неравнотежу платног биланса, а не као истинска жеља да се реконструише економија. Из тог разлога, процес приватизације није успео да стекне поверење приватног сектора, што га у крајњем резултату чини неуспешним (Mkandawire, Soludo 1998, 59-60).

Мере структурног прилагођавања нису дале очекиване резултате у пољопривреди. У свом извештају из 1994. СБ наводи да су реформе подстакле привредни раст (World Bank 1994, 143). Ипак, у истом извештају свега неколико страница касније, СБ признаје да не постоји јасан образац према којем се може утврдити којим државама су реформе помогле а којим наштетиле (Ibid 144-146).

Организација за храну и пољопривреду при УН (FAO) и Развојна банка Африке (ADB) говоре о другачијој ситуацији. Развојна Банка Африке наводи да у просеку реформе у сектору пољопривреде нису имале очекиване резултате у погледу подизања аутопута (ADB 1995, 22). Просечан раст пољопривредне производње у периоду 1981-86 износио је 3,1% а од 1987-1991 – 2,8% (Mkandawire, Soludo 1998, 52).

Главни циљ структурног прилагођавања било је реструктурирање афричке пољопривреде тако да производи усеве за извоз (*cash crops*) за извоз. То је требало постићи корекцијом цена. Међутим главна мана ове замисли било је потпуно изостављање технолошког развоја и иновација. Програми структурног прилагођавања у потпуности су занемарили уска грла афричке пољопривреде инсистирајући искључиво на сузбијању државних субвенција (Ibid. 54).

У погледу макроекономије Светска Банка у својим закључцима наводи да су „афричке земље направиле велике кораке у побољшању јавних политика и поновном успостављању раста.“ Земље које су у потпуности спровеле програме структурног прилагођавања у периоду од 1987-1991, оствариле су раст БДП-а од 2% на годишњем нивоу (World Bank 1994, 131-132). Међутим, стручњаци УН су приметили резултате других држава које нису спроводиле програме; те државе су у истом периоду имале идентичан или чак бољи напредак (UNECA, 1991, 11-17). Касније је и Светска банка ревидирала свој став, рекавши да је свега 6 земаља остварило знатан помак, 9 минималан, а чак у 11 економско стање се погоршало. Може се поставити питање – да ли би назадовање било још веће да програми структурног прилагођавања нису спровођени, али дефинитивно не можемо говорити о спектакуларном успеху.

Табела 19. Раст БДП-а по регионима у процентима (1980-1999.)

Регион	1980-90.	1990-96.	1997	1998	1999
Подсахарска Африка	1,7	2	3,5	2,4	3,2
Источна Азија	7,7	10,2	7,1	1,3	4,8
Јужна Азија	5,7	5,6	5	4,6	4,9
Латинска Америка	1,8	3,2	5,1	2,5	0,6
Блиски исток и Магреб	0,4	2,6	3,1	2	2,8
Просечна вредност за земље у развоју	3,1	2,9	4,8	2	2,7

Извор: Према подацима (van de Walle 2001, 5).

Подаци из табеле 19. сведоче о томе да прокламовани „спектакуларни“ резултати структуралног прилагођавања, заправо и нису толико спектакуларни. У деценији пре масовног спровођења структурног прилагођавања, раст је био тек незнатно нижи од оног који је оствариван за време спровођења структурног прилагођавања. Једина година коју вреди споменути је 1997. када је раст БДП износио солидних 3,5% међутим, и тада је био далеко испод просека за земље у развоју.

Идеја програма структурног прилагођавања било је привлачење страних инвестиција. То се међутим није десило, зато што инвеститори не желе да улажу капитал у нестабилно окружење. Додатни проблем потенцијалним страним инвеститорима створила је сама реформа наметнувши режим флексибилног девизног курса. Валуте подсахарских земаља су перманентно осцилирале. Такво осцилирање представљало је ризик у пословању, који мултинационалне компаније нису биле спремне да прихвате. Званичници међународних финансијских институција су инсистирали на либерализацији афричког тржишта, али су зато тржишта западних земаља остала затворена за пољопривредне производе из Подсахарске Африке, најчешће под изговором прописа о стандардима квалитета или безбедности хране. Генерално гледано, царинска и трговинска либерализација Подсахарској Африци није донела бољитак, штавише, процењује се да је у периоду од 1985-2005. либерализација коштала Подсахарску Африку 282 милијарде долара (Bond 2006, 57).

2) Смањењем социјалних давања, програми структурног прилагођавања проузроковали су огроман пад животног стандарда. У Замбији је отпуштено 8.500 радника због затварања 47 фабрика текстила које нису могле да издрже међународну конкуренцију након либерализације тржишта. Ликвидиране су и национална аутобуска компанија, авио-компанија, као и национални ланац хотела. Услед ових догађаја у периоду између 1991-95. у Замбији се појавила „армија“ од 85.000 незапослених (Simutanyi 1996). Издавања за здравство и образовање су драстично умањена. Сигурно најтежа последица структурног прилагођавања је било укидање субвенција за храну. Програми структурног прилагођавања су фаворизовали урбанизацију, што је било у потпуној супротности са реалности с обзиром на то да је афричко становништво увек било рурално оријентисано. Новопридошлом градском становништву претило је сиромаштво, јер у градовима нису могли да пронађу посао, будући да су оспособљавани углавном за рад у пољопривреди. Укидањем субвенција за храну, тек формирана градска класа је доведена на ивицу егзистенције. „Побуне гладних“ (*food riots*) постале су део свакодневнице.

Мере структурног прилагођавања допринеле су повећању сиромаштва широм региона што је приказано у наредној табели.

Табела 20. Пораст броја сиромашних у периоду 1985-1990

	Проценат сиромашне популације	
	1985	1990
Обала Слоноваче	40,31	45,93
Гана	29	33,49
Кенија	53,17	58,83
Мауританија	32,17	35,52
Руанда	31,59	37,94
Сенегал	49,65	54,75
Танзанија	53,53	59,79
Уганда	37,1	44,69
Замбија	48,53	52,54
Зимбабве	56,71	67,26

Извор: (Mkandawire, Soludo 1998, 72).

Табела 20. сведочи о томе да су се најтеже последице догодиле у Зимбабвеу где је удео сиромашних порастао за преко 10%. У свим земљама последице структурног прилагођавања по рурално становништво су биле још драстичније. Индекс руралног сиромаштва за 1965. износио је 56,6%, док је 1988. износио 62,4% (Mkandawire, Soludo 1998, 71).

У разматрању социјалних ефеката не би требало испустити из вида ни ефекте које је Светска Банка имала на образовање у Подсахарском региону. Наиме, СБ игра важну улогу у дефинисању образовних политика у Африци. Разлог за то је чињеница да је СБ главни финансијер образовног сектора у Африци. Резултат целог овог процеса је ситуација у којој СБ креира будуће интелектуалне елите и на тај начин дефинише будуће политике које ће у Африци бити спровођене. Пресудан фактор који СБ узима у обзир приликом креирања образовне политике је стопа поврата уложених средстава у образовање (*RORE*), што обезбеђује тржишно компатибилне трошкове за образовање. (Ibid 46). Другим речима битно је да образовање младих у Африци не кошта много. Приступило се гашењу свих нерентабилних школа што је у пракси доводило до два негативна ефекта: 1) прекид школовања; 2) насилно убрзање урбанизације услед тога што се људима у руралним срединама ускраћује прилика за образовање.

3) Програми структурног прилагођавања из корена су променили *modus operandi* политичког система у подсахарском региону. Смањење улоге државе довело је до тога да олигарси који су радили у државној служби више нису имали ни новац ни моћ да одрже своје клијентелистичке мреже. (Thomson 2010, 201-203). Међутим, далеко од тога да је клијентелизам био у потпуности поражен, клијентелистичке мреже су биле уздрмане али нису нестале већ су настојале да се прилагоде новој ситуацији и уграде се у процес реформи. Неретко су се догађали случајеви у којима целокупан процес креирања политика буде конструисан тако да одговара управо поменутиим клијентелистичким групама. Државни службеници и политичари нису показивали осећај дужности ни према чему другом осим својој клијентелистичкој групи (Mkandawire, Soludo 1998, 26-27). Западни експерти су приметили да приватизација представља кључно место за корупцију и малверзације. Наиме, приватизација се често одвијала по етничком кључу, а вредност приватизованих компанија и имовине бивала вишеструко умањивана различитим клијентелистичко – коруптивним комбинацијама. Процес приватизације је често пролонгиран и одуговлачен због различитих

„игра моћи“ чланова одбора за приватизацију. Такође, неким је било у интересу да сам процес приватизације траје што дуже због примања накнаде за чланство у приватизационим одборима (van de Walle 2001, 83-84). Овакво инсистирање на спровођењу приватизације, упркос јасном уочавању више него озбиљних мана овог концепта, показује идеолошку острашћеност западних експерата и креатора економских политика по питању облика својине који по дефиницији сматрају да је приватно власништво увек и свуда боље од државног.

Ипак, структурно прилагођавање је покренуло одређење политичке процесе. Структурално прилагођавање утицало је на процес демократизације на три нивоа:

Прво, Структурна прилагођавања довела су до већег простора за деловање цивилног друштва. Међутим, ова појава нема искључиво позитивну конотацију; слабљење улоге државе довело је до јачања неформалне економије.

Друго, структурно прилагођавање подстакло је ерозију легитимитета постколонијалне афричке државе додатно смањивши њен капацитет за спровођење политичких и економских одлука.

Треће, програми структурног прилагођавања су утицали на процес доношења одлука тако што је укинуо готово сваку могућност за преговарање и креативност (Mkandawire, Soludo 1998, 75-76).

3. Антиномије развојне помоћи

„Рекао сам једном али морам поновити: помоћ није поклон, САД пружа помоћ страним земљама јер то служи НАШИМ интересима.“ (Хавард Берман – Конгресмен Демократске странке из Калифорније 8. 9. 2011.)

Након Другог светског рата све европске империје биле су у незавидном положају услед ратних разарања. Колонијални концепт постао је неодржив пре свега из финансијских разлога и презаузетости владајућих елита обновом Европе. Додатни притисак стварали су и колонизовани народи који су желели независност и самосталност. Зачеци савременог концепта помоћи јављају се на маргинама Бретонвудске конференције иако његове почетке можемо пронаћи и почетком XX века за време колонијалне епохе.

Парадигма развојне помоћи, може бити сумирана на следећи начин:

- 1) Сва друштва се могу модернизовати и остварити економски раст кроз већ потврђене историјске стадијуме, кроз које су прошла западна друштва.
- 2) Процес модернизације се може убрзати у сиромашним државама помоћу финансијских средстава и технологије из развијених држава.
- 3) Претпоставља се да лидери земаља у развоју желе раст и модернизацију својих друштава, те да ће ради тога они жртвовати друге вредности и уз помоћ стручњака са Запада обезбедити неопходну политичку подршку за остваривање ових циљева (Rondinelli, 1987: 87, према Haslam, Schafer, Beaudet, 2012, 240).

Тежња ка аисторијском пресликавању искуства индустријализованих држава и снажно поверење у ефекат „преливања“ раста, онемогућило је експлицитно разматрање сиромаштва и неједнакости приликом реализовања развојне помоћи. На тај начин, сиромаштво је претворено у „технички проблем“, чије решење би требало поверити западним експертима (Ibid).

3.1. Генеза развојне помоћи

Од свог настанка па до данас концепт помоћи може се поделити на неколико епоха: 1) „Предмаршаловска ера“ (1929-1945); 2) декада Маршаловог плана (1950-тих); 3) декада индустријализације (1960-тих); 4) декада борбе против сиромаштва (1970 -тих); 5) помоћ као инструмент спровођења структурног прилагођавања (1980-тих); 6) помоћ као подршка демократизацији (1990-тих), 7) ера миленијумских циљева (2000 – до данас). Следи кратак приказ сваке од тих епоха.

1) Предмаршаловска ера тј. колонијална фаза развојне помоћи – Велика Британија је била прва држава која је питање развојне помоћи законски уредила. Она је козметичким реформама, настојала да одложи, ако не и у потпуности избегне губитак својих колонија и територија у Африци и Азији. Британске елите су схватиле да житељи колонија постају свесни свог положаја у свету и да њиме нису задовољни. Пре спровођења првих развојних програма од колоније се очекивало да буде финансијски самоодржива, те у складу са тим обавља искључиво оне функције и активности које може сама да финансира. Први облик развојне помоћи у виду техничке помоћи јавља се још 1919. године, али само у секторима који су били погодни за експлоатисање. Први званични развојни акт (и догађај који се сматра као почетна тачка ове епохе) донешен је 1929. под називом Колонијални развојни документ (*Colonial Development Act*) са циљем да обезбеди стабилан прилив средстава неопходних за развој. Међутим у периоду од 1929-1940. године укупна средства намењена за овај програм износила су свега 8,8 милиона тадашњих Фунти стерлинга. За Кенију је издвојено 425.000£; Родезију 537.000£; Нисаленд 802.000£; Тангањiku 856.000£; Уганду 260.000£ (*Colonial Development Advisory Committee: Eleventh and Final Report.Cmd. 6298* према ODI 1964, 28). Прокламовани циљеви програма су били развој пољопривреде и индустрије, као и развој трговине са Великом Британијом.⁵⁷ Чак 30% средстава утрошено је на унутрашњи транспорт и комуникације унутар колонија; 10% на развој хидролошких капацитета, такође 10% је утрошено на побољшавање стандарда јавног здравља (ODI 1964, 29).⁵⁸

2) Маршалов план – план обнове Европе после Другог светског рата је послужио као инспирација за програме помоћи Подсахарској Африци. Међутим, програми помоћи у Подсахарској Африци нису ни изблиза имали ефекат као што је то био случај са Маршаловим планом. Дамбиса Мојо идентификује четири кључне разлике између Маршаловог плана и програма помоћи намењених Подсахарској Африци. Прва разлика везана је за износ помоћи: у европским државама износ помоћи није премашивао 2,5% БДП – у подсахарским државама износ помоћи је по правилу био двоцифрен. Друга разлика лежи у томе што је Маршалов план имао строго лимитиран временски оквир – Програми помоћи намењени Подсахарској Африци су перманентни. Због осећаја да ће помоћ трајати вечно, афричке власти нису развијале сопствене капацитете. Треће, Маршалов план је био концепт обнове Европе, а не концепт развоја. За време спровођења Маршаловог плана Европа је имала изграђене институције – у подсахарском региону помоћ је била један од инструмената за изградњу институција. Четврто, средства из Маршаловог плана у Европи била су усмерена

⁵⁷ Куриозитет је податак да се у документу наглашава обезбеђивање праведних услова рада за раднике у колонијама (ODI 1964).

⁵⁸ Увођење колонијалне фазе у званичну периодизацију развојне помоћи је у супротности са оним што тврде готово сви други аутори који се баве овом области. Они ову фазу изостављају сматрајући да улагања током колонијалне епохе немају исти образац и нису повезана са модерном развојном помоћи. Ипак, сматрамо да је пројекат развоја заправо наставак колонијалног пројекта, овај пут у лепшој одори; први развојни пројекат из 1929 има исти циљ као и сви након њега: да потпомогне експлоатацију Африке и/или да заштити Запад (више Европу, него САД) од „афричке нестабилности“. Наводни бенефити који се догађају у Африци заправо су краткорочна фатаморгана чији је циљ да замаскира намеру о одржавању Африке у стању подређености и зависности.

ка обнављању инфраструктуре – у случају Подсахарске Африке средства упумпавана у све сфере економије.

3) Декада индустријализације – током шездесетих година, око сто милиона долара је пребачено на афрички континент. Помоћу ових средстава финансирани су инфраструктурни пројекти. Овим средствима је на пример изграђена брана „Кариба“ између Замбије и Зимбабвеа. Ипак, крајем 1960-их година, почели су се примећивати први знаци неуспеха развојних стратегија у подсахарским државама. Упркос трансферима издашних финансијских средстава, инвестицијама у инфраструктуру, као и покушајима индустријализације афричких држава, „ефекат преливања“ се није догодио.

Реализација великих инфраструктурних пројеката, је од почетка била суочена са читавим низом ограничења. Неки од најзначајних проблема били су: нереалан временски оквир; питање одржавања изграђене инфраструктуре и др.

4) Током 1970-тих постепено је напуштана доктрина која претпоставља корелацију између економског раста и унапређења квалитета живота у земљама у развоју. Први нафтни шок произвео је огромне негативне последице по афричке економије. Стога се фокус помоћи пребацио са инфраструктурних пројеката на борбу против сиромаштва.⁵⁹ Конкретно, радило се на изградњи кућа, школа, болница итд. Међутим, непосредно након почетка имплементације, овакви „интегрисани“ развојни пројекти су се суочили са проблемом недовољних административних капацитета афричких држава које нису могле да на адекватан начин одговоре захтевима које су донатори пред њих постављали. Пројекти из овог периода су били неефикасни због своје комплексности и бирократије која је проистицала из чињенице да су пројекти били високо централизовани, и без додира са локалним контекстом.

5) Крајем седамдесетих, Подсахарска Африка је била преплављена страном помоћи; у регион је стигло више од 36 милијарди долара. Међутим, социо-економска ситуација у Подсахарској Африци је и даље била незадовољавајућа. Нешто се морало променити. У другој половини 1982. године, једанаест земаља подсахарског региона али и неколико земаља Латинске Америке обавестило је своје кредиторе да више нису у могућности да враћају своје дугове, или да имају озбиљних потешкоћа да то ураде. Од тада је помоћ условљена реформом економске политике, те је постала награда за спровођење структурног прилагођавања.

За разлику од претходних периода, ММФ је сада чврсто заступао становиште да једноставна стабилизација економије није довољна, већ да је неопходно спровести свеобухватну трансформацију целокупног економског система земље примаоца. Циљ је био да се земље у развоју отворе за спољну трговину и више фокусирају на производњу за извоз. „Структурално прилагођавање“ се захтевало само од земаља у развоју, док су развијене државе Глобалног севера (донатори) наставиле протекционистичким мерама да штите своја тржишта од конкуренције која долази из земаља у развоју (ма колико та конкуренција била слаба).

6) Пошто се ни крајем осамдесетих није побољшала економска ситуација у подсахарском региону, креатори политике развојне помоћи закључили су да економске реформе нису довољне. Африку је требало подучити одговорној тј. доброј владавини.

⁵⁹ До почетка 1970-их година, у дискурсу о развојној помоћи и развоју уопште сиромаштво није експлицитно помињано. Нови приступ је „поново открио“ сиромаштво, али је сиромашне и даље посматрао као беспомоћне, пасивне објекте а не активне учеснике у догађајима на терену. Током седамдесетих 50% од укупних средстава добијених путем помоћи одлазило је на социјалну политику. Поређења ради током предходне декаде на социјалну политику утошено је свега 10% средстава.

Владао је мишљење да су ауторитарне афричке елите оличене у Иди Амину, Мобутуу и Бокаси биле узрок због кога економске мере нису имале ефекта. Услед тога инсистирало се на демократизацији афричких држава. Демократија је перципирана као једини начин за постизање раста и развоја. Принцип добре владавине до данас је остао у епицентру концепта помоћи.

7) Почетком новог миленијума цео свет је „облачио ново рухо.“⁶⁰ Целокупан свет од политичких званичника до обичних људи зрачио је надом и оптимизмом да ће нови век и нови миленијум бити бољи од претходног, те да ће мрачни тренуци XX века остати далеко иза нас. У складу са општом атмосфером и концепту развојне помоћи требало је поновно брендирање. У септембру 2000. године Кофи Анан, ослањајући се на извештај из 1996. године који су сачиниле чланице Комитета за развојну помоћ (*Shaping the 21st Century: the Contribution of Development Co-operation*), је сачинио нови под називом: „Ми народи: улога УН у XXI веку.“ Овај извештај послужио је као платформа за израду миленијумске декларације и касније конкретизовање миленијумских циљева који гласе: (1) искорењивање екстремног сиромаштва и глади; (2) постизање универзалног основног образовања; (3) унапређење родне равноправности; (4) смањење смртности деце; (5) унапређење здравља мајки; (6) борба против ХИВ-а, маларије и других обољења; (7) обезбеђивање еколошке одрживости и (8) остваривање глобалног партнерства за развој (MDG goals).

Годину дана након усвајања Миленијумске декларације, представљена је „Мапа пута“ (*Road Map Towards Implementation of the UN Millennium Declaration*), са потенцијалним стратегијама за даље деловање. Програму за развој УН (UNDP), била је поверена координација читавог процеса, с обзиром на то да је та агенција једна од највећих у оквиру УН. Међутим, нови концепт је још увек боловао од старих проблема, пре свих прекомерне бирократизације. То се, између осталог, огледа и у чињеници да је у циљу праћења једног (осмог) циља, ангажовано чак 33 међународне организације.

Самир Амин је само један од теоретичара који долазе са Глобалног Југа који се оправдано пита, да ли су миленијумски циљеви још један у низу идеолошких паравана коришћених за реализацију неолибералне догме, који заправо ни не покушава да утиче на доминантне, структуралне узроке сиромаштва и неразвијености земаља у развоју. Амин, миленијумске циљеве развоја види као део дискурса који би требало да обезбеди легитимитет политике и праксе које имплементира крупни капитал и они који га подржавају. Он и многи други сматрају да су приликом дефинисања миленијумских циљева, игнорисане чињенице и непосредна искуства земаља у развоју из претходног периода. (Моуо 2009; Nasalam, Shefer, Beaudet 2012; Видојевић 2016; Амин 2006).⁶¹

3.2. Дефинисање, мотиви и циљеви развојне помоћи

Развојна помоћ је део ширег концепта стране помоћи.⁶² У овом раду предмет анализе је развојна помоћ. Званична развојна помоћ састоји се од финансијских трансфера земаља у развоју. Свака трансакција мора да испуни два услова како би се могла сматрати развојном

⁶⁰ Дамбиса Мојо је ову епоху окарактерисала као „еру гламура“. Она констатује како је Подсахарска Африка постала предмет глобалног сажалења. У борбу за развој Подсахарске Африке укључиле су се бројне познате личности (од Тонија Блера до Џорџа Клунија) и да је помоћ постала део индустрије забаве (Моуо, 2009).

⁶¹ Детаљнији критички осврт следи у трећем одељку овог поглавља.

⁶² Страна помоћ је шири појам од појма развојне помоћи и обухвата све трансфере од донатора ка државама примаоцима. Овакво одређење је опширније, али и неселективно јер укључује различите видове помоћи: хуманитарну, помоћ у ванредним ситуацијама, хуманитарну помоћ коју обезбеђују појединци и институције, и систематску помоћ, која се ставља на располагање владама држава примаоца, билатералну или мултилатералну помоћ која се додељује преко различитих међународних организација (Моуо, 2009).

помоћи: 1) да доприноси привредном развоју и благостању земаља у развоју; 2) да је осмишљена у форми концесије и гранта у износу од најмање 25% од укупне суме.

Важан део развојне помоћи, поред кредита и грантова, представља и техничка помоћ. Она се реализује на два начина: кроз финансирање програма професионалне обуке локалног особља, или обезбеђивањем услуга страних стручњака. Други вид сарадње је много више заступљен у пракси и представља предмет оправданих критика. Разлог критике је преплаћеност међународних експерата у односу на домаће стручњаке, и чињеница да приступ проблему, као и технологија коју користе страни експерти најчешће нису примерени и прилагођени локалном контексту.

Дефинисање развојне помоћи компликује то што се одређени видови хуманитарне помоћи, чији ефекат превазилази ургентне потребе у ванредним околностима, представљају као део развојне помоћи. Ипак, најконтроверзнији облик економске сарадње која се приказује као развојна помоћ представља категорија отписа дугова. Отпис дугова је у годишњим извештајима донатора приказан као део грантова који се државама стављају на располагање. Пошто отпис дугова не подразумева редистрибуцију нових средстава, то замагљује реалан износ помоћи коју је нека држава примила у одређеном временском периоду. Такође, отписом дугова се омогућавају додатна задуживања, те се државе само привидно ослобађају терета презадужености.

Јелена Видојевић наводи да се развојна помоћ најчешће интерпретира из перспективе, односно мотива донатора. Помоћ коју донатори обезбеђују није безусловна. Напротив, највећи део помоћи је двоструко условљен. Додела развојне помоћи често подразумева да држава примлац куповину робе и услуга обавља у држави која обезбеђује средства (чак и када то подразумева повећање укупних трошкова). Други услов, наводи Видојевић, „има неупоредиво озбиљније последице је усвајање низа ‘реформских’ мера које би требало да допринесу трансформацији политичког и економског система земаља у развоју. Условљавање је постало посебно интензивно и експлицитно од краја 1970-их година, када ‘социјални и политички инжењеринг’ постају интегрални део донаторских политика“ (Видојевић 2016, 78).

Мотиви су најчешће потпуно независни од прокламованих циљева чијој реализацији би развојна помоћ требало да допринесе, јер су национални интереси донатора супериорни над правилима у редистрибуцији развојне помоћи (Ibid, 113).

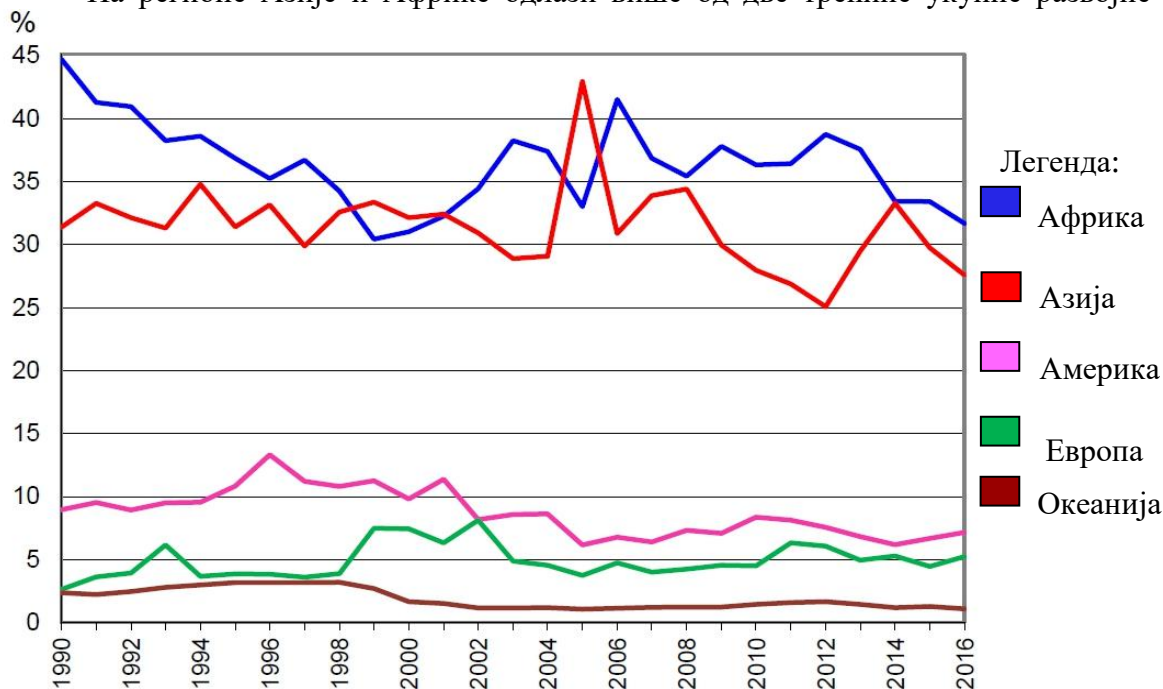
Циљеви програма развојне помоћи мењали су се у зависности од еволутивне фазе самог концепта. Уопштено говорећи циљеви развојне помоћи су дугорочни и усмерени су на: подизање нивоа економског раста, смањење сиромаштва и побољшање здравствене заштите. Конкретно, путем развојне помоћи финансирају се: инфраструктурни пројекти, пројекти масовне имунизације становништва и масовна промоција образовања. Донатори преферирају директне, лако мерљиве ефекте развојне помоћи. У те ефекте спадају: повећавање броја писмених, изграђена путна и железничка инфраструктура, смањење броја оболелих од инфективних болести и др. Овакви резултати су заиста присутни и одражавају позитивну страну развојне помоћи (Glennie 2008, 26-27). Креатори политика развојне помоћи, зарад публицитета и лакоће правдања трошкова, често бирају „брзе победе“ уместо темељног и дугорочног приступа (Ibid, 20).

Неопходно је посебно издвојити концепт „великог потиска“ (*big push*) који представља један од фундаменталних принципа развојне помоћи. Овај концепт се изнова понавља као лајтмотив целог концепта. Његову последњу реинкарнацију представљају радови економисте Џефрија Сакса. У својој књизи *Крај сиромаштва* (*The end of Poverty*), аутор се залаже за усвајање свеобухватног пакета мера и масовних трансфера развојне помоћи који би био праћен темељним реформама, како би биле обухваћени сви

социоекономски проблеми, брзо, учинковито и истовремено. Једино применом овакве „шок терапије“, према Саксу, може се искоренити екстремно сиромаштво (Sachs, 2010). Периодично оживљавање концепта „великог потиска“, игнорише историјске доказе који без сумње доказују да примена овог концепта у подсахарским земљама није донела очекиване резултате. Напротив, многе постколонијалне афричке државе су постале сиромашније него што су биле за време колонијализма (Видојевић 2016, 126).

3.3. Расподела и врсте развојне помоћи према типу донатора

На регионе Азије и Африке одлази више од две трећине укупне развојне помоћи.

Слика 8. Расподела развојне помоћи по континентима.

Извор: OECD (2018). <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/>

Слика 8. показује да се региони Африке и Азије наизменично смењују на првом месту по уделу помоћи коју добијају. Међутим, афрички континент и даље остаје регион са највише добијене помоћи.

Наредна табела настоји да квантитативно изражава износе развојне помоћи која пристиже у Африку.

Табела 21. Највећи примаоци и донатори развојне помоћи (2016).

10 највећих ODA ⁶³ прималаца	износ у милијардама \$	10 највећих ODA донатора	износ милијардама \$ у
Етиопија	4,07	САД	9,86
Нигерија	2,5	ЕУ	6,33
Танзанија	2,32	IDA ⁶⁴	5,84
Кенија	2,19	Велика Британија	3,85
Египат	2,13	Немачка	3,50
Д. Р. Конго	2,11	Global Fund ⁶⁵	2,62
Мароко	1,99	У. А. Е	2,45
Уганда	1,76	Француска	2,22
Јужни Судан	1,59	Афричка развојна банка	2,19
Мозамбик	1,53	Јапан	1,50
Други афрички примаоци	27,76	Други донатори	9,59
Σ	49,95	Σ	49,95

Извор: OECD (2018). <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/>

Леви део табеле илуструје још један парадокс Подсахарске Африке: две од три највеће економије Подсахарске Африке (трећа је наравно Република Јужна Африка) су прве на листи прималаца развојне помоћи. На десној страни табеле је приказана листа највећих донатора. Убедљиво највећи износ развојне помоћи обезбеђују САД. Такође, помоћ може бити додељена директно, од стране друге државе или од стране међународне организације.

Према броју донатора, развојна помоћ се може поделити на: 1) билатералну и 2) мултилатералну развојну помоћ.

1) Билатерална помоћ базирана је на G2G⁶⁶ принципу. Посао је најчешће делегиран званичним националним развојним агенцијама. Билатералне развојне агенције најчешће имају статус министарства или посебне агенције. Донатори билатералну помоћ често усмеравају ка одређеној групи држава, на основу њиховог геостратешког положаја, економских и комерцијалних интереса, или некадашњих колонијалних веза, настојећи да сачувају бивше колонијалне сфере утицаја (Haslam, Schafer, Beaudet, 2012). Тако је развојна помоћ с временом постала важан инструмент спољне политике великих сила, па се о читавом концепту развојне помоћи може говорити као о „развојном империјализму“ (Ћирјаковић,

⁶³ *Official development assistance* Званични финансијски токови који служе за развој и благостање семаља у развоју. Морају да буду под покровитељством званичне институције, да буду намењени развоју и да бар у висини од 25% средстава буде у форми гранта или зајма.

⁶⁴ *International Development Association* је међународна организација у оквиру Светске Банке која додељује кредите и грантове најсиромашнијим државама.

⁶⁵ *Global Fund* је јавно-приватно партнерство чији циљ борба против АИДС-а, туберкулозе, маларије и других болести.

⁶⁶ G2G –government to government; директна сарадња између влада суверених држава.

2013). Следи анализа четири најзначајнија билатерална донатора: а) САД, б) Велике Британије, в) Француске и г) Немачке.

а) Америчка помоћ Африци је одувек била детерминисана питањем „националне безбедности“ САД. Током хладног рата САД су пружале значајну подршку државама које су настојале да остану ван комунистичког блока. Истовремено су одржавани контакти са белачком администрацијом у Јужној Африци за време трајања Апартхејда (Видојевић 2016, 88). У новијој историји САД настоје да подрже оне државе које сматрају кључним за борбу против тероризма у региону. Пре свега реч је о војно-техничкој сарадњи са земљама Сахела. Такође, постоји и ограничено присуство САД у Сомалији које је веома нетранспарентно, по свему судећи ради се о операцијама безбедносно-обавештајних агенција.

б) Велика Британија највећи део своје помоћи усмерава ка бившим колонијама. Помоћ је перципирана као један од начина да се осигура (ограничени) континуитет у контроли над политичким и економским приликама у бившим колонијама. Ниво помоћи који је обезбеђивала Британија постепено је повећаван, тренд раста се одржао све до средине 1970-их година, када су га унутрашње политичке промене, успон идеологије нове деснице и долазак конзервативаца на власт то зауставиле. Сходно томе, британска развојна помоћ је 1989. године, била за 25% нижа у односу на период од пре 10 година (Видојевић 2016, 93).

в) Једна од најзначајнијих одлика француске развојне помоћи је њена подударност са спољнополитичким интересима земље. Француском развојном помоћи доминира „колонијални и лингвистички“ фокус. Француска, баш као и Британија, највећи део помоћи упућује бившим колонијама и франкофоним земљама. Француска је након деколонизације потписала војне споразуме са Сенегалом, Обалом Слоноваче, Габоном, Чадом и Централноафричком републиком, који су јој омогућили успостављање војних база у Африци. Француска је у постколонијалном периоду, настојала да очува „блиске односе“ са бившим колонијама како би себи обезбедила приступ њиховим тржиштима и сировинама (Ibid, 94).

г) Удео немачке развојне помоћи који је редистрибуиран државама Подсахарске Африке у периоду од 1990-2000. године износио је свега 23,5% укупне немачке званичне развојне помоћи. Таква ситуација се одржала до данашњих дана. У групи десет највећих корисника немачке развојне помоћи, свега две државе су из Подсахарске Африке – Кенија и Конго. Немачка као и други западни донатори, развојну помоћ условљава проценама које се односе на: 1) стање људских права у земљи примаоцу, 2) постојање владавине права, 3) тржишној оријентисаности привреде, 4) партиципација грађана у политичким процесима, и др. Организација немачког система помоћи је нешто ефикаснија у односу на друге традиционалне донаторе. Помоћ редистрибуира неколико различитих агенција али свакако највећу одговорност има Федерално министарство за економску сарадњу и развој. Имплементација је поверена двома извршним агенцијама: Агенцији за техничку сарадњу и Немачкој банци за реконструкцију (Ibid, 91- 92).

2) Мултилатерална помоћ – Мањи део званичне развојне помоћи се обезбеђује преко мултилатералних организација и институција. У 2013. години, свега 30% укупне званичне развојне помоћи, било је редистрибуирано на овај начин (OECD, 2014, Видојевић 2016, 96).

Мултилатералне организације се, најчешће перципирају као самосталније у одлучивању, отпорније на различите политичке утицаје појединачних донатора. Такође, чињеница да су успостављене на принципу колективног одлучивања, претпоставља равноправну партиципацију свих чланица приликом формулисања кључних одлука, посебно оних на које се те одлуке односе. Међутим, формална равноправност чланица међународних организација, није била праћена суштинском.

У разматрање су узете три институције: УН, ММФ и Светска Банка. У Уједињеним Нацијама, бар када је у питању Генерална скупштина УН, све државе чланице равноправно учествују у процесу одлучивања, по принципу, једна држава, један глас (Видојевић 2016, 99). Међутим, неопходно је имати у виду да се све суштинске одлуке у оквиру УН заправо доносе на седницама СБУН у коме његове сталне чланице имају одлучујућу улогу.

Могућност утицаја на процес одлучивања унутар Међународног Монетарног Фонда је условљен величином економије државе и обимом трговинске размене коју она остварује. Сходно томе, 47 држава Подсахарске Африке које су чланице ММФ, располажу са свега 4,61% гласова (Ibid, 99). Систем квота је условио крајње асиметричну редистрибуцију гласова у корист развијених држава, које располажу са око 57%, а најсиромашнијих 165 држава има свега 27%, САД имају 17% (Haslam, Schefer, Beaudet, 2012).

Када је у питању Сетска Банка, анализа гласања је сложенији задатак пошто СБ заправо представља конгломерат различитих агенција. У контексту Подсахарске Африке две најзначајније су: Међународна Банка за Обнову и Развој (*EBRD*) и већ поменута међународна агенција за развој (ИДА). У оквиру ИБРД Сједињене Америчке државе имају 15,98% гласова, Велика Британија–3,78%, Француска–3,78%, Немачка–4,03% . С друге стране Кина има 4,45%, Индија–2,93, док Нигерија као највећа подсахарска економија има свега 0,7%. Када је у питању ИДА ситуација је још драматичнија: САД –10,2%, Велика Британија – 6,48%, Француска – 3,79%, Немачка – 5,37%, Кина свега 2,21%, Индија – 2,87%. Ниједна држава из Подсахарске Африке не прелази 0,4% гласова (WB Web Site).

Мотиви опредељују и начин на који ће се вршити редистрибуција помоћи. Велики донатори се најчешће опредељују за билатералну помоћ, где је могућност директног утицаја већа, док мањи донатори углавном бирају мултилатералне институције и организације.

3.4. Ефекти развојне помоћи

Ефекти међународне развојне помоћи су приказани у четири различита аспекта: 1) безбедносно-социјалног, 2) макроекономског, 3) микроекономског, 4) утицај развојне помоћи на јавне политике и јавне финансије земље примаоца.

1) Развојна помоћ се у Подсахарској Африци доживљава на идентичан начин као било који други природни ресурс. Стога она може бити окидач за сукобљавање различитих интересних група, или у најгорем случају оружаних формација које желе да имају контролу над дистрибуцијом помоћи. Пример овакве ситуације је Сомалија почетком деведесетих година прошлог века. Осим што повећава инциденцу директних сукоба и доприноси политичкој нестабилности у подсахарским државама, развојна помоћ доводи и до развоја структуралног насиља и социјалне искључености (Uvin, 1998). Увин (*Uvin*) је, на случају Руанде, анализирао постојање повезаности између развојне помоћи и социјалне искључености, идентификујући индиректне механизме којима се оно одвија. Увин долази до закључка да:

„Својим процедурама и праксама, развојна помоћ доприноси порасту економске неједнакости у друштву и продубљује постојеће поделе тако што издваја привилеговану мањину, и „девалвира“ живот већине становника, тако стварајући социјалну искљученост“ Uvin, 1998, према Видојевић 2016, 231).

Он даље наводи како је ризик посебно висок у етнички хетерогеним афричким државама, јер када етнички, односно регионални критеријуми имају значајну улогу у начину редистрибуције директних бенефиција развојних пројеката, тада систем међународне развојне помоћи не успева да остане неутралан, већ барем делимично постаје део државног система (Uvin, 1998, према Видојевић 2016, 231).

2) У погледу макроекономских утицаја, циљ донатора је да створе већ поменути „велики потисак“ који би стимулисао економски раст подсахарског региона. Студија Пола Колијера (*Paul Collier*) показала је да развојна помоћ убрзава годишњи раст за 1%. У јулу 2005. самит Г8 је разматрао да додатно повећа развојну помоћ како би повећао ефекат раста који та помоћ ствара. Међутим, за развојну помоћ важи закон опадајућих приноса, тако да се удуплавањем помоћи не би могао удвостручити економски раст. Према Колијеру (*Collier* 2008, 100), када ниво помоћи достигне 16% БДП-а државе примаоца, помоћ престаје да буде ефикасна. Штавише, долази до негативне појаве – стварања зависности од развојне помоћи. Удео помоћи у БДП-у Подсахарске Африке 1960-тих износио је 2,3%, 1980-тих 7,2%, а 2008. 9%. Земље, попут Габона и Нигерије, ниво помоћи држе на ниском нивоу од 3%, док у појединим земљама као што су Малави, Сијера Леоне, Бурунди удео помоћи у БДП-у значајно премашује 20% (*Glennie* 2008, 22). Навикавање на помоћ произвело је ефекат „холандске болести“, јер државе које примају помоћ запостављају развој економије: помоћ се третира као природни ресурс и може да изазове сукобе око контроле таквог ресурса (*Collier* 2008, 40). Многе државе финансирају велики део своје јавне потрошње путем развојне помоћи. Такав начин финансирања је неодржив, пошто ће прилив помоћи у једном тренутку престати, а јавне финансије ће доживети крах.

Развојна помоћ такође смањује ниво домаће штедње и инвестиција, притом генеришући прекомерну инфлацију. Реч је о такозваном двоструком притиску на цене, пошто развојна помоћ подстиче повећање потрошње, како домаћих производа тако и оних из увоза. С друге стране, развојна помоћ дестимулише извоз земље примаоца (*Моуо* 2009).

3) На микроекономском плану, развојна помоћ може да произведе негативне ефекте. Испорука хране је најчешће везана за ургентну хуманитарну помоћ али често бива укључена и у развојну. Прилив помоћи у великим количинама дестимулише производњу локалних пољопривредника тако што прекомерном понудом обара цене. На тај начин, дугорочно посматрано, хуманитарна помоћ доприноси узроцима глади, иако (краткорочно гледано) спасава животе (*Glennie* 2008, 15-16). Штетан утицај развојне помоћи на мале предузетнике најбоље је описала Дамбиса Мојо наводећи пример локалног афричког произвођача мрежа за комарце који остаје без посла услед програма за борбу против маларије који подразумевају бесплатно дељење мрежица. Слична ситуација је у целокупној текстилној индустрији (*Моуо* 2009, 52-53).

4) Следећи ефекат који разматрамо је утицај развојне помоћи на јавне политике и јавне финансије земље примаоца. Локална администрација често бива условљавана (или чак уцењена) спровођењем реформи. Тако су на пример званичници Гвинеје примили ултиматум према којем су морали да изграде инфраструктуру на нафтним пољима са којих ће се вршити експлоатација, у супротном, остали би без средстава неопходних за борбу против сиромаштва. Условљавањем начина на који ће новац бити утрошен, индиректно се врши наметање неолибералне идеологије међународних финансијских институција (*Glennie*, 2008, 37). Дакле, помоћ представља шаргарепу, а структурално прилагођавање штап у свима добро познатом механизму. Још један пример деградације локалних институција догодио се 2003. године када је Влада Гане повећала царине на увоз живине и риже како би заштитила домаћу производњу. Након притиска ММФ-а, та одлука је морала да буде преиначена и царине су враћене на првобитни ниво (*Ibid*, 55). Осим нарушавања ауторитета, развојна помоћ штети подсахарским државама и тако што додатно слаби административне капацитете државне администрације. Пошто се налазе под непрестаним притиском да произведу брзе, видљиве и лако мерљиве резултате, власти подсахарских држава обезбеђују додатна средства оним државним службеницима који су запослени у државној администрацији на реализацији међународних пројеката, са циљем и надом да ће им то обезбедити додатне приходе у будућности. Међутим, парадоксално, ово изазива двоструки негативни ефекат: остали сектори јавне администрације бивају занемарени; додатно, запослени који раде на изради

међународних пројеката имају непосредни интерес да се реализација пројеката пролонгира, јер самим тим увећавају властите зараде (Видојевић 2016, 227).

Развојна помоћ доприноси урушавању пореског система, тако што, онемогућава проширивања пореске основе. Такође, развојна помоћ има значајне импликације и на процес креирања буџета, односно управљања расходима и приходима. Студије које је спровела Дебра Браутигам (Brautigam, 2004), су показале да високи нивои развојне помоћи у дужем временском року, представљају „меко буџетско ограничење“. Конкретно, доступност екстерних извора прихода утиче на то да доносиоци одлука, буџет доживљавају као флексибилан, и на тај начин доприносе фискалној недисциплини.

У просеку помоћ чини 75% укупних издатака влада подсахарских земаља (Моуо 2009, 74). Да би била успешна развојна помоћ не сме да буде подршка буџету подсахарских држава јер ствара велики потенцијал за корупцију; ту помоћ аутократе користе за финансирање војске и сумњивих пројеката намењених личном богаћењу. Тако је развојна помоћ додељивана Заиру (данашња Демократска Република Конго) где је ниво корупције веома висок. Међународна заједница је „жмурил“ на корупцију све док се спроводила економска политика међународни финансијских институција. Процењује се да је председик Заира Мобуту проневерио развојну помоћ у износу од 5 милијарди долара. Сматра се да половина од средстава која пристигну путем помоћи буде изнесена са континента и пребачена на офшор рачуне (Ibid, 9). Помоћ и корупција заједно стварају зачарани круг негативних ефеката: корумпиране владе у приватне сврхе троше средства намењена развоју, док с друге стране перманентно пристизање помоћи омогућава корумпираним владама сигуран прилив готовине (Glennie, 2008, 57).

Како је могуће да помоћ пристиже у државе са високим степеном корупције? Разлог може бити то што различите агенције, не могу да се усагласе око тога које су државе корумпиране а које не! Додатни куриозитет представља и чињеница да све до 1997. године већина земаља ОЕЦД-а није сматрала нелегалним мито вршен у иностранству. Стручњаци који истражују корупцију понекад „неспретно“ забораве да мито има два краја, даваоце и примаоце, а да су афричке земље само примаоци у том ланцу (Collier 2008, 137).

Последње али свакако не и најмање битно, високи нивои развојне помоћи дестимулишу политичку партиципацију грађана јер они с правом стичу утисак да се све кључне одлуке доносе у иностраним центрима моћи. Сходно томе, они не само да неће показати спремност да активно партиципирају у политичком животу заједнице, већ ће настојати да и сами користе могућности клијентелизма. Развојна помоћ суштински мења однос између политичке елите и грађана тако што владајућа елита свој легитимитет постепено почиње да црпи из спремности да се повинује захтевима донатора, а не воље грађана. Сходно томе, није реално очекивати да власт има кредибилитет код грађана, и *vice versa* (Видојевић 2016, 228).

4. Учинци неолибералног модела у Подсахарској Африци

“Неолиберални принципи су сами по себи директан напад на демократију.”
(Ноам Чомски)

Критике на рачун неолибералне доктрине примењене у Подсахарској Африци су постале гласније у претходној деценији, разлог томе је глобална економска криза из 2008-2009. године која је истакла генералне слабости неолибералног концепта. Критике неолиберализма могу се поделити на две групе: оне унутар система (које се само залажу за бољу и доследнију примену неолибералне идеологије), и оне ван њега (које оспоравају саму суштину неолибералног концепта). Конкретно, када је реч о Подсахарској Африци,

критичари који долазе из редова неолиберала за неуспех структурног прилагођавања окривљују Африканце и њихове владе истичући како неолиберална доктрина није спровођења на прави начин због нестручности, мањка политичке воље, корупције и афричког менталитета. Овакве критике су неретко на граници шовинизма и расизма, јер управо је колонијализам правдан жељом да се примитивни црнци цивилизују, сада се неуспех неолиберализма поново оправдава неуким, лењим, и корумпираним Африканцима (читај црнцима).⁶⁷

С обзиром на неконзистентност претходно изнете аргументације која се своди на то да су црнци тј. Африканци увек криви за неуспех а западњаци увек племенити и добронамерни, неолибералним експертима био је неопходан други (не-расистички) излаз из непријатне ситуације коју су њихове политике створиле у подсахарском региону.

Сламка спаса за браниоце неолиберализма представља аргумент о добровољности спровођења структурног прилагођавања. У разматрању развојне помоћи требало би истаћи да помоћ служи као подстицај за спровођење ових реформи. Уколико нема спровођења структурних реформи, нема ни преко потребне помоћи. Ову чињеницу би требало имати у виду када разматрамо питање добровољности спровођења структурног прилагођавања.

Критике ван система су заправо једине ваљане. Концепт неолиберализма је инхерентно проблематичан јер представља средство за експлоатацију неразвијених држава. Чињеница да неолибералне политике нису спровођене на први начин сведочи о томе да им у Подсахарској Африци није ни било место. Подсахарској Африци су неопходна сопствена (ендогена) решења која су у складу са афричком културом и менталитетом.

4.1. Студије о (не)ефикасности развојне помоћи

Убрзо након успостављања, развојна помоћ је постала једно од најефикаснијих, али и најсофистициранијих инструмената којим су развијене државе Глобалног севера настојале да обезбеде одржавање утицаја у региону, и даље остваривање властитих националних интереса. Сходно томе, ефекти међународне развојне помоћи, као и њене импликације у интеракцији са сложеним афричким реалностима, постају сложеније него што је то случај у другим регионима у развоју.

Након интензивне, вишедеценијске сарадње подсахарских држава са међународним донаторима, систем међународне помоћи не само да је демонстрирао неефикасност, и неодрживост, већ је омогућио исходе који су често били незадовољавајући, чак и контрапродуктивни (Uvin, 1998; Easterly, 2006; Moyo, 2009; Moss, 2015; Видојевић 2016, 219).

Стручњаци из области развојне економије, нису успели да обезбеде емпиријску потврду постојања директне корелације између развојне помоћи која је обезбеђена сиромашним државама, и економског раста, али ни да постигну барем релативни консензус о том питању. Анализом радова који у свом средишту имају ову корелацију, могуће је идентификовати три групе схватања о природи утицаја развојне помоћи на економски раст и развој у сиромашним државама (Radlet, 2006; Qian, 2014).

Радлет и Видојевић наводе да прва група студија заступа становиште према којем између развојне помоћи и економског раста, постоји позитивна корелација, сходно томе развојна помоћ у просеку позитивно утиче на економски раст у земљама у развоју (Radlet,

⁶⁷ Дакле шовинистичко-расистичке генерализације су поново на делу. Пре 300 година Африканци су сматрани за примитивне, а данас се не сматрају за примитивне, већ по дефиницији лење и корумпиране. Поред ове, они сnose још једну, историјску кривицу – кривицу за неуспех цивилизаторских мисија из колонијалне епохе.

2006, према Видојевић 2016, 220). Поменути аутори наводе три најзначајнија механизма путем којих помоћ, директно или индиректно, стимулише економски раст:

„1) Класично схватање према којем развојна помоћ нужно повећава штедњу а самим тим и инвестиције те на тај начин омогућава превазилажење финансијских ограничења које намеће „клопка сиромаштва“ у којима се сиромашне државе налазе;

2) Развојна помоћ посредно доприноси економском расту земље, тако што доприноси унапређењу образовања као и система здравствене заштите, чиме се нужно повећава и продуктивност радника.

3) Развојна помоћ омогућава трансфер технологије из богатих ка сиромашним државама“ (Redlet, 2006, према Видојевић 2016, 220).

Другу групу студија којом је било обухваћено 27 држава су објавили Грифин и Енос. Они су утврдили постојање негативне корелације између економског раста и развојне помоћи. Недуго затим, појавиле су се многобројне емпијске студије које су настојале да потврде одсуство корелације између економског раста и развојне помоћи. Оне су истовремено указивале на читав низ негативних импликација развојне помоћи на институције сиромашних држава (Griffin, Enos, 1970 према Видојевић 2016, 221).

Трећа група студија је постала доминантна током последње две деценије. Студије из ове групе такође заговарају позитивну корелацију између развојне помоћи и економског раста, али истичу да је та корелација условна, односно одржива под одређеним околностима. Најзначајнију студију из ове групе су 2000. године објавили Бернсайд и Долар. Њиховом анализом је било обухваћено 56 држава, које су у периоду од 1970. до 1993. године, остваривале право на међународну развојну помоћ. Аутори су закључили да мултилатерална помоћ може бити ефикасна, једино уколико се одобрава и обезбеђује државама са dobrим економским политикама, односно државама у којима постоји буџетски суфицит, ниска стопа инфлације и слободна трговина (Burnside, Dollar, 2000 према Видојевић 2016, 221-222).

Један од истакнутијих критичара међународног система развојне помоћи, Вилијам Истерли, истиче да развојна помоћ ни након шест деценија није успела да обезбеди економски раст и допринесе смањењу сиромаштва. Он наводи пример Замбије, која деценијама прима значајну развојну помоћ, а у којој просечан годишњи приход по глави становника износи 1.500 америчких долара. Још један пример, који подједнако ефектно доводи у питање ефекте развојне помоћи, јесте и чињеница да је Запад током протеклих пет деценија издвојио за међународну развојну помоћ више од 2,3 билиона америчких долара, међутим, и даље није успео да утврди на који начин деци да обезбеди јефтине лекове који би преполовили смртност деце до пет година живота (Easterly, 2006 према Видојевић 235-236).

Ангус Дитон (*Deaton*) је указао на једну централну дилему која се неизбежно јавља када се ефикасност помоћи превасходно условљава „квалитетом политичких и економских институција“, а она гласи: када постоје предуслови развоја (адекватан „контекст“), помоћ није потребна, међутим, када је „контекст“ неадекватан, помоћ је потпуно бескорисна (Deaton, 2013 према Видојевић 2016, 82), (Не)успех досадашњих реформских иницијатава се нужно мора сагледавати у контексту праве природе развојне помоћи, односно чињенице да је она мотивисана интересима донатора (Видојевић 2016, 233).

Дамбиса Мојо чак тврди како развојна помоћ не само да не помаже Подсахарској Африци већ је део проблема тј. да су земље Подсахарске Африке сиромашне управо због помоћи. Помоћ је заправо отров за који се неосновано верује да је лек (Мојо 2009). Аутор овог текста сматра да је концепт развојне помоћи настао у сврху редефинисања односа између центра и периферије (метрополе и колоније), а не као алтруистичка активност.

4.2. Критика структурног прилагођавања

Активности ММФ-а и Светске банке, су често праћене контроверзама, и предмет су жустрих критика које им се упућују са крајње леве, али и са екстремне деснице. Критичари са позиције леве, инсистирају на томе да је програмима ММФ-а и Светске банке проблем глобалног сиромаштва постао комплекснији а неједнакост драстичнија, док им истовремено, конзервативци замерају претерану бирократизацију и говоре о ирелевантности у савременим приликама (Haslam, Schafer, Beaudet, 2012).

Један од разлога за економски неуспех Структурног прилагођавања је тај што је у Африци било превише планера економске политике: почетком деведесетих у Африци је било више иностраних саветника него на крају колонијалног периода. Процењује се да је 1995. око сто хиљада људи било послато у Африку као техничка помоћ за креирање и спровођење нових економских одлука (Mkandawire, Soludo 1998, 37; Jauch 1993, 9). Како истиче професор Тандика Мкандавири (*Thandika Mkandawire*) проблем је што су ови саветници били шегрти, а не мајстори свог заната.

Африканци су били готово у потпуности искључени из процеса креирања политика, да ствар буде гора били су искључени и из образовног процеса који води ка успешном креирању политика. Наиме, донатори су све извештаје задржавали за себе, док је други разлог за искључивање из едукативног процеса била језичка баријера (Mkandawire, Soludo 1998, 37).

Професор Адедеји (*Adebayo Adedeji*), тадашњи секретар Економске комисије Уједињених нација за Африку (*UNECA*) је изјавио:

“Наши пријатељи и партнери су били невољни да нам допусте да сами увидимо шта је добро за нас и да нам помогну у имплементацији тог концепта. Често, они су били више заинтересовани да нам наметну њихово виђење ситуације и њихове циљеве. Када је Африка у питању странци су увек долазили са предубеђењем да они боље од Африканаца знају шта је добро за Африку“ (према Mkandawire, Soludo 1998, 37).

Програми структурног прилагођавања су оптуживани за наношење највеће штете сиромашнима. У свом извештају из 1994 године Светска Банка одговара на ове оптужбе индиректно и философски. Најпре су постављена два питања: Да ли би сиромашнима било боље да је било мање прилагођавања? И, да ли су реформе уопште могле бити дизајниране тако да више користе сиромашнима?

Одговори на ова питања су такође дати индиректним методом. Наиме, Светска Банка је констатовала да је у половини посматраних земаља структурно прилагођавање допринело бржем расту БДП *per capita* те да постоји „снажно веровање“ да је то помогло сиромашнима услед јаке корелације између раста БДП *per capita* и смањења сиромаштва у другим деловима света (World Bank 1994, 163). Дакле нису понуђени конкретни докази у виду бројева већ оптимистичан силогизам.

Други извештај Светске Банке из априла 2013. године сведочи да неолиберални модел раста не успева да смањи сиромаштво и економске неједнакости у подсахарском региону. Раст БДП-а у земљама богатим природним ресурсима у интервалу 2001-2007. износио је 3,27%, а удео сиромашних у популацији (по методологији *Poverty Headcount at \$1.25. PPP*) износио је 55%, при чему је *GINI index*⁶⁸ износио 45%. У периоду 2008-2011. раст је износио 2,83%; удео сиромашних опао на 49% – али је *GINI index* опао за само 1% (World Bank april 2013). Дакле, иако је регион Подсахарске Африке читаве деценије бележио позитивна

⁶⁸ Приликом анализе *GINI index*-а у обзир се узима висина личног дохотка али је у овом случају мерен на бази потрошње јер је доходак због раширености неформалне економије тешко поуздано измерити.

кретања у погледу економског раста, скоро половина становништва и даље се налазила испод апсолутне линије сиромаштва, притом је ниво економске неједнакости остао готово идентичан.

Ипак, највећи проблем је што се и даље не говори како је цео механизам структурног прилагођавања инхерентно погрешан. Креатори политика у међународним институцијама који доносе одлуке о овим програмима не желе да анализирају своје грешке, стално окривљујући неадекватно и недоследно спровођење за неуспех. Они потпуно игноришу примере и поуке успешних азијских економија. Уместо тога, догматски убеђени у исправност свог модела, они траже нове инструменте за његово наметање.

Концепте развојне помоћи и структурног прилагођавања „краси“ огроман демократски дефицит. Наиме, грађани сиромашних држава, нису у могућности да искажу (не)задовољство активностима међународних донатора. Актуелни систем потпуно обесправљује грађане сиромашних држава и лишава их могућности утицаја на основна начела и принципе на којима систем почива, као и могућности евалуације његових активности. Сиромашни грађани су на тај начин двоструко „маргинализовани“. С једне стране, домаће политичке елите настоје да задрже добре односе са међународним донаторима и испуне преузете обавезе чиме ће обезбедити приступ међународној развојној помоћи, док, с друге стране, грађани су жртве међународне олигархије која ужива бенефиције постојећег стања.

5. Недржавни активизам у Подсахарској Африци

“Ниједан други континент није издржао тако неизрециво бизарну комбинацију лоповлука и добре воље од стране међународне заједнице.” (Барбара Кингсолвер – Библија отровне маслине)

Констатовано је да у програмима развојне помоћи у једном тренутку концепт базичних људских потреба представља доминантну идеју. Кључно питање је ко заправо дефинише шта су базичне потребе народа у одређеном делу света. Галтунг, на пример, говори о постојању четири различите врсте потреба: безбедност, благостање, слобода и идентитет (Galtung 1979). Циљ програма ММФ и Светске Банке било је прилагођавање афричке економије – циљ западњачког активизма је прилагођавање афричког идентитета.

5.1. НВО у Подсахарској Африци

Историјски однос Европе и Африке обликован је ставом Европљања да су све афричке вредности и традиције по аутоматизму инфериорне и безвредне, те их је самим тим требало заменити напреднијим-европским. У Европи концепт цивилног друштва представља резултат транзиције од средњовековног феудалног система ка капиталистичком систему што је једна од тековина буржоаске револуције. Као што је за време колонијализма црква представљала носиоца цивилизаторске мисије која је Африци требало да донесе између осталог и хришћанство, тако сада у секуларном поретку НВО представљају носиоца глобализације која би требало да Африци донесе благодети цивилног тј. грађанског друштва. Међутим, Африканци уочавају одређени континуитет између цивилизаторских мисија и НВО активизма. Тако Иса Шивџи (Issa G. Shivji) наводи: „[Суочавамо се] са континуираном доминацијом империјализма – репродукцијом колонијалног режима у другој форми, тренутног назива глобализација или неолиберализам“ (Shivji 2007, vi). Шивџи даље тврди да је у Подсахарској Африци глобализација доживљена као нови облик империјализма (Ibid, 45).

Неолиберални дискурс означио је афричку државу као криминалца. Државна политика подсахарских земаља је окарактерисана као недемократска и супротна вољи народа

(Ibid.). Падрејг Кармоди (*Padraig Carmody*) наводи како је „ослобађање грађанског друштва од ‘дављеничког стиска државе’ постало је идеолошки пројекат хегемона нашег времена“ (Carmody 2007, 12).

Дакле, судећи по изложеној матрици, Африканце би требало ослободити од афричке државе, те у Африку увести нове вредности које би омогућиле изградњу друштва и ефикасно управљање државом. Неразвијеним деловима света увек је лакше управљати ако становништво има идеолошку матрицу у коју својевољно слепо верује. Тако је мит о грађанском друштву постао нови мит, који је заменио претходно пропали мит о благодетима које ће донети национално ослобођење.

Дискурс НВО заснован је на либералним, капиталистичким премисама: 1) Друштво се сагледава као скуп атомизованих индивидуа 2) Пожељно је индивидуално самоодређење, одвајање себе (сопства) од друштва 3) Неопходно је преферирање индивидуалних интереса на уштрб интереса друштва. Оправдање за овакво размишљање тражи се у чињеници да су интереси појединца увек познати, али није могуће са сигурношћу одредити шта је друштвени интерес (Shivji 2007, 39).

Шивџи констатује како су НВО углавном смештене у урбаним центрима. Он идентификује три врсте НВО елите: 1) Радикална елита, која је у ранијем периоду учествовала у политичким превирањима и била поражена. Учествовањем у НВО ови актери траже простор за политичко деловање; 2) Другу групу чине појединци поштених намера који се активизмом баве из својих алтруистичких и моралних убеђења; 3) Трећу групу чини „мејнстрим“ елита; бивши државни службеници, експерти и квази експерти који подржавају тренутни дискурс. Њихови мотиви су углавном каријеристичке и материјалне природе. Шивџи сматра како је манифест деловања НВО готово без изузетка увек аморфан и препун општих места, попут борбе против сиромаштва, заштите рањивих група итд. Ипак, најдоминантније су организације које обављају послове везане за страну помоћ. (Ibid, 28-32).

НВО располажу значајним финансијским средствима која често надмашују БДП појединих афричких држава. Разлог због којег значајна финансијска средства пристижу управо преко НВО јесте у томе што, из перцепције донатора, НВО представљају златну средину између тржишта заинтересованог искључиво за профит и државе која је по правилу превише ауторитативна, аутократска и склона корупцији (Carmody 2007, 17). Процењује се да у региону Подсахарске Африке НВО запошљава 5% укупне радне снаге (Dicklitch 1998, 2). Званично, њихов циљ је борба против сиромаштва и пружање помоћи у изградњи стабилног, праведног и демократског друштва. Међутим, њихов латентни циљ је да замене цивилизаторске мисије које су ту боравиле у прошлости и да попуне празнину насталу абдикацијом већине функција државе. Појам „цивилизаторска мисија“ више се не користи јер није политички коректан, али НВО и даље настоје да обликују афричко друштво по сопственој вољи и наметну неолиберални капитализам као једини исправан систем вредности. Чињеница да се сви значајнији новчани токови одвијају управо преко НВО још више демотивише афричке владе да испуњавају своје обавезе. Улога дистрибуционог канала новчаних средстава пристиглих путем међународне помоћи даје огромну моћ НВО да одређују ко је подобан, а ко не за добијање те помоћи. У неку руку, може се рећи да су владе подсахарских држава и НВО замениле места (Ћирјаковић 2013, 193-196).

Невладине организације које делују на простору Подсахарске Африке према врсти се могу поделити на:

1) Активистичке организације – ове организације учествују у политичком животу тако што промовишу образовање, политичку свесност и агенду људских права. Основна улога ових организација је контролисање државе и спречавање (или бар евидентирање) кршења људских права од стране државе. Посебна подврста ових организација јесу организације које

се баве проблемима обичних грађана, најчешће проблемима жена, етничких и религијских мањина.

2) „Попуњиваче празнина“– Реч је о невладиним организацијама које раде за владу (GONGO). Наиме, због недостатка стручних кадрова, власти су принуђене да послове агенције за енергетику, заштиту животне средине и сл. повере интернационалним невладиним организацијама (Dicklitch 1998, 6-8). Простор за малверзацију јавља се управо у два наведена сектора, пошто би те агенције требало да врше контролу над мултинационалним компанијама које експлоатишу природне ресурсе (Бабић 2016, 65).

Оснивање невладиних организација показало се као занимљив и уносан посао, стога је њихов број вртоглаво растао. Апсолутни рекордер у овој области је Уганда у којој је у периоду 1986-1993. регистровано преко 300 домаћих невладиних организација, додатно на простору Уганде у истом периоду регистровано је и око 120 иностраних невладиних организација, углавном финансираних из Велике Британије, САД, Немачке и скандинавских земаља (Dicklitch 1998, 177 и даље). Атрибут „домаћи“ требало би прихватити са резервом с обзиром на то да се као извори финансирања многих таквих организација пријављују нетранспарентне донације. У контексту овакве ситуације у Уганди су се појавиле различите шале на рачун НВО сектора.⁶⁹ Сиромаштво се показало као плодно тле за развој НВО сектора, многи појединци улазе у НВО због финансијских користи које бављење овим послом доноси (Ibid. 27). Оваква констатација Сузан Диклић оставља простор за погрешно тумачење. Наиме, не улазе сиромашни у НВО свет због опортунизма, већ елите користе сиромаштво народа као параван за некакав „пројекат“ од којег ће већина средстава остати код привилегованих док ће сиромашнима као крајњим корисницима бити додељен маргиналан део средстава.

НВО у Подсахарској Африци имају четири основне улоге у друштвено-политичким процесима:

- 1) НВО се сматрају главним носиоцем демократије и развоја. Циљ НВО је оснаживање економског и политичког положаја појединца насупрот државе. Служећи се постулатима демократије НВО едукују грађане о њиховим правима.
- 2) НВО организују „школе демократије“ са циљем да едукују учеснике у политичком процесу. На овим радионицама говори се о значају толеранције, начинима решавања политичких конфликта, важности компромиса. Учесници су претежно млади од којих се очекује да постану будућа политичка елита.
- 3) Трећа функција НВО је заступање права дискриминисаних друштвених група. На простору Подсахарске Африке то је најчешће случај са женском популацијом и етничким мањинама.
- 4) Четврта улога НВО-сектора јесте вршење надзора над политичким процесом (Dicklitch 1998, 12-14).
- 5) Пета улога је већ споменуто „попуњавање празнина“.

Основни проблем са НВО је њихова одрживост тј. прикупљање финансијских средстава за неометан рад и финансирање пројеката. Скоро све иностране НВО у Подсахарску Африку долазе са запада. У својим земљама те организације немају проблем да обезбеде финансирање пошто у системима западне либералне демократије НВО се сврставају у признате политичке актере чији се улога, значај, добронамерност и корисност не

⁶⁹ Наиме на простору Подсахарске Африке можемо чути шалу како су за отварање НВО у Уганди потребни: ташна, машина, цип и један Европљанин!

преиспитују. Стога се финансирање НВО сматра тековином политичке културе и изразом филантропије.

У Подсахарској Африци пак, западне НВО се суочавају са низом структурних ограничења: Власт у већини земаља Подсахарске Африке перципира НВО као латентну опозицију и зато настоји да им се супротстави (Pinkney 2009, 84). Додатно, добар део афричких власти (баш као и у остатку света у развоју) потпуно (не)оправдано посматра НВО сектор као експонент страног деловања.⁷⁰ Разлог за то лежи у томе што су НВО веома зависне од својих донатора. Промене које НВО предлажу, најчешће имају на први поглед племените циљеве као што су: побољшање здравственог система, развој школства или пак рурални развој. Ипак, тешко је поверовати да је циљ баш свих финансијера НВО сектора искључиво алтруизам и филантропија. Вероватнији сценарио је тај да промене законодавног и регулаторног оквира које промовишу НВО, заправо погодују будућим финансијским или политичким интересима финансијера. Тешко је поверовати да је прави мотив организација *NED (National Endowment for Democracy)* и *IRI (International Republican Institute)* заиста побољшање положаја жена у руралним деловима Подсахарске Африке, а не некакав дугорочни геополитички интерес САД с обзиром на то да су оба поменута института издаци демократске односно републиканске партије. Ако тај геополитички интерес није очигледан, то не значи да он ни не постоји. Повећање добробити одређене афричке заједнице или друштвене групе углавном је ништа више него позитивна нуспојава.

Проблем афричког НВО сектора је чињеница да је локални (домаћи, афрички) НВО сектор готово у потпуности потиснут од стране међународног. Због тога се развила конкуренција између домаћег и међународног НВО сектора. Да би „добиле битку“ са искуснијим и финансијски снажнијим међународним конкурентима афричке НВО су развиле две тактике: Прва, локални НВО сектор је такође почео да прикупља стране донације и такође постао зависан од њих; друга, локалне НВО су почеле да успостављају сарадњу са владом и специјализују се за функцију „попуњавања празнина“. На овај начин створена је симбиоза између државе и НВО сектора: држава је са задовољством прихватала девизне дознаке које су пристизале у виду донација НВО сектору, такође активност и постојање НВО сектора обезбеђује легитимитет политичком систему. Са друге стране НВО је успео да обезбеди свој главни циљ – стабилно финансирање. У ову пословну комбинацију се укључио и међународни НВО тако да су се страни и домаћи НВО надовезали на међусобне негативне карактеристике.

Неопходно је истаћи да се само условно ради о афричком НВО сектору. Суштински реч је о копији западног модела. Западначки вид организације цивилног друштва заправо подрива традиционалне друштвене актере.⁷¹

Посебан вид НВО активизма, јесте борба за заштиту и очување природе. Наредна табела нуди детаљан приказ распрострањености конзервационистичких НВО у Подсахарској Африци.

⁷⁰ Неопходно је истаћи да је ово претпоставка западних аутора. Међутим перцепција НВО као опозиције је више пословишна него што је заиста утемељена у стварности.

⁷¹ Друштвене групе као што су кланске и племенске заједнице обављају неке од функција које у западним друштвима обавља НВО сектор. Штавише улога традиционалних заједница је још комплекснија и свеобухватнија у односу на функције које обавља НВО сектор.

Табела 22. Број и распрострањеност организација за заштиту ЖС у Подсахарској Африци (2009)

З. Африка		Централна Африка		И. Африка		Ј. Африка	
Земља	Бр. НВО	Земља	Бр. НВО	Земља	Бр. НВО	Земља	Бр. НВО
Нигерија	13	Д.Р. Конго	29	Кенија	64	Ј.А.Р	55
Гана	7	Камерун	12	Танзанија	39	Намибија	27
Либерија	6	Конго	9	Уганда	17	Замбија	25
Укупно	68	Укупно	79	Укупно	139	Укупно	201
Σ 487							

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 15)

Иако је број организација које се налазе у Подсахарској Африци импозантан, што сведочи о великом интересовању за очување афричке природе, ове организације тешко да се могу сматрати афричким, јер већина тих организација има седиште ван Африке; углавном се налазе у САД (65) и Великој Британији (34) (Scholfield & Brockington 2009, 14). Наредна табела пружа увид у списак најраспрострањенијих конзервационистичких организација.

Табела 23. Најраспрострањеније организације за заштиту ЖС у Подсахарској Африци

Организација	Број земаља Подсахарске Африке у којима раде
World Wide Fund for Nature	44
Wildlife Conservation Society	19
African Wildlife Foundation	11
SADC Regional Programme for Rhino Conservation	10
International Foundation for the Conservation of Wildlife	10
Conservation Force	10
Wetlands International	9
Peace Parks Foundation	9
Conservation International	9
Royal Society for the Protection of Birds	9

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 16)

У табели 23. види се да је организација *WWFN* убедљиво највећа и најутицајнија од свих.

Табела 24. Годишњи трошкови организација за заштиту ЖС (2009)

Организација	Трошкови
World Wide Fund for Nature	42.708.026
Conservation International	20.247.980
Wildlife Conservation Society	17.321.231
African Wildlife Foundation	14.614.140
Peace Parks Foundation	10.055.302

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 20)

Брига за афричку природу нема ружичасту позадину. Заправо реч је остацима колонијалног наратива који сугерише како Африканци нису способни да се брину о природним лепотама које су им подарене, те би то неко требало да ради уместо њих притом их подучавајући како то да раде (Clarke 2009, 255-256). Истоветан повод коришћен је пре три столећа за спровођење цивилизаторских мисија. У доминантном дискурсу не можете наићи на информацију да су скоро сви заштитници природе у Африци белци, нити о иселавањима локалног становништва како би се очували „аутентични“ афрички пејзажи, који су заправо само западна имагинација Африке (Ibid. 264, 267). Антрополошки пејзажи Африке нису на цени (осим можда када приказују племенитог дивљака), већ они имагинарни – из цртаног филма Краљ лавова, или пак они нешто реалистичнији са Дисковери канала (*Discovery channel*) и Националне Географије (*National Geographic*). Модерни афрички сафари туризам буди носталгију за империјалним временима када је меланхолична европска аристократија путовала по опскурним деловима света у потрази за авантуром и узбуђењем. Садашња опседнутост афричком природом је заправо превелика компензација за западњачку отуђеност од природе. Национална Географија и Дисковери канал пружају сурогат природе, њен доживљај из сигурности и удобности фотеље⁷². Ипак, није највећи проблем што ове медијске куће пружају „пасивни угођај дивљине“, оне су заправо највећи промотери егзотицизма, есенцијализма, латентног расизма и осталих клишеа о томе како Африканци тј. црнци нису способни да очувају афричке природне лепоте. На тај начин ови „образовни канали“ дају свој допринос у очувању постојећих хијерархија знања.

Иза љубави према животној средини крије се и уносан пословни интерес. Конзервационистичке организације заправо се баве очувањем постојећег поретка по питању својинских права. У табели која следи приказан је обрт средстава у борби за очување животне средине.

Табела 25. Трошкови за заштиту животне средине по светским регионима (2006.)

Регион	Износ у милионима \$	Потрошња по км ²	Укупна површина која је под заштитом (км ²)
Латинска Америка	269	127	3.433.247
Подсхарска Африка	305	147	3.015.502
С. Африка и Блиски исток	53	51	1.204.928
Азија	131	83	983.441

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 6)

⁷² Пример који је закупио светску јавност и пример који можда најбоље илуструје чудан однос Западнака према афричкој природи је случај лава по имену Сесил. Лав Сесил (*Cecil the lion*) (2002 – 02. 07.2015) живео је у Хванге Националном парку (*Hwange National Park*) у северном Зимбабвеу. Сесил је био део дугорочне студије Оксфордског универзитета и о њему су снимљене многе документарне емисије на већ поменутим ТВ каналима. Дана 02.07. 2015. амерички зубар Волтер Палмер (*Walter Palmer*) усмртио је Сесила помоћу лука и стреле. Иако је Палмер имао уредну ловачку дозволу на основу које је ловио и раније, убиство Сесила изазвало је огорчење јавности у западном свету до те мере да је Палмер добијао претеће поруке и поруке мржње. Његова викендица на Флориди неколико пута је била на мети вандалских напада. Сесил је добио своје мурале по зидовима и стихове њему у част а америчке конзервационистичке организације покренуле су иницијативу да се америчким грађанима отежа добијање ловачких дозвола за крупну дивљач. С друге стране, у Зимбабвеу Сесилова смрт прошла је незапажено; грађани Зимбабвеа нису знали да у њиховој земљи живи најпознатији афрички лав. Ипак, није све прошло без последица; званичници Зимбабвеа морали су да се правдају зашто су издали ловачку дозволу Палмеру. Такође, наредне године примећен је значајан пад прихода у Националном парку Хванге, с обзиром да је велики број туриста долазио управо због Сесила. Зашто је баш убиство Сесила изазвало толики револт у западној јавности иако сваке године у Африци буде убијено на хиљаде примерака угрожених врста? Сесил је одабран да буде миљеник, симбол запада, пуцањ у њега је пуцањ у племените намере западњачког друштва, или још горе пуцањ у сећање на Сесила Роудса (*Cecil Rhodes*) по коме је лав добио име.

Приликом поређења података који се налазе у табели 25. видимо да је површина која је под заштитом у Латинској Америци већа за око 400.000 км² од оне у Подсахарској Африци. Ипак, трошкови по километру као и укупни трошкови значајно су виши у Подсахарској Африци него у Латинској Америци и у осталим регионима света. Приказани подаци остављају простор за сумњу да се ради о финансијским малверзацијама и прању новца.

Наратив о заштити животне средине је заправо део шире приче о „климатском колонијализму“. Феномен климатског колонијализма испољава се тако што становништво „Југа“ трпи последице климатских промена за које је одговоран „Север.“ Истовремено, иницијативе које се спроводе за санацију тих последица спроводе се на штету становника „Југа.“ Европљани су још од давнина повезивали климу и степен културне супериорности, па тако према том веровању хладнија клима изнедрила енергичније, способније и софистицираније људе способније за иновације. С друге стране, тропска регија представљена је као регија у којој (због погодне климе) преовладавају лењост, индолентност и морална дегенерација (Mahony, Endfield 2018).

С обзиром на све речено не чуди закључак Исе Шивџија који констатује да: „НВО нису ни трећи сектор, нити су независне од државе. Оне су нераскидиво увезане у неолибералну офанзиву која је уследила након кризе националног пројекта [у Африци]“ (Shivji 2007, vi).

Ипак, припадници НВО сектора су спремни на одређени вид саморефлексије. Према сопственим изјавама НВО сектор је самокритичан и спреман на промену, у свему осим у једном – свом идеолошком миту да је НВО сектор аполитичан, непрофитан, и незаинтересован за политичку моћ. (Ibid, 41). Иронично, аполитични НВО је укључен у процес креирања политика. Овај феномен заправо указује на кључни проблем НВО сектора: моћ без одговорности. Припадници НВО сектора тврде да они представљају одређене друштвене групе, ипак припадници тих друштвених група не могу да вреднују нити санкционишу поступања НВО. НВО сектор заправо поткопава демократију, јер НВО имају велики политички утицај иако заправо ни од кога нису биране. Када у ову једначину додамо велику зависност НВО од донатора долазимо до закључка да НВО обављају улогу „идеолошке и организационе пешадије“ империјализма.

5.2. Активизам славних личности

На простору Подсахарске Африке, упоредо са НВО, делују и „невладини појединци.“ Појам „селебрити колонијализам“ скован је у мају 2006. године, када су светски медији извештавали о пометњи коју су Анђелина Џоли и Бред Пит проузроковали у Намибији желећи да испуне свој хир да се њихово дете роди на тлу те подсахарске државе.⁷³ Познате личности често својим публицитетом помажу приликом решавања хуманитарних проблема; међутим, понекад се дешавају бизарне ситуације дасе целе афричке државе везују за одређену познату личност – па је тако Мадона била „задужена“ за Малави, а Анђелина Џоли за Етиопију. „Селебрити колонијализам“ достиже врхунац, на пример, у чињеници да је Џорџ Клуни постао главни аналитичар за проблеме Судана. Поражава чињеница да интернет врви од изјава и анализа познатог глумца у вези Судана, тако да га многи новинари цитирају као релевантан извор (Бабић 2009, 65-66). Управо Џорџ Клуни био је ударна игла групације

⁷³ Наиме, познати, сада већ бивши пар је извршио праву „инвазију“ на Намибију узурпирајући њене ресурсе само због веровања да је ова афричка земља колевка човечанства, те да би тај куриозитет добро изгледао у биографији нерођеног а већ славног детета (Clarke 2009, 2, 283). Ипак, познати (сада већ бивши) брачни пар нису прве звезде које су се заинтересовале за Африку. Прва мега звезда која је покренула манију за Африком је Боно (Clarke 2009, 277).

која је ситуацију у Дарфуру по аутоматизму хтела да прогласи геноцидом. Његово обраћање⁷⁴ у УН септембра 2006. било је срцепарајуће:

„Ово можда није поштено, али је свеједно истина – овај геноцид ће се догодити пред вашим очима. У историји ћете бити запамћени онако како се будете опходили према овом питању. Ово је ваша Руанда, ваша Камбоџа, ваш Аушвиц. Сви смо одгајани са уверењем да се Холокауст никада неће поновити. Тако снажно верујемо у вас, толико сте нам потребни. Стигли смо тако далеко и сада смо удаљени „само једно да“ како би окончали ово. Ако то неће учинити Уједињене нације, ко други преостаје? Морамо бити брзи, време истиче“ (Clarke 2009, 327).

Овај говор лансирао је фразу „Не док смо ми на стражи“ (*Not on our watch*), ова крилатица из вокабулара познатог глумца, прерасла је у симбол америчког интервенционизма и администрације Џорџа Буша млађег (Бабић 2016, 66). У свом говору, Клуни је на себе преузео улогу представника читаве генерације. Затим, познати глумац олако прави веома проблематична поређења изједначавајући стање у Дарфуру са догађајима у Руанди, Камбоџи и чак са Холокаустом, иако је сваки од ових случајева специфичан, с обзиром на политичко-економско-историјски концепт у којем се догодио.

Нема ничег лошег у томе што позната личност својим публицитетом помаже да се реши неки акутни проблем. Невоље међутим произилазе отуда што се, због незнања и неинформисаности светске јавности, приоритети погрешно одређују. Тако је конфликт у Дарфуру изазвао много више пажње од сукоба у Демократској Републици Конго, иако је по интензитету и жртвама био много блажи.

Велико је питање да ли познате личности помажу Африци или Африка помаже њима. Наиме, управо Африка омогућава познатим личностима да пронађу осећај сврхе својих живота и властите посебности. Ако се улога мултинационалних компанија огледа у приватизацији афричке економије, онда је улога НВО и „невладиних појединаца“ заправо „приватизација афричког друштва.“

6. Однос колонизатора и колонизованог – дискурзивно насиље⁷⁵

„Ја бих рекао да је колонијализам дивна ствар. Донео је цивилизацију у Африку. Пре колонијализма [Африканци] нису имали писмо ни точак каквим га познајемо; нису имали школе ни болнице, чак ни нормалну одећу.“ (Ијан Даглас Смит –премијер Родезије)

6.1. Расистичка основа империјализма

Фанон наводи да је “колонијација сукоб двају, по својој суштини, антагонистичких снага чија суштина произилази из начина њиховог постојања” (Fanon 1973, 2).

Алберт Меси колонијалне процесе доживљава као посебну врсту фашизма чији је основ економско експлоатисање колонија. Основни инструменти колонијализма су расизам и терор (Menni 2003, 63). Он идентификује три компоненте колонијалног расизма: 1) културолошке разлике између колонизатора и колонизованог; 2) експлоатацију тих

⁷⁴ Чињеница да се Уједињеним нацијама обраћа човек који није функционер ни једне државе чланице, нити члан било које признате међународне организације, који није научник, нити стручњак за било коју област већ је ту само на основу способности да забави милионе, људи вероватно говори више о повременом урушавању кредибилитета УН него о самом глумцу.

⁷⁵ Ово поглавље инспирисано је већ објављеним ауторским радом. Више видети у: Babić, Danilo. „Pojmovni okvir i psihološki aspekti kolonijalizma“, *Međunarodna politika*, God. LXIX, BR 1170, April – Jun 2018. [5-27].

различитости на штету колонизованог; 3) коришћење тих наводних различитости у доказивању апсолутне истине (Ibid, 115). Настајању колонијалног расизма су допринели критеријуми о „идеалном изгледу човека“ који су доминирали Европом у XVIII веку. Идеали лепоте који су створени у ери просветитељства су представљали основу за формирање клишеа који је доцније коришћен у дискриминацији других раса, пре свих црнаца, јеврејског и арапског народа. Расизму је била неопходна секуларна платформа, налик просветитељству, јер је хришћанска вера (барем теоријски) нудила могућност једнакости „инфериорним расама“. Идеал лепоте у просветитељској ери је наглашавао белу расу и врлине као што су: марљивост, умереност, част и др. Инфериорним расама приписиван је недостатак ових особина. Моћ расизма се огледала у томе што су стереотипи о другим расама били представљени као објективни и веродостојни извори знања. Џорџ Мос (George L. Mosse) тврди да европски расизам није резултат „случајних тренутака лудила“, већ „битан елемент европског искуства“ (Mos 2005, 24). Корени расизма сежу дубоко у европску историју, у Шпанију XVI века где је замисао „чистоте крви“ послужила као оправдање за дискриминацију Јевреја. Свој пуни капацитет расизам је достигао у XVIII веку користећи тековине просветитељства и догматске механизме хришћанства – постао је „световна религија“. Расизам је произишао из бављења питањима која су окупирала европску јавност XVIII века, као што су разум, природа, естетика и душа. Расистички поглед на свет је интегрисао физичке карактеристике човека са његовим местом у природи и његовом душом. Таквим спајањем религиозних осећања у расизам, створен је концепт „расне душе.“ (Ibid, 29). У предговору који је писао за Фанонову књигу *Презрени на свету*, Жан Пол Сартр тврди како ништа није доследније него расистички хуманизам, јер је „Европљанин могао [п]остати човек једино ако производи робове и чудовишта“ (Fanon 1973, xx).

Расизам је уграђен у сваку колонијалну институцију и заснива се на томе што колонизоване третира као нижа бића (*subhumans*). С обзиром да је колонизовани ниже биће, он не ужива заштиту међународног права пошто он и није човек у пуном смислу те речи. Колонизовани се сагледава есенцијалистички⁷⁶ (Said 2003, 16). Црква у колонији не позива да се следи пут Господа, него пут белог човека, пут господара-гладитеља, заборављајући љубав према ближњем (Fanon 1973, 6). Сходно предходној аргументацији Фанон алудира да се колонизовани црнац и не посматра као ближњи већ као ниже биће, стога црква ни нема обавезу да сугерише братску, хришћанску љубав према њему. Меми пак, маргинализује утицај цркве сматрајући да црква јесте потпомагала колонизаторе и уживала у позитивној екстерналији која се огледа у повећању броја верника, али сматра да црква није била инспиратор колонизације (Memmi 2005, 116).

6.2. Психолошки портрети колонизатора, колонизованог и колона

Колонијализам одликује психолошко стање укоренењено у социјалној свести колонизатора и колонизованог. Оно представља одређени културни континуитет и носи одређен културолошки терет.

Колонијализам носи одређени кодекс који (наизглед) важи и за колонизатора и за колонизованог. Циљ овог кодекса је промена оригиналних културолошких приоритета обеју страна. У центар колонијалне културе долазе обрасци понашања који су до сада били потиснути у обе културе. Управо овом тезом може се објаснити појава да су најмоћнији колонијални системи изграђени од стране оних друштава која се залажу за отворени политички систем, либерализам и интелектуални плурализам. Колонијализам подразумева стил “управљања незадовољством” који се огледа у награђивању и кажњавању. Ипак, од конвенционалних награда и казни много су значајније „унутрашње“ (психолошке) казне и

⁷⁶ Есенцијализам у (пост)колонијалном контексту можемо дефинисати као редукцију староседелаца на суштину онога шта значи бити Африканац/Индијац/Арапин.

награде. Заправо, ради се о избору да ли се супротстављати колонијализму, или се са њим саживети (Nandy 1997, 174).

Меми описује психолошке портрете колонизатора и колонизованог. По њему, колонизатора интересују искључиво три ствари: профит, привилегије и узурпација. За колонизатора, колонија је место где се зарађује више, а троши мање новца (Memmi 2003, 5). Наиме, у својој отаџбини он би највероватније био припадник (ниже) средње класе (нпр. административни службеник), док у колонији он има деификован статус. Додатно, Меми наводи како колонизатори никада нису имали искрену намеру да религијски преобрате колонизовано становништво, јер би се тако створили услови за једнакост, и самим тим нарушила срж колонијалног односа, који се заснива на привилегијама колонизатора (Ibid, 72-73).

Меми идентификује две врсте колонизатора – оне који прихватају колонизацију, и оне који је одбијају. Колонизатор који одбија колонизацију сматра да је колонијални систем неправедан. Међитим, он не може да се одрекне привилегија које му следују, јер не постоји Европљанин који живи у колонији, а да не ужива привилегије. Те привилегије произилазе из његове беле расе, оне су инхерентне. Колонизатор једино може да одабере да ли жели да остане или напусти колонију (Ibid, 63-66).

Колонизатор који прихвата колонизацију покушава да је легитимише. Нникада не заборавља да направи јавну представу којом велича своје добре особине, и умањује властите привилегије (Ibid, 66). У савременом дискурсу западњачких елита, слика колонизатора све више одговара његовој аутоперцепцији у време колонијализма. Наиме, колонизатор свој боравак у колонији доживљава као жртву (због по њега неповољне климе, опасности од заразе разним болестима и „културолошког шока“ услед суживота са „дивљачким локалним становништвом“), због тога он жели да извуче максимални профит из периода проведеног у колонији. Тако, узоран грађанин неке од европских држава након одласка у колонију, може постати крвник колонизованог становништва. Психолошки профил колонизатора карактерише напетост: колонизатор који прихвата своју улогу, узалуд покушава да прилагоди свој живот властитој идеологији, док колонизатор који своју улогу одбија, узалуд настоји да прилагоди властиту идеологију свом животу (Ibid, 89).

Од психолошких механизма колонизатора најснажнији је отпор сазнању да се колонијализам суштински заснива на насиљу (Nandy 1997, 175). Насиље колонизатора се рационализује изговором да Европљанин чини зло староседеоцима како би потиснуо зло које они носе унутар себе (Fanon 1973, xiii).

Како би објаснио лоше материјално стање својих колонијалних поданика, колонизатор креира мит о лењости колонизованог. Пошто су колонизовани перципирани као лењи, њихово запошљавање није продуктивно и не доноси профит. Сходно томе најамнине за колонијалну радну снагу су веома ниске. Зато колонијални систем настоји да стимулише раст популације у колонијама. Како би зараде у колонији остале ниске, неопходно је да постоји велика понуда радне снаге. Због ниских зарада и трошкови живота у колонији остају релативно ниски, тако да зараде унутар колонијалне администрације омогућавају лагодан живот њеним припадницима. С друге стране, колонизатор себе види као марљивог и предузимљивог, а као доказ тога представља своју индустрију. Он свој привилеговани положај у колонији доживљава као награду за свој предузетнички дух. Посебан проблем је то што колонизатори лењост приписују не само физичким радницима у колонији већ и лекарима, просветним радницима, заправо свима онима који долазе из староседелачке популације.

Апсурдно је одговорати на питање да ли су колонизовани заиста лењи. Лењост не може бити карактеристика колективних ентитета, а још мање читавих народа. Ради се о

употреби есенцијализама који су транспоновани у огољени расизам. Још један облик деперсонализације колонизованог човека проистиче из саме употребе језика. Наиме, о колонизованом се увек говори као о колективном ентитету, често у трећем лицу множине: „Они су лењи, примитивни, насилни...” Оваквим говором, колонизованом се не дозвољава право на индивидуалност. Уопштено, колонизовани је дужан да постоји искључиво у функцији испуњавања потреба колонизатора (Babić 2018, 15).

Колонизатор настоји да прекроји историју староседелачког становништва у складу са сопственим жељама. У колонијама се обележавају државни и верски празници колонизатора а не колонизованог. Деца у колонијама приликом школовања не уче сопствену историју, већ историју колонизатора. Приче које слушају деца у колонијама искључиво приказују јунаке (суперхероје) беле расе.⁷⁷ Последица овакве културне политике јесте индиректно „суфлирање“ омладини да мора постати „бела“ уколико жели да поседује врлине хероја (Fanon 2015, 132-133). Колонизовани бивају отргнути од сопствене историје. Они су искључени из политичког живота средине у којој живе, због тога су и незаинтересован за политику. Колонизованима се намеће став да нису способни „да заузму своју улогу у историји“ (Memmi 2003, 94, према Babić 2018, 15-16). Како примећује Зоран Ћирјаковић: „Концепт модерног Запада прерастао је тако из географског и темпоралног ентитета у психолошку категорију. Запад је сада свуда, унутар Запада и ван њега, у структурама и у умовима“ (Ћирјаковић 2016, 10).

Анализа културолошких образаца колонизованих староседелаца није предмет интересовања колонизатора. Колонизатор своју културу по дефиницији сматра супериорнијом, док културу колонизованог види као примитивну и первертовану. У складу са тим, колонизатор је дужан да изврши „културну деконтаминацију“ колонизованих. Улогу културне трансформације, тј. „културне деконтаминације“ становништва бивших колонија, обављају невладине организације које су заузеле упражњено место некадашњих цивилизаторских мисија. (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 146). Према мишљењу колонизатора, културни образац колонизованог староседеоца требало би одбацити *apriori*. У свом подухвату колонизације, колонизатор се зауставља тек онда када му староседеоци признају надмоћ његових вредности. Мемми колонизатору додељује Неронов комплекс: што више колонизатор тлачи колонизоване, све више постаје свестан својих злодела. Он би желео да колонизовани нестану јер га сâмо њихово постојање подсећа на то да је он заправо узурпатор. Ипак, колонизатор схвата да би без колонизованих и колонија изгубила смисао. То осећање у њему поново изазива бес, који је колонизатор увек спреман да изнова истражи на колонизованима (Memmi 2003, 66; Babić 2018, 20).

У разматрање психолошког односа колонизатора и колонизованог неопходно је уврстити аргументацију Октава Манонија који тврди да бели човек који борави, или је у некаквој интеракцији са афричким племеном, увек, па макар и у потаји, сматра да је супериорнији од староседелаца (Mannoni 1956, 18). Манони описује колонијални однос као међусобно неразумевање између колонизатора и колонизованог⁷⁸ (Ibid, 31). Супротно

⁷⁷ Једини изузетак у овом погледу је Марвелов јунак „Црни пантер“ који је креиран давне 1966. године. Ипак, иако се Црни пантер представља као аутентична афричка прича он то заправо није. Слика Црног пантера је ништа више од оријенталистичког стереотима. Црни Пантер је у најбољем случају афроамеричка прича – никако афричка. Више у Babić 2018.

⁷⁸ Неразумевање између колонизатора и колонизованог Манони објашњава на примеру схватања и исказивања захвалности: колонизовани никада од белог колонизатора није тражио помоћ без обзира на озбиљност ситуације (макар умирао од маларије). Међутим, ако колонизатор одлучи да му помогне (обезбеди му лек против маларије) колонизовани „неће рећи хвала“, већ ће повремено наставити да тражи мање битне услуге (нове ципеле или цигарете). Два актера ове анегдоте потпуно различито доживљавају ситуацију: колонизовани сматра да је колонизатор, спасивши му живот, преузео улогу његовог заштитника, иако то од њега нико није

Мемију који наводи да је у суштини односа колонизатора и колонизованог заправо високи империјализам, Манони сматра да су за колонијални расизам заслужни службеници нижег ранга и ситни трговци, који су неспособност да се изборе са сопственим манама, решили тако што су их приписивали колонизованим староседеоцима. Дакле, Манони сматра да за расизам који је пратио колонизацију није одговорна европска елита (Ibid, 24).

Међутим, Манонијев став не одговара у потпуности чињеницама. Изворе знања о „примитивним народима“ чинили су путописи из XVII и XVIII века, а њихови аутори су припадали британској вишој класи. Они су путовали провинцијама империје у потрази за авантуром. Описи лењих, недисциплинованих црнаца, неспособних за апстрактно мишљење доминирали су светском јавношћу XVIII века (Mos 2005, 34). Перцепцију Африке у другој половини XIX века у великој мери су обликовале жене викторијанске епохе. Између осталог жене су почеле да путују због дискриминације са којим су се суочавале у домовини. На путовањима кроз колоније, своју моћ су настојале да поврате кроз расу (Stevenson & Barnes 1982, 125). Опоначајући модел понашања који су према њима имали мушкарци код куће, оне су се понашале патерналистички према староседелачком становништву. Поменути текстови из XIX века обилују хиперболама о староседеоцима, нарочито у описивању њихових насилних тенденција и сексуалних склоности. Писање жена викторијанске епохе је створило слику о дивљем становништву Африке које би требало укротити и дресирати (Ibid, 10).

Манони своју психологију колонизације базира на инверзним комплексима колонизатора и колонизованог. Колонизатору приписује патолошку жељу за доминацијом – Просперо комплекс, а колонизованом комплекс зависности – Калибан комплекс (Mannoni 1956, 102).

Патологија колонизатора се огледа у одсуству емпатије према колонизованом. Колонизатор не схвата да би требало да поштује вредности колонизованог. Колонизатор свој начин размишљања доживљава као једини исправан, и зато он тежи да га наметне колонизованом у име разума и морала (Ibid, 20).

Колонизовани пати од Калибан комплекса. Манони сматра да су колонизовани староседеоци принуђени на однос зависности, зато што је колонизатор пореметио њихове устаљене друштвене токове и вредности. Они се осећају несигурно и због тога, по мишљењу Манонија, јавља се однос зависности према колонизатору од кога колонизовани очекују подршку. Додатни разлог за зависно понашање је веровање у култ предака које је широко распрострањено на Мадагаскару.⁷⁹ Староседеоци су веровали у моћ преминулих предака који управљају њиховим животом. Стога, стање зависности није знак инфериорности (Ibid, 157, 161, Babić 2018, 22).

Франц Фанон у свом култном делу *Црна кожа, беле маске* износи оштре критике на Манонијев рачун и наводи да Манони „није схватио стварне координате колонијалне ситуације“ (Fanon 2015, 84). Фанон прво одбацује Манонијеву премису о томе да је предуслов за инфериорност мањински статус унутар заједнице; наводи Апартхејд као пример. Затим, Фанон критикује Манонијеву тезу да су за колонијални расизам одговорни нижи нивои европских службеника и ситни трговци. Фанон експлицитно тврди да су расизам

тражио. Сходно томе, колонизовани сматра да колонизатор искрено брине за његову добробит. Пошто му је већ спасао живот, колонизовани сматра да колонизатору свакако неће бити проблем да му обезбеди поменуте ситнице. За узврат колонизовани нуди своју лојалност. С друге стране, колонизатор ту везу не посматра као нешто важно. Свој гест он тумачи као једнократно добро дело које би „сваки нормалан човек урадио“. Даље прохтеве колонизованог колонизатор доживљава као незахвално досађивање (Mannoni 1956, 42-44). Ипак, може се приметити да су оваква Манонијева запажања веома близу типичне стереотипизације. Манони превише брзо повлачи генерализације на основу свог личног искуства на Мадагаскару.

⁷⁹ Манони је своју студију спровео на Мадагаскару.

креирале европске елите. Он иде и даље тврдећи да цела Европа има расистичку структуру (Ibid, 88-90). Коначно, трећа Фанонова критика на рачун Манонија везана је за Манонијев став да колонизованом становништву Мадагаскара преостају само две могућности – инфериорност или зависност. Фанон сматра да колонизовани није инхерентно инфериоран, већ да заправо: „[колонизатор] расиста ствара оног који му је инфериоран“ (Ibid, 90).

Како би психолошка анализа колонијалног процеса била потпуна неопходно је увести и трећи субјект у анализу. Поред колонизатора и колонизованих, посебно интересантну улогу у односу метрополе и колоније представљају колонисти тј. колони. Колон је човек европског порекла, потомак колонизатора који живи у некој од афричких колонија. Он се налази у перманентној кризи идентитета – он не може да се идентификује ни са Европом ни са Африком, али се зато поистовећује са колонијалним поретком. Фанон наводи да је колон произвео и даље производи колонијализам, јер он свој смисао види једино у колонијалном систему (Fanon 1973, 2).

Фанон такође описује социјалне разлике између колона и колонизованих. Насеља колонизованих су неусловна за живот, док су градови колона наспрам њих представљали рајске вртове. Он наводи како су те разлике и једни и други били свесни и констатује како су се колони највише плашили зависти колонизованих. Фанон тврди како сваки колонизовани бар понекад пожели да је на месту колона. Циљ колонизованог није да постане колон, него да га смени (Ibid, 12). Из страха колон потеже за добро познатим оружјем – расизмом. У изградњи свог дискурса колон се не задовољава тврдњом да су вредности напустиле колонијални свет, чак ни тврдњом да у њему никад нису ни биле присутне. Шовинизам колона иде још даље, те се колонизовани проглашава (како каже Фанон) „непропусним“ за етику. Староседелац не представља само одсуство свих вредности, он је њихова негација, или чак њихов непријатељ. Колонизовани староседелац се представља као апсолутно зло које има способност да поништи или изобличи етику и морал. Вредности се заправо трују и прљају чим дођу у додир са колонизованим народом (Ibid, 5).

6.3. Одговор колонизованих

Стање описано у предходном сегменту доводи до огромне психичке тензије у односу међу актерима, као и унутар њих самих. Колонизовани народи нису могли да игноришу постојеће стање. Меми наводи два могућа одговора колонизованих на колонизацију: 1) асимилација и 2) побуна.

1) Процес колонизације ума води у асимилацију. „Колонизација ума је форма епистемолошког насиља која спада у најгоре тековине колонијализма. Под овим појмом се подразумева мешање спољног фактора (колонизатора) у менталну сферу колонизованог субјекта“ (Babić 2018, 16). Овај процес утиче на ментални склоп колонизованог субјекта, мењајући његов садржај и начин размишљања колонизованог. Ефекти колонизације ума су дуготрајни и готово иреверзибилни. Колонизација ума испољава се кроз различите видове свакодневног живота, као што су: културни и религијски обрасци, језик, и др (Dascal 2007/2009).

Овај процес најбоље илуструје излагање Томаса Меколија⁸⁰ о образовном систему Индије:

⁸⁰ *Thomas Babington Macaulay* (25 X 1800 – 28 XII 1859.) био је британски политичар, познат по реформи индијског образовног система којом је енглески заменио персијски као званични језик. Меколи је делио свет на цивилизоване нације и варваре, при чему је Британију сматрао врхунцем цивилизације. Чувен је и по својој изјави која гласи: „Верујем, без претеривања, да информације скупљене из свих књига икада написаних на Санскриту мање вреде од онога што се налази у најлошијем приручнику који се користи у енглеским припремним школама“ (Macaulay 1835, став 11).

„Ми сада морамо да учинимо све што можемо да створимо једну класу која би могла да буде преводилац између нас и милиона оних којима владамо; класу особа, индијску по крви и боји коже, али енглеску по свом укусу, ставовима, моралности и интелекту. Тој класи можемо препустити да пречишћава староседелачке дијалекте [Индије, и] да их обогаћује научним терминима позајмљеним из Западне номенклатуре. [Морамо тој класи] пружити инструменте различитих нивоа за преношење знања широким народним масама“ (Macauley 1835, став 34).

Европска елита настоји да створи елитне домородце, нову врсту – грко-латинске црнце (Fanon 1973, vii). Основна нова вредност коју колонизатор доноси јесте индивидуализам – идеја о друштву састављеном од појединаца у којем се свако затвара у своју субјективност (Ibid, 8).

Једно од својстава колонизације ума је мимикрија коју карактерише амбивалентан однос између колонизатора и колонизованог⁸¹. Колонизовани покушавају да имитирају колонизатора усвајањем његових културних образаца. Исход мимикрије је увек камуфлажа, никад идентична копија. Истоветна копија не може бити постигнута јер колонизовано становништво није исте расе као колонизатор. Предходни Меколијев цитат заговара стварање једне такве класе „имитатора“ који би представљали посреднике између колонизатора и колонизованог. Мимикрија уједно представља снагу колонијално-империјалистичког система и његову слабост, услед чињенице да имитирање није предалеко од ругања (Ashroft, Grifits, Tiffin 2007, 124-126). „Опасност од мимикрије не лежи у идентитету који се скрива иза маске, већ у откривању природе амбиваленције која руши ауторитет колонизатора“ (Babić 2018, 17).

Асимилација подразумева одбацивање сопства и љубав према колонизатору (Memmi 2003, 165). У шали обични Африканци за овакве људе кажу да су „променили кожу“ и називају их „кокосовим орасима“ јер су „споља црни а изнутра бели.“ Мемми истиче, да недавно асимилизовани показују већи ентузијазам у промовисању вредности колонизатора од њега самог. Они страствено, вулгарно и брутално нападају своје сународнике који одбијају асимилацију (Ibid, 60).

„Колонизатор би желео да има роба који не само да прихвата да је роб, већ роба који схвата да му је судбина да буде роб, и ништа више до роб. Стога, роб мора да воли господара и да му буде захвалан на његовој великодушности што је њему [робу] дозвољено да буде поробљен од стране више, племенитије цивилизације.“ (Ngugi Wa' Thiong'o 1984, 12).

Протоком времена, кандидати за асимилацију почињу да гледају сопствени народ очима његових тлачитеља и испољавају аутошовинизам. Ипак, да би процес асимилације био окончан није довољно само напустити групу којој сте до тада припадали, већ морате бити прихваћени од стране групе којој желите да приступите. Кандидати за асимилацију се суочавају са одбијањем колонизатора, јер мимикрија је увек непотпуна камуфлажа, а не идентична копија. На свој ужас, кандидати за асимилацију схватају да је њихов труд узалудан, пошто и даље припадају колонизованима. Иако су одбацили цео менталитет властитог народа, и даље су „једни од њих“. Поврх свега, присутан је и презир колонизатора

⁸¹ Амбиваленција између колонизованих и колонизатора је заправо мешавина привlačности и одбојности. Колонизатори желе да приволе староседеоце на промене у складу са својим жељама (да их цивилизују). Али они не желе да их учине истоветним себи, плашећи се да би на тај начин изгубили свој хегемонски положај. Колонизатори желе да створе инфериорне копије самих себе. Хоми Баба сматра да је на овај начин колонијализам посејао семе за властито уништење, пошто староседеоци постепено увиђају да колонизатори нису више толико изнад њих. Такав однос постепено нарушава ауторитет самих колонизатора (Ashroft, Grifits, Tiffin 2007, 10 -11; Babić 2018).

који се подсмева својим инфериорним копијама. Кандидати за асимилацију су заробљени између комплекса више вредности (према сопственом народу) и комплекса ниже вредности (према колонизатору), они не припадају нигде – они немају идентитет (Babić 2018, 17)!

За успех колонијалног пројекта није у толикој мери пресудна војна и технолошка надмоћ, већ способност креирања хијерархских структура које су биле у супротности са традиционалним поретком. Ове структуре отвориле су нове видике, пре свега за оне који су били искориштавани или угњетавани од стране старог поретка (Nandy 1997, 168).⁸²

Колонизацију ума често не спроводе колонизатори, већ сами колонизовани који су школовани у метрополама или европским школама у колонијама. Деца и омладина су најпогоднији кандидати за колонизацију ума зато што су њихове личности, ставови и уверења још неизграђени (Cooper 2014, 3). У овом процесу, знање се представља као роба велике тражње, јер је у природи људског ума да тежи за новим знањем. У већини случајева, едукатори који спроводе колонизацију ума немају пуну свест о штетним последицама свог деловања. Напротив, они су уверени да помажу колонизованим људима јер им пружају знање и вредности, које ће им омогућити боље сналажење у модерном свету (Dascal, 2007/2009). Али заправо, колонијално образовање је у функцији јачања колонијалне власти.

Процес колонизације ума не може бити успешан ако се заснива искључиво на страху и принуди. Он се базира на „когнитивном убеђивању“ између колонизатора и колонизованог. Почетну предност колонизатору омогућавају правила закључивања (тачније *modus ponens* и *modus tollens*) која се од почетка процеса имплицитно прихватају. Пошто не успевају да за кратко време проникну у принципе исказне логике (са којом се никад раније нису сусрели), колонизовани прихватају становишта колонизатора. Затим, колонизатори праве поређење између старог и новог, при чему стари (староседелацки) начин мишљења бива етикетиран као застарео, ретроградан, чак и примитиван, док новоусвојени (властити) колонизатори описују као напредан и цивилизован. Колонизација ума настаје када колонизовани субјект пристане на тако формулисано поређење (Babić 2018, 19).

Паралелно, колонизовани бивају преплављени негативним сликама о самима себи, својој култури и историји и приказима идиличне слике колонизатора. Без обзира на чињеницу што је, из историјског угла посматрано, колонизација трајала кратко, сва сећања на слободу изгледају тако далека, колонизовани упадају у апатију. Тиме се може објаснити чињеница да су гарнизони од свега неколико десетина људи контролисали десетине хиљада староседелаца. Контрола је одржавана ширењем страха путем одмазди: за сваког убијеног колонијалног војника је убијано стотине староседелаца (Memmi 2003, 136, према Babić 2018, 19). Локалне владајуће елите су често пасивизирале, отпор пошто нису имале проблем са колонијализмом који је чак посматран као пратећа ставка сопствене владавине. Локални владари су знали да они сами никада не би били у стању да контролишу огромна пространства као што чине колонизатори (Nandy 1997, 175). Добар однос са колонизатором чак је значао и гаранцију њихове власти.

Културолошко насиље је још једна одлика колонизације ума. Процес „декултурализације“ Африканаца има три фазе:

1) Стид – колонизатори убеђују Африканце да би требало да се стиде властитог народа (због сиромаштва и криминала, ратова и ратних злочина, мањка образовања).

⁸² Пишући о раним сусретима колонизатора и староседелаца један од најпознатијих афричких писаца Чинуа Ачебе (*Chinua Achebe*) потврђује ову тезу. У свом роману „Свет који нестаје“ (*Things fall apart*) он истиче како су мисионарима први пришли они који су били одбачени од традиционалног друштва: родитељи близанаца, нероткиње, епилептичари и сви они који су из било ког разлога сматрани недостојним друштва тј. они који су били дискриминисани.

2) „Супер его“ – Након рушења слике о себи, Африканцима се сугерише да белце посматрају као узор, и у њима виде симбол напретка, развоја, среће и доброг живота.

3) Онима који успешно савладају претходне две фазе, следи награда уколико буду даље ширили индоктринацију.

Ипак, увек постоји могућност да се колонизација ума избегне на индивидуалном нивоу. Међутим, за такве „одметнике“ настаје проблем уколико живе у друштву које начелно и већински прихвата колонизацију ума. У том случају, појединци који одбијају колонизацију ума обично бивају изоловани, понекад и самоизоловани од друштва. У најбољем случају имају третман „белих врана“ и бивају описани као ексцентрици, а у најгорем случају бивају перципирани као опасни ретроградни елементи, фашисти, ксенофоби и примитивци.

Одбијање колонизације ума смета колонизаторима који бивају увређени одбијањем свог „супериорног“ система. Њихова добронамерност брзо бива замењена заједљивошћу, јер не могу да прихвате да неко тако инфериоран и застарео одбија да прихвати напреднији систем вредности. Колонизаторима не смета то што су њихови поданици примитивни (јер ће усвајањем новог система вредности и размишљања, уз пуно рада, и они постати напредни), већ што због своје лењости одбијају да крену путем трансформације и модернизације (Babić 2018, 20).

2) Друга опција која стоји на располагању колонизованима је побуна. Резултат побуне је деколонизација – борба за обнову властитог, аутономног идентитета (Memmi 2003, 171). Побуна је усмерена против свих колонизатора, било да они прихватају колонизацију, или је одбацују. Деколонизација почиње у тренутку када колонизовани схвати да је његов живот једнако вредан као живот колоне. Мото деколонизације гласи: „последњи ће бити први“. Док у процесу асимилације колонизатор представља модел пожељног понашања, у процесу побуне, колонизатор је антитеза. Колонизовани више није у раскораку између онога што јесте и шта би желео да буде, већ је сада у раскораку између онога што жели да буде и онога што постаје. (Ibid, 184).

Фанон сматра да је деколонизација по својој суштини насилан процес. Он то објашњава чињеницом да је главни саговорник колонизованих колонијални жандар, или војник који наступа са становишта бескрупулозног бранитеља постојећег поретка. Он говори језиком насиља и уноси насиље у главе колонизованих (Fanon 1973, 2-3). „Колонијализам није машина која мисли и није тело обдарено разумом. То је насиље у природном стању и попустиће само пред још већим насиљем“ (Ibid, 18). Насиље колонијалног система и противнасиље које врше колонизовани за време деколонизације су реципрочни и подударни (Ibid, 38).

Поставља се питање коју методу одбрати, како се супротставити колонизацији ума и како је искоренити. Да ли је насиље неизбежно као што сугерише Фанон? Дугорочно гледано, насиље производи ново насиље, и услед тога не може бити решење. За супротстављање процесу колонизације ума неопходно је осмислити префињенији и свеобухватнији одговор. Отпор мора бити на епистемолошкој и културолошкој равни, јер се и агресија одвија на тој равни. Главни циљ отпора требало би да буде деконструкција мита о „белој“ надмоћи, као и свих структура који и даље (п)одржавају колонијалне ауторитете у свим аспектима свакодневног живота. (Dascal, 2007/2009).

V Утицај Народне Републике Кине у Подсахарској Африци

Предмет овог поглавља је деловање Кине у Подсахарској Африци, историјат развоја њихових односа, као и њихова динамика условљена савременим међународним односима. Сем тога, разматрају се и потенцијално негативни утицаји Кине у региону, попут лоших еколошких стандарда и радних прописа, наратив о кинеским кредитима (задуживању) као инструменту реколонизације Африке од стране Кине, али и кинеска безбедносна, културна и медијска политика. На крају поглавља анализира се однос Кине према унутар-афричким интеграцијама.

1. Историјат сино-афричких односа, кинески наратив и реалполитика

„Народи Африке и Кине су кроз историју искусили сличне ситуације. Данас бирамо да заједно будемо на путу развоја, економског и социјалног благостања“ (Дени Сасу Нгесо – председник Реп. Конго)

1.1. Периодизација сино-Афричких односа

Сарадња између Кине и Африке има дубоке корене. О првим контактима за време династије Сунг (960-1270.) сведоче кинески новчћи из тог времена који се могу пронаћи на археолошким налазиштима дуж читаве источно-афричке обале. Први поуздан историјски податак забележен је 1416. и сведочи о кинеском адмиралу Женг Хоу који је у периоду 1416-1423. направио седам путовања између Кине и источноафричке обале остваривши прву трговину (Гао 1984, 245). За време династије Ђинг (1644-1911.) Кина улази у период самоизолације (који се случајно поклапа са португалским поморским подухватима на источноафричкој обали), те је због тога контакт Кине са Африком у потпуности утихнуо. Ипак, мисија адмирала Хоа имала је важан симболички значај за Кину. Тако је на пример кинески премијер Џоу Енлај (ранија транскрипција Чу Енлај) у посети Танзанији 1965. године изјавио: „Моје колеге и ја не сматрамо да смо на непознатој земљи. Однос између наших држава започео је пре 900 година, а пре неких 500 година кинески морепловац Ченг Хоу дошао је до афричких обала.“ (*New China News Agency*, June 5, 1965).

Модерни кинеско –афрички односи се могу поделити у три фазе: *Прва фаза* (1949-1979), *Друга фаза* (1979-1999), *Трећа фаза* (2000 – до данас).

Прву фазу (1949-1979) је карактерисала подршка антиколонијалној ослободилачкој борби афричких држава, али и ограничена материјална помоћ, због, тада још увек тешке економске ситуације у Кини. Кина је подржавала све ослободилачке покрете; чак и уколико су постојали супротстављени ослободилачки покрети, Кина је настојала да одржи отворене канале комуникације са свима (Taylor 2006, 28).

Симбол сарадње Кине и Африке у XX веку била је железничка пруга TAZARA. Пруга је грађена у периоду 1967-1975; дугачка је 1860км а њена укупна цена износила је 600 милиона долара. Пруга је грђена са циљем да се смањи зависност од Родезије и других територија под белачком контролом. Овај подухват представља симбол антиимперијалистичке, комунистичке солидарности, као и симбол кинеско-афричког пријатељства (Brautingam 2009).

Веома битан догађај у историји азијско-афричких односа у целини, а самим тим и за кинеско афричке односе, представља Конференција у Бандунгу одржана 1955. године. Иако афричке државе нису имале централну улогу на конференцији, Африканци су по први пут могли да виде кинеске намере у погледу Африке. Несумњив знак да је Африка добила на важности у очима кинеске спољне политике представља и податак да је септембра 1956. у

Министарству спољних послова Кине формирано одељење за Западну Азију и Африку (Taylor 2006, 21).⁸³ Тада је премиер Џоу Енлај установио пет принципа кинеске помоћи:

- Узајамно поштовање суверенитета и територијалног интегритета;
- Споразум о ненападњу (принцип ненасиља);
- Немешање о унутрашње послове друге стране;
- Сарадња на равноправној основи уз обострану корисност;
- Мирна коегзистенција (Cheru, Obi 2010, 55).

Оригиналних пет принципа су 1964. године замењени са „Осам принципа економске и техничке помоћи“. Они углавном представљају допуну претходних „пет принципа“, додатно наводећи неколико ставки: 1) кинеска помоћ требало да буде усмерена ка изградњи локалних капацитета; 2) кинески стручњаци који су ангажовани у Африци би требало да имају исти животни стандард као и локални стручњаци; 3) економска сарадња би требало да промовише самосталност и независност афричких држава, док би поштовање суверенитета требало да подразумева одсуство политичких и економских услова (Haifang, 2010).

Након конференције, у периоду 1960-1965. Кина је постигла велики дипломатски успех, остваривши дипломатске односе са четрнаест нових, независних држава. Кинеско руководство је са благонаклоношћу гледало на независност нових афричких држава. Ипак, неке од ових држава биле су проблематичне за Кину по питању идеолошких ставова, јер су своје ослобођење постигле без спровођења револуције, задржавајући постојећи колонијални, капиталистички образац (Taylor 2006, 21).

У периоду између 1973-1979. помоћ намењена Африци износила је 6,92% кинеског БДП, ипак кинески званичници су инсистирали на томе да се не користи термин „помоћ“ већ да су средства опредељења у духу сарадње, солидарности и пријатељства. У овом периоду Кина је прибегла јакој дипломатској иницијативи како би накодокнадила пропуштено за време културне револуције⁸⁴. У овом периоду број афричких држава које су признале Кину порастао је на 37 (Cheru, Obi 2010, 55).

Другу фазу (1979-1999.) карактерише лојалност афричких држава након догађаја на тргу Тијенанмен које се нису придружиле свеопштој осуди Кине. (За узврат) Током хладног рата, Кина је настојала да пружи дипломатску и техничку помоћ подсахарским земљама у борби против сиромаштва. Кина то није радила из алтруистичких разлога већ из жеље да обезбеди међународно признање (Ibid, 53-54).⁸⁵

Премијер Жао Зијанг објавио је 1983. године четири принципа економске и техничке сарадње између Кине и Африке: једнакост, обострана корисност, фокусирање на постизање практичних резултата и тржење могућности за заједнички развој⁸⁶ (Ibid, 56).

⁸³ Претходно, афричко одељење било је груписано са западноевропским. Ова промена сугерише растући значај антиколонијалног расположења у кинеској спољној политици (Taylor 2006, 21).

⁸⁴ Кинеска културна револуција представљала је социјални и политички покрет који се догодио у периоду 1966-1976 године. Циљ покрета је било радикално наметање маоистичке идеологије. Током овог периода на пољу међународне сарадње Кина је углавном назадовала или стагнирала. До краја културне револуције Кина је у Подсахарској Африци водила политику двоструке сабље. Са једне стране Кина је радо подржавала ослободилачке покрете у Африци али је ограничила своје деловање на материјалну подршку (Taylor 2006, 33-34).

⁸⁵ У тој намери Кина је и успела 25. X 1971. године усвајањем резолуције СБУН 2758. Ова резолуција омогућила је Народној Републици Кини да заузме место сталне чланице СБУН. Пресудне гласове подршке пружиле су управо афричке државе, њих 26.

⁸⁶ Ови принципи су садржани у оквиру раније наведених осам принципа (*прим. аут.*)

Током 1990-тих када су афричке земље биле интензивно укључене у програме структурног прилагођавања, кинеске власти су схватиле да традиционални принципи сарадње више нису дорасли изазову. Уследиле су „реформе“ у кинеско-афричкој сарадњи. Први сегмент реформи укључивао је интензивирање трговине. Друга важна реформа била је одлука да се започне са програмом интензивног кредитирања, који би притом подржавао пласман кинеске робе. Први такав споразум потписан је са Зимбабвеом јула 1995. За неколико година Кина је потписала такве уговоре са 23 афричке земље (Ibid).

Трећа фаза почиње 2000. године; заснована је на документу „Кинески бели папир о Африци“ и форумима о кинеско-афричкој сарадњи (FOCAC). Кинески бели папир о Африци је обиман стратегијски документ усвојен 2006. године који дефинише односе Кине и Африке. Ово је оквирни документ који више пружа смернице него што даје конкретне циљеве сарадње између земаља. FOCAC форуми и конференције су заправо средство за спровођење (операционализацију) циљева који су установљени белим папиром (Power, Mohan, Mullins 2012, 64).

„Бели папир“ се састоји из пет делова. У првом делу се констатује како Кина и Африка имају компатибилне стратегије развоја. Изражава се мишљење да је створена јединствена историјска прилика за сарадњу. Наводи се како Кина може помоћи Африци у превазилажењу „уских грла“ у технолошком развоју, убрзању индустријализације и искоришћавању природних ресурса, те њихово трансформисање у мотор привредног развоја. Наводи се како је Кина спремна за свеобухватно стратешко партнерство.

Други део говори о кинеској искрености и солидарности. Посебно се наглашава спремност Кине да поштује суверенитет афричких држава и њихове самосталне одлуке. Такође се истиче и спремност за узајамно учење у развоју политичких и привредних система. На крају другог дела посебно се наглашава да Кина никада неће покушати да понови колонијалне методе, нити ће покушати да свој властити развој остварује на штету афричке животне средине и дугорочних интереса континента у целини.

У трећем делу који је и најопширнији се говори о промоцији развоја у готово свим областима. На првом месту говори се о сарадњи у свим међународним организацијама и мултилатералним иницијативама укључујући и климатске споразуме. Затим се говори о неопходности убрзања процеса индустријализације у Африци и модернизацији афричке пољопривреде (пре свега применом високе технологије која би вишеструко повећала приносе). Такође се говори о потреби за бољом финансијском сарадњом, као и стварању повољније инвестиционе климе између Кине и Африке. Кина је показала спремност да омогући бесцарински извоз 97% афричких производа у Кину. У овом делу се наводи да ће Кина подржавати развој зона слободне трговине и регионалне интеграције на континенту. Унутар овог сегмента, разматране су инвестиције у афрички здравствени и образовни сектор. Пре свега, у фокусу су борба против еболе и маларије и обука кадрова медицинске струке али и обука у свим другим областима. Овај део споразума подразумева и сарадњу у погледу борбе против климатских промена као и сарадњу из области културе. Поред многобројних других области посебно је битно истаћи сарадњу у области безбедности. Кина је још једном изразила спремност да у потпуности дозволи афричким земљама да решавају унутрашње изазове на властити начин. Додатно, наводи се да ће Кина чувати заједничке интересе које има са другим афричким земљама. На крају анализе трећег дела Белог папира, неопходно је издвојити део у коме се експлицитно наводи да ће Кина подржавати регионалне безбедносне иницијативе унутар континента.

Четврти део белог папира говори о томе како ће његови циљеви бити имплементирани путем FOCAC самита (о чему ће бити речи у наредним пасусима).

Пети део Белог папира говори о односима Кине према афричким мултилатералним и регионалним организацијама. У документу се наводи да Кина изузетно цени Афричку унију, (у прилог томе говори и чињеница да Кина има сталну мисију при АУ) и подржава унутарафричке интеграције. Такође наводи се веома позитиван став Кине према афричким регионалним економским комитетима.

FOCAC иницијатива се одвија у оквиру министарских конференција и самита. Прва министарска конференција одржана је у периоду 10-12. октобра 2000. Састанку су присуствовали званичници 44 афричке земље. Главни фокус (који је доминирао на још неколико каснијих састанака) били су међудржавна трговина и инвестиције.

Друга министарска конференција је одржана у Адис Абеби у периоду 15-16. децембра исте године. Овог пута делегације афричких земаља су биле на много вишем нивоу. Такође, састанку су присуствовали и званичници Афричке уније, што је додатно оснажило мултилатерални карактер скупа.

Први *FOCAC* самит и трећа министарска конференција одржани су заједно у Пекингу од 3. до 5. новембра 2006. године. Кинески председник Ху Ђинтао је обећао 5 милијарди долара кредита у виду концесија афричким земљама. На овом самиту основан је и кинеско-афрички развојни фонд са почетним капиталом од милијарду долара.

Четврта министарска конференција одржана је у Шарм ел Шеику 8. и 9. новембра 2009. Поред стандардног дела о ефикасности до сада договорених мера, на овом самиту су договорене и значајне инвестиције у здравствени сектор у Африци. Кина се обавезала да ће обезбедити медицинску опрему и терапију против маларије у вредности 500 милиона јуана. Такође, Кина је обезбедила обуку за 3.000 медицинских радника. Поред инвестиције у здравство, планирана је и инвестиција у просветни систем: Кина се обавезала да ће изградити 50 школа и обучити 1.500 наставника и директора. Додатно, број кинеских државних стипендија, намењених афричким ученицима који желе да студирају у Кини, повећан је на 5.500 до 2012.

Други *FOCAC* самит и Шеста министарска конференција такође су одржани заједно 4. и 5. децембра 2015. у Јоханезбургу. Можда и најинтересантнији договор са овог самита јесте пројекат довођења сателитске телевизије у 10.000 афричких села. Овај пројекат је свакако омогућио пројекцију кинеске меке моћи на афрички континент.

Трећи *FOCAC* самит одржан је у Пекингу септембра 2018. године. На самиту су присуствовале све земље чланице АУ, осим Есватинија који признаје Републику Кину (Тајван као независну државу).

Овај последњи самит додатно је проширио области сарадње. Један од занимљивијих аспеката је сарадња у области економије океана. Сарадња у овој области је обострано корисна. Побољшање лучке инфраструктуре повећава могућност трговине, и што је посебно значајно поспешује афрички извоз. Потписани споразуми из области туризма омогућавају отварање афричког тржишта за многобројне кинеске туристе (Taylor 2012).

Међутим, постоје одређени дисонантни тонови између мултилатералног механизма *FOCAC*-а и билатералних активности које кинеске власти спроводе са афричким земљама. Мултилатерална иницијатива страда због чињенице да Кина преферира да оствари привилеговане билатералне односе са политички и економски важним земљама. Постоје чак тврдње да Кина користи *FOCAC* *форуме* као маску којом показује формално интересовање за Африку у целини, док се „прави развој“ одвија на билатералном нивоу (Power, Mohan, Mullins 2012, 85).

1.2. Кина и Африка у контексту међународних односа

Постепено, кинески херметички затворен комунизам је прерастао у прагматични приступ мултилатералној дипломатији. Данашња Кина настоји да повећа свој политички утицај и престиж кроз проактивно учешће у садашњем (либералном) поретку (за сада) избегавајући директну конфронтацију са њим. У реализацији тог циља Кина примењује различите стратегије: одбацује амерички унилатерализам, притом промовишући мултилатерализам, креира нове међународне асоцијације и иницијативе. Користећи меку моћ у земљама у развоју, Кина обезбеђује гласове против америчких иницијатива, на тај начин Кина постепено и латентно разграђује *Pax Americana* концепт (Schweller, Pu 2011 41–53, према Carrozza 2018, 76).

Голдштајн (Avery Goldstein) сматра да Кина нема никакву велику стратегију за преузимање вођства у свету. Он пак тврди да је кинеско руководство осмислило стратегију која би у првим декадама XXI века обезбедила повољне услове за даљу модернизацију земље, тј. да је циљ стратегије смањење ризика од перцепције Кине као претње која мора бити обуздана (Goldstein 2005).

Како тврди садашњи кинески председник, Си Ђинпинг, социјализам са кинеским карактеристикама ушао је у нову еру; неке од промена које је Си увео подразумевају врло активну дипломатију: политику „довођења странаца“ (请进来, qǐngjīnlai) и већ опште познату политику „излажења“ (走出去, Zǒu chūqù).

Концепт „сви под [једним] небом“ (天下, Tiānxià) промовисан је од стране Кине као модел светског поретка. Филозоф Џао Тинјанг (Zhào Tīngyáng) је 2005. године објавио књигу о овом концепту сматрајући га кинеском алтернативом западњачком концепту међународних односа. Само одређење појма је многозначно, може се превести као „све под небом“ или као „земља“ и „свет“. Ипак, термин има и два нормативна значења: „сви људи“ и „светске институције“. Џао користи термин како би предложио решење за светски хаос који је исувише компликован да би био решен од стране једне супер силе или међународне организације. Уместо тога потребна је глобална перспектива која укључује све и омогућује правичнија решења. Он наводи да је овај концепт сличан идеји Уједињених нација која каже „све нације у једној породици“, али Џао сматра да концепт УН има један инхерентан проблем, а то је став да је друштво засновано на збиру индивидуалаца. Такође жао сматра да УН спроводе западњачки концепт модерности. С друге стране, кинески концепт „сви под једним небом“ инсистира на схватању света као целине, која пак прихвата различитости које су део света (Carrozza 2018, 78 -80).

Постоји још један концепт са блажом реториком. План бившег председника Ху Ђинтао-а о хармоничном друштву такође је објављен 2005. приликом његовог обраћања у УН. Тада је навео да је Кина спремна да иде путем мирног развоја носећи заставу дуготрајног мира (Jintao 2005).

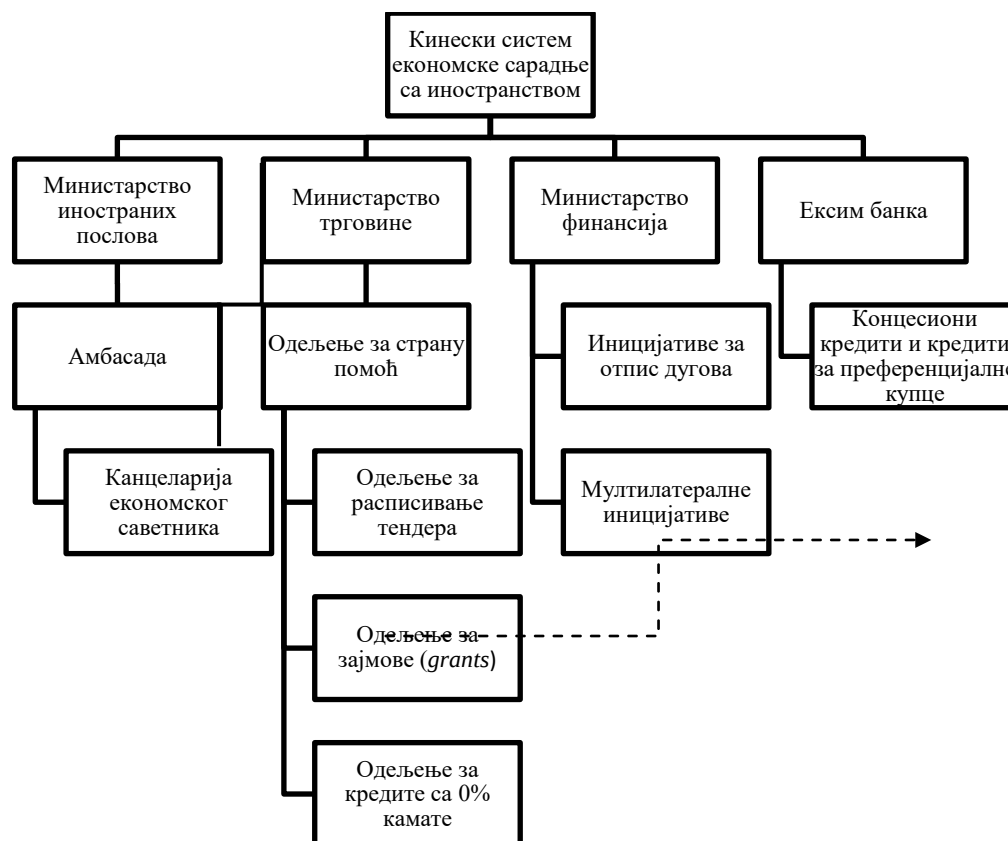
Пројекат садашњег председника Си Ђинпинга, који је презентован новемба 2012 – *Кинески сан*, представља велико подмлађивање кинеске нације и састоји се од четири дела: 1) снажне Кине (економски, политички, дипломатски, научно и војно); 2) цивилизоване Кине (засноване на једнакости и праведности, богатој култури и високим моралним стандардима); 3) хармоничне Кине у којој су све социјалне класе уједињене; 4) предивне Кине са здравом животном средином и ниским степеном загађења (Carrozza 2018, 81-82).

2. Природа, квантитет и квалитет кинеских инвестиција у Подсахарској Африци

“Гледамо на исток, јер тамо Сунце излази – окрећемо леђа Западу јер тамо Сунце залази”.
(Роберт Мугабе)

2.1. Носиоци кинеских улагања у Подсахарској Африци

Три главне кинеске институције које се ангажују у Подсахарској Африци су: министарство трговине, министарство спољних послова, и Ексим банка (Brautingam 2009, 105). Министарство финансија је такође укључено у ове активности, с обзиром да је оно главни располагаач буџета. Наредна слика пружа увид у кинески систем економске сарадње са иностранством.

Слика 9. Организација економске сарадње са иностранством НР Кине

Извор: Прилагођено према: Brautingam 2009, 108.

Приложена слика биће тумачена редом, с лева на десно:

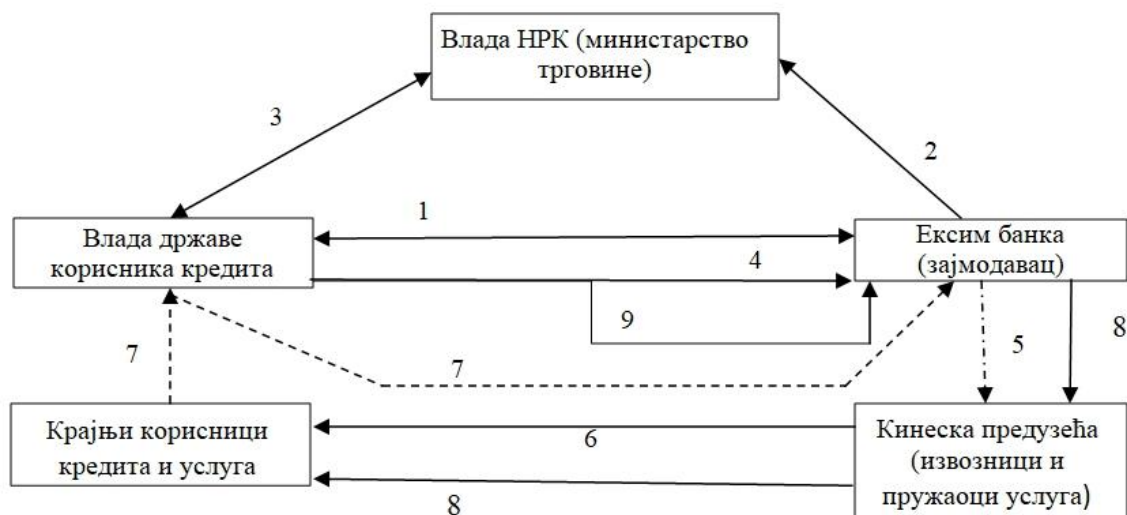
а) Министарство иностраних послова има главну саветодавну улогу приликом опредељивања количине средстава која долазе у неку земљу Подсахарске Африке. Суштински улога министарства спољних послова је да координира министарство трговине коме су комерцијални интереси Кине на првом месту. Амбасаде и друга дипломатско конзуларна представништва имају веома важну улогу с обзиром на то да се у њима налазе канцеларије економских саветника који процењују економске могућности одређене афричке земље и истражују могућности за инвестиционе пројекте.

б) У оквиру министарства трговине постоји одељење за страну помоћ које је све до 1982. године носило назив „министарство за економске односе са иностранством“. Данас овај департамент представља централни део министарства трговине у погледу питања која се баве страном помоћи. Одељење није велико и броји између 70 и 100 запослених. Основни

задачи овог одељења су издавање грантова и кредита са 0% камате (Brautingam 2009, 108). Одељење за тендере сарађује на техничком нивоу са Ексим банком приликом обраде и реализације кредита.

в) Циљ министарства финансија је да обезбеди испуњавање спољно политичких циљева који нису увек сагласни са пословним интересима тј. остваривањем профита. Такође, министарство финансија учествује у формирању инвестиционог плана за одређену земљу примаоца. Веома важна надлежност у оквиру министарства финансија је одбрана иницијатива за отпис дуга афричким земљама. Прилично интересантан пример отписа дугова догодио се у мају 2001. када је Кина безусловно отписала све дугове који су требали бити исплаћени до 1999. На питање да ли постоје било какви услови са кинеске стране, амбасадор Кине у Сијера Леонеу је одговорио: „Није било преговора, они једноставно нису у могућности да плате“ (Brautingam 2009, 137).

г) Ексим банка – циљ пословне политике Ексим банке је пословање на граници рентабилности. Профит свакако није приоритет, али банка настоји да избегне зависност од државних субвенција. Концесиони кредити које одобрава Ексим банка додељују се у сарадњи са одељењем за страну помоћ (конкретно одељењем које расписује тендере). Концесиони кредити су готово увек пропраћени споразумима о преференцијалној куповини, који бивају склапани са земљом која је корисник кредита. Ове кредите директно субвенционира кинеска влада (Ibid, 111, 114). У наставку је детаљније представљен поступак одобравања кредита у коме учествује Ексим Банка, приказан је на следећој слици.

Слика 10. Процес обраде кинеског кредита некој афричкој земљи.

Извор: <http://www.eximbank.gov.cn/yewu/duiwaiyh.jsp> приступљено 18. 9. 2019. Прилагођено од стране аутора

Легенда:

- 1 – Пријављивање за кредит
- 2 – Прелиминарна процена клијената
- 3 – Усвајање нацрта споразума на билатералном нивоу
- 4 – Усвајање уговора о пројектном финансирању
- 5 – Резервисање средстава
- 6 – Слање уговорне документације, склапање комерцијалних уговора
- 7 – Слање документације и извештаја о напретку
- 8 – Исплата кредита
- 9 –Отплата главнице, камате и накнада

Неопходно је имати у виду да су конкретне улоге неког од ова четири актера обавијене велом тајне и да је немогуће направити конкретну и апсолутно прецизну поделу рада међу овим актерима због традиционалне кинеске нетранспарентности (Brautigam 2009, 110-11).

2.2. Начини инвестирања Кине у Подсахарској Африци

2.2.1 Специјалне економске зоне

Специјалне економске зоне (СЕЗ) обезбеђују либерално инвестиционо окружење фокусирано на стратешке индустрије које привлаче стране инвеститоре (Rotberg 2008,137).

Четири СЕЗ су основане у децембру 1978. СЕЗ су биле један од механизма политике „отворених врата“ које је спроводила Кина у намери отварања према свету. То су биле зоне у Шенжену, Џухају, Шантоу и Сјамену (направљена 1980). Пета економска зона направљена је 1988. у провинцији Хајнан. Ово је била највећа зона која је укључивала шест градова са укупном популацијом од 7,4 милиона људи. Ове локације су намерно изабране како би се искористила релативна близина Хонг Конга, Шенжена и Тајвана. Уједно, овим путем био је олакшан и приступ странцима (Ibid,138-139).

СЕЗ су успостављане и ван Кине, од подсахарских земаља: на Маурицијусу, у Нигерији, Танзанији, Замбији. Стратешка намера иза ових СЕЗ била је да:

- Представљају противтежу протекционистичким мерама против кинеских производа тако што преносе производњу у друге земље.
- Помогну кинеским предузећима да се прошире на новим тржиштима. Кинези су препознали растући тржишни потенцијал подсахарског региона и чињеницу да куповна моћ становништва на овом простору константно расте. О томе сведочи и чињеница да је извоз Кине у Африку 2008. године износио 50 милијарди долара, а 2018. се удуплао на 100 милијарди долара (China Africa Research Initiative - CARI, мај 2019).
- Смање ризик кинеским фирмама које послују у Подсахарској Африци (и генерално гледано свуда у иностранству) тако што им пружају ниво одређене државне заштите путем међувладних споразума. Реч је заправо о развоју кинеске логистике у Подсахарској Африци. Под овим се подразумева више ствари: од изградње инфраструктуре различитог типа, до стварања пословне праксе која погодује кинеским компанијама (Antonio, Ма 2015, 86-87).
- Промовишу индустријску конкурентност стварајући кластере предузећа унутар једне индустрије. Овако уједињени кластери стварају стандардизовану платформу која омогућује даљи продор кинеских предузећа на тржиште.
- Потрага за природним ресурсима – СЕЗ омогућују не само истраживање нових природних ресурса али и њихову прераду на локалном тлу у Подсахарској Африци. На овај начин кинеска предузећа настоје да ухвате корак са западним компанијама које су дуже присутне у овом сектору.
- Ове зоне се сматрају „сигурним лукама“ за кинески капитал (Rotberg 2008,141).

Специјалне економске зоне омогућавају: 1) трансфер кинеског искуства и знања; 2) омогућујуостанак афричких природних ресурса на тлу Африке. Ово је од посебног значаја за Кину с обзиром да на тај начин оспорава оптужбе за извлачење природних ресурса из Африке; 3) у оваквим економским зонама се запошљавају локални радници и производи домаћа роба, што поред запослености доприноси и индустријализацији Подсахарске Африке стварањем индустријских кластера. Поред ових функција које су више оријентисане на микро клијентелу, СЕЗ остављају простор и већ развијеним кинеским предузећима. С обзиром на то да су ова предузећа регистрована као домаћа, она смањују проблем

прекомерног увоза у афричким земљама. Заправо СЕЗ су корисне за све: развијају локална, мала предузећа, што омогућава повећање економске активности, смањење незапослености и јачање локалних капацитета у подсахарском региону. Такође, пружају могућност великим кинеским предузећима, на тај начин помажући и кинеској економији (Antonio, Ма 2015, 85).

Земље у Подсахарској Африци које Кина бира за стварање СЕЗ имају дугу традицију присних односа са Кином, али такође одражавају и кинеске комерцијалне приоритете.

У Замбији постоје чак две СЕЗ. Једна се налази у ексклузивном бакарном појасу у граду Чамбиши. Почетно улагање износило је 800 милиона долара. Фирме које послују у оквиру СЕЗ уживају пореске подстицаје и изузете су од царина. Према споразуму о СЕЗ замбијска влада морала је да одвоји 45 км² земљишта, док су изградњом објеката руководиле кинеске компаније. У прераду бакра уложено је 250 милиона долара. Процењује се да зона запошљава 60.000 замбијских радника и да у њој послује преко 30 кинеских компанија (Rotberg 2008,144). Друга СЕЗ налази се у Лусаки са фокусом на логистику, трговину и сектор некретнина (Ibid, 95).

Друга држава у којој је направљена званична СЕЗ на афричком континенту и отворена јула 2007. је Маурицијус. Маурицијус је стратешка дестинација за кинеске инвестиције због своје локације у Индијском океану и примамљивих инвестиционих закона. Компаније са Маурицијуса су добро интегрисане у привреду Јужне Азије, док је као држава Маурицијус члан бројних афричких регионалних организација и иницијатива као нпр. Развојне заједнице Јужне Африке и заједничког тржишта Источне и Јужне Африке. Овим путем роба са Маурицијуса ужива преференцијални третман на значајном делу афричког тржишта. Такође, на Маурицијусу постоји кинеска етничка заједница која игра важну улогу у трговини две земље. Сви ови фактори допринели су доношењу одлуке о отварању СЕЗ на Маурицијусу. Главни финансијер овог пројекта била је Кинеска развојна банка (CDB), која је своје прво афричко представништво отворила управо на Маурицијусу.

Инвестициони пројекат замишљен је врло амбициозно: у вредности од 500 милиона долара, са преко четрдесет компанија које би омогућиле нових 13.000 радних места (5.000 за локалне раднике и 8.000 за раднике из Кине по уговору). Међутим, у периоду 2007-2008. дошло је до потешкоћа у изградњи. СЕЗ је ипак завршена, али са знатно мањим капацитетом: свега четири кинеске компаније и укупном инвестицијом испод 40 милиона долара (Ibid 2015, 97-98). Величина, ипак, није главни циљ овог пројекта. Ова зона представља одскочну даску Кини према остатку Африке. Протоком времена, повећањем економске активности унутар СЕЗ и променом оријентације зоне на извозно оријентисану, пристиже све више приватних компанија (Rotberg 2008,145-146).

Етиопска оријентална индустријска зона лоцирана је у граду Дукем, недалеко од Адис Абебе. Конструкција је трајала од 2007 – 2014. године. Фокус ове индустријске зоне је на металургији, електричним машинама и грађевинским материјалима. У овој зони, тренутно послује двадесетак предузећа која креирају око 20.000 радних места. Нови инвестициони циклус вредан 400 милиона долара је покренут 2014. године (Antonio, Ма 2015, 89,101).

У Нигерији се налазе две СЕЗ: зона у Леки и зона у Огуну. СЕЗ Лека је подељена у шест сектора: транспортна опрема, текстилна и друга лака индустрија, кућни апарати, изградња складишних капацитета, комуникациона опрема и роба широке потрошње. Оно што је занимљиво у вези ове слободне зоне је њен међународни карактер тј. отвореност за све инвеститоре, а не само кинеске. У овој зони послује преко четрдесет компанија (Antonio, Ма 2015, 99). Друга СЕЗ налази се тридесет километара од главног града Нигерије - у Огуну. Зона је фокусирана на производњу грађевинских материјала (пре свега керамике), обраду дрвета и производњу намештаја. За ову зону је карактеристично промовисање малих привредника.

2.2.2 Периодизација, структура и распрострањеност кинеских инвестиција

Пре детаљне анализе кинеских инвестиција, неопходно је урадити њихову периодизацију и категоризацију која ће бити представљена у две табеле.

Табела 26. Периодизација и карактеристике кинеских инвестиција

Периодизација	Карактеристике
1949-1980.	Веома мали број кинеских компанија које углавном спроводе програме помоћи које је прописала влада.
1980-середина 1990.	Долазак великих државних и провинцијских предузећа. Њихово деловање је повезано са дипломатским циљевима Кине. Мали удео приватних компанија.
середина 1990- 2000.	Државна предузећа инвестирају у ресурсе, енергетику и инфраструктуру. Повећава се број приватних компанија које истражују афричко тржиште.
2000-2005.	Ширење делатности државних, а поготово приватних компанија. Почиње стварање бизнис кластера, трговинских зона и индустријских паркова.
Након 2005.	Пролиферација кинеских компанија у све секторе, даљи развој стратегије кластера.

Извор: Henson, Yар 2016, 152

Табела 27. Величина кинеских предузећа у Подсахарској Африци

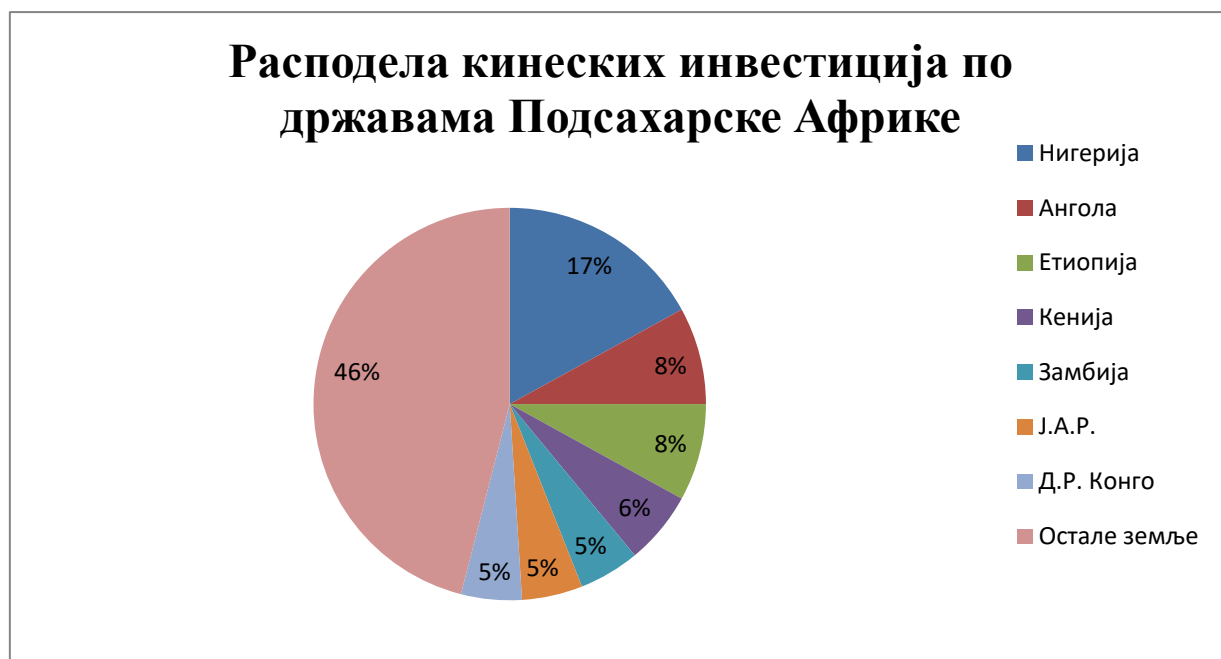
Величина кинеских предузећа у Подсахарској Африци		
Велика предузећа (баве се доминантно природним ресурсима и ифраструктуром)	Средња предузећа (производња, veleпродаја)	Мала предузећа (малопродаја, услуге)
Државна предузећа центарлне владе	Приватна предузећа са седиштем у Кини	Мали, локални предузетници лоцирани у Подсахарској Африци (кинеска дијаспора)
Државна предузећа кинеских провинција		

Извор: Henson, Yар 2016, 126

Анализом табеле 26, може се уочити да је Кина користила велика, државна предузећа за улазак на подсахарско тржиште. Када су пробијене баријере које спречавају улазак на тржиште, кинеске приватне компаније почињу да делују упоредо са државним компанијама. С временом се врши прерасподела посла, долази до пролиферације кинеских фирми у све секторе и узајамне синергије међу кинеским компанијама. Табела 27. показује секторску делатност великих, средњих и малих предузећа, као и приватних и државних предузећа.

Према подацима *AEI Chinese investment trackers* укупне кинеске инвестиције у Подсахарску Африку (из анализе су искључени Буркина Фасо, Сомалија и ЦАР) у периоду 2005-2018. су износиле 302,83 милијарде долара, што овај регион ставља на друго место одмах иза Европе у коју је пласирано 375,82 милијарди долара (AEI web site).

Унутар Подсахарског региона по државама то изгледа овако:

Графикон 6. Расподела кинеских инвестиција по државама Подсахарске Африке

Извор: AEI Chinese investment tracker via Brookings <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2018/09/06/figures-of-the-week-chinese-investment-in-africa/>

Претходни графикон сведочи о томе да Кина нема миљенике у Подсахарској Африци. Нигерија је највише заступљена, али то је и природно с обзиром на то да је нигеријска економија највећа у региону. Све остале земље су равноправно заступљене. Једини и свима добро познати услов за кинеске инвестиције је политика једне Кине.

У структурном смислу то изгледа овако:

Графикон 7. Кинеске инвестиције по секторима

Извор: AEI Chinese investment tracker via Brookings <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2018/09/06/figures-of-the-week-chinese-investment-in-africa/>

Графикон 7. показује да су кинеске инвестиције равномерно распоређене по секторима економије. Тиме је демантован доминантни наратив да Кина искључиво жели афричке природне ресурсе. Од посебне су важности кинеске инвестиције у инфраструктуру,

с обзиром на то да је инфраструктура веома битна за развој економије и државе у целини. Пре свега, добра инфраструктура је значајна за повезивање различитих делова земље. Ово је веома битно за велике земље Подсахарске Африке као што су Д.Р. Конго, Судан, Мали и др. јер боља унутрашња повезаност смањује опасност од сецесионизма. Из економског угла, интеграција повећава развој тржишта, тако што олакшава трговину, убрзавајући транспорт робе. Добра саобраћајна инфраструктура повећава мобилност радне снаге и има потенцијал да успори процес урбанизације тј. депопулацију руралних средина Подсахарске Африке што већ сада представља демографски изазов. Побољшање инфраструктурних капацитета утиче и на квалитет живота обичних људи, јер поред доступности, побољшава квалитет здравства и школства.

Потребе за инфраструктуром у региону Подсахарске су огромне. Стотине милиона Африканаца нема основну инфраструктуру. Као што је указано у петом поглављу, западни актери више улажу у „софтвер“ (изградња капацитета, ефикасност управе, транспарентност и др.). Кина, с друге стране, фокус ставља на „хардвер“, као што је изградња путева, железничке мреже, болница, школа, стадиона и друге инфраструктуре која доноси видљиву корист становништву земље у којој се пројекат спроводи (Shikwati 2012, 7, 18). Поред поменуте инфраструктуре, Кина такође гради и „политичку инфраструктуру“ у земљама Подсахарске Африке. У Цибутију је изграђена нова зграда министарства спољних послова, а у Уганди и Мозамбику су изграђене нове зграде парламента. Такође, Кина је подржала изградњу седишта Афричке уније у Адис Абеби са 200 милиона долара. Овај допринос има значајну симболичку улогу, јер сведочи о кинеској подршци унутар-афричким интеграцијама (Ibd. 44). Међутим, проблем који се појављује са оваквим типом инфраструктуре јесте њена непродуктивност, због тога се ове често велелепне зграде називају „белим слоновима“. Ипак, Кина не гради инфраструктуру насумично и без плана. У првој фази гради се саобраћајна инфраструктура (аеродроми, путеви, железничке пруге и луке), затим се усредсређују на изградњу енергетских капацитета. Очекивани бенефити су већ поменута повезаност и бољи проток робе, али и обезбеђивање извора енергије за будућу индустријализацију (Onjala, 2017).

Постоје многобројни примери кинеске инфраструктуре. У Нигерији Кина планира реконструкцију хидроелектране Мабила, радови су почели 2017. а завршетак је планиран за крај 2021. У плану је повећање капацитета са садашњих 3,050MW на 4,000MW. У будућности, до 2030. планирано је подизање капацитета на теоријски максимум од 12.000 MW. У Источној Африци Кина гради железничку линију Адис Абеба – Цибути, као и пругу Момбаса– Најроби. Кина са 90% финансира 120км аутопута Најроби-Најваша што је веома битно с обзиром да је Најваша битна туристичка дестинација. Кинеска државна компанија за лучку инжењерију у Виндхуку (Намибија) је на додатних 40 хектара проширила постојећи контејнерски терминал на локацији Валвис Беј (Walvis Bay). Капацитет се проширује са 350.000 на 750.000 контејнера (Evan Pheiffer, 13.12. 2017).

Иако на рачун Кине стално пристижу критике из западних медија и академских кругова да је прави разлог изградње „кинеске“ инфраструктуре експлоатација афричких природних ресурса, постоје значајне разлике између инфраструктуре коју гради Кина и колонијалне инфраструктуре. Колонијална инфраструктура је била окренута ка споља (од унутрашњости континента према лукама из којих су ресурси извожени у Европу). С друге стране, Кинези граде инфраструктуру од обала ка унутрашњости и на тај начин поспешују повезаност унутар појединачних земаља, а такође и регионално. Изгледа да је западна (академска) јавност више забринута за потенцијални будући кинески неоколонијализам, него што се бави анализом и осудом колонијализма који се већ догодио (Babić 2019).

Још једна значајна ставка је кинеско улагање у информационе технологије, тачније повећање доступности интернета који је сада доступан свим Африканцима. (Schiere,

Rugumba 2011). Ова чињеница има велики утицај на политички систем Подсахарске Африке с обзиром да бирачком телу омогућава приступ информацијама, те на тај начин смањује могућности за контролисање јавног простора које имају аутократски лидери. Додатно интернет и друштвене мреже олакшавају „догађање народа“, тј. организовање и координисања протеста и демонстрација. На овај начин, вероватно ненамерно, Кина доприноси јачању потенцијала за демократизацију Подсахарске Африке.

Кина такође појачава ангажовање у рударском и енергетском сектору, поготово у Боцвани, Замбији, Етиопији; највише ископава бакар (у чак седам земаља), гвожђе (у три државе), хром и манган у две (Vedie 2017).

3. Негативне стране кинеског деловања у Африци – „терет жутог човека“

„Сада азијски Колос кога смо се дуго плашили преузима место глобалног лидера. Ми-бела раса смо постали терет жутог човека. Надајмо се да ће нас он третирати љубазније него што смо ми некада третирали њега.“ (Гор Видал – амерички књижевник)

3.1. Лоши еколошки стандарди и загађење животне средине

Све до 1972. године, управљању природним ресурсима и заштитом животне средине у Кини се није приступало холистички. Тек поменуте 1972. након конференције УН о животној средини која је одржана у Стокхолму, на иницијативу тадашњег премијера Чоу Енлаја, формирана је Државна агенција за заштиту животне средине. Агенција је 1988. постала министарство, да би још још једну реформу доживела 2007. за време периода „Супер министарстава“⁸⁷ (Power, Mohan, Mullins 2012, 196).

Од средине 2000-тих приметна је велика промена у ставу Кинеза према Западним стандардима. Један од значајнијих стандарда који је усвојен је стандард ISO14001, који се односи на управљање животном средином. Између осталог, овај стандард има за циљ да помогне компанијама у минимизирању негативних последица њиховог пословања по животну средину (ISO 2011). Овај стандард је додатно оснажен у јануару 2008. усвајањем смерница о друштвеној одговорности (*CSR guidelines*) и њиховим примењивањем у кинеским државним компанијама. Ова регулатива је усвојена од стране Државне комисије за надзор имовине (SASAC). Све укупно, у периоду 1999-2003. број усвојених ISO стандарда повећао се са 222 на 5064 (OECD 2009, 8).

Кина је 2007. године направила „базу еколошких досијеа својих компанија“и захтева од банака да анализирају „еколошку прошлост“ компанија пре него што им одобре кредите.

Кинеска банкарска регулаторна комисија (CRBC), успоставила је „зелени кредитни систем“ чији је циљ да ограничи доступност кредита компанијама које крше законе о заштити животне средине (Power, Mohan, Mullins 2012, 198).

Кина је усвојила преко 50 међународних споразума из области заштите животне средине. Од 2007. године Кина је највећи емитер гасова стаклене баште испуштајући око 6,2 милиона тона CO₂ у атмосферу (Dwinger 2010). Ипак, Кина је потписник Кјото протокола 1998. који је ратификовала 2002. Она је преузела и водећу улогу на самиту у Копенхагену по

⁸⁷ Од 15. марта 2008. године у Кини је почела да се спроводи реформа која је за резултат имала стварање пет супер министарстава. Нова министарства била су комбинација неколико пређашњих министарстава или одељења. Ово је урађено како би се избегло преклапање надлежности. Реформа је подигла важност очувања животне средине на суперминистарство, што сведочи о огромној политичкој вољи и посвећености централне владе очувању животне средине (Qiu, Li 2008).

питању смањења емисије карбоната. Претекла је САД у инвестицијама у „чисту енергију“ (*low-carbon energy*) инвестирајући дупло више, чак 44.9 милијарде долара у 2009. и почиње да игра важну улогу у подршци ка транзицији на чисту енергију. Такође, Кина је покренула индустријско реструктурирање како би унапредила индустријску структуру у Африци ради повећања енергетске ефикасности (Xie 2010, 25).

FOCAC IV који се одржао 2009. године по први пут ставља јасан нагласак на заштиту животне средине када су у питању кинеске инвестиције у Африци. Иницијатива је чак предлагала интензивно партнерство у области климатологије и посматрања климатских промена уз помоћ кинеских сателита (Power, Mohan, Mullins 2012, 201).

Услед поменуте чињенице да је Кина највећи емитер CO₂ и тендециозног извештавања западних медија, имиџ Кине као загађивача у Подсахарској Африци представља опште место. Пример за илустрацију „кинеског загађења“ је Замбија и њен бакарни појас. Као главни извор загађења, аутохтоне невладине организације апострофирају кинеску компанију која се бави екстракцијом обојених метала (*Nonferrous China Africa – NFCA*). Загађење у бакарном појасу је очигледно и без посебних еколошких анализа – вода у појединим местима је тиркизне боје, наслаге честица различитих метала могу се видети свуда у животној средини, многи извори воде су загађени. Као један од узрока проблема идентификована је и Агенција за заштиту животне средине Замбије (*ZEMA*). Проблем са овом агенцијом је што је она основана касно, тек 2011. године. Она није имала капацитете, знање, процедуре ни искуство како да се носи са изазовима због којих је основана. Такође, неопходно је истаћи да се сарадња *ZEMA*-е и кинеских инвеститора с временом побољшава и да се штета по животну средину све више санира (Mykete Dinamic 2017).

Џесика Марш (*Jessica Marsh*) као разлоге за еколошке проблеме у Подсахарској Африци наводи комбинацију одсуства имплементације (иначе у теорији одличне) кинеске еколошке регулативе (од стране кинеских инвеститора), поменуте недораслости *ZEMA*-е, и спремности локалне политичке елите да „зажмури“ на загађење животне средине услед недостатка свести, жеље да се удовољи инвеститорима или корупције (Marsh 2015).

Кина је највећи увозник производа дрвне индустрије у целом свету. Иако увоз са афричког континента задовољава само мали део кинеских потреба за дрветом, у Кину одлази 90% извоза дрвне грађе свих подсахарских земаља (IUCN, 28 February 2008). Када се посматра регионална структура, Кина највише увози из Централне Африке - углавном због високо квалитетних ендемских врста дрвећа које су присутне на овом подручју. Тако Екваторијална Гвинеја пласира 70% свог извоза у Кину; Д.Р. Конго – 50%; Габон – 40%. У другим регионима Мозамбик извози 90% своје дрвне грађе у Кину (Canby et al. 2008, 19). Ипак, требало би истаћи да штета коју кинеске компаније праве приликом сече шуме (у нпр. Конгу) се ни мало не разликује од португалских компанија које делују на истом подручју, уз изузетак да се о „португалској штети“ не извештава.

Изградња великих инфраструктурних пројеката који се најчешће спроводе под кинеским покровитељством, често изазива проблеме локалном становништву. Тако, на пример, приликом изградње Мерове бране у Судану принудно је пресељено око 50.000 људи, ови људи не само да су остали без домова већ им је одузето и обрадиво земљиште од кога су живели; како ново земљиште које им је додељено није било ни приближно истог квалитета, ти људи су принуђени да мењају свој начин живота, услед чега су били изложени ризику од сиромаштва (Power, Mohan, Mullins 2012, 211).

Велика потражња за слоновачом у Кини (наиме Кинези верују да предмети од слоноваче доносе срећу) подстиче криволов на слонове и носороге широм Африке (Power, Mohan, Mullins 2012, 209).

Број кинеских рибарских бродова у Африци константно расте. Њихове активности су толико велике да угрожавају сигурност исхране у одређеним приобалним регионима и готово потпуно истребљујући поједине ендемске врсте рибе као што је *Mackerel*. (Illegal-fishing info 2009b; Power, Mohan, Mullins 2012, 203).

На самом крају расправе о животној средини, битно је истаћи став да не постоји „кинеско“ (или било чије друго) загађење. Примарни загађивач у Подсахарској Африци није Кина, већ савремени капитализам.

3.2. Лоши услови рада и увоз кинеске радне снаге

Под лошим условима подразумева се ниска плата - на нивоу испод минималне зараде, неправедно давање отказа, недостатак слободних дана, недостатак здравственог и социјалног осигурања, као и лоши услови смештаја на радним местима која су удаљена од места становања. Афрички радници се жале на кинеске послодавце тврдећи да је запослење несигурно, непредвидиво и, у смислу безбедности од повреда на раду, ризично. Такође, жале се и на правне недостатке у виду одсуства синдикалне заступљености и неправилности у уплатама здравственог и пензионог осигурања.

Дакле, просечан афрички радник жели сигуран посао са пристојном платом, здравствено осигурање за себе и породицу, безбедност на раду и загарантоване слободне дане. Међутим, кинески менаџери не желе да потписују дугорочне трајне уговоре са афричком радном снагом јер су често незадовољни односом према раду, дисциплином и квалитетом радне снаге уопште. Такође, један од разлога за избегавање дугорочних уговора је страх од тужби пред локалним судовима. То, с друге стране, изазива антагонизам код афричких радника јер без дугорочних уговора немају никакву кредитну способност.

Разлог ниских зарада и лоших услова рада у појединим кинеским компанијама је максимизација профита. Потребно је нагласити да и кинески радници раде у истим условима као и локални радници, а да су кинески руководиоци смештени у истим, или можда мало бољим смештајним објектима у односу на локалне раднике. То је у супротности са руководиоцима који долазе из западног света, који обично живе у луксузним вилама издвојени од локалне популације. Скоро сваки Кинез, поучен искуством своје земље, на тешке услове гледа као на неопходну цену коју треба платити за развој. Кинеским радницима није проблем да трпе за развој своје земље, али то није случај са афричким радницима који желе да раде мање, али желе светлију будућност. Овај исказ сведочи о културолошким разликама. Културолошке разлике могу објаснити и неспоразуме по питању незгода на раду. Наиме, кинески руководиоци сматрају да је број незгода (повреда) на раду нормална појава у почетним стадијумима развоја. Тако су се руководиоци компаније за пречишћавање бакра хвалили са „свега“ три незгоде на недељном нивоу, јер је то знатно мање од броја незгода које су имали у Кини. Африканци су, с друге стране, били прилично забринуте због толике учесталости незгода.

Ипак, догађај из 2010. године, представља најгори радни спор у историји сино-афричких односа. Кинески руководиоци су пуцали на раднике који су протестовали због лоших плата и услова у руднику угља Колум у јужној провинцији Синазонгве. Једанаест људи је примљено у болницу након пуцњаве. Инцидент је изазвао реакцију и грађана и политичких лидера (Veunyeu 2018).⁸⁸

На крају разматрања радних услова у кинеским компанијама лоцираним у Африци, неопходно је истаћи да се ситуација значајно поправила у односу на рани период (2008-

⁸⁸ О политичким последицама више нешто касније у тексту.

2010.) услед смањивања културолошког јаза и језичких баријера. У наставку ће бити више речи о наводима везаним за пребацивање кинеске радне снаге у Африку.

Џорџ Аити (*George Ayittey*) сматра да је циљ кинеске сарадње са Африком заправо пребацивање вишка кинеске популације у Африку.

На почетку кинеских инвестиција у Африци, Кина је „увозила“ много радне снаге. Афричке власти су убрзо препознале да морају да повећају локалну запосленост. У складу са тим 2013. године, Влада Уганде усвојила је закон према којем све инвестиције у нафтни сектор морају укључити домаће компаније и запослити минимум 48% домаћих радника (Концова 2016, 48-49).

Током времена, смањивањем културних баријера и успостављањем узајамног поверења, број кинеских радника се полако смањивао у корист локалних радника. Кинески радници остали су на позицијама експерата и надзорника (Brautigam, 2009).

Кинеска предузећа нашла су се у за њих непознатој ситуацији у којој су се суочавали са неадекватном радном снагом и радним споровима на које нису навикли у домаћем окружењу. То је поготово био случај са земљама које имају снажне синдикалне покрете попут Замбије и Јужне Африке (Cheru, Obi 2010, 26).

Следећи график сведочи да је број кинеских радника у Африци константан и да не доживљава нагле промене.

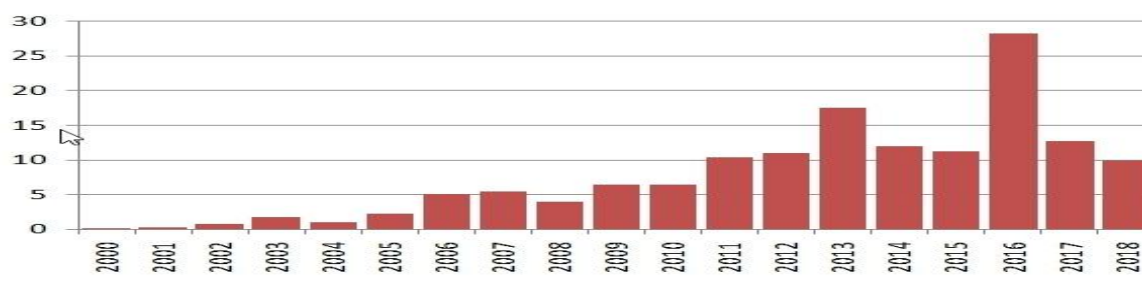
Графикон 8. Број кинеских радника у Подсахарској Африци

Извор: China-Africa Research Initiative (CARI): <http://www.sais-cari.org/research>

Заправо, број кинеских радника у некој афричкој земљи зависи од много фактора: колико дуго кинеска компанија ради у земљи; у којој мери је могуће пронаћи локалну радну снагу и политике одређене афричке државе у погледу радних дозвола. Поједине афричке владе имају строге прописе по питању запошљавања локалних радника. Тако у Анголи, сваки пројекат којим руководе Кинези мора имати барем 70% локалних радника. У Д. Р. Конгу у свим пословима који су везани за изградњу инфраструктуре или рударство мора бити барем 80% домаће радне снаге (Brautigam 2009, 156-157).

3. 3. Дужничко ропство и неоколонијалне тенденције

Наратив према коме Кина своје партнере увлачи у дужничко ропство с временом је постао врло експлоатисан од стране западних медија. Међутим, подаци не могу да потврде такве тврдње.

Графикон 9. Износ дуговања афричких земаља према Кини за период 2000-2018. (у милијардама \$)

Извор: China-Africa Research Initiative (CARI): <http://www.sais-cari.org/research>

Графикон 9. показује да се ниво кинеских кредита непрекидно повећава и да је 2016. године достигао свој врхунац. Иако нивои дуга неретко бивају искоришћени за сензационалистичко извештавање медија, номинални нивои дуга (кумулативно око 146 милијарди долара) нису довољан показатељ стања задужености неке државе. Да ли је нека земља у дужничкој кризи је комплексно питање чији одговор изискује анализу много фактора. Пре свега, много је битије колики је ниво дуга у односу на БДП и каква је структура тог дуга. Затим битно је ко су повериоци и под којим условима је новац позајмљен.

Поред номиналне висине нивоа дуга, други догађај који се малициозно интерпретира када је у питању анализа кинеских кредитних активности је прича о луци Хамбантота у Шри Ланци, која служи као страшило свим другим државама које послују са Кином. Наиме, Кина је дала позајмицу у висини од једне милијарде долара влади Шри Ланке за изградњу луке у поменутом граду. Лука нажалост није могла да оствари довољно прихода, па је влада Шри Ланке морала да уступи луку на коришћење (концесију) кинеским компанијама на период од 99 година ради отплате кредита. Ова прича је интензивно експлоатисана од стране западних медија како би се повећао страх других држава приликом разматрања могућности за узимање кинеских кредита (The New York Times 25. June 2018.).

Међутим, какво је било право стање ствари? Кинески кредити чинили су свега 10% укупног дуга Шри Ланке. Влада Шри Ланке је просто речено позајмљивала превише новца и кинески кредит је био последња кап која је прелила чашу (CNA 15. March 2019.).

Приликом разматрања мера обезбеђења које се користе приликом уговарања кинеских кредита, приметно је да се оне не разликују од обезбеђења било ког комерцијалног кредита. Као и сваки други кредит великог износа и дугог рока отплате и овај кредит је био обезбеђен хипотеком у виду „некретнине“. Мишљење је аутора да привремени губитак контроле над једним привредним субјектом представља много мању опасност за економски систем једне државе него његова насилна промена, коју у виду реформи предлажу ММФ и Светска Банка.

Како истиче Џозеф Онџала (*Joseph Onjala*), у источној Африци узимање кинеских кредита је врло примамљиво с обзиром да су нивои домаће штедње и инвестиција прилично ниски а новац неопходан за развој (Onjala, 2017).

Следи анализа стања дуга у одабраним подсахарским земљама. У августу 2018 укупни јавни дуг у Кенији износио је 56,4% БДП тј. приближно 49 милијарди долара. Пола тог износа 24,9 милијарди је спољни дуг. За државу од 47,5 милиона становника (попис из 2019) ови трендови су прилично позитивни.⁸⁹ Подаци показују да Кина држи 72% спољног дуга Кеније што приближно износи 5,34 милијарде долара (Africa Bossiness Daily, 2. August 2018). Из ових података произилази закључак да Кенија није у опасности да упадне у „кинеску

⁸⁹ Поређења ради јавни дуг Србије у новембру 2019 износио је 52,4% БДП (2015. је износио 70% БДП). Србија има мање од 7 милиона становника (Serbian Ministry of finance- section for public debt November 2019).

дужничку замку“ из два разлога: прво, Кенија ни нема проблем задужености; друго, удео дуга према Кини је веома мали у односу на укупни дуг Кеније. Индиректно, ово је признао и ММФ када је у октобру 2018 погоршао прогнозу стрес теста дуга Кеније (*debt distress*). Као разлог наведене су унутрашње фискалне неравнотеже а не презадуженост (Blomberg, 24. October 2018).

Танзанија је у сличној позицији. У фискалној години 2017/2018. укупан дуг државе износио је 22,5 милијарде долара, што износи 43% БДП, спољни дуг Танзаније износио је 16,03 милијарде долара. (BOT Annual report 2017/2018). Банка Танзаније не објављује податке о повериоцима спољног дуга али општеприхваћено мишљење је да је Кина највећи билатерални кредитор. Према извештајима ММФ-а Танзанија одржава задовољавајући ниво дуга и низак скор на стрес тесту дуга (Tanzania invest, October 2016).

Спољни дуг Етиопије достигао је 26,4 милијарде долара у фискалној 2017/2018. години а удео спољног дуга према БДП је износио 28,9%. Удео Кине у укупном дугу Етиопије је 17 милијарди долара (NBE 2017/2018).

Према подацима Нигеријске канцеларије за управљање дугом (DMO), укупан дуг Нигерије износи 79,436 милијарди долара, што представља 19,09% БДП. Спољни дуг износи 25, 27 милијарди долара, што чини 6,07% БДП (DMO Annual Report and Statement of Accounts 2018, 23). У структури спољног дуга на билатералном нивоу Кина је убедљиво највећи зајмодавац (већи од свих других заједно), али та сума износи свега 2,485 милијарди долара. Заправо, Нигерија дугује много више на мултилатералном нивоу институцијама Светске банке, око 8,7 милијарди долара, али тај податак нико ни не спомиње (Ibid, 31).

Дакле, може се закључити да је анксиозност због изложености кинеском дугу за сада потпуно неоснована. Мноштво студија и макроекономских индикатора наводе да постоји низак ниво нестабилности. Студије Рајана и Мане (Ryan, Maana, 2014) и ММФ-а (IMF, 2015, IMF 2016) недвосмислено потврђују овакав закључак.

4. Безбедносна сарадња Кине и земаља Подсахарске Африке

„Осећај сигурности не настаје сам од себе. Он је резултат колективног консензуса и инвестиције на нивоу читавог друштва. Дугујемо нашој деци живот без насиља и страха.“
(Нелсон Мендела)

Кина се у Африци суочава са три безбедносна изазова на макро-плану: 1) „репутациона безбедност“ тј. премештање кинеских безбедносних интереса са локалног и регионалног на глобални ниво; 2) заштита кинеских пословних интереса, што подразумева и заштиту инфраструктуре кинеских компанија; 3) заштита кинеских грађана који живе и раде широм Подсахарске Африке (Alden et al. 2018, 43-44). Дакле, Кина настоји да прекине са досадашњом *ad hoc* улогом у области безбедности унутар Африке. Она покушава да постепено оствари ангажовање у Африци које подразумева креирање заједничких кинеско-афричких вредности и редизајнирање либералних норми које су до сада биле доминантне (Carrozza 2018, 127-128).

Приликом поређења два последња кинеска бела папира о Африци уочава се промена кинеске политике према Африци. И док је 2013. године документ био посвећен искључиво економији и трговинској сарадњи, Бели папир из 2015. свеобухватније и боље одражава стварни темпо односа. Такође, постоје значајне референце по питању афричког безбедносног сектора. Документом из 2015. године, Кина обећава да ће имати конструктивну улогу у промовисању и одржавању мира и стабилности у Африци. Кинески званичници наводе како ће Кина настојати да промовише мир кроз економски напредак у сарадњи са афричким државама, регионалним економским комитетима и Афричком унијом. Документ из 2015.

такође пружа и нацрт за продубљивање војне сарадње у виду иницијатива о технолошкој размени, заједничким војним вежбама, као и помоћи афричким земаљама у виду изградње безбедносних капацитета пре свега у виду обуке. (Ibid, 94)

Председник, Кине Си Ђинпинг, је 2014. године појаснио одлике новог безбедносног концепта. Према његовим речима то су: заједништво, свеобухватност, кооперативност и одрживост (Ibid, 87). Кинеска визија безбедносне политике је колективна безбедносна политика. Основни принципи кинеске безбедносне политике јесу: међусобно поверење, обострана корист, једнакост, сарадња, дијалог, консултације и преговарање на равноправној основи. Кинески лидери посматрају садашњи модел либералног мира као неоколонијално наметање од стране запада, и верују да је тај концепт заправо извор нестабилности у Африци. Кинези безбедносне проблеме у Африци сагледају као последице слабих држава, што је опет последица колонијализма, племенских конфликта и присилне демократизације. Што се ње саме тиче, Кина више не жели да буде неко ко следи норме, већ да буде креатор нових правила понашања. Несумњиво, Кина постепено и полако приступа безбедносним питањима у Африци, али остаје у дилеми да ли да само подржи афричку мировно-безбедносну инфраструктуру или да активно учествује у њој. У односу на ово питање, Крис Алден идентификује три сценарија за будућу улогу Кине у региону: 1) Кина као архитекта, 2) Кина као градитељ и 3) Кина као подизвођач.

Кина може бити потенцијални архитекта (креатор) безбедносног окружења у Африци тако што може подстакнути нове норме понашања, или извршити ревизију постојећих норми (које су засноване на либералном миру). Кина такође може да буде и потенцијални градитељ, који би преузео активнију улогу бавећи се и изградњом мира а не само одржавањем мира. Најзад, Кину је могуће посматрати и као потенцијалног подизвођача јер Кина може да понуди конкретна техничка решења за одређени безбедносни проблем. Притом, ангажовање овог типа би било селективно са циљем да се фокусира на најужу, а самим тим и најјефтинији вид подршке. Конкретно, активности би биле усмерене искључиво на кинеске пословне интересе и очување дипломатске репутације (Alden et al. 2018, 34-35).

Поставља се питање како ће се принцип не мешања и поштовања државног суверенитета, који традиционално представља угаони камен кинеске дипломатије, уклопити са новим реалним потребама Кине. Једно од предвиђања будуће кинеске безбедносне политике у Подсахарској Африци износи Оберт Хоци (*Obert Hodzi*). Прво, он верује да постоји директна веза између раста економске снаге одређене државе и њене потребе за интервенционизмом на међународном плану. Другим речима, у ситуацији када економска моћ Кине расте, расте и њена потреба за интервенционизмом. Аутор сматра да је кинески интервенционизам цикличне природе, позивајући се на периоде кинеског царства када је цар себе сматрао „небеским сином“ што му је (по његовом мишљењу) дало за право да интервенише у суседним земљама. Сходно томе, Оберт Хоци износи претпоставку о постепеној промени кинеске политике од неинтервенционизма ка интервенционизму. Ипак, он тврди да кинеска политика званично остаје неинтервенционистичка, односно да се мења само форма. Та промена је техничке природе баш као што се вода претвара у лед. Сем тога, Кина и даље инсистира на томе да се не меша у унутрашње ствари других држава, без обзира на очигледан утицај у Малију и Јужном Судану (Hodzi 2019, 211-212).

Разлог због ког Кина инсистира на неинтервенционизму је чињеница да је то њена највећа компаративна предност у односу на Западне актере. Када би Кина признала да прелази на интервенционизам ни по чему се не би разликовала од Француске или САД. То је и разлог зашто се Кина труди да све своје војне инсталације у Африци представе као неборбене, тако је поморска база у Џибутију логистичка, док мировне трупе у Судану и Малију без борбеног мандата. На тај начин Кина се труди да постепено привикне Африканце на присуство својих безбедносних снага у региону (Hodzi 2019, 211-212). Неопходно је

нагласити да су насупрот мишљењу западњака, који локалну власт перципирају као потпуно омађијану Кином, Африканци ипак свесни ризика који носи сарадња са овом земљом. Афричким званичницима је потпуно јасно да у безбедносној политици према Подсахарској Африци Кина штити своје пословне интересе и интересе својих држављана. Ипак, без обзира на то, Африканци их доживљавају као бољу опцију у односу на западне земље, јер Кинези прихватају Африку онаквом каква јесте (Carrozza 2018, 145).

Као најбољи инструмент за транзицију своје безбедносне политике Кина је препознала Уједињене нације. У последње три деценије Кина показује значајну промену у ставу према мировним операцијама УН. Раније је Кина мировне операције посматрала као још један инструмент западњачке хегемоније којим они легитимизују проширење своје сфере утицаја мешајући се у унутрашње ствари малих држава. Будући да Кина поседује право вета у УН, један од њених основних циљева је и оснаживање ове организације (Alden et al. 2018, 30-31, 92).

Финансијска подршка Кине Уједињеним нацијама константно расте. Кина је 2000. године у буџет УН уплаћивала свега 12 милиона долара што је чинило 1% годишњег буџета; године 2010. њена контрибуција је износила 75 милиона, што је износило 3,2% буџета, да би 2019 износ достигао 367,9 милиона долара, тј. 12% буџета УН. (chinapower.org) О појачаној жељи за ангажовањем свакако сведочи и број трупа које Кина опредељује за мировне мисије у Африци.

Табела 28. Број кинеских трупа у мировним операцијама УН у Подсахарској Африци на дан 30.6. 2019

Назив мисије (држава)	Број трупа
UNMISS (Јужни Судан)	1031 (шести највећи контингент трупа)
MINUSMA (Мали)	413 (девети највећи контингент трупа)
UNAMID (Судан-Дарфур)	365 (пети највећи контингент трупа)
MONSUCO (Д. Р. Конго)	218

Извор: <https://peacekeeping.un.org/en/china> приступљено 29.11. 20019

Ипак, Кина и даље преферира слање инжењера, доктора и другог „не борбеног“ особља. (Hodzi 2019, 226).

Као додатну подршку мултилатералним иницијативама Кина се обавезала и да ће пружити подршку мировним операцијама које врши АУ, као и да ће пружити финансијску и логистичку подршку војсци АУ за брзо реаговање. (Carrozza 2018, 92). По доступним подацима, Кина је са 100 милиона долара помогла одржавање Афричке војске за брзо реаговање (Alden et al. 2018, 283).

У јуну 2017. године, кинески министар спољних послова састао се Мусом Махматом (*Moussa Faki Mahamat*), председником комисије АУ у Адис Абеби. Њих двојица су идентификовали пет приоритетних подручија за будућу сарадњу Кине и Афричке уније у којима посебну улогу има безбедносни сектор. Такође су разматрали кинеску војну подршку, као и способности Африке да одговори на безбедносне изазове и потребе за мировним операцијама. Том приликом, кинески министар спољних послова Ванг Ји је изразио пуну подршку концепцији Афричка решења за афричке проблеме (Carrozza 2018, 143). Иако Кинези нису савршени партнери, они обично испуне очекивања Африканаца у смислу безбедносне сарадње. Африканци немају осећај да им је било шта наметнуто у сарадњи с Кином, нити се у том односу осећају пасивно. Истини за вољу, Афричка унија нема довољно

снаге да успостави правила у свим аспектима безбедносне сарадње. Због тога се и даље значајан део сарадње обавља на билатералном нивоу и сходно томе финансијска средства која у те сврхе пристижу из Кине не буду увек правилно расподељена.

5. Културна и медијска политика Кине у региону Подсахарске Африке

„Кина намерно жели да повећа присуство Африканаца у својим медијима. С обзиром на то да Кина постаје све глобализованија, различитости требају бити приказане као нешто позитивно што људи треба да прихвате“ (Ходан Осман Абди – директорка Центра за студије Источне Африке Универзитета Џеџијанг)

Кинеска мека моћ почива на културној дипломатији, такозваним офанзивама шарма и медијском присуству (Cheru, Obi 2010, 54). Активности на пољу културне дипломатије значајно се повећавају у 2004. години пре свега омладинским фестивалима. Културна дипломатија има за циљ да буде сидро мирног уздизања Кине, тачније да покаже свима да економски успон Кине није претња ни за кога (Ibid, 59).

Постоји шест програма унутар културне дипломатије:

1) Тренинг људских ресурса – У периоду 2003-2006. Кина је обучила 10.000 афричких експерата и 3700 државних службеника. Такође, многи афрички студенти се школују у Кини. У 2018. години у Кини је боравило 81.562 студената из Африке тј. 16% свих иностраних студената. Поређења ради 2003. било је мање од 2000 студената (Qsi News 20.01.2020).

2) Градња Конфуцијевих института у Африци – Конфуцијеви институти су рађени по моделу западњачких институција као што су: Гетеов институт, Сервантес институт, Британско веће (*British Council*) и др. Закључно са децембром 2018. године, у региону Подсахарске Африке функционисала су 52 Конфуцијева института, највише у Јужној Африци – 6, Кенији – 4 (Statista, Dec 2018). По броју оваквих установа у подсахарском региону Кина је на другом месту, иза неприкосновене Француске са 180, а испред САД – 40 и Велике Британије – 38 (QZ Africa 11.08.2018).

3) Организовање симпозијума и форума – можда најзанимљивији из ове области је сино-афрички форум о људским правима. Овим путем Кина намеће своју визуру овог проблема.

4) Национални волонтерски програм који има за циљ подстицање интересовања младих Кинеза за Африку.

5) Програм стварања сестринских градова.

6) Програми „посетилаца из Африке“, који финансирају боравак афричких уметника у Кини са циљем да приближе афричку уметност Кинезима (Cheru, Obi 2010, 60-61).

Важан део пројекције меке моћи су свакако и медији. Пре анализе учинка кинеских медија, следи преглед медијске сцене унутар Подсахарске Африке.

Афричко новинарство своје зачетке налази у колонијализму. Пре доласка колонизатора, на афричком континенту постојала је јака традиција усменог предања која је обављала функцију новинара и функцију чувара колективног сећања. Прве новине на простору Подсахарске Африке објавили су Французи 1773. године на Маурицијусу. Новине су излазиле једном недељно, а њихов творац био је Николас Ламберт (*Nicolas Lambert*). Прве новине у Западној Африци основао је Чарлс Банерман (*Charles Bannerman*) под називом Акра Хералд (*Accra Herald*) 1858. године у данашњој Гани, тада Златној Обали. Прве новине написане на неком од локалних језика објављене су на Јоруба језику у Нигерији 1859. године под називом *Iwe Thorin*. Ипак, најутицајније локалне новине биле су јужноафричке Кејп

Аргус (*Cape Argus*). Важност ових новина увидео је и сам Сесил Роудс који је убрзо купио контролни пакет акција у овој компанији. Колонијалне власти имале су двојак однос према штампи: с једне стране штампа је за њих представљала „дашак цивилизације“ у Африци и инструмент који може Африканце приволети тој цивилизацији. С друге стране, штампа је представљала потенцијалну опасност јер је подизала ниво информисаности локалног становништва (Li 2017, 51-53).

Управо то је приметио и Кваме Нкрумах посматрајући медије као револуционарни инструмент и средство колективне едукације, као оружје за збацивање колонијализма које ће након тога допринети потпуној афричкој независности и јединству. У прилог томе говори и податак да је на неколико локалних језика у Гани, реч за радио била истоветна речи која је означавала пропаганду. Нажалост, овакво схватање као да је запечатилу судбину афричких медија. Постоје четири разлога због којих је веома тешко успоставити независне новине у савременој Африци: прво, у Подсахарској Африци традиционално постоји ригидан правни оквир који ограничава доступност информација; друго, власти које су имале користи од коришћења медија у револуционарне сврхе нису склоне томе да допусте слободан проток информација; треће, политички лидери су заузимали став да је једноумље кључно за успешно вођење економије и друштва, баш као што је некад било кључно за успех револуције; четврто, с обзиром да су неки од афричких лидера били веома лично укључени у процес стварања државе те били доживљавани као очеви нација, свака критика од стране медија доживљавана је веома лично (Ibid, 55).

Након 1990-тих медијско тржиште се отвара, одређени медији јесу постали независни од државе, али то не значи да су постали и објективни. Да би обезбедили финансирање, морали су да се вежу за одређене интересне групе. Оно што највише кочи развој медија у Подсахарској Африци јесте недостатак грађанске свести, или боље речено критичког мишљења. Грађани напросто више верују државним него приватним медијима.

Без обзира да ли је под утицајем власти или не, државни или приватни медијски дискурс је био у потпуности вестернизован. То и не изненађује, с обзиром на чињеницу, да су се након стицања независности, сви афрички новинари обучавали у земљама запада, тачније у медијским кућама попут Би-Би-Си-а, РФИ, Франс Прес-а и Гласа Америке (Ibid, 56).

Присуство кинеских медија у Подсахарској Африци датира још из 1970-тих. Кинески медијски систем у Подсахарској Африци састоји се из четири компоненте: 1) Телевизијске станице Пекинг (која је 1978 преименована у CCTV), 2) Новинске агенције Синхуа, 3) Радио Пекинг (1978 преименован у Кинески Интернационални Радио - CRI), 4) Биро за издавачку активност на страним језицима – издавачка кућа која објављује књиге и часописе на различитим страним језицима (Ibid, 75, 78).

1) Тренутно је CCTV присутан у 17 афричких земаља и емитује чак пет програма који се фокусирају на афричке вести, али и остале друштвене активности. Најпопуларније емисије су *Africa Alive* и *Faces of Africa*. Емисија Лица Африке имала је, и још увек има, велики утицај међу локалном популацијом јер је у тридесетоминутној форми радила документарне филмове о најпознатијим Африканцима или о обичним људима који имају невероватне приче. Приликом извештавања CCTV у потпуности прати политичку линију Комунистичке партије Кине. Телевизија је формирала свој први инострани огранак у Најробију у Кенији 2012. године. Ово је представљало велики искорак, с обзиром на то да се инострани програм до тада емитовао искључиво из Пекинга. Циљ телевизије је да прикаже пројекте које Кина спроводи у Африци, да покрију приче из живота обичних људи, али не оне приче које би могле да наљуте локалну владу. Ипак, можда најзначајнија улога CCTV је стабилизујућа улога коју је ова телевизија одиграла приликом епидемија еболе. Телевизија је константно вршила извештавања о начинима преношења, медицинским достигнућима које омогућавају

излечење болестима, активностима које локалне владе и кинеска влада спроводе у циљу сузбијања епидемије. На тај начин створили су и слику како је Кина уз Африку, за разлику од западних земаља (Ibid, 109-113).

2) Агенција Синхуа је на подручију Подсахарске Африке у периоду 2000-2005. имала само представништво у Најробију и десет дописништава на енглеском језику. Француско говорно подручје уопште није било покривено на терену, већ се вестима на француском руководило из Париза. Већ 2011. постојала су три регионална представништва, на енглеском, француском и португалском језику, као и 13 дописништава на енглеском, девет на француском и два на португалском језику. Повећавање капацитета агенције Синхуа довело је и до повећаног запошљавања локалних, афричких новинара. Тако је 2005. године број локалних новинара који су радили за ову агенцију износио 28; тај број је 2011. године порастао на 400. У 2015. Синхуа је по броју пласираних вести претекла Асошијетед Прес, Ројтерс и АФП, а још је важније да су локални емитери највише информација преузимали управо из ове кинеске агенције (Ibid, 107- 108).

3) Иако је у Европи и САД изгубио на значају, у Африци радио и даље има велику важност. У руралним деловима радио често бива једини доступни медиј. *CRI* се у Африци емитује на арапском, енглеском, француском, Хуса, Свахили, португалском и Тсвана језику. Званично је почео са радом јула 2005. у Најробију. Овај радио је преносио и посебан програм под називом „Конфуцијева учионица“ који је задобио велику популарност међу омладином Кеније и Танзаније (Ibid, 114-116).

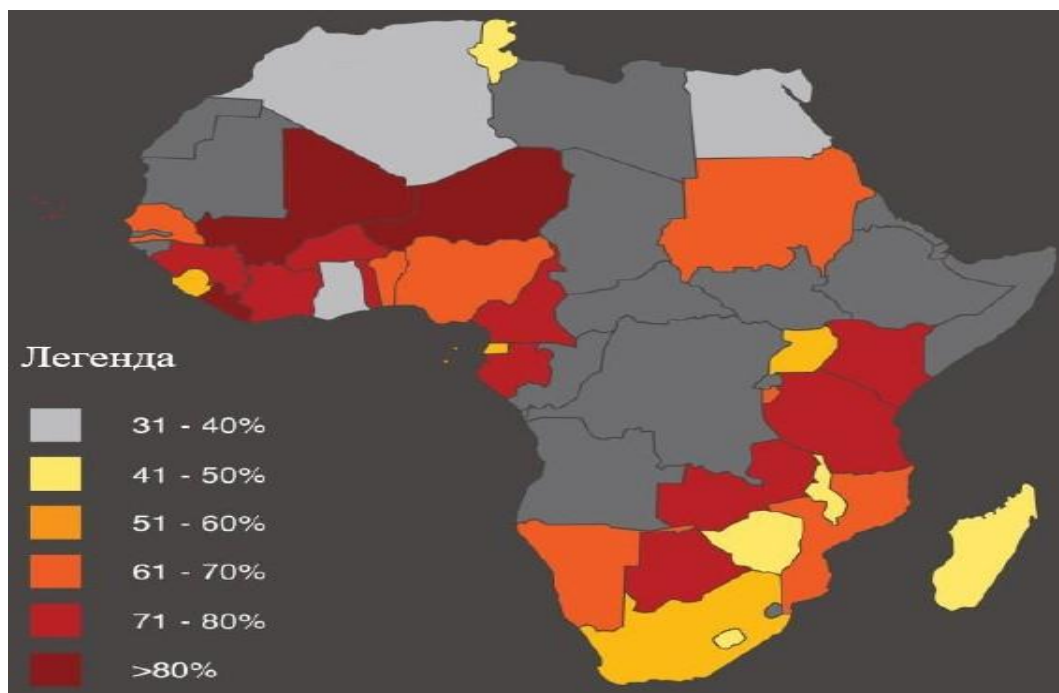
4) Биро за издавачку активност на страним језицима је предузеће основано у октобру 1949. Компанија има представништво у преко 20 држава и броји око 3000 запослених. Поред објављивања књига и часописа, ова компанија одржава и различите интернет сајтове и портале који преносе садржаје из Кине (CIPG Official web site).

Такође, не би требало заборавити ни новине *China Daily* и *Africa Weekly* (покренуте 14.12.2012). То су најраспрострањеније новине на афричком континенту. Ове новине представљају глас Кине на континенту и дају свакодневну слику о кинеским активностима у региону. Новине су присутне у Кенији, Гани, Етиопији, Нигерији, Јужној Африци и Танзанији (Li 2017, 104).

Сви кинески медији делују синергијски и имају три заједничка циља: 1) да побољшају имиџ Кине, 2) да створе алтернативу западњачкој хегемонији, 3) да постану медијске куће светске репутације (Ibid, 118). На први поглед ови циљеви су савршено компатибилни али, приликом дубље анализе уочава се да су они ипак противречни. Како би очували добар имиџ Кине кинески медији често заобилазе бављење правим темама и контроверзама. Управо то их спречава да постају медији светске репутације.

Кинеске активности уживају велику подршку афричких власти. Један од разлога за подршку Кини од стране афричких лидера свакако је и чињеница да Кинези имају потпуно другачији приступ од нпр. Американаца који често износе своје диктате Африканцима. Кина, пак радије, користи тиху дипломатију. Други разлог је што се од стране Кине не осећа притисак према афричким земљама да је одаберу за партнера.

На први поглед, чини се да је кинеска културна политика доминантна у региону, као и да је подршка Кини јединствена и снажна, како међу политичким елитама тако и међу грађанством. Испитивање јавног мњења показало је да чак 63% грађана одобрава активности Кине на континенту (Lekorwe et al. 2016, 3 AFROBAROMETAR). Међутим, приликом дубље анализе видљиво је да подршка значајно варира од земље до земље и да је у зависности од аспекта кинеског деловања.

Слика 11. Задовољство деловањем Кине

Извор: Lekorwe et al. 2016: China's growing presence in Africa wins largely positive popular reviews, Afrobarometer р. 3. Прилагођено од стране аутора.

На слици 11. је графички приказан степен сагласности грађана са исказом у истраживању који гласи: „Кина донекле или веома позитивно утиче на вашу земљу“. Истраживање је вршено у 36 земаља током 2014. и 2015. године.

У наставку су приказани позитивни и негативни фактори који утичу на формирање перцепције о Кини.

Графикон 10. Фактори кинеског деловања које грађани Подсахарске Африке перципирају као позитивне

Извор: Lekorwe et al. 2016, 19

Свакако најважнији фактор су инвестиције у инфраструктуру, што говори о свести грађана и томе колико им је инфраструктура битна. Ипак, чак 14% испитаних не зна разлог због кога деловање Кине оцењује као позитивно. Што се негативних фактора тиче, ситуација је следећа:

Графикон 11. Фактори кинеског деловања које грађани Подсахарске Африке перципирају као негативне
Извор: Lekorwe et al. 2016, 22

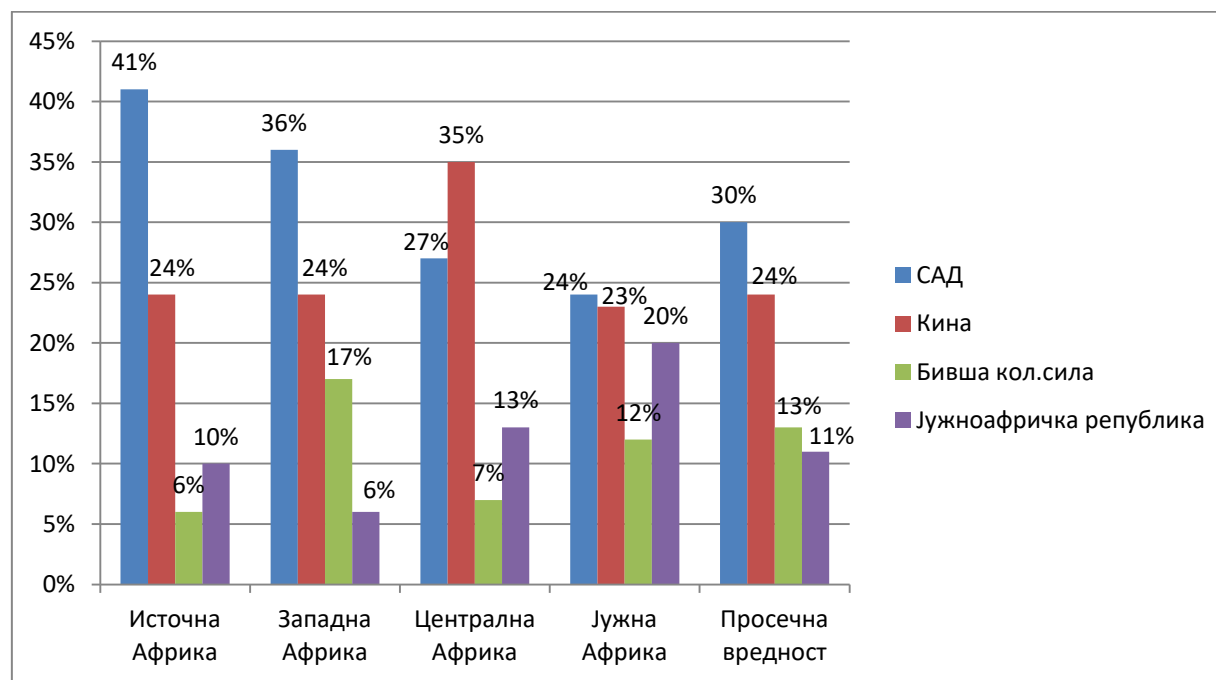
Предходни графикони показују да у оба случаја значајан проценат грађана истиче како не зна због чега је задовољан, односно незадовољан кинеским деловањем, што показује да грађани нису довољно информисани о економским и политичким дешавањима и деловањем Кине у региону. Истраживање је показало још једну нелогичност. Наиме 23% грађана је изразило задовољство ниском ценом производа из Кине док је у исто време 35% грађана изразило незадовољство квалитетом кинеских производа. Ово је илустрација нереалних очекивања грађана с обзиром на то да ниска цена и висок ниво квалитета најчешће не иду заједно.

Без обзира на задовољавајућу популарност, Кине у региону грађани не доживљавају Кину као узор који треба следити. Овакав закључак произлази из графика који следи:

Графикон 12. Преференције развојних модела
Извор: Lekorwe et al. 2016, 4

Грађани су у истраживању одговорили на питање: „Која од наведених земаља би била најбољи модел за будући развој наше земље?“ Истраживање је обухватило 36 земаља. Регионално посматрано то изгледа овако:

Графикон 13. Преференције развојних модела по регионима

Извор: Lekorwe et al. 2016, 4

Графикон 13. показује, да упркос позитивном сентименту, Кина ипак није на првом месту узора које треба следити. Једино у Централној Африци, Кина се налази испред САД, док јој парира у региону Јужне Африке. Посматрајући статистичке параметре требало би истаћи и податак да подршка Кини расте са већим степеном формалног образовања (Lekorwe et al. 2016, 4).

Будући да свака земља Подсахарске Африке има различиту динамику односа са Кином, немогуће је анализирати сваку појединачно, али се као једна од занимљивијих може издвојити Замбија. У овој земљи се догодио прилично занимљив сплет околности.

Незадовољство Кином се надовезало на незадовољство изазвано мерама Светске банке и ММФ-а, јер добар део грађана није могао да разлучи за шта су одговорни Кинези, а за шта међународне институције. Додатно, због подршке и одушевљења коју је власт пружала кинеским активностима оне су перципиране као продужена рука или бар ослонац власти. Ову чињеницу Мајкл Сата (*Michael Sata*)⁹⁰ је препознао и ујединио опозицију играјући на „анти кинеску“ карту (у томе му је значајно помогао поменути инцидент у руднику угља из 2010. године). Сата је имао неколико елемената на којима је градио своју антикинеску кампању: кинески радници који су радили на инфраструктурним пројектима, а који су под покровитељством Кине, били су директна конкуренција нискоквалификованим замбијским радницима. Сата је ту чињеницу искористио за кампању о „крађи радних места“ од стране Кинеза. Сата је био препознат као заштитно лице урбане радничке класе што му је обезбедило значајну подршку код синдиката, који су традиционално снажни и добро

⁹⁰ Мајкл Сата (*Michael Sata* 1937-2014.) је био пети председник Замбије од 23. септембра 2011 па до своје смрти 28. октобра 2014. Сата је био дугогодишњи политичар, по убеђењу социјалдемократа. До 2001. био је део владајуће странке ММД када је прешао у опозицију. Тек из трећег покушаја је успео да победи на изборима и постане председник.

организовани у Замбији. О успешности његове кампање сведочи и раст подршке коју је имао у својој провинцији; 2001. године она је износила свега 4%; 2006. године – 49%, а 2011. – 56%.

Други елемент налазио се на микро нивоу, у интеракцији између замбијских и кинеских радника тј. кинеских менаџера. Кинези су заузели став да се Замбијци морају прилагодити кинеским нормама понашања и кинеској радној етици. Локални радници нису показали превелики ентузијазам по том питању, што је у комбинацији са језичком баријером и лошим условима рада у кинеским компанијама често доводило и до физичких сукоба. У неколико наврата 2005, 2006. и 2010. године забележени су чак и окршаји ватреним оружјем између кинеских менаџера и локалних радника. Наведене инциденте Сата је користио у својој кампањи у чијем су фокусу била радничка права. На овај начин Сата је задобио огромну подршку рудара из региона Бакарни појас која је 2011. износила чак 68%. Све ово је довело до великих промена. Студија коју наводе (Sautman, Yan 2009) показује да се 41,8 Замбијаца слаже са оценом да Кина упражњава неоколонијализам у Замбији, што је дупло више од регионалног просека.

Ипак, када је постао председник Сата је увидео важност кинеских инвестиција и наставио да их подржава истичући у први план равноправност партнера. Међутим, ово је више остало на нивоу реторике него што је било некаквих конкретних мера. (Hess, Aidoo 2015,35-38). На крају произилази да је Сата своје политичко деловање усмерио против Кине ради опозиционе борбе против владајуће ММД, а не против Кине и њеног деловања у Замбији. Антикинески сентимент био је само један од инструмената доласка на власт.

6. Кина као катализатор интеграционих процеса у Подсахарској Африци

„У очима Кинеза Јужна Африка је само село, морамо престати да посматрамо Јужну Африку као изоловано острво.“ (Makhosi Khoza – бивша посланица владајуће странке Афричког националног конгреса у Ј.А.Р.)

Кина и Африка остварују сарадњу на више нивоа: билатералном, субрегионалном и на нивоу Кина – Афричка унија.

На субрегионалном нивоу Кина сарађује са регионалним економским заједницама. Она је 2005. године именовала своје представнике у регионалном комитету западноафричких земаља (ECOWAS), као и заједничком тржишту земаља источне и јужне Африке (COMESA), Афричкој унији и Развојној заједници земаља јужне Африке (SADC) (Carrozza 2018, 140).

Током година Кина се упустила у преговоре о слободној трговини са бројним регионалним економским заједницама, као што су SADC, ECOWAS, EAC. Циљ свих ових иницијатива је промоција трговине, инвестиција и прекограничне сарадње. Намера регионалних економских заједница је да ускладе развој инфраструктуре и на тај начин додатно мотивишу Кину да улаже у инфраструктурне пројекте, нарочито путну и железничку мрежу и луке. Као што је раније истакнуто кинеска инфраструктура оријентисана је ка унутрашњости континента што доказује да је њен примарни циљ повезивање континента и освајање тржишта а не експлоатација сировина. У сарадњу су укључене и регионалне финансијске институције и Афричка развојна банка (AfDB). Кина такође сарађује и са NEPAD-ом (Abegunrin, Manyeruke 2020, 158 -159). Сарадња са овом организацијом још једном потврђује спремност и отвореност Кине за сарадњу и са оним актерима који имају другачије економске и политичке интересе.

Афричка унија се показала као поуздан партнер Кини, за узврат, Кина одлучно подржава АУ на међународним мултилатералним састанцима, често се супростављајући западним државама у њиховим покушајима да се уплићу у политички живот афричких земаља кроз санкције и војне интервенције. Кина евидентно подржава афричке интеграције у политичком, економском и безбедносном смислу. Од 2002. године Кина шаље своје дипломате у институције АУ, и представља прву је не-афричку земљу која је поставила сталног представника у АУ. Важно је приметити да Кина годишње донира милион долара као део напора да подржи изградњу капацитета АУ. У 2011. Кина је завршила изградњу конференцијског центра АУ који је коштао 800 милиона јуана, односно 113 милиона долара (Ibid, 2020, 157-158). Овај пројекат је један од највећих које је Кина реализовала у Африци.

Кина је 2012. године покренула програм инфраструктурног развоја у Африци под називом *Programme for Infrastructure Development in Africa (PIDA)*. Ово је дугорочни пројекат чије окончање је планирано за 2040. годину. Кроз ову иницијативу АУ има циљ да повеже цео континент нарочито у сектору енергетике, транспорта и информационо-комуникационе мреже. Процењује се да ће вредност ове иницијативе износити барем сто милијарди долара. Пројект није ексклузиван и отворен је за учешће других инвеститора. Овим гестом Кина је показала да је прагматизам важнији од идеологије (Ibid, 161). Инсистирањем на регионализму, Кина и АУ покушавају да превазиђу ограничења која су настала колонијалним границама и колонијалним блоковима који још увек спутавају Подсахарску Африку. Нови континентални споразум о слободној трговини (*African Continental Free Trade Area – AfCFTA*) је фантастична прилика за превазилажење фрагментираности афричког тржишта. Очекује се да ће до 2040. године споразум повећати обим интра-афричке трговине за 15-25% што је у номиналном износу 50-70 милијарди долара (Signe, Van de Ven 2019, 2). Такође се очекује смањење неформалне граничне трговине (шверца) за коју се сматра да чини око једне трећине укупног промета робе. Увођењем ових активности у легалне токове значајно ће се повећати буџетски приходи подсахарских земаља.

Повољна околност је и стратегијско поклапање иницијатива Појас и пут и пројекта АУ под називом *Агенда 2063* (Ndzendze, Monyae 2019, 5). Због тога Кина свесрдно подржава све локалне афричке интеграционе пројекте јер се самим тим ојачава улога Подсахарске Африке у пројекту Појас и пут (Mathews 2005, 149). Афричка унија такође поздравља и подржава овај кинески пројекат. За време свог председавања овом организацијом, председник Руанде Пол Кагаме је изјавио, између осталог да ће овај пројекат помоћи Африци да оснажи своје јединство и независност те повећа ефикасност (Carozza 2018, 147).

Како би сарадња постала успешнија неопходно је успоставити још повољнији амбијент за пословање и развој приватног сектора, али истовремено и побољшати квалитет радне снаге, кроз различите врсте тренинга и обука. Потребно је наставити са обимним улагањем у инфраструктуру јер ће корист од њене изградње бити двојака: инвестирање ће се олакшати и учинити још профитабилнијим, а унутар-афричке интеграције ће се одвијати лакше.

VII Утицај Републике Индије у Подсахарској Африци

1. Историјат индо-афричких односа – заједничка визија слободе

„Трговина између Индије и Африке не огледа се у робној размени, већ у размени идеја“
(Ганди)

1.1. Почети индо-афричких односа

Први трагови миграција између становника Индије и Африке забележени су у документу *Periplus of the Erythraean Sea*⁹¹ средином првог века нове ере (Dubey, Biswas 2016, 1). Контакте између Индије и Подсахарске Африке забележио је и Васко де Гама на свом историјском путовању. Он је 1497. године срео индијске трговце на територијама данашњег Мозамбика и Кеније. На овом простору користио се индијски систем мерних јединица, што сведочи о томе да су Индијци имали значајан утицај на овом простору (Ibid, 12-13).

За време султаната и Могулског царства (од XIII до почетка XVIII века) у Индији афрички робови су били довођени у одређене регије Индије (Бенгал, Гуџарат и Декан). Чак је забележено да се обичан роб Малик Амбер (*Malik Amber*, 1549–1626) уздигао на позицију регента регије Декан. Африканци који су дошли у Индију познати су као Сидиси (*Siddi*), и њихов први долазак забележен је 628 године н.е. Многи од њих су постали војници и добили су име Занци, по називу за приобални део Источне Африке. Они и данас насељавају простор на западној обали Индије (Cheru, Obi 2010, 64).

У време када је Индија постала независна, свега три државе Подсахарске Африке су биле независне: Либерија, Етиопија и Јужноафричка република (под Апартхејдом) (Dubey, Biswas 2016, 1). Почетак модерних односа Индије и Африке везан је за лик Махатме Гандија (*Mohandas Karamchand Gandhi*); управо након повратка из Јужноафричке републике Ганди је отпочео своју борбу за независност Индије. Ганди је направио снажне темеље за односе Индије и Африке. Ти односи су се заснивали на солидарности, сарадњи и узајамној помоћи. Индентификовање Индије са афричким проблемима било је очигледно, с обзиром на то да је Индија још пре формалног проглашења независности увела санкције режиму апартхејда у Јужној Африци (Beri 2014, 1-2). Кваме Нкрумах је био је велики поштовалац Гандија и његовог начина борбе за ослобођење. Спонтано, афрички лидери су почели да сарађују са Индијским националним конгресом делећи њихове вредности о једнакости и праву на политичку партиципацију (Dubey, Biswas 2016, 17).

Значајну улогу одиграо је и Нехру (*Jawaharlal Nehru*) који је истицао да Индија посматра Африку као на првог суседа без обзира на чињеницу да их раздваја Индијски океан. Сматрао је да Индија и Африка деле вредности борбе за деколонизацију и слободу. Та идеја је на крају и конкретизована кроз покрет несврстаних (Ibid, 2). Нехру је схватио да је Афро-азијска солидарност неопходна како би идеја несврсаности функционисала. Због тога је Индија била промотер независности афричких земаља.

У односима Индије и афричких земаља током Хладног рата може се дефинисати пет кључних тачака: 1) борба против расизма, 2) подршка и „промоција независности афричких држава, 3) сарадња у оквиру Покрета несврстаних, 4) сарадња преко индијске дијаспоре, 5) економска дипломатија и безбедносна сарадња. Идеолошки, индијске власти су сматрале да Африканци треба да следе миран пут до своје слободе, као што је то радила Индија. Међутим, потребно је истаћи да је многим Африканцима била много привлачнија кинеска

⁹¹ Антички документ о поморској трговини.

подршка у виду оружја и опреме (Ibid, 20-21). Дакле, у прве четири деценије након независности Индије сарадња са Африком се одвијала на основу идеолошких принципа те се углавном одвијала у оквиру политичке сфере.

1.2. Савремени индо-афрички односи

Након завршетка Хладног рата и након либерализовања индијске економије 1990-тих, индијска спољна политика је направила отклон од Нехруове идеје несврстаности и Гандијевог идеализма ка више прагматичним инструментима као што су инвестиције и трговина. Током глобализације, кључна реч је постала сигурност, тако да је Индија желела да обезбеди енергетску сигурност, сигурност пловних морских путева и сигурност за своје грађане у Африци (Cheru, Obi 2010, 67-68). Индија појачава ниво сарадње са Африком покрећући неколико амбициозних иницијатива. Између осталог то је укључивало споразум о преференцијалној трговини из 1992. године, појачану кредитну активност (од 1996), Меморандум о разумевању са регионалном економском заједницом *SADC* из 1997. програм „Фокус Африка“ из 2002. и иницијативу „Тим 9“ из 2003. године. Паралелно са тим Индија је подржавала и иницијативу *NEPAD* од њеног оснивања. Као резултат проактивних мера трговинска размена Индије и Африке је константно расла и достигла ниво од 100 милијарди долара 2015. године, док је 2005. године износила само 60 милијарди. На крају 2011. године Индија је постала четврти најзначајнији трговински партнер у Подсахарској Африци (Dubey, Biswas 2016, 31).

На макро плану, кичма савремених индо-афричких односа је формат форума Индија – Африка.

Први самит Индија - Африка је одржан од 4-8. априла 2008. године. На овом самиту је присуствовало свега 14 афричких земаља које је одабрала АУ. На агенди је било седам тачака: 1) успостављање институција на пан-афричком нивоу – помало изненађујуће, није реч о политичким институцијама, већ о институцијама из реалног сектора као што су: кластер за прераду хране и текстила, формирање центара метеоролошке службе, формирање афричког института за геолошке науке и института за пољопривреду и рурални развој. 2) успостављање институција на регионалном нивоу – формирање референтних лабораторија за тестирање воде, тла, ткива и др. и научних центара, формирање центара за производњу семена, постројења за прераду биомасе, соларни колектори. 3) успостављање институција на билатералном нивоу: формирање тренинг центара, школâ језика и школâ предузетништва, 4) Пројекти изградње капацитета у низу области као што су: цивилна авијација, поморске науке, берзански послови и др. 5) програми стипендија: договорено је 22.000 стипендија годишње од којих су најпознатије фондације *CV Raman*, *AYUSH*; 6) подржавање бизниса: мере за подршку текстилној, прехранбеној индустрији, транспортном сектору и др.; 7) Делење искуства: организовање академских посета, студентских размена, научних конференција и др. Усвојен је акциони план од седам тачака: економска сарадња, политичка сарадња, научно технолошка сарадња, сарадња у области социјалне политике изградње капацитета, туризам, инфраструктура и енергетика, сарадња у области медија. (The Embassy of India in Ethiopia).

Други самит одржан је у Адис Абеби 24-25 маја 2011. године. На самиту је учествовала Индија и још 15 афричких земаља. (Beri 2014, 3). Увидом у документа, приметна је велика сличност у садржини између првог и другог самита. Њихова суштина је иста, а у документацији другог самита не постоји евалуација имплементације оног што је договорено на првом самиту, постоје само начелни ставови да би се договорено са првог самита требало проширити.

Трећи самит је одржан у Њу Делхију у периоду од 26-30 октобра 2015. године. Ово је био најмасовнији самит до сада, с обзиром на то да је учествовала 51 афричка земља, од којих је доминантна већина била заступљена на највишем нивоу. Самит је обележила изјава нигеријског председника Бухарија:

„Африка има много уговора о партнерству са различитим земљама света; али ово обећава да ће бити другачије с обзиром на то да се не ради само о партнерству међу пријатељима, [већ партнерству] између држава које имају слична историјска искуства колонијалне владавине“ (iafs speeches, Muhammadu Buhari).

Из овога се јасно види да Индија и државе Подсахарске Африке планирају да користе заједничко колонијално наслеђе као заједнички садржалац и компаративну предност. Теме самита су биле одрживи развој, пољопривреда, енергетика (и то са акцентом на чисте и обновљиве изворе енергије, плаву економију, образовање, и безбедносна питања). Посебно је интересантно што је уочен значај плаве економије, што указује на то да је Индијски океан развојна шанса и за Индију и за Подсахарску Африку (iafs framework).

На микро плану, главни носилац односа између Африке и Индије је индијска дијаспора о чему ће више бити речи у четвртој тачци овог дела. Могуће је идентификовати четири разлога због којих Индија повећава своје присуство у Подсахарској Африци:

1) Потреба за енергентима – индијска економија се брзо развија и због тога Индија мора да обезбеди потребне енергенте за своју индустрију. Нигерија је на петом месту индијских снабдевача нафте, док је Ангола на десетом месту (Workman, world top exports). Поред нафте, Африка је и витални снабдевач стратешки битних минерала за индијску индустрију.

2) Африка је постала важно тржиште за индијску робу и услуге – индијске компаније су препознале потенцијал афричког тржишта: обећавајућу демографску слику и растућу средњу класу.

3) Индија жели да пројектује тврду моћ у региону Индијског океана – Индијски океан је најзначајнији трговински пут за Индију и стога је од виталне важности да је безбедан.

4) Индија жели афричку подршку и гласове за потенцијално чланство у СБ УН (Mawdsley, McCann 2011, 15-16, 23).

Индија нуди модел односа са Африком заснован на једнакости, међусобном поштовању и узајамној корисности. Чињеница да је Индија вишестранацка демократија, свакако може утицати на политичке системе подсахарских земаља као позитиван узор. Ипак ова чињеница значи да у Индији постоји и велика бирократија, која понекад успорава инвестиције и извршавање пројеката (Ibid, 23,24).

У последњем сегменту овог поглавља биће више речи о изазовима који прате односе Африке и Индије: први проблем је борба против наркотика и међународних нарко картела. Државе попут Кеније, Јужноафричке републике, Нигерије и Танзаније су транзитне тачке за транзит хероина и хашиша на путу из Азије у Европу и Северну Америку. Чињеница је да постоји недостатак заједничке сарадње како би се решио овај проблем (Veri 2014, 109). Други (потенцијални) проблем су промене у политици Индије од доласка на власт тренутног индијског премијера Нарендре Модиа.

У погледу спољне политике не постоји јасна „Модијева доктрина“. Његова политика се може описати као „прагматични национализам.“ Када је Модиа постао премијер 2014. године, постојала су велика очекивања да ће он (за разлику од свог предходника Синга) дати лични печат индијском политичком животу па тако и спољној политици. Модиа је јака, асертивна личност која се добро сналази у сложенем политичком систему Индије. Он се

понаша прагматично, одлично балансирајући у различитим коалицијама и савезима, што није био случај са његовим претходником. Његова партија БЈП је заузела доминанту позицију на политичкој десници реформишући образовну политику тако да промовише Хинду идентитет, и сузбијајући било какве облике антinationалне политичке дисиденције (Gupta, Mullen et al. 2019, 6 -7).

Поставља се питање у којој мери се Модиева приврженост идеологији Хиндута⁹² прелива на спољну политику. Многи се слажу да је Хиндута доминантна у унутрашњој политици док се спољна политика не заснива на овој доктрини, већ на прагматизму и настојању да се спољна политика што више комерцијализује, меркантилизује тј. да оствари што лукративније послове за индијску економију. Модиеву спољну политику карактеришу непријатељски став према исламу и Пакистану, а усмерена је на суседство као и на исток (Ibid, 19). Иако програмски (у стратегијским документима), индијска спољна политика није ставила Подсахарску Африку у фокус, Модии у својим говорима истиче прилике за сарадњу и заједничку будућност Индије и Подсахарске Африке. Од када је Модии постао премијер сваку подсахарску земљу је посетио барем један индијски министар а и сам Модии је посетио неколико афричких земаља у више наврата (Dhot 2017).

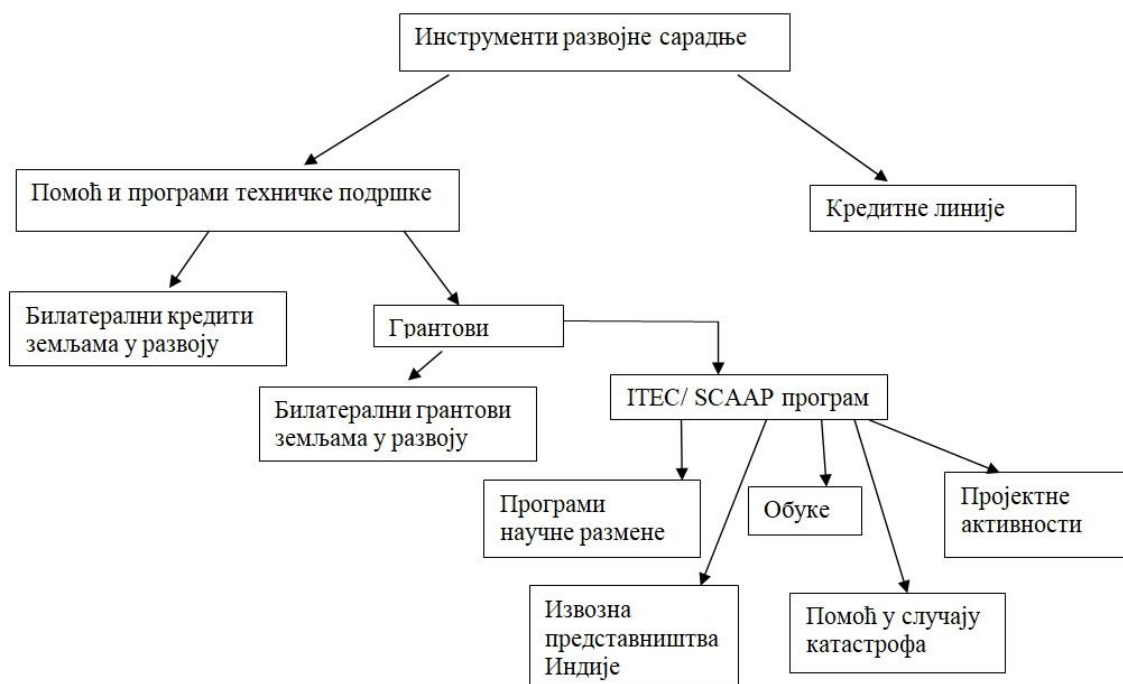
2. Индијски *market seeking* принцип инвестирања

Према проширеној верзији еклектичке теорије Џона Данинга стране директне директне инвестиције према мотиву се могу поделити на 1) оне које траже тржиште (*market seeking*); 2) оне које траже ресурсе (*resource seeking*); 3) оне које се фокусирају на ефикасност (*efficiency seeking*) и 4) оне чији је циљ стратешки интерес (*strategic asset seeking*). Инвестиције које траже ресурсе имају за циљ да обезбеде јефтине сировине и извор радне снаге. Инвестиције које се фокусирају на тржиште као параметре за одлучивање узимају величину, раст, и структуру тржишта земље домаћина. Њихов циљ је остваривање учешћа на домаћем тржишту (пенетрација тржишта) и коришћење могућности (за стварање профита) које то тржиште пружа (Wadhwa, Reddy 2011). Индијски мотиви у Подсахарској Африци су дакле ресурси и тржиште, с тим што је мотив тржишта доминантан.

2.1. Носиоци развојне сарадње и начин инвестирања

Своје активности у Подсахарској Африци Индија карактерише као „развојну сарадњу“, јер се сматра да појам „помоћ“ није коректан према афричким земљама. Индијци, баш као ни Кинези не крију да је та сарадња на узајамно корисној основи и да су индијске компаније које долазе у подсахарски регион у оквиру развојне сарадње, ту долазе да инвестирају и зараде. Инструменти развојне сарадње се могу поделити у две главне групе: кредитне линије и програме техничке подршке. Детаљан приказ илустрован је на следећој схеми:

⁹² Хиндута је идеологија Хинду национализма коју промовише низ индијских националистичких партија, укључујући и тренутно владајућу БЈП. Аутори се споре око тога да ли ова идеологија подразумева хинду супериорност, екстремни конзервативизам или чак фашизам (Patnaik 1993, Bhat, Mukta 2010).

Слика 12. Инструменти индијске развојне сарадње

Извор: (Cheru, Obi 2010, 81)

Од програма помоћи и техничке подршке, фокус анализе је на програмима *ИТЕС* и *SCAAP*. Програми за изградњу капацитета специјализовани за Африку су *ИТЕС* (*Indian Technical and Economic Cooperation*) и *SCAAP* (*Special Commonwealth African Assistance Programme*) су успостављени да промовишу сарадњу и партнерство на обострану корист и укључују обуке и тренинге, пројектне активности (студије о изводљивости, консултантске услуге, стручна усавршавања и помоћ у случају катастрофа). Тренинзи обухватају и цивилне и војне обуке. Требало би истаћи да су *ИТЕС* и *SCAAP* у потпуности подударни и да се само номинално разликују по географском обухвату. *ИТЕС* програм је настао 1964. године као део Нехруове стратегије повезивања са постколонијалним светом. Буџет програма износи око 20 милиона долара годишње што је око 2500 стипендија. У овај програм су укључене обуке, слање стручњака и имплементација пројеката у афричким земљама. Програмом руководи министарство спољних послова Индије како би лакше усклађивало програм у складу са променама спољне политике. Најбрже растући сегмент *ИТЕС*-а су консултантске услуге и реализације пројеката, то чини 40% укупне вредности *ИТЕС*-а. Још један од фокуса овог пројекта је пољопривреда, Индија је у у Гану, Сенегал, Буркину Фасо и Мали слала опрему и ресурсе у те сврхе.

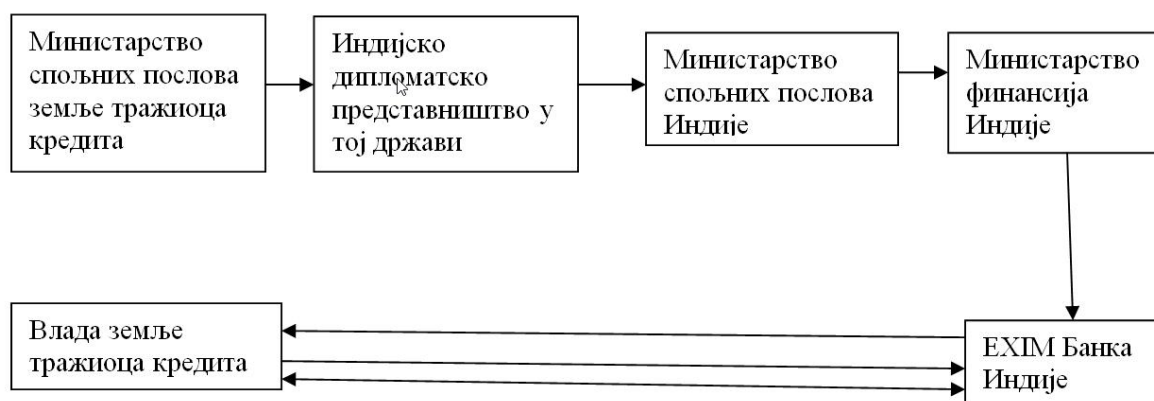
ИТЕС тренинзи омогућавају младим људима да стекну знања која би им помогла у проналаску запослења. Логика којом се Индија води је следећа: Индија није богата земља која може себи да приушти да даје велике грантове и изнесе помоћи другим земљама, али зато поседује знања вештине и технологију коју могу да понуде (Beri 2011, 9-10).

Требало би истаћи да се у оквиру ових програма Индија не меша у селекцију кадрова који ће бити учесници *ИТЕС/SCAAP* програма. Академија за обуку официра у Њу Делхију обавља обуку афричких официра за мировне мисије. Програми обично обухватају 4.000 полазника годишње, са преко двеста курсева који између осталог укључују дипломатију, медијске вештине, спољну трговину, менаџмент, ревизију и рачуноводство, банкарство, информационе технологије и др. (Cheru, Obi 2010, 83).

Студирање у Индији постаје све привлачније Африканцима. У Индији студира преко 11.000 студената из седам афричких земаља. Афрички студенти чине 13% страних стрних студената у Индији (Dubey, Biswas 2016, 106-107). Ипак, у пројектима културне размене која несумљиво напредује ипак има великих проблема по питању предрасуда према Африканцима (Sikdar 27.03.2017). Током лета 2016. године десило се убиство студента у Конга након којег је неколицина амбасадора афричких земаља саветовала своје владе да не шаљу студенте у Индију до даљњег (Bhattacharjee 25.05.2016). Овај инцидент је имао и повратну реакцију у виду напада на представништва појединих индијских компанија у Д.Р. Конгу (Bhattacharjee 27.05.2016). У истраживању које је спровео часопис *The Diplomat* током 2018. године међу афричким студентима у Индији велики број испитаника пожалио се на инциденте повезане са расизмом (Mohapatra, 10.06.2019).

Доласком Нарендре Модиа на власт, политика у области развојне сарадње постала је меркантилистичка. Из кабинета премијера Модиа дизајнирана су два нова инструмента позајмљивања: шема концесионог позајмљивања и тзв. инструмент посебне намене (SAARC). Први инструмент намењен је да подржава индијске приватне компаније које конкуришу за изградњу инфраструктурних пројеката у афричким земљама за које се сматра да су од стратешког значаја за Индију. Други инструмент је намењен за регион Јужне Азије (Gupta, Molen et al. 2019, 23).

У наставку биће више речи о индијским кредитним линијама које представљају други елемент развојне сарадње. На дан 31.12. 2016. године, одобрено је укупно 154 кредитне линије у 44 афричке земље укупне вредности око 7,7 милијарди долара. Две земље са највише одобрених кредитних линија су Мозамбик и Сенегал (СИ 2018, 25). На наредној слици представљена је процедура одобравања кредитне линије.

Слика 13. Процес одобравања кредитне линије

Извор: Прилагођено према Chengu, Obi 2010, 84

По фазама то изгледа овако : 1) министарство спољних послова подсахарске земље која жели да позајми новац шаље захтев за одобрење кредитне линије заједно са студијом о изводљивости пројекта за који се отвара кредитна линија, реферат о оправданости предложеног пројекта и план отплате кредита; 2) ДКП Индије у тој земљи прослеђује захтев у централу; 3) министарство спољних послова прослеђује захтев министарству финансија, одељењу за спољну трговину на процену; 4) након процене министарство прослеђује одобрење и предложене услове кредита Ексим банци Индије; 5) Ексим банка по потреби врши корекције кредитних услова и прослеђује нацрт уговора влади земље позајмљивача; 6) влада државе која тражи кредитну линију прихвата нацрт уговора (или тражи корекцију услова); 7) Врши се потписивање уговора и прелази у фазу његове имплементације. Кредитне

линије нису инструмент помоћи већ инструмент за промоцију и побољшање трговине. Оне се користе као ефектан механизам уласка на тржиште и каснију диверзификацију пословања од стране малих и средњих предузећа. Кредитне линије су везане за индијски извоз и приликом уговарања кредитне линије постоји клаузула да чак до 85% испоручене робе и уговорених услуга мора бити индијског порекла (Cheru, Obi 2010, 83-85).

Концесиони кредити су много повољнији од комерцијалних кредита, они су повољнији или због камате (која је нижа), дужег грејс периода или комбинације ова два фактора. За земље које потпадају под *HIPC* класификацију (високо задужене земље) услови за индијске линије кредита су следећи: фиксна каматна стопа од максимално 1,75% са роком отплате од двадесет година и грејс периодом од пет година. Од тога од 40-45% средстава додељује се у форми гранта. Због тога што је удео гранта већи од 25% износа укупног кредита, индијске кредитне линије испуњавају критеријуме званичне развојне помоћи (*ODA*). Међутим, Индија се не руководи *ODA* смерницама, због тога се у литератури индијски кредити понекад сврставају у званичну развојну помоћ, а некад у званично подржане извозне кредитне (*OSEC*) (Cheru, Obi 2010, 89).

Како би употпунили причу о кредитним активностима Индије у региону Подсахарске Африке, неопходно је споменути и Ексим Банку Индије. Она је основана са циљем да пружа финансијску подршку индијским увозницима и извозницима. Банка има различите методе уз помоћ којих испуњава ову улогу: обезбеђује кредитне за купце индијске робе и финансира заједничке пројекте. Ексим Банка Индије има блиску сарадњу са Афричком развојном банком (*AfDB*) и члан је Асоцијације за развој афричких финансијских институција (*AADFII*). Такође ова банка има активну улогу у изградњи афричке Ексим Банке (*Afreximbank*) (СП-EXIM Bank, 2017).

2.2. Секторска структура инвестиција

Индијске инвестиције у Подсахарку Африку датирају још из 1960-тих када је Индијска Бирла Група покренула *joint venture* за изградњу фабрике текстила у Етиопији. С временом, индијске инвестиције су се све више шириле. У периоду 2010-2014. индијске инвестиције у Африци су са 11,9 милијарди порасле на 15,2 милијарде долара. Занимљиво је да су у истом периоду афричке инвестиције у Индији такође порасле са 57 милијарди на 73,3 милијарде долара, што је у том тренутку чинило 23% од укупних СДИ у Индији. С друге стране, у датом периоду индијске инвестиције у Африци чиниле 16% од укупних СДИ на континенту (СП 2018, 11). Највећа инвестициона активност Индије одвија се са Маурицијусом али је распрострањена и на остатку континента што је илустровано у наредној табели.

Табела 29 Инвестиције између Индије и Подсахарске Африке

Земље које су највећи примаоци индијских инвестиција	Кумулатовни износ (у милионима \$)	Земље које су највећи афрички инвеститори у Индији	Кумулатовни износ (у милионима \$)
Маурицијус	13.798	Маурицијус	72.967
Ј.А.Р.	366	Ј.А.Р.	159
Мозамбик	271	Сејшели	61
Нигерија	239	Свазиленд	48

Извор: IMF 2015 у СИ 2018,12

Индија је потписала 13 билатералних инвестиционих споразума са афричким земљама, међу којима су: Д.Р. Конго, Етиопија, Гана (СИ 2018, 13).

Индија је присутна у Подсахарској Африци у разним секторима:

Графика 14. Инвестиције Индије у Подсахарску Африку према капиталном издатку

Извор: Passi, Guennoun 2017,118

Према подацима са претходог графика може се закључити да је Индија доминантно присутна у енергетском тј. нафтном сектору. Међутим, инвестиције у енергетском сектору су веома издашне у погледу утрошка капитала, те услед ове чињенице, претходни график оставља утисак о доминантности инвестиција у енергетском сектору. Заправо, инвестиције су дистрибуиране равномерно о чему сведочи и наредна табела.

Табела 30. Индијске инвестиције по секторима за период 2003-2014.

Сектор	Бр. пројеката	Бр. нових радних места	Вредност инвестиције (у милионима \$)
Финансијске услуге	54	1149	607,1
ИКТ	75	8672	4712
Аутоиндустрија	28	18776	1954,1
Енергетика	25	4957	23241,9
Пословне услуге	20	3348	170,7
Здравство	19	1431	270
Хемијска инд.	14	6328	7219
Металургија	14	9989	6406,7
Остали сектори	112	41060	49952,7

Извор: Passi, Guennoun 2017, 117

У наставку ће бити приказано стање у три сектора: 1) пољопривреда, 2) здравство и 3) ИКТ

1) Подсахарски регион се суочава са хроничним недостацима хране у одређеним регионима. То је главни разлог зашто је додатна пажња посвећена сектору пољопривреде, без обзира на то што номинални износи капитала инвестирани у овај сектор нису толико високи у поређењу са осталим секторима. Према прогнозама Светске Банке проблеми са храном ће се додатно погоршати у наредним деценијама: до 2050. године предвиђа се раст просечне температуре за 1.8°C што ће смањити производњу хране *per capita* за 10%. Стога, подизање продуктивности подсахарске пољопривреде је императив. Анализа приноса у култури житарица (које су и најбитније за прехрану становништва) показује да су приноси у региону Подсахарске Африке најнижи на свету, свега 1.395кг по хектару. Поређења ради приноси у Еврозони су 5.383кг по хектару, а у Индији 2.993кг по хектару. Дакле, Индија поседује знање и технологију неопходну за подизање приноса (Passi, Guennoun 2017, 65). Такође, на годишњем нивоу у Африку се увезе хране у вредности од 35 милијарди долара. Ове проблеме препознала је и Афричка Унија која је још 2003. године покренула свеобухватни пољопривредни програм под називом *Comprehensive Africa Agriculture Development Programme (CAADP)*, чији су циљеви решавање прехранбене неизвесности, подстицање развоја пољопривреде и смањивање увоза хране (и у каснијим фазама промоцију извоза хране) (Ibid. 66-67).

Сарадња између Индије и Подсахарске Африке у области пољопривреде се одвија на више нивоа. Индија и земље Подсахарске Африке имају сродна становишта по питању пољопривредне политике, што им је омогућило заједничке наступе у оквиру СТО. Сарадња се одвија и на пољу института за ратарство и других биотехничких института који омогућују бољи квалитет семена (Ibid. 68). Индија такође финансира и организационо потпомаже различите пан-афричке институције као што су прерађивачка удружења, хидролошке и метеоролошке службе.

Пољопривредна размена између Индије и Подсахарске Африке чини 11% индијског извоза и 7% увоза. Индија из Подсахарске Африке увози сирове индијске орашчиће које потом прерађује у Индији. Други највећи увозни артикал је дрво, а затим долазе готовински усеви за извоз. какао, кафа, чај и памук. Ипак, неопходно је истаћи да индијске компаније

улажу и у локалне капацитете за прераду, пре свега у Нигерији и Гани (Dubey, Biswas 2016, 48).

2) Здравство и фармацеутска индустрија су други сектор који је предмет посебне пажње, јер се стање у овом сектору директно одражава на квалитет живота грађана. Индија свакако може да помогне у обуци медицинског особља, али круцијалан допринос Индије Африци лежи у фармацеутској индустрији. Фармацеутски производи чине важан фактор индијског извоза у Африку чинећи 11%. Индијске фармацеутске компаније су највећи добављачи генеричких лекова у Подсахарској Африци. Ниске цене генеричких лекова су идеалне за земље у развоју које немају довољно средстава за финансирање здравственог система а обично имају бројну популацију. Процене из 2016. године су показале да су у Африци на годишњем нивоу потроши 30 милијарди долара на фармацеутске производе. Чак 17,7% фармацеутских производа увезених у Африку у 2011. години долазе из Индије, то је велики скок у односу на 8,5% из 2002. У истом периоду проценат увезених фармацеутских производа из Кине је износио 2,2% у 2002 и 4,1% у 2011. години. Иако су јужноафрички произвођачи Аспен, Адкок Инграм и Ципламедпро до сада били лидери на афричком тржишту, сада морају да се такмиче са азијским, пре свега индијским произвођачима генеричких лекова. Домаћи произвођачи не могу да обезбеде потребну масовност производње (економију обима) као ни стандардизацију производње.

Индијски извоз фармацеутских производа у 2013. године је износио 14,7 милијарди долара. Највећи купац биле су САД са 22% укупног извоза, док је Африка била друга са 16%. У области фармације, три највеће индијске компаније у Африци су *Ranbaxy*, *Cipla* and *Dr. Reddy's*. Индијски произвођачи су задобили своје учешће на тржишту помоћу приступачних цена. Произвођачи се разликују у пет различитих подручја: начина уласка, држава порекла, коришћење локалног талента, циљана група и позиција брэнда. Индијске компаније *Cipla*, *Ranbaxy*, *the Serum Institute*, and *Dr Reddy's* имају снажно тржишно учешће поготово у региону Источне Африке. У овом претежно англофоном тржишту, индијске компаније су познате по томе што укључују локалне таленте, али и по квалитету својих производа, често сертифицираних од стране СЗО. Индијске компаније су најпознатије по томе што омогућују јефтине а квалитетне лекове против ХИВ-а у Африци (Dubey, Biswas 2016, 51-52).

3) Област ИКТ представља развојну шансу за подсахарске земље с обзиром да је ово индустријска грана у којој Подсахарска Африка има најмањи заостатак за развијеним земљама. Подсахарске земље желе да им Индија у јачању људског капитала у области ИКТ у нади да ће успети да развију домаћу технологију уместо што је купују од других држава. Сарадња у овој области отпочела је 2008. године на самиту Индија – Африка, када се тадашњи премијер Синг заложио за покретање иницијативе за развој науке и технологије у циљу регионалног развоја и интеграције. Циљ је да се остваре везе међу научним институцијама афричких нација и побољшају капацитети за развој људских ресурса за истраживање и развој. Индија се 2011. године обавезала да ће промовисати високо образовање у четири земље: Гани (комуникације и технологија), Бурунди (планирање и администрација), Уганда (трговина), Ботсвана (институт за дијаманте). Индијске компаније су схватиле комерцијални потенцијал афричког тржишта у овој области. Процене говоре да ће подсахарски ИКТ сектор утростручити свој обим до 2025. године до могућих 95 милијарди долара (Ibid, 53).

На крају овог сегмента, неопходно је истаћи важност приватног сектора. За разлику од кинеског, индијски приватни сектор одиграо је кључну улогу у ширењу интереса индијске државе у Подсахарској Африци. Утицај индијских компанија био је евидентан у области финансијских услуга, преради хране, ИКТ, фармацеутској индустрији и туризму. Често су приватне компаније имале подршку великих конгломерата попут компанија ТАТА,

Кироласкар и Махиндра имају највећу улогу у продору Индије у Африку. Вандента инвестира у бакар (Dubey, Biswas 2016, 5).

Неке од тих компанија су: *Kirloskar Brothers Ltd. (KBL), Ranbaxy Laboratories, Karuturi Global, Mahindra and Mahindra, Fortis, Vedanta, Bharti Airtel Communications, Essar Group, Ashok Leyland, Larson and Toubro, NIIT Technologies, Escort, and Apollo Hospitals* (Ibid, 69).

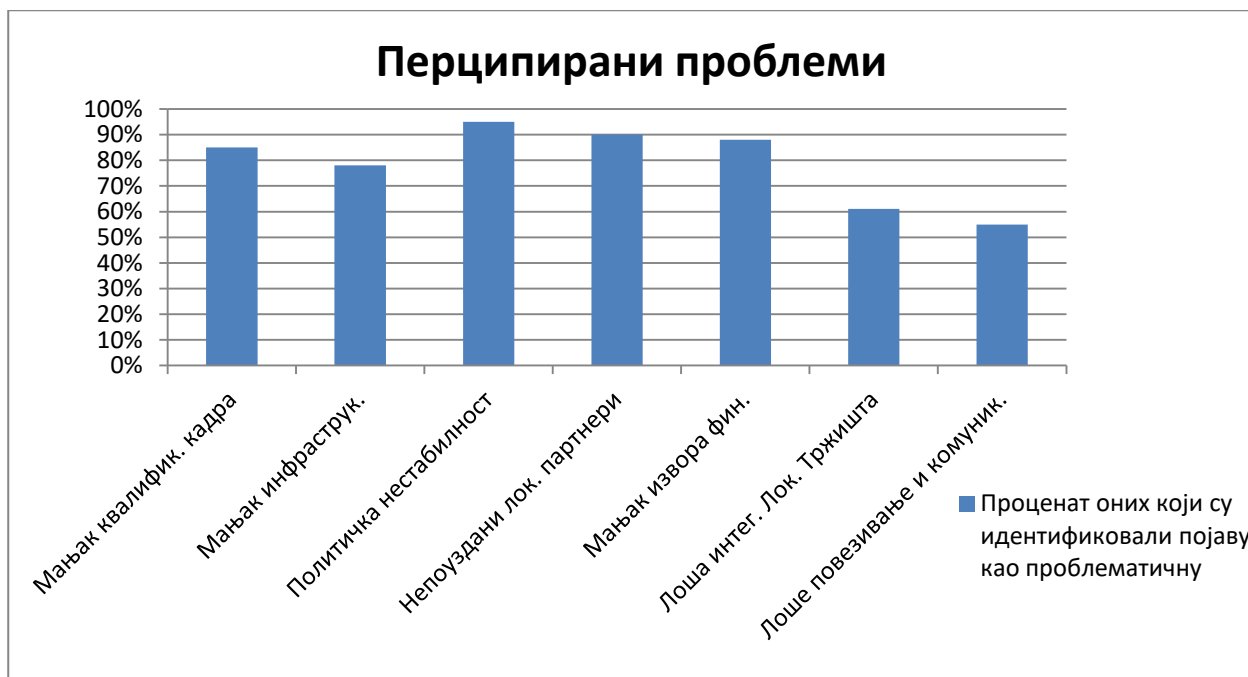
Инвестиције приватних индијских компанија у 2011. су износиле 5 милијарди долара. КБЛ је инвестирао у производњу у Јужноафричкој републици и Кенији запошљавајући локалну радну снагу и вршећи трансфер технологије. КБЛ је преузео 90% деоница Јужноафричке компаније *Braybar Pumps Ltd.* Друге индијске компаније као што су *Karuturi Global* оствариле су значајно присуство у Етиопији и Кенији. (Eriksen et al. 2012). Компанија *Bharti Airtel India* послује у шеснаест земаља Африке пружајући услуге мобилне телефоније за око 50 милиона корисника. Ова компанија је 2010. године купила Габонску компанију *Zain Telecommunications* за 10,7 милијарди долара. У периоду од 2013-2015 инвестирали су још 125 милиона долара и обучили десет хиљада младих људи за рад у ИКТ сектору (Ibid, 70).

Банкарски сектор Индије има развијено пословање у подсахарском региону. У пословању улествују и развојне и комерцијалне банке. Главни циљ индијске Ексим банке је подршка предузетницима да уђу на афричко тржиште и учествују у различитим пројектима. Такође, Ексим банка помаже финансирање индијских компанија које желе да инвестирају у Африку. Банка Барода, Државна Банка Индије и Банка Индије (три државне банке) појачале су своје активности у Африци. Банка Барода има 45 филијала у осам држава. У Замбији постоји заједничко предузеће *Indo Zambia Bank*. Банка Индије послује у Кенији, Танзанији и Замбији. Државна банка Индије послује у Анголи, Нигерији и Маурицијусу где је један од водећих играча на тржишту. На тржишту Подсахарс Африке послује и једна од четири највеће пословне банке у Индији – *ICICI Bank*, која има преко 5000 филијала широм света и свој регионални центар у Јужноафричкој републици (ICICI Bank Web site).

Након анализе начина пословања Индије на тржишту Подсахарске Африке може се видети разлика између деловања Кине и Индије. Фазе инвестирања су инверзне: у случају Кине на тржиште прво улазе велике државне компаније које потом следе приватне, док је у случају Индије ситуација обрнута.

2.3. Проблеми у Индо-афричким односима

Индијски приватни и државни пројекти „болују“ од лоше имплементације и по питању брзине спровођења, и по питању ефикасности. Неки од проблема који се наводе су: недостатак информација, поготово оних у електронској форми, мањак инфраструктуре, неадекватан ниво људског капитала, неадекватне инвестиционе политике, тешко добијање виза и радних дозвола и др. Како би прецизније дијагностификовала проблем Индијска индустријска комора (СИ) је у 2015. години спровела анкету у 267 индијских компанија које послују на афричком тржишту. Већина анкетираних је известила да у мањој мери запошљава локалну радну снагу: мала предузећа су запошљавала врло мало локалне радне снаге, средња предузећа су запошљавала између 50 и 1000 локалних радника, а највећа компанија која је учествовала у анкети запошљавала је 4000 локалних радника. Ова анкета приказује ограничен допринос индијских компанија креирању локалних радних места (СИ 2018, 22-23). Детаљни резултати су приказани на следећем графику. Подаци на графику представљају потврдан одговор на питање да ли (свака од седам наведених категорија) представља проблем у вашем пословању.

Графикон 15. Проблеми у Индоафричким односима

Извор: СИ 2018, 24

Поред ових, инвеститори су идентификовали и друге проблеме који укључују високе транспортне трошкове, различите стандарде, лошу пословну климу и корупцију. Занимљив је податак да се индијски привредници жале и на корупцију у својим компанијама, међу својим радницима (Wagner 2019, 18-19).

Ипак, највећу сенку у Индо – афричким односима представља оптужба на рачун индијских компанија за отимање земљишта. Куповина земљишта у Африци је веома интересантна великим инвеститорима (индијским и свим другим), јер су цене земљишта веома ниске. Најдрастичнији пример је свакако Етиопија. Два претходна премијера Етиопије – Мелес Зенави (*Meles Zenawi*) и Хајлемеријем Десален (*Hailemariam Desalegn*) су се веома трудили да привуку индијске инвеститоре у земљу. Склопљени су послови вредни 640 милиона долара у сектору производње шећера, а индијске компаније су добиле на коришћење више од 600.000 хектара земље. Критичари кажу да је продаја земљишта индијским компанијама, пре свега великим плантажерима али и другим компанијама, довела до исељавања малих фармера и милиона локалних становника. Извештај *Human Rights Watch*-а наводи да су приликом исељавања коришћене насилне методе и правно насиље (HRW 2012). Као последица ове ситуације настао је двојак проблем: 1) ни компаније које су добиле земљу у закуп, ни држава/локална заједница нису креирали нова радна места за некадашње фармере. 2) Нове локације на које су пресељени фармери нису биле адекватне за бављење пољопривредом те услед тога многе заједнице нису имале довољно хране (Chandran, Gardner 28.11.2017). Стога се врши велики притисак на индијске компаније да поштују стандарде друштвене одговорности. Ово свакако може да се покаже корисно и за саме компаније јер ће на тај начин повећати свој углед међу локалном популацијом (Wagner 2019, 18-19).

3. Безбедносна сарадња Индије и земаља Подсахарске Африке

Индија у Подсахарској Африци у безбедносном сектору има три врсте активности: 1) учешће у мировним операцијама УН; 2) борба против тероризма и поморска сигурност; 3) билатерална војна сарадња (Wagner 2019, 21).

Индија има дугу историју учешћа у мировним операцијама у Подсахарској Африци. Учествовали су у операцији *ONUC*: 1960–1964 у Конгу, операцијама *UNAVEM I, II, III*: 1991–1995 у Анголи, у Мозамбику мисија *ONUMOZ*: 1992–1993, Сомалији мисија *UNOSOM I, II*: 1993–1994; Либерiji (*UNOMIL*: 1993–1997); Руанди (*UNAMIR*: 1993–1995), и Сиера Леонеу (*UNAMSIL*: 1999–2000). Обала Слоноваче (*UNOCI*: 2004–2017); у Либерiji (*UNMIL* 2003–2018, индијско учешће од 2007.). Тренутно учествује у мисијама у Конгу (*MONUC/MONUSCO*) од јануара 2015 са 2751 припадника; у Судану *UNMIS/UNMISS*: од априла 2005 са 2336 припадника. Индијски војници су веома цењени у систему УН због своје добре обучености и опремљености (India and UN Peacekeeping)⁹³.

Друга врста активности – борба против тероризма и поморска сигурност тј. против-пиратске операције у Индијском океану. Индијски океан има веома важну улогу за Индију због чињенице да представља главни трговачки пут Индије, али и због успостављања паритета са Кином у том региону (Ibid).

Влада Нарендре Модиија је дала приоритет безбедносним операцијама у Африци у погледу сузбијања терористичких претњи Дајеша, група повезаних са Ал Каидом и Боко Харамом. Интересовање Индије за Ал Каиду је очекивано с обзиром на активности ове организације у непосредном суседству Индије (Авганистан и Пакистан). Ипак, практично гледано, Индија се фокусира на борбу против пирата који су угрожавали индијске бродове, али и многобројне индијске грађане који су радили као посада на другим бродовима. Наиме, Индија је на шестом месту по укупном броју помораца у свету и по сваку цену жели да избегне ситуацију из 2011. године када је нападнут индијски брод, посада заробљена а затим размењена за ухапшене пирате (Ibid, 21–22).

Ручита Бери је направила сјајну анализу деловања сомалијских пирата користећи *SWOT* матрицу. Као снагу (*strengths*) пирата она наводи: 1) релативну успешност која доводи до све веће зараде кроз плаћање откупа; 2) лаку регрутацију нових чланова с обзиром на целокупну ситуацију у Сомалији; 3) пиратство је безбедније од покушаја миграције; 4) пирати доживљавају себе као жртву занемаривања Сомалије од стране међународне заједнице; 5) недостатак закона и институција у Сомалији; 6) оптужбе за загађење и излов рибе близу сомалијских вода од стране мултинационалних компанија.

Слабости (*weaknesses*) су следеће: 1) морална декаднција; 2) пиратство је контролисано од стране „господара рата“, док пирати на терену имају ограничену зараду.

Прилике (*Opportunities*) су: 1) спремност жртава да плате откуп; 2) могућност увођења новца у легалне токове у суседним земљама; 3) близина прометног Аденског залива; 4) дужина сомалијске обале од 3898 километара.

Претње (*threats*) су следеће: 1) јачање интерних против-пиратских операција аутономних регија Путланд и Сомалиленд; 2) повећано ангажовање великих сила; 3) везе са Ал Шабабом, што може довести до употребе веће силе против пирата од стране оних држава које се боре против тероризма (Beri 2014, 50).

У периоду 2008–2013 индијске морнаричке патроле су извршиле пратњу 114 индијских бродова и 1037 бродова других земаља. Уништено је или оштећено 13 пиратских

⁹³ Подаци о бројности индијских мировњака су пресек на дан 30. 06. 2019.

бродова. Индија је настојала да обезбеди трајно присуство у региону. Изградња обалског радара на Сејшелима, био је важан логистички корак у борби против пирата (иако се може рећи да се заправо ради о мери чији је истински циљ одржање поменутог паритета са Кином) (Wagner 2019, 21-23). Индијска морнарица патролира ексклузивном економском зоном око Маурицијуса још од 2003. године. Сличан аранжман Индија има са Сејшелима о патролирању њихових територијалних вода (Dubey, Biswas 2016, 33).

У борби против пирата, Индија настоји да елиминише и узрок пиратства, а то је недостатак перспективе младе популације, стога Индија покушава да обезбеди посао младим људима у Сомалији, како се не би бавили криминалним активностима (Berі 2014, 23).

Индија сарађује билатерално са земљама Подсахарске Африке још од 1960–тих. тако што је слала своје војне инструкторе у Англофоне земље Подсахарске Африке. За разлику од Кине која стипендира припаднике оружаних снага различитих афричких земаља да се школују и усавршавају у Кини, Индијци улажу новац у подизање капацитета афричких војно-образовних установа. Тако је Индија финансирала модернизацију војне академије у Етиопији и изградњу потпуно нове поморске академије у Нигерији (Chaudry, 06.02.2020).

Централна институција задужена за извоз оружја у Индији је *OFB (Ordnance Factory Board)* која окупља 41 фирму из области наменске индустрије. Извоз индијског оружја приметно расте. Примера ради, у финансијској години 2016-2017. износио је свега 213 милиона долара, док је у 2018-2019 достигао чак 1,5 милијарди долара (Krishna 14 02. 2020) Индија још увек не може да постане значајан играч на међународном тржишту али је успела да смањи увоз војне опреме за сопствене потребе за 32% што је велики успех (Pubby, 10 03. 2020).

Традиционално, Индија има добре односе са Јужноафричком републиком, две државе су 2000. године потписале уговор о сарадњи у области одбране. Слични споразуми су потписани са Танзанијом и Сејшелима 2003. године, и са Нигеријом 2007. године. Индијска влада такође покушава да повећа обим трговине оружјем са подсахарским земљама. Међутим то није лак задатак с обзиром на то да се Кина, Русија и САД боре за исто тржиште. Сегмент у коме је Индија имала више успеха од својих ривала, јесу различите врсте патролних чамаца које користи обалска стража (Wagner 2019, 22).

Индија је кључни безбедносни фактор у Индијском океану. Она је значајно појачала властите капацитете да изводи хидрографска и хидролошка истраживања. Такође, Индија ради на томе да изгради и капацитете других земаља Регије Индијског океана (*IOR – Indian Ocean Rim*) нудећи програме обука, поморску опрему као и заједничке операције другим члановима организације *IOR*. Такође, учествује у извођењу заједничких операција морнарице и обалске страже. Без обзира на то што је Индија супериорна у односу на остале чланице организације, сарадња у оквиру иницијативе је ипак корисна за Индију, услед размене знања и обавештајних података, стицања искуства и прилике да патролира различитим ексклузивним економским зонама. Сарадња је највећа са Сејшелима и Мадагаскарком, док је у плану пораст сарадње са Кенијом и Мозамбиком (Mbose 2019, 6).

Индијска безбедносна политика у Подсахарској Африци се суочава и са одређеним изазовима као што су: 1) ограничени ресурси подсахарских земаља – једино, Кенија, Сејшели и Маурицијус активно учествују у *IOR* иницијативи; 2) различите полазне основе – многе земље Подсахарске Африке су дуго времена запостављале своју поморску безбедност те због тога су капацитети пропали и разликују се од земље до земље; 3) политички проблеми – под овим се подразумева страх од губитка суверенитета, несугласице и регионална трвења између земаља, недостатак политичке воље за конкретније ангажовање у безбедносном сектору.

4. Индијска дијаспора као шанса за даљи развој индо – афричких односа

„Индија и Африка су повезане на многе различите начине. Ту повезаност људи по некад не могу да разумеју, али је осећају.“ (Нурудин Фарах –сомалијски књижевник)

Реч дијаспора је потекла од грчке речи *dia* што значи „преко“ и речи *sporio* што значи „распрострањење“. У случају Индије дијаспора означава расејање народа који има заједничко порекло и обичаје. Индијска дијаспора дели се на две подгрупе: људе који немају индијско држављанство, а имају индијско порекло; и људе са индијским држављанством који живе у другим земљама (Sinha 2019, 4-5).

У разматрању индијске дијаспоре неопходно је одговорити на пет питања: 1) какво је распрострањење индијске дијаспоре у Подсахарској Африци; 2) у којим секторима друштва је дијаспора укорењена; 3) какав је однос са локалним заједницама и државним апаратом земље домаћина; 4) На који начин се индијска дијаспора може укључити у развој индо-афричког партнерства и бити корисна за обе стране; 5) Који су проблеми у односима Африканаца и индијске дијаспоре?

Трагови индијске дијаспоре у Подсахарској Африци могу се пронаћи још у предколонијалном периоду. Радило се о трговцима који су успостављали трговачке путеве и испоставе на обалама источне и југо-источне Африке.

Први талас Индијаца који су дошли у Африку су били робови, затим радници који су радили у пољопривреди, градили су пруге и обављали друге железничке послове, као и послове занатлија. Након тога, Индијци су долазили у Африку због лукративних пословних прилика; то су били трговци, пословни људи, адвокати, доктори и др. Након независности своје земље Индијци су долазили у Африку као високо квалификовани професионалци и предузетници (Ibid, 7). Један од разлога масовног привлива Индијаца у Африку је и чињеница да су и Индија и многобројне афричке земље биле колоније Велике Британије. Британци су многе војнике индијског порекла распоређивали у Африку, од којих су многи тамо трајно остајали и заснивали породице (Dubey, Biswas 2016, 17).

Индијска дијаспора броји око 25 милиона људи од којих је око три милиона на афричком континенту. Индијска заједница постоји у 46 земаља Африке и чини 12% од укупне дијаспоре у Африци (Sinha 2019, 8). Према подацима из 2018 величина индијске дијаспоре у земљама Подсахарске Африке је следећа:

Табела 31. Бројност индијске дијаспоре у земљама Подсахаске Африке (укупан број)

Јужноафричка република	1.560.000
Маурицијус	894.500
Кенија	80.000
Нигерија	40.000
Танзанија	60.000
Уганда	30.000
Мозамбик	24.800
Гана	10.000

Извор: Population of Overseas Indians 2018.

Индијска заједница у Јужноафричкој републици има велики утицај на однос двају држава. То је највећа заједница индијске дијаспоре са преко 1,3 милиона чланова, што чини три процента укупне популације државе. Око 75% индијске заједнице је сконцентрисано у регији Ква-Зулу Натал, конкретно у граду Дурбану. Бројност даје снагу индијској дијаспори у овој индустријски развијеној и просперитетној регији Јужноафричке републике (Sinha 2019, 9). Јужноафриканци индијског порекла, углавном спадају у најбогатије Јужноафриканце и заступљени су у свим сферама живота. Индијска дијаспора у Јужноафричкој републици је одиграла веома важну улогу у борби против апартејда. Нелсон Мендела је често истицао да је Махатма Ганди саставни део историје Јужноафричке републике и њене борбе за ослобађање од апартејда.

Током година, политички пејзаж у Јужноафричкој републици се променио и појавиле су се многе друге политичке партије, међу којима и Индијска политичка партија која је заступала политичка права Индијаца. Успон Гупта фамилије у Јужноафричкој републици у исто време показује добре и лоше стране ангажовања индијске дијаспоре. Бизнисмени попут браће Гупта, су свакако допрносили развоју јужноафричке економије. С временом они су стекли велики утицај на некадашњег председника Џејкоба Зуму (*Jacob Zuma*) и поједине фракције унутар владајуће партије Афрички национални конгрес (*ANC*). Бивши председник као и Гупта фамилија су уплетени у неколико корупционашких скандала, што је наштетилу угледу индијске заједнице у Јужноафричкој републици.

У периоду 1846-1871. године, популација Индијаца на Маурицијусу се удуплала и чинила 66% становника Маурицијуса. (Toussaint 1974). Индијска заједница на Маурицијусу није монолитна (сачињена је од Хиндуса, Тамил и других етничких група), њени припадници се разликују по припадности кастама, географском пореклу, религији, језику итд. али су они успели да одрже свој идентитет. Деца на Маурицијусу су обавезна да уче три језика: енглески и француски су обавезни, а као трећи језик се обично бира неки од индијских језика – Хинду, Урду, тамилски, Марати или Телугу, као опција још постоји и креолски језик Маурицијуса. Само један председник и један премијер Маурицијуса није био из индијске заједнице од када је ова држава прогласила независност. Разлог због кога су Индијци одлучили да остану на Маурицијусу и још увек се досељавају је огромна друштвена продорност коју имају. Становници Маурицијуса индијског порекла заузели су доминантну позицију у секторима пољопривреде, индустрије и услуга. Индијски утицај се свуда примећује: у уметности, религији, припреми хране, а индијска музика и филмови су веома популарни (Sinha 2019).

Иди Амин је 1972. године протерао око 50.000 Индијаца под изговором да „исисавају новац Уганде“. У то време Индијци су обезбеђивали 90% од укупног пореског прихода

Уганде. Њихово протеривање је имало огромне штетне последице по економију Уганде. Када је тренутни председник Уганде, Мусевени дошао на власт 1986. године позвао је протеране да се врате. Већ током 1990-тих индијска заједница у Уганди је поново постала стуб економије Уганде. Индијских бизнисмена је највише било у секторима трговине и банкарства. Иако чине свега 1% популације, Индијци доприносе укупном пореском приходу Уганде са 65% (Ibid, 8).

У другим земљама, индијска дијаспора је малобројна и раштркана, тако да у тим земљама они нису у могућности да остваре снажан политички утицај и због саме чињенице да немају довољно људи свог порекла на политичким позицијама. Међутим, они и даље имају велики утицај у пословној заједници, образовним установама, адвокатури и медијима (Ibid. 10).

Др. Синха наводи да у Танзанији, Мозамбику, Уганди, Мадагаскару не постоји никаква дискриминација према индијској заједници, где они обављају послове у оквиру приватног бизниса и јавног сектора потпуно равноправно. Она такође наводи да је свеукупна дискриминација Индијаца у Африци значајно мања у односу на Европу и Северну Америку (Ibid, 13).

Ипак, индијска заједница се суочава и са одрђеним потешкоћама. У многим афричким земљама Индијци су показали оклевање приликом узимања двојног држављанства (индијског) јер би тако изазвали сумњу у лојалност својој новој домовини. Вероватно из тог разлога, многи Индијци су одлучили да задрже британско држављанство услед страха да неће добити статус националне мањине. Ситуација се разликовала од државе до државе. У Танзанији није било проблема, док су у Кенији били подвргнути процесу африканизације. Они индијци, који нису желели да се изјасне као Кенијци, имали су потешкоћа у обнављању својих трговачких дозвола, а у набојима национализма (најчешће за време изборних кампања) позивани су да спакују кофере и врате се у Индију (Berі 2014, 147).

Као и код сваке дијаспоре проблем асимилације је присутан и код индијске дијаспоре у Подсахарској Африци. Културолошки идентитет је најважнији аспект формирања идентитета. У већини случајева дијаспора доноси своје културне обрасце и обичаје у нову средину. Ово је увек потенцијални извор сукоба између досељеника и локалних мештана. Уколико су разлике превелике досељеници имају проблем да се уклопе у нову средину. То може довести до фрагментирања дијаспоре, с обзиром на то да одређена група може пожелети да одбаци свој културни идентитет и одлучи да се (у мањем или већем степену) асимилије у локално становништво.

5. Индија у контексту афричких интеграција

Индијски стратегији из области међународних односа брзо су уочили негативне последице дезинтегрисаности подсахарског региона о којима је раније било речи. Индија за разлику од Кине промовише и унутар-афричке интеграције и повезивање Подсахарске Африке у мултилатералне иницијативе са трећим странама, док Кина настоји да подсахарски регион веже за себе.

Већ је констатовано да је безбедност Индијског океана од виталне важности за Индију, због тога је Индија у овом региону подржавала стварање комплексних мултилатералних иницијатива са фокусом на економски развој и безбедност. Прва од две иницијативе у којима важну улогу играју афричке земље је Асоција прстена Индијског океана (*Indian Ocean Rim Association - IORA*). Ова организација је основана још 1997. године под називом IOR-ARC. Организација тренутно броји 22 члана, у које спадају све земље Подсахарске Африке које излазе на индијски океан (IORA web site).

Друга иницијатива је *Indian Ocean Naval Symposium – IONS*, која за циљ има да побољша поморску сарадњу у регији Индијског океана. У ову иницијативу су укључени Комори, Џибути, Еритреја, Кенија, Маурицијус, Мозамбик, Сомалија, Јужноафричка република, Танзанија, Индија и још 17 других држава. Циљ ове иницијативе је размена и проток информација (Dubey, Biswas 2016, 34).

Индија је потписала низ споразума о поморској безбедности са различитим регионалним економским заједницама Африке. Споразум је потписан са *ECCAS*-ом 2008. године, са *SADC* 2011. године, а са *ECOWAS* – ом 2014. године.

Од свих регионалних економских заједница, Индија има најкомплекснију сарадњу са *IGAD*- ом из разлога што индијски стратези препознају да је Сомалија кључна земља за безбедност пловних путева Индијског океана. Ангажовање Индије у Сомалији је двојако, превентивно и репресивно. Индија подржава иницијативе чији је циљ да омогући запослење становницима Сомалије како не би морали да се баве пиратством, и подржава мере за реинтеграцију и ресоцијализацију некадашњих пирата. Репресивне мере Индија спроводи на мору директно се борећи против пирата и пружајући подршку источноафричким земљама у борби против пирата. Такође, Индија спроводи репресивне мере против пирата и на копну сузбијајући логистичку и обавештајну инфраструктуру пирата, као и пресецајући њихове финансијске токове који врло често сежу и у друге земље Источне Африке (Мбосе 2019, 5).

Индија, баш као и Кина схвата да фрагментираност региона Подсахарске Африке представља проблем како за даљи развој региона, тако и за остваривање индијских интереса на овом простору. Поред уобичајених покушаја у виду изградње капацитета, подизања нивоа координације и сарадње и покретање микро-локаних иницијатива унутар неке заједнице, Индија настоји да регион Подсахарске Африке повеже са једном трансконтиненталном иницијативом. Реч је о трилатералном форуму Индије, Бразила и Јужноафричке Републике. Циљеви ове иницијативе су вишедимензионални, обухватају широк спектар циљева, од аспеката социјалне политике усмерених на смањење сиромаштва, климатских промена, образовања, безбедносне политике и др. Иако је Јужноафричка Република једини представник подсахарског региона у овој иницијативи, њен утицај није ограничен само на ову државу, већ се прелива и на чланице регионалне економске заједнице *SADC* (Flemes, Costa-Vaz 2011).

Закључна разматрања

Почетком XXI века свет изнова корача ка мултиполаризму. Подсахарска Африка је први регион у којем се види посустајање униполарног поретка (разградња некадашњих колонијалних блокова и лабављене стега *Pax Americana*-е). Кина и Индија постепено преузимају примат на афричком континенту). Кина је претекла САД као највећег трговинског партнера Африке још у 2009. години, а по количини инвестиција 2015. године (Runge, Shikwati 2012, 32). Својеврсна чињеница о признању кинеске доминације је нацрт стратегије Трампове администрације према Африци, коју је у децембру 2018. представио Џон Болтон (тадашњи саветник за националну безбедност САД) у којој се говори о спутавању Кине у овом региону.

I

У раду је приложен теоријски оквир створен синтезом главних увида оних теорија које на алтернативне начине објашњавају развојне проблеме земаља Глобалног југа. Ради се о теоријама зависности, постколонијалној и постразвојној теорији. Француски филозоф Жил Делез (*Gilles Deleuze*) сматрао је да теорија представља драгоцену кутију алата. Руководећи се овом идејом, поменуте теорије представљају алатке од којих настаје нови, алтернативни теоријски оквир.

У теоријски оквир теорија зависности је унела свест о односима центра и периферије и последицама међународне поделе рада, која земље Подсахарске Африке претвара у резервоар јефтине радне снаге и јефтиних сировина.⁹⁴ Њеним „алаткама“ анализирани су материјални учинци екстерних фактора на подсахарски регион. Стратегија раскида Самира Амина је саставни део теорије зависности а посебно је истакнута због чињенице да апострофира увид да је експлоатација земаља периферије уписана у „алгоритам“ глобалног економског система. Његове идеје су коришћене у анализи као могући, конкретан путоказ за примењивање првог корака који би требало учинити. Земље Подсахарске Африке морају одустати од „трке коју не могу да добију“. Због тога је неопходно, одвојити се, „раскинути“ са оваквим системом; прекинути са слепим праћењем економских политика неокласичне економске школе чији циљ да Африку задрже у позицији јефтине сировинске базе и јефтине радне снаге.

Предмет разматрања постколонијалне теорије су пре свега ефекти колонизације на културу и друштво на колонизованим територијама у периоду након стицања независности. Постколонијална теорија представља скуп различитих теорија. Ова теорија се фокусира на различите области као што су: књижевност, уметност, музика, лингвистика, ропство, миграције, дискриминација и др. Такође, постколонијална теорија расправља и о различитим облицима потчињавања попут расизма, родних питања, национализма и идентитета. Ипак, постколонијална теорија је доживела „пад у дискурс“, који је засенио материјалне консеквенце империјализма. Разлог томе је потпуни изостанак економских појмова унутар ове теорије, што је логична последица чињенице да је образовање оснивача ове теорије

⁹⁴ По схватању теоретичара зависности у средишту односа зависности између центра и периферије налази се неспособност земаља периферије да развију аутономан и динамичан процес технолошких иновација. Неразвијеност земаља периферије је резултат учешћа у процесу развоја капитализма, а капиталистички систем заправо подстиче „развој неразвијености“. Сходно томе, следи закључак, да неразвијеност није резултат опстанка архаичних институционалних модела у регионима који су суочени са недостатком капитала и изолацијом од светских токова историје. Напротив, неразвијеност је изазвана истим оним историјским процесима који су омогућили еволуцију капитализма и просперитет оних земаља које сада важе за развијене земље.

углавном било базирано на историјским наукама, филозофији и књижевности. Они нису били довољно упознати са економском науком, те је због тога нису ни укључивали у своје анализе. Једна од новина теоријског оквира овог рада је уношење економских концепата у постколонијалну теорију и стварање везе између културе и економије. Следећи аргументацију Зејн-Елабдин о органској целини културе и економије, која повезује значење и опипљивост деловања, закључак је аутора да не постоје објективне препреке за увођење економских индикатора (попут стопе инфлације, стопе незапослености, раста БДП), микроекономских теорија (о производној функцији, еластичности тражње или понуде, креирању екстерналија) или пак макроекономских инструмената (усклађивање инфлације и незапослености, различитих режима монетарне и фискалне политике и др.) у постколонијалну теорију. У том смислу, потребно је да културолошко значење увек буде присутно унутар економских појмова као што су: избор, рад, производња, потрошња и др. Поједностављено речено, из културе произилази економска политика и принципи понашања потрошача.

Постразвојна теорија је трећа теорија која је укључена у теоријски оквир. Она промовише ослањање на сопствене снаге унутар Подсахарске Африке и промовише плурализам развојних идеја. Њена улога је да скрене пажњу на аутохтоне концепте развоја, као и на чињеницу да развој није у Африку дошао са запада, већ је у Африци постојао и пре колонијализма. Такође, њена улога је да обједини економске аспекте теорије зависности (и допуни их) и нематеријалне аспекте постколонијалне теорије и на неки начин представља везивно ткиво целог теоријског оквира.

II

Структура друштва и социјална слика Подсахарске Африке

Структура друштва и социјална слика Подсахарске Африке служи као основа на коју се надограђује одређени развојни модел. Мишљење је аутора да је за успех развојног модела веома важно почетно стање на које се развојни модел примењује, као и да развојни модел мора бити у сагласју са структуром и културом друштва на које се примењује.

Подсахарску Африку није могуће сагледати из угла класичне Марксове анализе због тога што се капиталистички начин производње никада у потпуности није ни примењивао у овом региону. Регион због колонијализма није доживео индустријску револуцију, а самим тим ни друштвене процесе и промене који из такве револуције произилазе. Свега неколико држава познаје пролетаријат и буржоазију онако како их је описао Маркс. Подсахарска Африка развила је другачији, веома сложен систем класних структура и социјалних група.

Друштвена структура унутар Подсахарске Африке састоји се из пет битних категорија: 1) сељаштва; 2) радничке класе; 3) буржоазије; 4) припадника неформалног сектора; 5) старе аристократије.

Садејством спољних и унутрашњих фактора кроз афричку историју је настао низ препрека економском развоју које се могу поделити у четири различите категорије: 1) проблем граница; 2) Проблем конфликта; 3) Проблем ресурса 4) Проблем недостатка инфраструктуре и људског капитала.

Поред наведених препрека, ни политички систем у земљама Подсахарске Африке не погодује економском развоју. Често централна власт у државама подсахарског региона пати од недостатка легитимитета, економске и војне снаге што доводи до непотпуног суверенитета на целој територији државе. Политички систем у већини подсахарских земаља је псеудемократски, одликујују га клијентелизам и персонализација моћи која се развија на рачун снаге институција. За изборне циклусе је карактеристично „бујање“

демократије уз мноштво политичких партија без реалне снаге, док се реална политичка борба одвија између свега неколико партија. Након завршетка изборног циклуса у већини држава постоји проблем мирне транзиције власти. Још једна велика препрека за развој демократије у региону јесте и етничка сегрегација бирача. Председнички кандидати се често ослањају на гласове етничке групе из које потичу, тако да кандидат чија је етничка група најбројнија има неправедну предност.

Унутар региона Подсахарске Африке око 40% популације живи са доходком испод 1.9\$ дневно. У раду су приказана три разлога због којих становништво Подсахарске Африке не може да се доходовно издигне изнад тог нивоа: 1) раст популације; 2) дубина афричког сиромаштва у поређењу са другим светским регионима; 3) економске неједнакости унутар афричких земаља и погрешна алокација и редистрибуција економског раста који се остварује. На основу приказаних налаза, може се закључити да сиромаштво није последица одсуства економског раста, већ чињеница да је тај раст био вештачки раст без развоја, који је своје упориште имао у расту цене минерала и енергената, а не у реалној снази економије.

III

Афрички социјализам

У раду су идентификована два кључна разлога због којих су се многобројне афричке државе определиле за социјализам: 1) афричко друштво је склоније колективизму него индивидуализму; 2) акумулација капитала, која је неопходна да би се друштво организовало по капиталистичким принципима би се одвијала веома споро.

На територији Подсахарске Африке су постојале три варијанте социјализма – научни, популистички и аутохтони. У закључном разматрању апострофира се значај аутохтоног афричког социјализма. Свакако најаутентичнији од свих локалних модела је танзанијски Уђама концепт.

На основу налаза изнетих у IV одељку, тачка 1.1. може се закључити да су Успеси овог модела: креирање стабилног политичког окружења и повољне безбедносне ситуације неопходне за свакодневни живот у Танзанији. У економском смислу, Уђама модел је имао ограничен успех. Најбољи резултати су остварени у оним регионима државе где је било довољно обрадивог земљишта за гајење култура за извоз. Највеће достигнуће овог модела јесте спровођење обавезног основног образовања и описмењавање одраслих, као и промоција афричких језика, пре свих Свахилија као главног средства комуникације.

Ипак, свеукупно гледано, Уђама пројекат није успео. Наводи приказани у раду показују да је фундаментални разлог, чињеница да се заправо радило о пројекту формирања класе, а не развојном пројекту.

У практичном смислу може се рећи да је замисао лоше имплементирана. Идентификоване су три грешке у имплементацији: 1) различити приоритети владе и фармера који никад нису успели у потпуности да се навикну на Уђама заједнице; 2) грешке администрације која је често бирала погрешне локације за села, и погрешна селекција усева који ће се гајити; 3) недостатак јасних критеријума за вредновање учинака пројекта и његове стандардизоване имплементације.

Акциони план из Лагоса

Акциони план из Лагоса, представља први значајан подухват на континенталном нивоу да се успостави свеобухватни приступ економском развоју афричког континента. ЛПА је настао из потребе да се успостави афрички социјални економски поредак базиран на коришћењу природних ресурса које поседује континент, у циљу формирања економије која

ће бити заснована на афричким потенцијалима. Други паралелан циљ је био успостављање Афричке економске заједнице.

Пројекат се заснивао на томе да Африка мора активно тежити смањењу своје зависности од екстерних фактора и покушавати да устроји самоодрживу стратегију развоја, засновану на максималној употреби ресурса континента.

У пракси, ЛПА је наглашавао реоријентацију развојних стратегија Африке на процес успостављања секторских политика апострофирајући важност сектора пољопривреде, који би требало да реши горући проблем несташице хране у региону. План је препознао потребу укључивања омладине у развој пољопривреде, желећи да на тај начин преокрене тренд урбанизације, тако што би учинио живот на селу привлачнијим за младе.

На основу података из одељка IV, тачка 2. произилази закључак да је фундаментални проблем ЛПА временска дискрепанција између краткорочних издатака потребних за његово спровођење и користи од ЛПА које су долазиле тек у дугом року. Уједињене нације су 1991. године констатовале умерен успех ЛПА пројекта. Ограничен узорак показује да је у периоду 1983-1986. године, интра-афричка трговина порасла за 50%. Предвиђена изградња институција успела је само делимично услед недостатка финансијских средстава.

Негритуд

Циљ Негритуда био је подизање и неговање „црначке свести“ широм Африке и дијаспоре. Негритуд је оспоравао колонијализам и заговарао важност пан-афричког јединства свих људи афричких корена широм света. Реч је о наднационалном пројекту, цивилизацијском концепту који би надвладао разлике између Африканаца. Још један циљ Негритуда је континуирана борба против расизма, која има за циљ да поново „освоји“ аутохтоно афричко наслеђе. Творци овог концепта били су социјалистички оријентисани и сматрали су да је социјализам природни развој афричких друштава и култура.

Негритуд је превасходно литерарни концепт који се није манифестовао у конкретан економски концепт те стога није могуће квантификовати његов (не)успех. Стога, аутор је мишљења да би Негритуд требало да представља теоријску и идеолошку подлогу алтернативног развојног модела који ће бити предложен на крају рада.

Аутентичност

Један од (секундарни) циљева овог рада је раздвајање концепта аутентичности од лика и дела Мобутуа, раздвајање идеје аутентичности од њене лоше примене и у коначници, лоших економских резултата.

Презентовани аргументи упућују на закључак да концепт аутентичности сам по себи није узрок лоших економских резултата, нити је инструмент пљачкања државе. Аутентичност је представљала „димну завесу“ иза које су клијентелистичке мреже пљачкале државу. У крајњој линији, веома често се дешава да пљачка државе буде пропраћена патриотском реториком. Стога, концепт аутентичности би требало посматрати као идентитетско (а не економско) питање.

Концепт аутентичности заговара самосвојност, националну свест, колективну етику и свест о културним вредностима предака. Он, сам по себи, не подразумева успоравање економског, социјалног и политичког развоја, већ их смешта у културолошке темеље државе. Аутентичност је доживљена као мотор за изградњу нације, њено везивно ткиво и средство поништавања отуђености од властите културе коју је донео колонијализам. Није реч о догми или религији, већ алату на располагању држави и народу помоћу којег могу лакше одступити

од посуђених, вештачки усађених идеја, и поново прихватити изворне староседелачке културне вредности. То је израз жеље да се осећате пријатно у властитој култури. У концепту аутентичности, традиционална афричка солидарност је са нивоа племена, требало да буде пресађена на ниво целе земље. Ипак, Аутентичност није пуки повратак традиционалном. Циљ је сачувати мудрост а одбацити незнање.

Патримонијални развој у Руанди

Последњи аутохтони модел разматран у раду је државни капитализам у Руанди, окарактерисан као патримонијализам. За овај модел је карактеристична централизација ренти.

Подаци изложени у одељку IV, тачка 5. су показали да модел функционише прилично добро, али и да је изложен многим ризицима. Стабилност државе и одрживост овог концепта се заснива на харизми и ауторитету председника Пола Кагамеа, који влада аутократски без икакве праве опозиције у полицијској држави масовног надзора. Јединство државе постоји, али само из разлога што је расправа на све осетљиве теме забрањена. Политичка стабилност Руанде је за сада нетестирана с обзиром на то да се од завршетка ратних сукоба и преузимања власти од стране Кагамеа власт није мењала. Прави тест за политичку стабилност Руанде и патримонијални модел развоја биће први пренос власти.

У раду је показано да су аутохтони афрички модели имали одређеног успеха. Као доказ њихове успешности је и патримонијални развојни модел у Руанди који одолева тесту времена. Проблем аутохтоних развојних модела била је одрживост. Такође, није могуће занемарити ни неекономске ефекте локалних развојних модела као што су политичка стабилност коју је Уђама донела Танзанији, или ревитализација идентитета коју је пројекат Аутентичност донео Конгу.

С обзиром на све наведено, прва посебна хипотеза која гласи: „досадашњи локални развојни модели имали су краткотрајан и ограничен успех у решавању развојних проблема Подсахарске Африке“, је доказана.

Из аутохтоних модела узимамо компоненте које доприносе стварању алтернативног развојног модела. Тако замисли Негритуда и Аутентичности омогућавају формирање идентитетске компоненте модела; афрички социјализам пружа нове увиде у решавање проблема алокације и редистрибуције. Уђама модел нуди начине решавања проблема руралног становништва Подсахарске Африке. Искуства ЛПА служе даљем развоју афричких интеграција, док патримонијални модел развоја из Руанде нуди решења за плодноснију улогу државе у економији.

IV

Деловање старих глобалних актера

У раду је деловање старих актера представљено у континуитету, од раних почетака трговине робљем и колонизације па до структурног прилагођавања, Трговина робљем и колонијална историја подсахарског региона је незаобилазна када се разматрају савремени развојни проблеми Подсахарске Африке, јер је та епоха имала веома важну улогу у стварању друштвених поремећаја, који су касније произвели структурне економске и политичке неравнотеже, које ометају развој у данашњем времену и због тога не може бити изостављена.

Дуготрајни ефекти трговине робљем су бројни:

1) Одлив преко 12 милиона људи пореметио је демографску равнотежу на континенту; изазвао је биолошки губитак и губитак људског капитала, тј. потенцијала који је

могао да изнедри индустријску револуцију у Африци, или стварање националних афричких држава, аналогно ономе што се десило у Европи XIX века.

2) Прекинута је феудална фаза развоја афричких друштава. Развој феудализма неприродно је убрзан и пребачен у ранокapиталистичку фазу у којој се тада налазила Европа. Управо у ускраћивању природног сазревања афричког друштва се налази један од узрока несналажења Подсахарске Африке у модерном капиталистичком систему.

3) Процес трговине робљем јесте један од узрока модерне корупције у подсахарском региону. Трговина робљем је садржала све епитете који одликују корупцију: крађу, подмићивање и употребу силе.

4) Трговина робљем је један од узрока етничке фрагментираности Африке јер је узроковала неприродне миграције становништва.

У погледу ефеката колонизације на афричку економију и друштво издваја се:

1) Савремена политичка мапа Африке је креирана игнорисањем етничких, лингвистичких, географских, религијских и културолошких специфичности Африке, као и граница које су већ постојале у предколонијално време. Штавише, намеће се закључак да су афричке границе стваране тако да задовољавају потребе европских држава.

2) Афричка привреда је принудно била усмерена „ка споља” уместо „ка унутра”. Сврха афричке економије није био развој локалне заједнице, већ задовољавање увозних потреба европских империја.

3) Промењен је систем опорезивања – порез се више није плаћао по домаћинству већ по сваком члану домаћинства. Тиме је вишеструко повећан економски притисак на традиционално многобројну афричку породицу.

4) Колонизација је имала и директне биолошке последице по Африканце: доласком колонизатора Африком су се шириле до тада слабо присутне болести које су наносиле велике жртве староседелачком становништву. Африканци су такође изнова морали да се суоче и са локалним „афричким” болестима, јер су Европљани у освајању територије и организацији друштва након колонизације игнорисали староседелачке начине за избегавање болести, нпр. маларије и болести спавања.

Структурно прилагођавање

Показано је да полазна тачка политике структурног прилагођавања – Бергов извештај није била тачна и да је стање у Подсахарској Африци приказивала лошијим од стварног. Структурно прилагођавање се одвијало координисано са иницијативом за отпис дугова. У замену за отпис дугова, од подсахарских влада тражено је да мењају своју економску политику и друге јавне политике. Отпис дугова је био условљен спровођењем структурног прилагођавања.

Увидом у одељак V, тачка 2. може се уочити да иницијатива за отпис дугова није успела и да укупан ниво дуга удуплао. На основу тих података произилази закључак да ни програми структурног прилагођавања нису успели да остваре свој прокламовани циљ – да обезбеде макроекономску стабилност и привуку толико жељене стране директне инвестиције. Подаци Светске банке приказани у одељку V, тачка 2.2. сведоче о томе да прокламовани „спектакуларни” економски раст у оквиру структуралног прилагођавања, заправо никад није био виши од 3,5% БДП-а на годишњем нивоу, што није било довољно за стварање „великог потиска” који би покренуо економију.

Најзначајнији проблем је чињеница да је у програмима структурног прилагођавања индустријализација Подсахарске Африке потпуно занемарена. Поред тога, програми структурног прилагођавања су изазвали низ негативних последица које се могу посматрати из три различита аспекта:

1) Економског – приватизација није успела да подстакне приватни сектор да инвестира у подсахарски регион, било да се ради о домаћим или страним инвеститорима. Државна предузећа су продата у бесцење, с обзиром на чињеницу да владе подсахарских земаља нису имале финансијских капацитета да улагањима државна предузећа припреме за продају. Приватизација је такође узроковала огроман пораст незапослености. Афричка пољопривреда није реструктурирана успешно у циљу производње усева за извоз. Главна мана ове замисли било је потпуно изостављање улагања у технолошки развоја и иновације.

2) Социјалног – смањење социјалних давања проузроковало је огроман пад животног стандарда. Фаворизација урбанизације је била у потпуној супротности са афричком реалношћу због чињенице да је афричко становништво увек било рурално оријентисано. Тиме се стварао додатни притисак на већ тешку социјалну ситуацију у градовима. Ефекти на образовање су такође били негативни. Светска банка је главни финансијер образовног сектора у подсахарском региону. Као пресудан фактор који СБ узима у обзир приликом креирања образовне политике је њена ефикасност тј. стопа поврата уложених средстава у образовање. Другим речима, битно је да образовање младих у Африци буде што ефикасније (читај јефтиније). Гашење свих нерентабилних школа довело је до повећања прекида школовања и додатног убрзања урбанизације услед жеље за образовањем.

3) Политичког – програми структурног прилагођавања су променили *modus operandi* политичког система у подсахарском региону и изазвали његово урушавање.

Развојна помоћ

У одељку V тачка 3. сагледани су ефекти међународне развојне помоћи из четири аспекта:

1) безбедносно-социјалног – Развојна помоћ се у Подсахарској Африци доживљава на идентичан начин као било који други природни ресурс. Стога је она често окидач за сукобљавање различитих интересних група, које желе да имају контролу над њеном дистрибуцијом. Развојна помоћ може да повећа учесталост избијања директних сукоба и доприноси политичкој нестабилности у подсахарским државама.

2) макроекономског – као што је показала студија Пола Колијера, када ниво помоћи достигне 16% БДП-а државе примаоца, помоћ престаје да буде ефикасна. Штавише, долази до негативне појаве у виду стварања зависности од развојне помоћи. Развојна помоћ такође смањује ниво домаће штедње и инвестиција, а притом генерише прекомерну инфлацију. Реч је о такозваном двоструком притиску на цене, пошто развојна помоћ подстиче повећање потрошње, како домаћих производа тако и оних из увоза. Развојна помоћ такође дестимулише извоз земље примаоца.

3) микроекономског – прилив помоћи кроз испоруку хране у великим количинама дестимулише производњу локалних пољопривредника, тако што прекомерном понудом обара цене. На тај начин, дугорочно посматрано, хуманитарна помоћ доприноси узроцима глади, иако краткорочно гледано побољшава ситуацију. Донација одеће, обуће и других артикала у дугом року штети локалној индустрији која производи те артикле.

4) утицаја развојне помоћи на јавне политике и јавне финансије земље примаоца – развојна помоћ утиче на јавне политике и јавне финансије земље примаоца тако што додељивање помоћи често бива условљавано спровођењем реформи. Ово је доказ да су

развојна помоћ и програми структурног прилагођавања повезани; помоћ представља „шаргарепу“, а структурално прилагођавање „штап“ у добро познатом механизму.

Студије које је спровела Дебра Браутигам су показале да високи нивои развојне помоћи у дужем временском року, представљају „меко буџетско ограничење“. Конкретно, доступност екстерних извора прихода утиче на то да доносиоци одлука, буџет доживљавају као флексибилан, и на тај начин доприносе фискалној недисциплини. Следи закључак да развојна помоћ не сме да буде подршка буџету подсахарских држава јер ствара велики потенцијал за корупцију. Последње, али свакако не и најмање битно, високи нивои развојне помоћи дестимулишу политичку партиципацију грађана јер они, с правом, стичу утисак да се све кључне одлуке доносе у иностраним центрима моћи.

Политику развојне помоћи и структурног прилагођавања „криси“ огроман демократски дефицит. Наиме, грађани сиромашних држава, нису у могућности да искажу (не)задовољство активностима међународних донатора. Актуелни систем потпуно обесправљује грађане сиромашних држава и лишава их могућности утицаја на основна начела на којима систем почива, као и могућности евалуације његових активности.

С обзиром на све изнете аргументе, и емпиријске показатеље у потпуности је потврђена друга посебна хипотеза која гласи: „деловање старих актера базирано је на принципима Вашингтонског консензуса који се спроводи путем структурног прилагођавања, развојне помоћи и успостављањем либералне демократије. Овакав концепт је имао негативне последице на социјалну слику подсахарског региона и није успео да пружи дугорочна и одржива решења на развојне проблеме земаља Подсахарске Африке“.

V

Кинеске инвестиције

У одељку VI, тачка 2.1. показано је да су главни носиоци кинеских улагања у Подсахарској Африци на институционалном нивоу: министарства трговине и спољних послова, Ексим банка и Министарство финансија, с обзиром да је оно главни располагаач буџета.

У оквиру тачке 2.1.1. истог одељка Специјалне економске зоне (СЕЗ) су дефинисане као главни стожер кинеског улагања у Африци. Оне обезбеђују либерално инвестиционо окружење фокусирано на стратешке индустрије и представљају сигурну луку за кинеске компаније, али привлаче и стране инвеститоре. У раду је показано да СЕЗ развијају локална, мала предузећа, што омогућава повећање економске активности, смањење незапослености и јачање локалних капацитета у подсахарском региону.

У погледу стратегије кинеског наступања у Подсахарској Африци показано је да је Кина користила велика, државна предузећа за пенетрацију подсахарског тржишта. Када су баријере које спречавају улазак на тржиште пробијене, наступиле су кинеске приватне компаније и почеле да делују упоредо са државним компанијама. С временом је извршена прерасподела посла, пролиферација кинеских фирми у све секторе и узајамна синергија међу кинеским компанијама.

По питању дистрибуције кинеских инвестиција унутар региона, подаци које смо изнели у тексту (тачка 2.2.2.) сведоче да су кинеске инвестиције равноправно заступљене и у географском и у секторском аспекту. Вредне пажње су кинеске инвестиције у инфраструктуру с обзиром на то да је инфраструктура веома битна за развој економије и државе у целини. У раду је истакнута разлика између инфраструктуре коју гради Кина и инфраструктуре изграђене за време колонијализма. Колонијална инфраструктура је грађена на начин да спаја луку и налазиште природних ресурса у унутрашњости континента, и на тај

начин олакшава експлоатацију. Кинеска инфраструктура је устројена тако да пружа подршку интеграцији и развоју тржишних потенцијала.

Критике на рачун кинеског деловања у Подсахарској Африци

У раду су констатоване три главне групе притужби на деловање Кине у Подсахарском региону.

1) Загађење животне средине – у раду је показано да се негативан утицај Кине на животну средину у Подсахарској Африци може поделити у две категорије: а) аеро загађења и загађење воде као последица рударских операција. Као најчешћи пример наводи се бакарни појас у Замбији; б) уништавање животињског света због појачане потражње за слоновачом у Кини и прекомерног излова рибе и других морских организама.

Мишљење је аутора да кинески однос према афричкој животној средини није проблематичан све док се не појави разлика у третману животне средине у Кини и у Африци. То за сада није случај. Кинеска еколошка регулатива и заштитна технологија је још увек у повоју те је стога загађење (и у Кини и у Африци) још увек неизбежно. За сада је јасна намера Кине да побољша заштиту животне средине и унапреди индустријску структуру у Африци ради повећања енергетске ефикасности. Уколико би дошло до дивергенције еколошких пракси од стране кинеских компанија у Кини и оних у Подсахарској Африци, тек тада би кинеско понашање било за осуду.

2) Лоши услови рада и увоз кинеске радне снаге – идентификовани су фактори који стварају лоше услове рада: плата испод минималне зараде, неправедно давање отказа, неизвесност останка на радном месту (дугорочно гледано), недостатак слободних дана, недостатак здравственог и пензионог осигурања, недовољна заштита на раду као и лоши услови смештаја на радним местима која су удаљена од места становања. Такође, може се закључити да су узроци радних спорова између Кинеза и Африканаца производ културолошких разлика, језичких баријера, другачије пословне културе и кинеске тежње за максимизацијом профита. Ипак, запажено је да се ове разлике смањују с протоком времена, самом чињеницом да су Африканци и Кинези све више у контакту.

У погледу трансфера радне снаге, у одељку VI, тачка 3.2. утврђено је да број кинеских радника у Африци не бележи веће флукуације. Што је присуство кинеских компанија у Африци дуже, то су локални радници све више укључени у посао. Кинески радници остају на стручним и управљачким радним местима. Стога, нема говора о масовном пресељавању вишка радне снаге из Кине у Африку.

3) Дужничко ропство и неоколонијалне тенденције – у одељку VI, тачка 3.3. наводи показују да је наратив о кинеском дужничком ропству заснован на медијском сензационализму приликом анализе кредитног аранжмана везаног за луку у Шри Ланки. Међутим, узрок дужничке кризе у овој азијској земљи је општа презадуженост у датом тренутку, а не кинески кредит.

Подаци изнети за неколико земаља Подсахарске Африке (Танзанију, Кенију, Етиопију) говоре да у свим тим земљама не постоји значајна опасност од изложености „кинеском“ дугу. Мит о кинеском дужничком ропству је пропагандно средство, али то свакако не значи да афричке земље не морају да пажљиво врше прорачуне, да ли су у стању да отплате кредит пре него што га подигну. Такође, оне морају водити рачуна о сврсисходности и рентабилности пројекта који се из кредита финансира. Оваква опрезност је неопходна приликом закључења кредитног аранжмана са било којим од иностраних партнера.

Специфичност кинеских кредита је у томе што за разлику од западних држава и финансијских институција које презадуженим земљама предлажу нова задужења, промену макроекономских политика, или драконске мере штедње које штете обичним грађанима у циљу отплате дуга, кинеске компаније једноставно искористе концесију инфраструктурног објекта која је инструмент обезбеђења датог кредита.

Безбедносна сарадња Кине и земаља Подсахарске Африке

У својим односима са подсахарским земљама Кина инсистира на принципу немешања у њихова унутрашња питања. С обзиром на то какве је проблеме изазвало мешање старих актера у економске и политичке токове у Подсахарској Африци, и само одсуство таквих утицаја носи позитиван предзнак. Ипак, неопходно је истакнути да и немешање може довести до штетних ефеката, или економским речником речено, опортунитетних трошкова. Увек је деликатно питање да ли и у којој мери спољни притисак може бити користан за неку државу. На питање да ли је Кина евентуалним ангажовањем могла да стабилизује ситуацију у Судану, није могуће дати јасан одговор имајући у виду уздржаност Кине по том питању, као и непопуларност бившег председника те земље, ал Башира.

Поставља се и питање како ће се принцип немешања и поштовања државног суверенитета, који традиционално представља угаони камен кинеске дипломатије уклопити са будућим потребама Кине и региона, имајући у виду став Оберта Хоџија који каже да је кинески интервенционизам цикличне природе и директно сразмеран кинеској економској (самим тим и војној) моћи у одређеном историјском периоду. Међутим, може се очекивати да ће Кина у догледно време наставити да инсистира на неинтервенционизму јер је то њена највећа компаративна предност у односу на западне актере. Другим речима, Кина ће задржати неинтервенционистичке позиције све док не буде у потпуности сигурна да ће њене евентуалне интервенције бити успешне.

За Подсахарске земље је веома битно да искористе „беневоолентну фазу“ кинеског безбедносног ангажовања како би ојачали сопствене безбедносне капацитете. Такође, потребно је развијати заједнички безбедносни интерес са Кином који се може идентификовати као борба против радикално-исламистичких група.

Културна и медијска политика Кине у региону Подсахарске Африке

Постоји шест видова културне сарадње Кине и Подсахарске Африке:

- 1) Обука људских ресурса – од којих је најзначајнија обука медицинског особља и број афричких студената у Кини који је у периоду 2003-2018. порастао за преко 75.000.
- 2) Градња Конфуцијевих института у Африци.
- 3) Организовање симпозијума и форума – можда најзанимљивији из ове области је Сино-афрички форум о људским правима. Овим путем Кина презентује своју визуру овог проблема.
- 4) Национални волонтерски програм који има за циљ подстицање интересовања младих Кинеза за Африку.
- 5) Програм стварања сестринских градова.
- 6) Програми „посетиоца из Африке“, који финансирају боравак афричких уметника у Кини са циљем да приближе афричку уметност Кинезима.

Важан део пројекције меке моћи су свакако и медији. Кинески медијски систем у Подсахарској Африци обухвата четири компоненте: 1) Телевизијску станицу CCTV, 2) Новинску агенцију Синхуа, 3) Кинески Интернационални Радио - CRI, 4) Биро за издавачку

активност на страним језицима. Такође не би требало заборавити ни новине *China Daily* и *Africa Weekly*. Сви кинески медији делују синергијски и имају три заједничка циља: 1) да побољшају имиџ Кине, 2) да створе алтернативу западњачкој хегемонији, 3) да постану медијске куће светске репутације. На први поглед ови циљеви се чине савршено компатибилним, али детаљнијом анализом долази се до закључка да су они ипак противречни. Како би очували добар имиџ Кине, кинески медији често заобилазе бављење темама које су „шкакљиве“ по репутацију Кине у региону. Управо то их спречава да постану објективни медији светске репутације. Нараво, питање је да ли уопште постоје објективни медији.

Испитивање јавног мњења које је спровео Афрометар је показало да чак 63% грађана одобрава активности Кине на континенту. Међутим, та подршка значајно варира од земље до земље и у зависности од природе кинеског деловања. Резултати анкета који су приказани у одељку VI, тачка 5. сведоче о балансираном, благо позитивном ставу према Кини. Помало изненађујући је податак из анкете да су у већини афричких региона, САД и даље перципиране као узор који би требало следити, што сведочи да посао везан за „освајање срца и умова“ Африканаца још увек није завршен. Поменуте анкете сведоче и о недовољној информисаности становника Подсахарске Африке, с обзиром на то да је велик проценат испитаника неопредељен као и да у потпуности не схвата економску законитост између односа цене и квалитета производа. Наиме, однос цене и квалитета је најчешће директно сразмеран.

Кина као катализатор интеграционих процеса у Подсахарској Африци

Кина и Африка остварују сарадњу на више нивоа: билатералном, субрегионалном и на нивоу Кина – Афричка унија. Циљ свих ових иницијатива је промоција трговине, инвестиција и прекограничне сарадње. Намера афричких регионалних економских заједница је да ускладе развој инфраструктуре што би додатно мотивисало Кину да улаже у инфраструктурне пројекте. Афричка унија се такође показала као поуздан партнер Кини, а која је за узврат одлучно подржава на међународним мултилатералним састанцима, често се супростављајући западним државама у њиховим покушајима да се уплићу у политички живот афричких земаља кроз санкције и војне интервенције. Инсистирањем на регионализму Кина и АУ покушавају да превазиђу ограничења проистекла из колонијалних блокова. Повољна околност је и стратегијско поклапање иницијатива Појас и пут и пројекта АУ под називом *Агенда 2063*. Због тога Кина свесрдно подржава све локалне афричке интеграционе пројекте, јер се самим тим повећава потенцијал афричког тржишта и снага Африке као карике у оквиру иницијативе Појас и пут.

VI

Мотиви за појачано ангажовање Индије

У раду су наведена четири разлога због којих Индија повећава своје присуство у Подсахарској Африци:

- 1) Потребна за енергентима који су неопходни за развој индијске индустрије;
- 2) Отварање афричког тржишта за индијске компаније које су препознале потенцијал овог тржишта и нарастајућу афричку средњу класу;
- 3) Индија жели да пројектује „тврду“ моћ у региону Индијског океана јер је Индијски океан најзначајнији трговински пут за Индију;
- 4) Индија жели афричку подршку и гласове за потенцијално чланство у СБ УН.

Инвестициона политика Индије у Подсахарској Африци

Индија нуди модел односа са Африком заснован на једнакости, међусобном поштовању и узајамној корисности. Чињеница да је Индија вишестраначка демократија може послужити као позитиван узор за подсахарски регион.

Индијски приступ Подсахарској Африци, тј. модел индијских инвестиција у подсахарском региону су идентификоване као „инвестиције које траже тржиште“. Инвеститори који се фокусирају на тржиште као параметре за одлучивање узимају величину, раст и структуру тржишта земље домаћина. Њихов циљ је остваривање учешћа на домаћем тржишту и коришћење могућности за стварање профита које то тржиште пружа.

Своје активности у Подсахарској Африци Индија карактерише као „развојну сарадњу“, јер термин „помоћ“ није коректан према земљама домаћинима. Индијци, баш као ни Кинези не крију да је та сарадња узајамно корисна и да индијске компаније које долазе у подсахарски регион, долазе да инвестирају и зараде. Инструменти развојне сарадње могу се поделити у две главне групе: програме техничке подршке и кредитне линије.

Програми за изградњу капацитета специјализовани за Африку (*ITEC* и *SCAAP*) укључују обуке и тренинге и пројектне активности. Такође, показано је да се у оквиру ових програма Индија не меша у селекцију кадрова који ће бити учесници ових програма. Показало се да овакве врсте сарадње постају све привлачније Африканцима. У Индији студира преко 11.000 студената из седам афричких земаља. Афрички студенти чине 13% страних студената у Индији.

У погледу секторске распрострањености, Индија је доминантно присутна у енергетском тј. нафтном сектору. Међутим, инвестиције у енергетском сектору су веома издашне у погледу утрошка капитала, па услед те чињенице ствара се утисак о доминантности инвестиција у енергетском сектору. Заправо инвестиције су дистрибуиране равномерно о чему сведочи и табела 30 (стр. 200).

Три најзначајнија сектора индијских инвестиција су: 1) пољопривреда, 2) здравство и 3) ИКТ.

1) Инвестиције у пољопривреду су веома важне због чињенице да се Подсахарски регион суочава са хроничним недостацима хране у одређеним регионима. Зато је подизање продуктивности подсахарске пољопривреде императив. Индија поседује знање и технологију неопходну за подизање приноса.

2) Констатован је значај сарадње у оквиру здравственог и фармацеутског сектора. Индија помаже у обуци медицинског особља, али круцијалан допринос долази из

фармацеутске индустрије. Индијске фармацеутске компаније су највећи добављачи генеричких лекова у Подсахарској Африци. Ниске цене генеричких лекова су идеалне за земље у развоју које немају довољно средстава за финансирање здравственог система, а обично имају бројну популацију. Јефтини генерички лекови значајно потпомажу борбу против вируса ХИВ-а у подсахарском региону.

3) Област ИКТ, тачније производња софтвера представља развојну шансу за подсахарске земље, с обзиром да је ово индустријска грана у којој Подсахарска Африка најмање заостаје за развијеним земљама. Подсахарске земље виде Индију као партнера у јачању људског капитала у области ИКТ индустрије.

У раду је указано на важност приватног сектора. За разлику од кинеског, индијски приватни сектор одиграо је кључну улогу у ширењу интереса индијске државе у Подсахарској Африци. Утицај индијских компанија био је евидентан у области финансијских услуга, преради хране, ИКТ, фармацеутској индустрији и туризму. Мале и средње приватне компаније су имале подршку великих конгломерата попут компанија ТАТА, Кироласкар и Махиндра које имају највећу улогу у продору Индије у Африку. Сем њих, значајно је присуство и Ванденте која инвестира у бакар.

Након анализе начина пословања Индије на тржишту Подсахарске Африке, приметна је разлика у фазама између деловања Кине и Индије. Фазе инвестирања су инверзне: у случају Кине на тржиште прво улазе велике државне компаније које потом следе приватне, док је у случају Индије ситуација обрнута. То значи да обе земље користе властите компаративне предности приликом инвестирања у Африци: Кина користи велике финансијске капацитете државних предузећа за улазак на тржиште, док се Индија ослања на конкурентност својих корпорација. Такође, приметна је и велика диспропорција између количине капитала који Кина и Индија имају на располагању (у корист Кине).

Проблеми у Индо-афричким односима

Индијски пројекти пате од лоше имплементације. Неки од конкретних проблема који штете обема странама су: недостатак информација, поготово оних у електронској форми, мањак инфраструктуре, неадекватан ниво људског капитала, неадекватне инвестиционе политике, тешко добијање виза и радних дозвола и др.

Од стране Африканаца, стижу примедбе да индијски послодавци у недовољној мери запошљавају локалну радну снагу и не доприносе довољно креирању локалних радних места. Индијски инвеститори су пак као највеће проблеме приликом инвестирања у Африци навели: мањак квалификованог кадра, непоуздане локалне partnere, политичку нестабилност и мањак извора финансирања.

Ипак, највећу сенку у Индо-афричким односима представља оптужба на рачун индијских компанија за „отимање“ земљишта локалном становништву. Као најдрастичнији пример помиње се Етиопија. Критичари из локалних и иностраних НВО кажу да је продаја земљишта индијским компанијама довела до исељавања малих пољопривредника и милиона локалних становника и да су приликом исељавања коришћене противправне методе.

Безбедносна сарадња Индије и земаља Подсахарске Африке

Идентификоване су три врсте активности Индије у Подсахарској Африци унутар безбедносног сектора: 1) учешће у мировним операцијама УН; 2) борба против тероризма и поморска сигурност; 3) билатерална војна сарадња.

Борба против тероризма и поморска сигурност тј. против-пиратске операције у Индијском океану су од велике важности за Индију јер тај океан представља главни трговачки пут који она користи. Индија је кључни безбедносни фактор у Индијском океану. Значајно је појачала властите капацитете да изводи хидрографска и хидролошка

истраживања. У борби против пирата настоји да елиминише и узрок пиратства, а то је недостатак перспективе младе популације, стога покушава да обезбеди посао младим људима у Сомалији (која је жариште пиратства) како се не би бавили криминалним активностима.

За разлику од Кине која стипендира припаднике оружаних снага различитих афричких земаља да се школују и усавршавају у Кини, Индијци улажу новац у подизање капацитета афричких војно-образовних установа.

Потребно је да земље Источне Африке искористе интерес Индије за очување безбедности у Индијском океану, јер саме немају средства ни да успоставе адекватну обалску стражу а камоли да спроводе операције на отвореном мору.

Индијска дијаспора

Индијска дијаспора у Подсахарској Африци броји око три милиона људи и чини 12% од укупне дијаспоре у Африци (табела 31, стр. 184).

Индијска дијаспора у Африци углавном спада у богати слој становништва, а у Јужноафричкој Републици је одиграла веома важну улогу у борби против апартејда. Индијска дијаспора је чак оформила и Индијску политичку партију која је заступала политичка права Индијаца у Јужноафричкој Републици. Успон Гупта фамилије, у исто време показује добре и лоше стране ангажовања индијске дијаспоре. Овакви бизнисмени свакако доприносе развоју Јужноафричке економије, али су с временом развили превелики политички утицај који је довео до различитих скандала и наштетио односима две земље.

Јужноафричка република представља пример утицаја индијске дијаспоре у некој подсахарској земљи. Увидом у одељак VII, тачка 4. може се приметити да је тај утицај у мањој или већој мери присутан широм Подсахарског региона, а посебно у Источној Африци. Такође, наводи из поменутог одељка показују да је индијска дијаспора много боље уклопљена у подсахарски регион од кинеске.

Индија у контексту афричких интеграција

Индија за разлику од Кине промовише и унутар-афричке интеграције и повезивање Подсахарске Африке у мултилатералне иницијативе са трећим странама, док Кина настоји да подсахарски регион веже за себе.

Констатован је значај безбедности Индијског океана за Индију, због чега је она у овом региону подржавала стварање комплексних мултилатералних иницијатива са фокусом на економски развој и безбедност. Покретањем различитих мултилатералних иницијатива Индија ради на томе да изгради капаците других земаља регије Индијског океана нудећи програме обука, поморску опрему као и заједничке операције. Такође, учествује у извођењу заједничких операција морнарице и обалске страже. Од свих регионалних економских заједница Индија има најкомплекснију сарадњу са IGAD-ом, јер индијски стратеги препознају да је Сомалија кључна земља за безбедност пловних путева Индијског океана.

Након сагледавања става Кине и Индије према афричким интеграцијама, може се закључити да обе земље гледају позитивно на ове процесе, услед укрупњавања тржишта и сопствених геостратешких интереса. Стога може се констатовати да је доказана трећа појединачна хипотеза која гласи: „Кина и Индија делују позитивно на интеграционе процесе унутар Подсахарске Африке“.

VII

Коментар хипотеза

Пре формулисања предлога развојног модела који је најављен у раду, неопходно је прокоментарисати преостале хипотезе. Трећа посебна хипотеза гласи: „инвестиције нових актера су корисније за обичног појединца у поређењу са инвестицијама старих актера“.

Показано је да кинески модел инвестирања путем специјалних економских зона креира локална радна места, што је корисно за грађане подсахарског региона; насупротив програмима структурног прилагођавања који су повећавали незапосленост.

Аргументи изнети у петом поглављу, сведоче о томе да западни актери више улажу у „софтвер“ (изградња капацитета, ефикасност управе, транспарентност и др.). Кина, с друге стране, фокус ставља на „хардвер“ тј. инфраструктуру, као што је изградња путева, железничке мреже, болница, школа, стадиона и друге инфраструктуре која доноси видљиву корист становништву земље у којој се пројекат спроводи. Иако на рачун Кине стално пристижу критике из западних медија и академских кругова да је прави разлог изградње „кинеске“ инфраструктуре експлоатација афричких природних ресурса, евидентно је да постоје суштинске разлике између инфраструктуре коју гради Кина и колонијалне инфраструктуре.

Индијске инвестиције у пољопривреду и здравство директно подижу квалитет живота обичног становника Подсахарске Африке, с друге стране инвестиције у реформе здравственог сектора спонзорисане од стране ММФ и СБ побољшавају ефикасност здравственог сектора у погледу економских индикатора, али смањују доступност здравства обичном човеку.

Индијске инвестиције у подсахарски ИКТ су развојна шанса сама по себи јер омогућавају креирање производа и пружање услуга који су за неколико нивоa виши у ланцу вредности од свега што се до сада производило у региону. Овакве инвестиције су много корисније за економију и грађане Подсахарске Африке од инвестирања „у изградњу друштва“ коју промовишу стари актери. Због свега наведеног поменута хипотеза је у потпуности доказана.

Четврта посебна хипотеза гласи: „немешање нових актера у унутрашња питања подсахарских држава позитивно утиче на политичке системе тих држава“.

У раду је констатовано да се нови глобални актери у значајно мањој мери мешају у унутрашња питања подсахарских држава у односу на старе актере. Таква ситуација је перципирана као добра за земље подсахарског региона због негативног историјског искуства које је било последица деловања старих глобалних актера.

Ипак, у раду је такође примећено да политика неинтервенционизма није одржива дугорочно, узевши у обзир теорију Оберта Хоџија о цикличном кинеском интервенционизму. У прилог овим аргументима могу послужити наводи о „кинеском благослову“ за свргавање Роберта Мугабеа, као и уплитање индијске породице Гупта у Јужноафричку политику, било самоиницијативно или за рачун Индије као државе. Стога је четврта посебна хипотеза доказана само делимично.

Пета посебна хипотеза гласи: „Кина и Индија пружају међусобно различите развојне моделе Подсахарској Африци, са различитим погодностима и опасностима за земље региона“.

Приликом њене провере, констатована је разлика између деловања Кине и Индије у подсахарском региону. Закључак је аутора да упркос увреженом мишљењу, носиоци инвестирања нису различити, већ да су фазе инвестирања инверзне: у случају Кине на

тржиште прво улазе велике државне компаније за којима следе приватне, док је у случају Индије ситуација обрнута. Додатно, постоји разлика у уређењу политичког система који представљају два нова актера. Кина наравно не промовише једнопартијски политички систем, али свакако преферира монолитну политичку сцену за разлику од Индије која је демократија (са свим својим недостацима). Индија и Кина нуде и различите моделе безбедносне сарадње. Такође, идентификоване су разлике у положају индијске и кинеске дијаспоре. Индијска дијаспора је значајно боље интегрисана у афричко друштво.

Најзад, Кина и Индија другачије сагледавају и унутарафричке интеграције. Без озбира на то што Кина нема ништа против да земље региона сарађују и са другим партнерима, ипак настоји да афричке земље веже за себе. Индија, пак, активно подржава повезивање афричких земаља са „западним“ регионалним иницијативама. На основу свега наведеног пета посебна хипотеза је доказана.

С обзиром на то да су доказане све посебне и појединачне хипотезе (осим четврте посебне хипотезе која је доказана само делимично), полазећи од појединачног ка општем, доказана је и општа хипотеза која гласи: „политика нових глобалних актера нуди развојну алтернативу земљама Подсахарске Африке. Политика нових глобалних актера се разликује од политике старих актера по томе што у већем степену уважава специфичности и потребе афричког контекста“.

VIII

Препоруке за успостављање алтернативног развојног модела

На самом крају истраживања представљени су принципи новог развојног модела за регион Подсахарске Африке, јер постојећи развојни пројекат није постигао учинке какве су његови заговорници тврдили да ће донети. Иако је неколико иницијатива у оквиру развојног пројекта делимично успело, то није довољно да би потребе становништва Подсахарске Африке биле задовољене. Ако одговори на питања која детерминишу животе стотина милиона људи имају само ограничени успех, онда такав резултат мора на крају бити препознат као неуспех. Обећати да ћете изгладнелом човеку доставити оброк, а затим испоручити само неколико мрвица, значи неиспуњено обећање. За афричке проблеме су потребна афричка решења.

Супротно стереотипима који перципирају афричка друштва као анахрона, без свести и визије о развоју, рад аутора Дала и Мегерса сведочи да локални народи (у овом конкретном случају) Источне Африке имају идеју развојног пројекта који је појмовно одређен и подељен у различите фазе. Посебно је интересантно њихово познавање појмова које данас можемо повезати са појмовима јавно добро и јавни интерес. Локална популација је чак могла да препозна да развојни пројекат може бити и добар и лош⁹⁵, што је донекле у супротности са модерним схватањем развоја као универзално доброг. За разлику од савремених економских модела који су се „заглавили“ у фази бесконачног раста, из кога произилазе растуће неједнакости, локални концепти делују комплетнији, јер раст представљају само као почетну фазу која се брзо превазилази и ставља у функцију равномерне дистрибуције и инклузије.

Стога је непотребно наметати концепт развоја афричким народима, већ би им једноставно требало омогућити (речником Нгуги ва Тионга) да се „присете“ властите

⁹⁵ Кратко подсећање на причу из теоријског дела рада о томе да постоје две врсте Фидне – добра и зла Фидна. Добра Фидна је она коју је нека заједница скроји сама за себе и која укључује све чланове те заједнице. Зла Фидна је она која је наметнута заједници од стране неке друге заједнице (завојевача, окупатора) и која се одражава лоше на посматрану заједницу.

историје и аутохтоне моделе организације друштва и развоја прилагодити савременим условима живота. Дакле, ако Африка нема културне карактеристике неопходне за западњачки модел развоја, том путањом не би требало ни да иде.

Идејно, нова развојна парадигма би била заснована на начелима аутентичности, афроцентризма и панафриканизма. Слојеви колонијалне историје и културе морају бити „огуљени“ са афричког историјског бића. Они не морају бити негирани, нипошто заборављени, већ само једном за свагда одвојени од главног тока афричке филозофије и историје. На тај начин би афричке вредности поново могле да дођу у додир са афричком историјом и да се протоком времена и друштвеном саморегулацијом мењају и сазревају на природан начин. Кључно је да носиоци тих промена буду Африканци, а не странци.

Афроцентрично тумачење историје мора бити присутно у свим сферама, било да је реч о популарној култури или међународним односима. Филмска и музичка индустрија (и култура уопште) морају бити у функцији поновног освајања афричке аутентичности. САД су успеле да покоре свет филмом подједнако као и новцем и оружјем.

Деловање афричких земаља у сфери међународних односа такође мора бити афроцентрично. У пракси то би значило да појединачне афричке земље не би требало да делују супротно интересима континента (које би најпре требало јасније дефинисати). Зато је концепт панафриканизма од кључне важности. Афричке земље би требало да наступају јединствено у свим међународним телима и раде на повезивању са бројном афричком дијаспором у земљама Глобалног севера, како би обезбедиле лобистичку подршку. Држава Израел је доказ колико је таква лобистичка подршка значајна.

Није могуће изложити детаљну економску политику, јер су афричке земље многобројне и веома различите по конјектури. Стога је могуће дефинисати само макроекономске принципе. Први принцип је примена Аминове стратегије раскида. Истински развој Подсахарске Африке је немогућ све док су ММФ и СБ активни учесници у афричком економском животу. Након штете коју су њихове политике направиле у претходном периоду, ове институције немају кредибилитет да нуде решења за Подсахарску Африку. У спровођење стратегије раскида мора бити укључено што више афричких држава. За успешно спровођење стратегије неопходно је да земље региона буду што чвршће међусобно интегрисане. Постојећи интеграциони процес у оквиру *AfCFTA*, који се имплементира у току писања овог рада, је свакако добар корак у том правцу. Након успостављања функционалне зоне слободне трговине, неопходно је покренути успостављање царинске уније, тачније, успостављање заједничке царинске политике према не-афричким (пре свега западним) земљама. Потребно је увођење снажних протекционистичких мера на увоз добара широке потрошње, која преплављују афричко тржиште и гуще развој локлне текстилне, прехранбене, лаке хемијске, лаке прерађивачке и других индустрија. Управо развој ових индустрија би омогућио упошљавање локалне радне снаге, што је преко потребно. Свакако са протекционистичким мерама не би требало пренаглити, с обзиром на то да су региону неопходни и технолошки напреднији производи који су и даље ван домашаја локалних производних снага. Управо прекомерна и пребрза супституција увоза била је чинилац пропасти ранијих развојних модела укључујући и ЛПА.

Монетарна политика би требало да буде експанзивна како би омогућила „јефтин новац“ и подстакла инвестиције. Фискална политика би такође требало да буде експанзивна, иако о томе можемо говорити само условно, јер је порески обухват у појединим регионима одређених држава у Подсахарској Африци готово непостојећи. Дакле, потребно је радити на увођењу већег броја грађана у порески систем (а заузврат им, наравно, обезбедити и припадајућа јавна добра) и повећању капацитета пореске управе.

Африка мора да развије модел раста који одговара њеним специфичним континенталним, националним и регионалним потребама. Уместо журења за номинално високим стопама раста, потребно је тежити његовој праведнијој расподели у неком виду социјал-демократског уређења. Као што је приказано у току рада, остваривање релативно високих стопа раста није проблематично, већ је проблем обезбедити квалитетан ефекат преливања. У оним државама са очуваним институцијама, стабилним државним уређењем (нпр. Гана, Ботсвана) препорука аутора је већа улога државе у економији. Тамо где су државе нефункционалне (Сомалија, Д. Р. Конго, делимично чак и Нигерија и многе друге) потребна је трансформација државног уређења и/или политичког система како би се обезбедила функционалност државе пре било каквих економских подухвата. Начин трансформације би зависио од појединачне државе, а успешан модел за такву трансформацију налази се у историјском искуству те државе „сакривен од стране наслага“ колонијалне историје.

У погледу микроекономије, подсахарски регион мора да искористи своју способност да производи робу и услуге по ниским трошковима да би се такмичила у глобалној економији. Међутим, регион не сме трајно да утемељи себе као извор јефтине радне снаге погодан за „склапање полупроизвода“. Кључно је померање афричких производа на виши ниво у ланцу вредности. Због тога су инвестиције у образовање од кључног значаја.

На самом крају, потребно је да Афричка унија као целина заузме став према глобалним актерима посматраним у раду. *Conditio sine qua non* је препознавање чињенице да су сви екстерни актери дошли у Африку из својих интереса, а не из алтруистичких побуда.

У односима са старим актерима (једном речју колективним Западом) потребно је наступати са огромним опрезом. Историјско искуство мора да служи као опомена, посебно имајући у виду британске аспирације у надлазећој пост-брегзитовској ери. Напрасно и потпуно раскидање односа са западним светом није ни могуће ни пожељно, али с временом би требало настојати што више умањити утицај западних центара моћи у региону.

Афричке владе морају да заузму стратешки став према Кини јачајући унутаррегионалну трговину на континенту. С тим у вези, потребно је укидање такозваног анголског модела размене ресурса, који резултира разменом ресурса по ценама нижим од тржишних. Насупрот општем мишљењу које долази са Запада, локална власт није „омађијана“ Кином, Африканци су свесни ризика који носи сарадња са овом земљом. Афричким званичницима је потпуно јасно да у политици према Подсахарској Африци, Кина штити своје пословне интересе и интересе својих држављана. Ипак, без обзира на то, мишљење је аутора да Кина представља бољу опцију у односу на западне земље јер прихвата Африку онаквом каква јесте. Један од разлога за такав став је и чињеница да Кинези имају потпуно другачији приступ од нпр. Американаца, који се често служе диктатима. Кина, пак, радије користи тиху дипломатију. Други разлог је што Кина не врши осетан притисак на афричке земље да је одаберу за партнера. Различити кинески званичници су више пута понављали да Кина нема неоколонијалне амбиције. За сада не постоје докази који би оспорили ту тврдњу, али не би требало заборавити више пута споменути тезу Оберта Хоџија о цикличном кинеском интервенционизму и свакако би требало искористити „беневоолентну фазу“ кинеског наступања за успостављање правила игре и креирање стратегије у случају да тај наступ постане агресивнији у будућности.

Став је аутора да Индија представља „најбезопаснијег“ актера, али у сразмери са својом економском снагом пружа и ограничене могућности. Сарадња са Индијом морала би бити искоришћена за развој здравства, пољопривреде и ИКТ индустрије. Земље Источне Африке имају додатну могућност развијања безбедносне сарадње. Заједничко колонијално наслеђе требало би да послужи као морална препрека било каквим неоколонијалним тенденцијама. Ипак, опуштање не сме бити превелико. Потребно је истрајати у креирању и спровођењу законске регулативе која би локалном становништву пружила заштиту од

великих индијских компанија. Јер, савремени капитализам је највећи непријатељ обичном човеку без обзира на то из које земље долази компанија. Такође, афричке земље морају будно да прате развој хегемонистичких тенденција Модичеве администрације.

Овај рад представља корак у правцу пребацивања фокуса са „филозофије афричког развоја“ на „афричку филозофију развоја“; представља „мапу пута“ на који начин би требало трагати за аутохтоним афричким решењима. Решења већ постоје, налазе се у богатом афричком историјском искуству, не треба их измишљати, већ изнова откривати. Трговина робљем, колонијализам, структурна прилагођавања (неоколонијализам) су потиснули афричко историјско искуство али га нису избрисали. Сећања на славна предколонијална афричка царства и краљевства (Краљевство Аксум, Царство Мали, Царство Ашанти и др.) су и даље жива, посредством технологије знања о њима су данас доступнија него икада раније. Историја предколонијалне Африке представља резервоар знања у којем се крије модел за организацију афричког друштва. Тај модел није јединствен јер ни афричко друштво није монолитно. Оно се састоји из низа „афричких друштава“ од којих свако има своја различита јединствена искуства (поготово ако је реч о географски удаљеним крајевима). Афричке вредности морају бити пронађене у оквиру афричког искуства, а не пресађиване из других региона (било да је у питању Америка, Кина или Европа) и „калемљене“ на афричко тле. Наравно, не би требало тежити ка архаизму и/или одбацивању модерних тековина и (поготово) технологија, већ све што доприноси добробити треба „уткати“ у афричко искуство. На својеврстан начин то важи и за колонијалну епоху и периоде ране независности подсахарских држава који су обилovali насиљем, пљачком, корупцијом и сиромаштвом. Чак ни то не би требало одбацивати, већ га проучавати као негативно искуство чије је понављање неопходно избећи. Неуспеси који су се догађали у подсахарским државама у првим деценијама обновљене самосталности нису доказ да са Африканцима „нешто није у реду“ и да би требало да се одрекну себе и копирају туђе идеје, већ шанса да примене лекције научене на сопственим грешкама. Од лоших карактеристика властитог народа не треба бежати, већ их треба превладати, јер како рече Петар Губерина (гле чуда становник брдовитог Балкана) свом пријатељу Еме Сезеру: „боље је поседовати све лоше карактеристике своје земље него бити ‘добар црња’, онако како га замишља Европа“ (Sezer 2015, 21).

Списак литературе

Академски извори:

1. Abarry, Abu Shardow. *African intellectual heritage: A book of sources*. Temple University Press, 1996.
2. Abegunrin, Olayiwola, Charity, Manyeruke. *China's Power in Africa*. Springer International Publishing, 2020.
3. Acemoglu, Daron, Robinson, James A. "Why is Africa Poor?" *Economic History of Developing Regions*, Vol. 25 (1). Economic History Society of Southern Africa, 2010. pp. 21-50.
4. Adelman, Kenneth Lee. "The Recourse to Authenticity and Negritude in Zaire." *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 13, No. 1 Mar, 1975, pp.134-139
5. Alden, Chriss. *China in Africa*, Zed Books London, New York:, 2007.
6. Amin, Samir. *Delinking: Towards a polycentric world*, Zed Books, London, 1990.
7. Amin, Samir. *Eurocentrism: Modernity, Religion, and Democracy A Critique of Eurocentrism and Culturalism*, Monthly Review Press, New York, 2009.
8. Amin, Samir. *Maldevelopment: Anatomy of a Global Failure*, Pambazuka Press, Cape Town, Dakar, Nairobi, Oxford, 2011.
9. Amin, Samir. *Global History: A View from the South*. Pambazuka Press, Cape Town, Dakar, Nairobi and Oxford: 2011b.
10. António, Nelson. S, Ma, Shaozhuang. "China's special economic zones in Africa: context, motivations and progress" *Euro Asia Journal of Management* Issue 44, Vol. 25, No.1/2, December 2015, 79-103.
11. Apiko, Philomena. Miyandazi, Luckystar. "Self-financing the African Union: one levy, multiple reforms" *DISCUSSION PAPER No. 258*, ECDPM, September 2019.
12. Appiah, Kwame Anthony. "Is the post- in postmodernism the post- in postcolonialism?", *Critical Inquiry*, 17(2), 1991.
13. Asante, Molefi. "Intercultural communication: An inquiry into research directions." *Annals of the International Communication Association* 4.1 (1980) pp. 401-410.
14. Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth and Tiffin, Helen *The Post-Colonial Studies Reader*, Routledge, USA and Canada, 2003.
15. Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths and Helen Tiffin. *Post Colonial studdies: Key concepts*, (2ed), Routledge, New York, 2007.
16. Axline, Andrew W. "Underdevelopment, Dependence, and Integration: The Politics of Regionalism in the Third World" *International Organization* Vol. 31, No. 1, Winter, 1977, pp. 83-105.
17. Ayittey, George. "The end of African Socialism" *Heritage Foundation Publication* Jan 24. 1990.
18. Babić, Danilo. „Mechanisms of establishing neocolonial domination in Sub-Saharan Africa“, *The Review of International Affairs*, Vol. LXIX, No.1169 Jan-March 2018, pp. 5-21.
19. Babić, Danilo. „Pojmovni okvir i psihološki aspekti kolonijalizma“, *Međunarodna politika*, God. LXIX, BR 1170, April – Jun 2018. [5-27].
20. Babić, Danilo. „East Africa region amid China – US tensions: Threats and opportunities“, *The Review of International Affairs*, VOL. LXX, No. 1175, July–September 2019. pp. 69-88.
21. Bachir Diagne, Souleymane. "Négritude as Existence". *Nka* 1 November 2018; 2018 (42-43): pp. 10–19. doi: <https://doi.org/10.1215/10757163-7185701>.
22. Beri, Ruchita. (ed.) *India and Africa: Enhancing Mutual Engagement*, Pentagon press, New Delhi, 2014.

23. Bhagwati, Jagdish. "US Trade Policy: The Infatuation with FTAs" in: Claude Barfield (ed.), *The Dangerous Obsession with Free Trade Areas* (pages 23), AEI, 1995.
24. Bhat, C., Mukta, P. "Hindutva in the West: mapping the antinomies of diaspora nationalism", *Ethnic and Racial Studies*, Volume 23, 2010, pp. 407-441 doi.org/10.1080/014198700328935.
25. Biney, Ama. *The Political and Social Thought of Kwame Nkrumah*. New York: Palgrave MacMillan Press, 2011.
26. Boesen, J, Madsen, B. and Moody, T. "Ujamaa: Socialism from Above", *Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies*, 1977.
27. Bolt, Jutta, Gardner, Leigh. "Tax compliance under indirect rule in British Africa", African economic history working paper series No. 40/2018, ISBN 978-91-981477-9-7
28. Bond, Patrick. *Looting Africa*, Zed Books, London, 2006.
29. Booth, David., Gutoba-Mutebi, Frederick. "Developmental patrimonialism? The case of Rwanda", *African Affairs*, Volume 111, Issue 444, pp. 379-403.
30. Botwe-Asamoah, Kwame. Kwame Nkrumah's Politico- Cultural Thought and Policies: An African-Centered Paradigm for the Second Phase of the African Revolution, Routledge, New York, 2005.
31. Brautigam, Deborah. *The Dragons Gift: The Real Story of China in Africa*, Palgrave Macmillan, London, 2009.
32. Brockington D, Scholfield K. A. chapter in Clarke, Robert. *Celebrity Colonialism: Fame, Power and Representation in Colonial and Postcolonial Cultures*, Cambridge Scholars Newcastle, 2009. pp. 255-274.
33. Browne, Robert. S, Cummings, R.J. "The Lagos Plan of Action Versus The Berg Report: Contemporary issues in African economic development", Virginia, Lawrenceville: Brunswick Publishing Company, 1984.
34. Carmody, Padraig. *Rise of BRICS in Africa*, Zed Books London, 2013.
35. Carrozza, Ilaria. *Securing the way to power: China's rise and its normative peace and security agenda in Africa*. The London School of Economics and Political Science (LSE), 2018.
36. Cesaire, Aime. *Discourse on colonialism*, Monthly Review Press, New York 2004.
37. Césaire, Aimé "Culture and Colonization", *Social Text*; 28 (2 (103)) 2010, pp. 127–144. doi: <https://doi.org/10.1215/01642472-2009-071>
38. Chakrabarty, Dipesh. *Provincialising Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton, Princeton University Press. 2000.
39. Chacrabarty, Dipesh. "Can political economy be postcolonial? A note" in Pollard Jane, McEwan, Cheryl, Hughes, Alex, *Postcolonial Economies*, Zed Books, London and New York, 2011.
40. Cheru, Fantu, Obi, Cyril (ed). *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions*, Zed Books, London, 2010.
41. Clarke, Robert. *Celebrity Colonialism: Fame, Power and Representation in Colonial and Postcolonial Cultures*, Cambridge Scholars Newcastle, 2009.
42. Collier, Paul. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
43. Conrad, Cecilia. A. "Econometrics and postcolonial theory: A comment on the fluidity of race", in E. Zein-Elabdin and S. Charusheela (eds), Routledge, London, 2004. pp. 271–4.
44. Cooper, Frederick. *Africa in the World Capitalism, Empire, Nation-State*, Harvard University Press 2014.
45. Corbridge, Stuart. "Beneath the pavement only soil: the poverty of post-development", *Journal of Development Studies*, 35 (1), 1998. pp 138–148.

46. Craven, Matthew. "Between law and history: the Berlin Conference of 1884-1885 and the logic of free trade", *London Review of International Law*, Volume 3, Issue 1, pp. 31–59, 2015 <https://doi.org/10.1093/lril/lrv002>
47. Ćirjaković, Zoran. *Globalna Afrika: Posledice globalizacijskih i modernizacijskih procesa južno od Sahare*, Arhipelag, Beograd 2013.
48. Ćirjaković, Zoran. Normativno nasilje u eri globalizacije" y Vidojević, J, Milošević, A, Perišić, N. (ured.) (2015). *Izazovi globalizacije: siromaštvo i nejednakosti* Beograd: FPN, Čigoja štampa. crp. 115-141.
49. Dabla-Norris, E. and Wade, P. "Rent Seeking and Endogenous IncomeInequality," IMF Working Paper WP/01/15, 2015. Washington, DC.
50. Dahl, Gudrun, Megerssa, Gemetchu. "The Spiral of the Ram's Horn: Boral Concepts of Development, inRahnema, Majid, Bawtree, Victoria. (ed). *The Post-Development Reader*, Zed Books, London, New York, 1997.
51. Damas, L.G., 1947, Poètes d'expression française [d'Afrique Noire, Madagascar, Réunion, Guadeloupe, Martinique, Indochine, Guyane] 1900–1945, Paris: Seuil. translated by Diagne, Souleymane Bachir.
52. Dascal, Marcelo. "Colonizing and decolonizing minds", English reprint in A.S. Dias, J.A. Raposo, J.L. Alves, L.D. d'Almeida, P. de Sousa Mendes (eds.), José de Sousa e Brito: *Estudos de Direito e Filosofia*. Coimbra: Edições Almedina, 2009, pp. 589-610.
53. Davis, Mike. *Planet of Slums*. Verso, London: 2007.
54. Deaton, Angus. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*, Princeton University Press, 2013.
55. De Witte, Ludo . *The Assassination of Lumumba*, Verso Books, London/New York 2001.
56. Diamond, L. Linz, J. *Democracy in Developing Countries: Latin America*, 1999.
57. Dibua Jeremiah, *Modernization and the crisis of development in Africa: The Nigerian experience*, Routledge, New York, 2006.
58. Dicklitch, Susan. *The Elusive Promise of NGOs in Africa: Lessons from Uganda*, Palgrave Macmillan, London, 1998.
59. Dickson, Eyoh. "African Perspectives on Democracy and the Dilemmas of Postcolonial Intellectuals in African Affairs", *Africa Today* , 45(3-4), 1998, pp.281-306.
60. Dirlik, Arif, "The postcolonial aura: Third World criticism in the age of global capitalism", *Critical Inquiry*, winter 1994, pp. 329–56.
61. Dodoo Vincent, "Kwame Nkrumah's mission and vission for Africa in the world" in Quist-Adade, Charles and Chiang, Frances. *From colonization to globalization: The intellectual and political legacies of Dr. Kwame Nkrumah and Africa's future*, Daysprings Publishing, Canada 2012. pp. 64-73.
62. Dubey, Ajay. K., Biswas, Aparjita. (ed). *India and Africa's partnership: A vision for a new future*, Springer, New Delhi, Heidberg, New York, Dordrecht, London, 2016.
63. Dunn, Kevin C., "Introduction: Africa and International Relations Theory" in Kevin C. Dunn, Timothy M. Shaw, *Africa's Challenge to International Relations Theory*, Palgrave, 2001, pp. 1-8.
64. Dutcher, N., Tucker, G.R. 1996, "The use of first and second languages in education. Pacific Islands Discussion Paper, 1. East Africa and Pacific Region". *The World Bank*, Washington, DC, 1996.
65. Dwinger, F. „Special Economic Zones (SEZs) in Africa: China s Economic Development Model Comes to Mauritius", *Consultancy Africa Intelligence*. August, 2010.
66. Easterly, William. *The White Man's Burden*. Oxford University Press, New York. 2006.
67. Eaton, Richard M., and Richard M. Eaton. *A social history of the Deccan, 1300-1761: eight Indian lives*. Vol. 8. Cambridge University Press, 2005.

68. Ela, Jean-Marc "Western development has failed: looking to a new Africa", *Le Monde Diplomatique*, October 1998.
69. Eriksen, Stein Sundstol, Aparajita Biswas, Ajay Dubey, Oyvind Eggen and Mzukisi Qobo. "India in Africa: implications for Norwegian foreign and development policy". NUPI Report, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo 2012.
70. Escobar, Arturo. *Encountering development: Making and unmaking of the third world*, Princeton University Press, New Jersey, 1995.
71. Fanon, Frantz, *Prezreni na svijetu*, Stvarnost, Zagreb, 1973.
72. Fanon, Franc. *Crna koža bele maske*, Mediteran Publishing: Novi Sad, 2015.
73. Ferguson, James. *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World Order*, Duke University Press Books, Durham, 2006.
74. Ferguson, James. *The Anti-Politics Machine: "Development," Depoliticization and Bureaucratic Power in Lesotho*. Cambridge University Press, Cambridge 1990.
75. Fernandez, R. "Returns to Regionalism: An Evaluation of Nontraditional Gains from Regional Trade Agreements", World Bank Policy Research Working Paper No. 1816, New York University - Department of Economics, 1997. doi.org/10.1596/1813-9450-1816
76. Flesmes, Daniel and Costa Vaz, Alcides. "Security Policies of India, Brazil and South Africa – Regional Security Contexts as Constraints for a Common Agenda", GIGA Research Programme: Violence and Security No 160, 2011.
77. Frank, Andre Gunder. "The development of underdevelopment", *Monthly Review*, September 1966.
78. Frank, Andre Gunder. *Capitalism and underdevelopment in Latin America*, Monthly Review Press, New York, 1967.
79. Friedland, William H., Rosberg (Jr.) Carl G. (ed). *Africa: African Socialism* Stanford University Press, Stanford. 1964.
80. Galtung, Johan "The New International Economic Order and the Basic Needs Approach". *Alternatives*. 1979;4(4):455-476. doi:10.1177/030437547900400402
81. Gao, J. "China and Africa: The Development of Relations Over Many Centuries", *African Affairs*, vol. 83, no. 331.
82. Gavrov, Sergey; Klyukanov, Igor . "Modernization, Sociological Theories of". In Wright, James D. (ed.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol 15 (2nd ed.). Oxford: Elsevier Science, 2015, pp. 707–713. ISBN 978-0-080-97086-8
83. Glennie Johnatan. *The trouble with aid: Why less could mean more for Africa*, London & Zed Books, New York, 2008.
84. Goldstein, Andrea. (et.al). *The Rise of China and India – What's in it for Africa*, OECD Publishing, New York, 2009.
85. Goldstein, Avery. *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security: Studies in Asian Security* Stanford University Press, Stanford, Calif, 2005.
86. Griffin, K., & Enos, J. L. „Foreign Assistance: Objectives and Consequences.” *Economic Development and Cultural Change*, April 1970, pp. 313–327.
87. Gu, Jing, Carty, A. "China and African Development: partnership not mentoring", *IDS Bulletin* Volume 45 Number 4, 2014.
88. Gupta, S., Mullen R. et. al. "Indian Foreign Policy under Modi: A New Brand or Just Repackaging?" *International Studies Perspectives*, Volume 20, Issue 1, 2019, pp. 1-45.
89. Haifang, L. "China's Development Cooperation With Africa: Historical and Cultural Perspectives". in: Cheru, F., & Obi, C. (Eds.). *The Rise of China and India in Africa: Challenges, Opportunities and Critical Interventions*. pp. 53-63. Uppsala: The Nordic African Institute, Zed Books, London, 2010.

90. Haslam, P., & Schafer, J., & Beaudet, P. (Eds.). *Introduction to International Development: Approaches, Actors, and Issues*. Oxford University Press, 2012.
91. Haynes, J et. al. "Debt in Sub-Saharan Africa: the local policy of stabilisation" *African Affairs* 1987, pp. 344-352.
92. Henson, Spencer, and Fiona Yap, (eds). *The power of the Chinese dragon: Implications for African development and economic growth*. Springer, 2016.
93. Hodzi, Obert. *The end of China's non intervention policy in Africa*, Pelgrave Macmillan, London, 2019.
94. Hoekman, B, Matoo, A, English P. *Development, Trade and the WTO*, The World Bank, Washington, 2002.
95. Howe, Stephen. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, London: Verso Books, 1998
96. Ikambana, Jean-Loius P. *Mobutu's Totalitarian Political System An Afrocentric Analysis*, Routledge, London, 2007.
97. Ikome Francis. *From the Lagos Plan of Action (LPA) to the New Partnership for Africa's Development (NEPAD): The Political Economy of African Regional Initiatives*, University of the Witwatersrand, 2004.
98. Inglehart, Ronald; Welzel, Christian . "How Development Leads to Democracy". *Foreign Affairs*. 88 (2), 2009. pp. 33–48.
99. Johnson, Olaosebikan. "Kwame Nkrumah and the Proposed African Common Government", *African Journal of Political Science and International Relations* 5(4): 2011 pp. 218-228.
100. Kabwit, Ghislain C. "Zaire: The Roots of the Continuing Crisis." *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 17, No. 3, Sep., 1979, pp. 381–407.
101. Kachur, Matthew. *The Slave trade*, Facts on file, New York, 2006.
102. Khan, M.H., Sundaram, J.K. *Rents Rent-Seeking and Economic Development: Theory and Evidence in Asia*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
103. Kapoor, Ilhan. *The postcolonial politics of development*, Routledge, London, New York, 2008.
104. Kaunda, K.D., Morris, C.M. *A Humanist in Africa: Letters to Colin M. Morris from Kenneth D. Kaunda President of Zambia*, Nashville, TN: Abingdon Press, 1966.
105. Kelsall, Tim, "Rethinking the Relationship between Neo-patrimonialism and Economic Development in Africa" *IDS Bulletin* Volume 42 Number 2, 2011.
106. Kelsal, Tim. "Neo-Patrimonialism, Rent-Seeking and Development: Going with the Grain?" *New Political Economy*, 17:5, 2012, pp. 677-682, DOI: 10.1080/13563467.2012.732275
107. Kendall, Diana. *Sociology in Our Times* (6th ed.). Belmont: Thomson/Wadsworth, 2007, ISBN 978-0-495-00685-5.
108. Kiely, Ray. *The New Political Economy of Development: Globalization, Imperialism, Hegemony*, New York: Pelgrave MacMillan, 2007.
109. Knöbl, Wolfgang. "Theories That Won't Pass Away: The Never-ending Story". In Delanty, Gerard; Isin, Engin F. (eds.). *Handbook of Historical Sociology*, 2003. pp. 96–107.
110. Kothari, Rajni. *Rethinking Development: In search of humane alternatives*, Oman: Apex Press, 1988.
111. Krishna, Sankaran, "Race, Amnesia, and the Education of International Relations", in Branwen Gruffydd Jones (ed.), *Decolonizing International Relations*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2006, pp. 89-108.
112. Kunz, Diane B. *Butter and guns: America's Cold War economic diplomacy*, Hennwack, Berlin 1997.

113. Kutzer, Daphne M. *Empire's children: Empire and imperialism in classic British children books*, Taylor & Francis, New York and London, 2000.
114. Lal, Priya. *African Socialism in postcolonial Tanzania: Between the village and the world*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
115. Lefkowitz, Marry *Not Out of Africa: How Afrocentrism Became an Excuse to Teach Myth as History*, New York: Basic Books, 1997.
116. Lekorwe, Mogopodi, et al. "China's growing presence in Africa wins largely positive popular reviews." *Afrobarometer* 2016.
117. Li, Shubo. *Mediatized China-Africa Relations*. Singapura: Palgrave Macmillan 2017.
118. Macaulay, Bibington, T. "Minute, dated the 2nd February 1835." *Islamic Studies* 54.3/4 2015. pp. 237-248.
119. Mahony, Martin, Endfield, Georgina. "Climate and colonialism", *WIREs Climate Change*, Volume 9, Issue 2 March/April 2018. DOI: 10.1002/wcc.510
120. Majgaard, Kirsten, Mingat, Alain. *Education in sub-Saharan Africa: A comparative analysis*. World Bank Publications, 2012.
121. Mannoni, Octave. *Prospero and Caliban: The Psychology of colonization*, Methuen & Co, London. 1956.
122. Manji, Firoze, Marks, Stephen. *African perspectives on China in Africa*, Fahamu, Nairobi:, 2007.
123. Malaquias, Assis, "Reformulating International Relations Theory: African Insights and Challenges" in Kevin C. Dunn and Timothy M. Shaw, *Africa's Challenge to International Relations Theory*, Palgrave, London 2001, pp. 11-28.
124. Manning Patrick. "Slavery and Slave Trade in West Africa, 1450-1930" in Frankema, E. Hillbom, E. et al. *The History of African Development*, AEHN, 2018.
125. Marsh, J. Supplying the World's Factory: Environmental Impacts of Chinese Resource Extraction in Africa. *Tulane Environmental Law Journal*, 28(2), 2015. pp. 393-407.
126. Martin, Guy. *African Political Thought*, Palgrave Macmillan, London, 2012.
127. Mathews, K. "Renaissance of Pan-Africanism: the African Union", *India International Centre Quarterly*, Vol. 31, No. 4, 2005. pp. 143-155.
128. Matthews, S. Post-development theory and the question of alternatives: a view from Africa, *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 2, 2004. pp. 373-384,
129. Mawdsley, Emma. McCann, Gerrard. *India in Africa: Changing Geographies of Power*, Fahamu, Nairobi, Dakar, Cape Town:, 2011.
130. Mayo, Dambisa. *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*. Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.
131. Mbembe, Achille. *On the Postcolony*, University of California Press, 2001.
132. Mboce, H. Njoki, "India-Africa Co-Operation on Maritime Security: Need for Deeper Engagement", *Strategic Analysis*, 2019. DOI: 10.1080/09700161.2019.1623496.
133. McEwan Cheryl. *Postcolonialism and Development*, Routledge, London, 2009.
134. McFarlane, Colin. "Transnational Development Networks: Bringing Development and Postcolonial Approaches into Dialogue", *The Geographical Journal*, Vol. 172, No. 1, Mar. 2006), pp. 35-49.
135. McVety, Amanda Kay "JFK and Modernization Theory," in Andrew Hoberek, ed., *The Cambridge Companion to John F. Kennedy*, Cambridge University Press 2015. pp. 103-17.
136. Memmi, Albert. *Colonizer and the colonized*, Earthscan Publications Ltd, London, 2003.
137. Mensah, J. „The Global Financial Crisis and Access to Health Care in Africa“ *Africa Today*, Vol. 60, No. 3, 2014.

138. Mills, C. A. "Structural Adjustment in Sub-Saharan Africa, Economic Development" Institute Policy Seminar Report No. 18, 1989.
139. Miyandazi, Apiko. „Self-financing the African Union: one levy, multiple reforms“, Discussion Paper No. 258, ECDPM, 2019.
140. Mišković, Nataša. et. al. (ed.). *The Non- Aligned Movement and the Cold War*, Routledge, London New York:, 2014.
141. Mkandawire, Thandika, Soludo, Charles C. *Our Continent, Our Future:African Perspectives on Structural Adjustment*, Africa World Press, Dakar 1998.
142. Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Peace and Power*, Fifth Edition, Knopf, New York, 1973.
143. Mos, Džordž L., *Istorija rasizma u Evropi*, Službeni glasnik, Beograd 2005.
144. Moyo, Dambisa *Dead Aid*. Penguin Books. London, 2009.
145. Mshomba, Richard. *Africa and the World Trade Organization*. Cambridge Univrsity Press, Cambridge. 2009.
146. Mthembu, Philani.*China and India's Development Cooperation in Africa: The rise of southern powers*, Palgrave Macmillan, London. 2018.
147. Mwasha, O. "The Benefits of Regional Economic Integration for Developing Countries in Africa: A Case of East African Community (EAC)". *Korea Review of International Studies* , 2007, pp. 69-92.
148. Mykete Dinamic China Story Yearbook 2016: Control, Jane Golley, Linda Jaivin and Luigi Tomba (ed). ANU Press, The Australian National University, Canberra, Australia, 2017.
149. Nandy, Ashis. "Colonization of the mind", in Rahnema, Majid, Bawtree, Victoria. (ed). *The Post-Development Reader*, London,: Zed Books, New York, 1997.
150. Ndlovu-Gatsheni, Sabelo J. "The African idea of development" in Binns, T., Lynch. K., Nel, E. *The Routledge Handbook of African Development*, Routledge, London, 2018. pp. 19-35.
151. Ndzendze, Bhaso, Monyae, David. *China's belt and road initiative:linkages with the African Union's Agenda 2063 in historical perspective*, Transnational Corporations Review, 2019, DOI: 10.1080/19186444.2019.1578160
152. Nkrumah, Kwame. *Neo-colonialism The last stage of Imperialism*, London: Thomas Nelson & sons, 1965.
153. Nkrumah, Kwame. *Africa Must Unite*. New York: International Publishers, 1970.
154. Nkrumah, Kwame. *Revolutionary Path*. Accra: Government Printer, 1972.
155. Nkrumah, Kwame. *Ghana: The Autobiography of Kwame Nkrumah*, New York: International Publishers, 1976.
156. Nunn, Nathan. "The Long-term Effects of Africa's Slave Trades". *The Quarterly Journal of Economics*, 2008 pp. 139-176.
157. Nkrumah, Kwame. *Rhodesian File*, London: Panaf Books Ltd, 1976b.
158. Nyangena, K.O. "Jomo Kenyatta: An Epitome of Indigenous Pan-Africanism, Nationalism and Intellectual Production in Kenya", *African Journal of International Affairs*, Vol 6 No.1-2, 2003.
159. Nyerere, Julius. "Ujamaa" The basis of African Socialism, Dar es Salam "Mali: The Prospects of 'Planned Socialism'", in William H. Friedland and Carl G. Rosberg, Jr., *African Socialism* Stanford/London 1962.
160. Okhonmina, Stephen."The African Union: Pan-Africanist Aspirations and the Challenge of African Unity" *The Journal of Pan African Studies* 3(4): 2009, pp. 85-100.
161. Oluwaseun, Tella. *The African Union's Soft Power: An Assessment of Transnational Power of Attraction*, *African Security*, 2018, DOI: 10.1080/19392206.2018.1507663

162. Onjala, Joseph. "China's Development Loans and the threat of Debt Crisis in Kenya", 2017 DOI: 10.1111/dpr.12328
163. Pangestu, Mari, Scollay, Robert. *Regional Trading Arrangements: Stocktake and Next Steps*, TPF, Bangkok, Thailand, 2001.
164. Patnaik, Prabhat, "The Fascism of Our Times", *Social Scientist* Vol. 21, No. 3/4 (Mar. - Apr., 1993), pp. 69-77.
165. Pieterse, Nederveen, J. "After post-development", *Third World Quarterly*, 21(2), 2000. pp 175–191.
166. Pieterse, Nederveen, J. *Development Theory: Deconstructions/Reconstructions*, Sage Publications, London, 2010.
167. Pinkney, Robert. *NGOs, Africa and Global order*, Palgrave Macmillan, London, 2009.
168. Power, M., Mohan, G., Mulis, M. (ed). *China's Resource Diplomacy in Africa: Powering Development?*, Palgrave Macmillan, London, 2012.
169. Qian, Nathan. "Making Progress on Foreign Aid". *Annu.Rev.Econ.* 3.2014. DOI: 10.1146/annurev_economics-080614-115553
170. Qi, Xie. "Forum on China-Africa Cooperation: Development and Prospects", *African East Asian Affairs*, Special edition, 2012.
171. Qiu, Mark, Li, Honglin. *China's Environmental Super Ministry Reform: Background, Challenges and the Future*, Washington DC, 2008.
172. Rabarge, David. "CIA's Covert Operations in the Congo, 1960–1968: Insights from Newly Declassified Documents", *Studies in Intelligence* Vol 58, No. 3, 2014.
173. Rahnema, Majid, Bawtree, Victoria. (ed). *The Post-Development Reader*, London,: Zed Books, New York, 1997.
174. Rajan, Rajeswari Sunder. "The third world academic in other places; or, the postcolonial intellectual revisited." *Critical Inquiry* 23.3 (1997) pp. 596-616.
175. Ramo, Joshua. *The Beijing Consensus*, Foreign Policy Center, London, 2004.
176. Ryan, Terry, and Isaya Maana. "An assessment of Kenya's public debt dynamics and sustainability." Central Bank of Kenya, Nairobi 2014.
177. Rist, Gilbert. *The history of economic development: From Western origins to global faith*, Zed Books, London, New York, 2008.
178. Robarge, David. "CIA's Covert Operations in the Congo, 1960–1968: Insights from Newly Declassified Documents", *Studies in Intelligence* Vol 58, No. 3 September 2014
179. Rodney, Walter. *How Europe Underdeveloped Africa*, Bogle-L'Ouverture Publications, and Tanzanian Publishing House London, Dar-Es-Salaam, 1973.
180. Rostow, Walt, W. *The stages of econmic growth:a non-communist manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 1960.
181. Rotberg, Robert. *China into Africa*, Brookings institution press, Washington D.C., 2008.
182. Runge, Jürgen, Shikwati, James. *Geological Resources and Good Governance in Sub-Saharan Africa*, CRC Press Boca Renton, 2012.
183. Sachs, Wolfgang (ed.). *The development dictionary: A guide to knowledge as power*, Zed Books, London, New York: 2010.
184. Said, Edvard. *Orientalizam*, Biblioteka XX vek: Beograd, 2000.
185. Said, Edward. *Culture and Resistance*, South End Press, Cambridge, Massachussets 2003.
186. Sartre, Jean-Paul. "Black Orpheus", *The Massachusetts Review*, Vol. 6, No. 1, 1964, pp. 13-52.
187. Sautman, Barry, and Yan Hairong. "African Perspectives on China–Africa Links." *The China Quarterly*, vol. 199, 2009, pp. 728–759., doi:10.1017/S030574100999018X.

188. Schalins, Marshall. "The Original Affluent Society" in Rahnema, Majid, Bawtree, Victoria. (ed). *The Post-Development Reader*, London,: Zed Books, New York, 1997. pp. 3-22.
189. Schiere, Richard, Rugamba Alex. "Chinese infrastructure investments and African integration." African Development Bank Group, WPS 2011.
190. Schweller, Randall L., Xiaoyu Pu. "After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline," *International Security* 36, no. 1, 2011, pp. 41–53.
191. Senghor, Sedar. "Negritude", *Indian Literature*, Vol. 17, No. ½, 1974, pp. 269-273.
192. Sezer, Eme. *Rasprava o kolonijalizmu*, Fakultet za medije i komunikacije - Univerzitet Singidunum, Beograd, 2015.
193. Sharp, Joanne. *Geographies of postcolonialism: Spaces of power and representation*, SAGE Publications London, 2009.
194. Sharp, Joanne, Briggs John. "Postcolonialism and development:new dialogues?" *The Geographical Journal*, Vol. 172, No. 1, March 2006, pp. 6–9.
195. Shikwati, James. *China-Africa partnership: the quest for a win-win relationship*, Inter Region Economic Network (IREN Kenya), Nairobi, 2012.
196. Shivji, Issa. *Silences in NGO Discourse: The role and future of NGOs in Africa*, Fahamu Books, Pambazuka Press, 2007.
197. Shivji, Issa. *Pan Africanism in Nyerere's Thoughts*. Fahamu Books, Pambazuka Press, 2009.
198. Sinha, Neha. "An Overview of Indian Diaspora in Africa: Implications for India", Vivekananda International Foundation, New Delhi, March 2019.
199. Smith, Curtis C. "Nkrumaism as Utopianism", *Utopian Studies* 1 (3): 1991.
200. Smith, Steve, "The discipline of international relations: still an American socialscience?", *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 2, No. 3, October 2000, pp. 374-402.
201. Spivak, Gayatri , "Can the subaltern speak?" , in Cary Nelson & Lawrence (eds), *Marxist Interpretations of Culture*, Urbana, IL: University of Illinois Press, [1985] 1988,pp 271-313.
202. Stevenson, Catherine Barnes. *Victorian women travel writers in Africa*. Twayne, Boston 1982.
203. Sylvester, Christine. "Bare Life as a Development/Postcolonial Problematic", *The Geographical Journal*, Vol. 172, No. 1, Mar., 2006.
204. Christine Sylvester "Development studies and postcolonial studies: Disparate tales of the 'Third World'", *Third World Quarterly*, 20:4, 1999. 703-721, DOI: 10.1080/01436599913514
205. Taylor, Ian. *Africa in the international politics*, Routledge, New York, , 2004.
206. Taylor, Ian. "China's oil diplomacy in Africa", *International Affairs*, Volume 82, Issue September 2006, pp. 937–959, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2006.00579.x>
207. Taylor, Ian. *The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC)* Routledge, London, 2012.
208. Taylor, Ian. "Dependency redux: why Africa is not rising." *Review of African Political Economy* 43, no. 147, 2016. pp. 8-25.
209. Taure Ahmed Sekou цитирано према: Ottaway, Marina & David Afro-Communism, Africana New York: 1986,
210. Tepeciklioglu, Elem Eyric. "The Development of Postcolonial Theory", Paper Presented at the 4th ECPR Graduate Student Conference Jacobs University, 2012.
211. Thébia - Melsan , A. (ed.). *Aimé Césaire, to look the century in the face*, Paris, Éditions Mouton de Larose, 2000.
212. Thiong'o, Ngũgĩ Wa. "The tension between national and imperialist culture." Taylor and Francis 1984 pp. 3-9.
213. Thomson, Alex. *An introduction to African politics*, Routledge, New York, 2010.
214. Thornton, John. *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400–1800* (2nd ed.), Cambridge University Press, New York 1998.

216. Todaro, Michael, Smith, Stephen. *Economic Development*, Pearson New York, 2015.
217. Toussaint, Auguste. *Historie de l'Ile Maurice*, PUF, Paris, 1974.
218. Ukeje Charles. "A Farewell to Innocence? African Youth and Violence in the Twenty-First Century", *International Journal of Conflict and Violence*, Vol. 6 (2) 2012.
219. Uvin, Peter. *Aiding Violence: The Development Enterprise in Rwanda*. Kumarian Press, 1998
220. Van de Walle, Nicolas. *African economies and the politics of permanent crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press Cambridge, 2001.
221. Vasquez, John, A. *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983 [1998]
222. Vedio, H. "Chinese mining investments in Africa." *Policy brief* 1716, 2017.
223. Verharen, Charles, C. "Molefi Asante...", *The Western Journal of Black Studies*, (24)4, 2000, pp. 223–238.
224. Vernengo, Matias. "Technology, Finance and Dependency: Latin American Radical Political Economy in Retrospect", University of Utah Department of Economics, Working Paper No: 2004-6, 2004.
225. Vestad, Arne. *Globalni Hladni rat*, Arhipelag, Beograd 2008.
226. Veunyah, Muffuh Mildred, Precarious "Working Conditions: African Workers of Chinese Companies In Africa". *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)* Volume 23, Issue 10, Ver. 8 October. 2018 pp. 62-67.
227. Wadhwa, Kavita, Reddy S. Sudhakara. "Foreign Direct Investment into Developing Asian Countries: The Role of Market Seeking, Resource Seeking and Efficiency Seeking Factors", *International Journal of Business and Management* Vol. 6, No. 11. 2011.
228. Wagner, Christian. "India's Africa Policy", *German Institute for International and Security Affairs*, SWP Research Paper 9, Berlin 2019.
229. Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, London, 1979.
230. Wilder, Garry. *Freedom time: Negritude, Decolonization, and the Future of the World*, Duke University Press, Durham and London, 2015.
231. Williams, Michael. "The Pan-African Movement." In Azevedo, Mario (ed) *Africana Studies: A Survey of Africa and the African Diaspora*, Academic Press, Waltham, Massachusetts, 2005.
232. Williamson, John. "Is the 'Beijing Consensus' Now Dominant", *Asia policy*, 2012. DOI:10.1353/asp.2012.0012
233. Young, Robert. *Postcolonialism an historical introduction*, Blackwell Publishing Carlton, 2001.
234. Young, Crawford, Turner, Thomas. *The Rise and Decline of the Zairian State*, The University of Wisconsin Press, Madison, WI, 1985.
235. Zein-Elabdin, Eiman. "Postcolonial theory and economics: orthodox and heterodox in Pollard Jane, McEwan, Cheryl, Hughes, Alex, *Postcolonial Economies*, Zed Books, London and New York, 2011.
236. Ziai, Aram. (ed.) *Exploring Post-development: Theory and practice, problems and perspectives*, London and New York: Routledge, 2007.
237. Видојевић, Јелена. „Ефекти међународне помоћи за развој државама Подсахарске Африке“, докторска дисертација, ФПН, Београд 2016.
238. Бабић Данило. „Постколонијална политика као фактор привредног развоја Подсахарске Африке“, мастер рад, ФПН, Београд 2016.
239. Сандму, Агнар. *Историја економских идеја*, Службени гласник, Београд 2013.

240. Концова, Е.А. “Особенности политического присутствия Китая в Восточной Африке”, Диссертация на соискание степени магистра, Санкт-петербургский государственный университет, 2016.
241. Куртен, Ф., & Фајерман, С., & Томпсон, Л., & Вансина, Ј. *Историја Африке: од прапочека до независности*. Сlio, Београд. 2005.
242. Луночкин Андрей. Валентинович. «Атаман вольных казаков» Николай Ашинов и его деятельность. — Волгоград: издательство Волгоградского государственного университета, 1999.
243. Ћирјаковић, Зоран. „Децентрирање света после колонијализма: стратегије супротстављања од краха цивилизационе мисије до успона новог оријентализма“, *Српска политичка мисао* (Посебно издање: „Политика постмодерне и политика после постмодерне“) 2016. pp. 119-139.
244. Џуверовић, Немања. „Смањење економских неједнакости као претпоставка мира: случај Латинске Америке“, докторска дисертација, ФПН, Београд 2012.

Документа

1. African trade report: Bridging Africa's Trade Finance Gap through Domestic Resource Mobilization, Afreximbank, Cairo 2017.
2. African Union. Assessing regional integration in Africa (ARIA IX) – Next steps for the African continental free trade area, UNECA-AU,-ADB-UNCTD, Addis Abeba, Ethiopia, 2019.
3. African Union. Africa Regional Integration Index Report 2016 (ARII Report), UNECA-AU,-ADB, Addis Abeba, Ethiopia, 2016.
4. Confederation of Indian Industry. „Deepening Africa-India trade and investment partnership“, United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, Addis Ababa, Ethiopia 2018.
5. Doing Business 2019. A World Bank Group Flagship project, Washington 2019.
6. HRW. „Waiting Here for Death Forced Displacement and ‘Villagization’ in Ethiopia’s Gambella Region, USA, 2012.
7. Honest Accounts 2017: How the world profits from Africa’s wealth, доступно на https://www.globaljustice.org.uk/wp-content/uploads/2017/07/honest_accounts_2017_web_final_updated.pdf
8. IMF. 2014. World Economic Outlook 2014: Recovery Strengthens, Remains Uneven. Доступно на: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>
9. IMF. *Kenya - First Review under the Stand-By Arrangement and the Arrangement under the Standby Credit Facility, and Requests for a New Twenty-Four Month Stand-By Arrangement, under the Standby Credit Facility—Debt Sustainability Analysis Update*. September 2015, Washington: IMF.
10. IMF *Kenya -Second reviews under the stand-by arrangement and the arrangement under the standby credit facility, and requests for a new twenty-four month stand-by arrangement, and a new twenty-four month arrangement under the standby credit facility—debt sustainability analysis update*, March 2016, Washington: IMF.
11. IAFS framework for strategic cooperation, доступно на: http://www.fahamu.org/wp-content/uploads/2015/10/25981_framework-1.pdf, приступљено 16. 07. 2021.
12. India and united nations peacekeeping and peacebuilding, доступно на: <https://www.pminewyork.gov.in/pdf/menu/49151pkeeping.pdf>, приступљено 07.02. 2021.

13. Jaycox, Edvard, V.K. "Capacity Building: The Missing Link in African Development," Transcript of Address to the African-American Institute Conference "African CapacityBuilding: Effective and Enduring Partnerships" Reston, Virginia May 20, 1993.
14. Mohan J. Varieties of African Socialism, Socialist Register 1966.. 221 <http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5974#.VrEpqNLhC70> приступљено 15.08.2020.
15. National Bank of Ethiopia Annual report 2017/2018,. доступно на <http://www.nbe.gov.et/pdf/annualbulletin/Annual%20Report%202017-2018/2017-18%20annual%20report.pdf>, приступљено 08.02.2019.
16. OECD, "Eco-Innovation Policies in The People's Republic of China", Environment Directorate, OECD, 2009
17. OECD. Aid at a Glance. 2014 доступно на: <http://www.oecd.org/dac/stats/aid-at-a-glance.htm>.
18. OECD: Development aid at a glance, statistics by region, Paris: OECD Publishing 2018., доступно на <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/>
19. Organization of African Unity (OAU). Lagos plan of action (LPA) for the economic development of Africa 1980-2000, OAU, Addis Ababa, 1980.
20. Passi, Ritika, Illhsane Guennoun. Observer Research Foundation (ORF) Mapping India-Africa Engagement, New Delhi 2017
21. Population of Overseas Indians 2018, Документ доступан аутору
22. UN Economic Comision on Africa African Alternative Framework to Structural Adjustment Programmes for Socio-Economic Recovery and Transformation Addis Ababa, 1989.
23. United Nations. Economic Commission for Africa (1991-04). Economic Report on Africa 1991. Addis Ababa, <https://hdl.handle.net/10855/13003>
24. UNCTAD Bilateral FDI Statistics, China Statistical Yearbook, 2018, доступно на https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat43_en.pdf
25. UN-HABITAT and the Kenya Slum Upgrading Programme, Nairobi 2007, доступно на: <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/UN-HABITAT%20and%20Kenya%20Slum%20Upgrading%20Programme%20%28KENSUP%29.pdf>
26. World Bank. Accelerated Development in Sub-Saharan Africa An agenda for action (Berg report), Washington DC, 1981.
27. World Bank. Sub-Saharan Africa From Crisis to Sustainable Growth, Washington DC 1989.
28. World Bank. The East Asian miracle : economic growth and public policy : Main report (English). A World Bank policy research report Washington, D.C.1993. <http://documents.worldbank.org/curated/en/975081468244550798/Main-report>
29. World Bank Adjustment in Africa: Reforms, Results and the Road Ahead. New York: Oxford University Press, 1994.
30. World Bank. World Development Indicators, 2018. доступно на: <http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2018-book.pdf>
31. Yang, Y, Gupta, S. (2005,). "Regional Trade Arrangements in Africa: Past Performance and the Way Forward", IMF Working Paper WP/05/36, Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Regional-Trade-Arrangements-in-Africa-Past-Performance-and-the-Way-Forward-179>

Остали извори

1. Aboa Ange. "Streets of Ivory Coast cities calm after soldier mutiny" Reuters, 07.01. 2017. доступно на <https://www.reuters.com/article/uk-ivorycoast-military-idUKKBN14R04N>, приступљено 17.06.2020.
2. Ayittey George: The Failure of African Socialism, Предавање Џорџа Аитија из 1989 у Сан Франциску на скупу либертеријанске организације, извор: <https://www.youtube.com/watch?v=I9SFIxC0w-Y>
3. Azikiwe, Abayomi. "Samir Amin's Theoretical Contributions (1931-2018) on "Delinking" From the Eurocentric World System, доступно на <https://www.globalresearch.ca/samir-amins-theoretical-contributions-1931-2018-on-delinking-from-the-eurocentric-world-system/5653577> приступљено 19. 12. 2020
4. Bhattacharjee, Kallol "Death of Congolese Student: Government Seeks to Cool African Ire", The Hindu, 25 May 2016, доступно на <http://www.thehindu.com/news/national/committed-to-safety-and-security-of-african-nationals-in-india-says-sushma/article8644907.ece> приступљено 18 05 2018.
5. Bhattacharjee, Kallol "Reprisals in Congo; India Plans Outreach", The Hindu, 27 May 2016, доступно на <http://www.thehindu.com/news/national/congolese-student-killing-india-plans-outreach-amid-reprisals-in-congo/article8651748.ece> 18. 05. 2018.
6. Bloomberg (October 24, 2018) IMF Raises Kenya's Debt Distress Risk to Moderate From Low accessed on 01.02. 2019. from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-10-24/imf-raises-kenya-s-risk-of-debt-distress-to-moderate-from-low>
7. Buhari, Muhammadu President of the Federal Republic of Nigeria at the plenary session of the Third India-Africa Forum Summit New Delhi, October 29, 2015, at <http://www.iafs.in/downloads/speeches/nigeria-29th.pdf> (accessed February 5, 2016).
8. China-Africa Research Initiative (CARI): <http://www.sais-cari.org/research> приступљено 07.02. 2021.
9. China Daily "China's anti-poverty drive has lessons for all", доступно на <http://www.chinadaily.com.cn/a/201808/11/WS5b6e33cfa310add14f38532c.html> приступљено 12.03. 2019
10. China Power: "Is China Contributing to the United Nations' Mission?" доступно на <https://chinapower.csis.org/china-un-mission/> приступљено 16.07.2020.
11. Chandran, Rina, Gardner, Tom. „Calls to end Africa's 'horrific' land deals after Indian firm's fallout“ доступно на <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-landrights-india/calls-to-end-africas-horrific-land-deals-after-indian-firms-fallout-idUSKBN1DS1FK>, приступљено 12. 02. 2020.
12. Chaudhury, Dipanjan Roy . "India pitches as reliable defence supplier to Africa" Indian times, 06.02.2020. доступно на <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-pitches-as-reliable-defence-supplier-to-africa/articleshow/73990771.cms?from=mdr> приступљено 02.12.2020.
13. China International Publishing Group(CIPG) Web – Site доступно на: <https://web.archive.org/web/20120410195745/http://www.londonbookfair.co.uk/en/Exhibitors/53256/China-International-Publishing-Group> приступљено 02.05. 2021.
14. Dhoot, Vikas "Africa Our Top Priority in Foreign, Economic Policy Matters: Modi", The Hindu, 23 May 2017, доступно на <http://www.thehindu.com/news/national/narendra-modi-inaugurates-african-development-banks-agm/article18528915.ece> приступљено 23. 05. 2020).

15. "How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port", The New York Times, 25. June 2018. доступно на <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>, приступљено на 06.7. 2019-
16. ICICI Bank web site доступно на <https://www.icicibank.com/html/en/aboutus/about-us.html> приступљено 18.12. 2020
17. Illegal Fishing Info 2009b"\$48.000 fine for pair trawling" Daily graphic, доступно на https://illegal-fishing.info/item_single.php?item=news&item_id=3492&approach_id=13 приступљено 07.02. 2018.
18. IORA web site, доступно на <https://www.iora.int/en/priorities-focus-areas/overview> приступљено 16. 03. 2020.
19. Jintao Hu, "Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity,"September 15, 2005, доступно на <http://www.china-un.org/eng/zt/shnh60/t212614.htm>.
20. Kohn, Margaret, "Colonialism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.) <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/colonialism/>>.
21. Krishna, Om. "Make in India for the world: India's defence export jumps seven fold in two years", Defence Star, 14 February, 2020, доступно на: <https://www.defencestar.in/defence-industry/indias-defence-export-make-in-india-for-the-world-indias-defence-exports-jump-seven-fold-in-two-years/> , приступљено 7.12. 2020.
22. MDG goals. доступно на [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/millennium-development-goals-\(mdgs\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/millennium-development-goals-(mdgs)) преузето 15.07. 2021.
23. Mohapatra, Bikash. "Study in India' and India's African Dilemma"доступно на <https://thediplomat.com/2019/06/study-in-india-and-indias-african-dilemma/> 10.06.2019 приступљено 11.04. 2020.
24. Miyandazi, L.. Is the African Union's financial independence a possibility? ECDPM Talking Points blog, 24 August 2016.
25. Ottaway, David B. Zaire Tgragedy: cycle of revolt and repression , The Washington Post, 4. June 1978 доступно на <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/06/04/zaire-tragedy-cycle-of-revolt-and-repression/1a8fc25d-ce54-4b26-932e-dfafa70f004e/> приступљено 15. 07. 2019.
26. Pheiffer Evan. TOP 10: AFRICA INFRASTRUCTURE PROJECTS IN 2018, The Bussiness Year, доступно на <https://www.thebusinessyear.com/top-10-china-infrastructure-projects-in-africa-2018/focus> приступљено 17.07. 2020.
27. Pubby Manu. „In a first, India figures on arms exporters list" India Times, 10.03. 2020. доступно на: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/in-a-first-india-figures-on-arms-exporters-list/articleshow/74557571.cms?from=mdr> приступљено 08.08. 2020.
28. Quartz Africa. "China's language and cultural centers are growing faster across Africa than we thought" 11.08. 2018 доступно на: <https://qz.com/africa/1351749/chinas-confucius-institutes-in-africa-spread-mandarin-culture/> приступљено 08.11. 2020.
29. Rarieya Yvonne. Over 2,000 Ivorian troops from mutiny-plagued army accept voluntary retirement. CGTN Africa 04.05.2018 доступно на <https://africa.cgtn.com/2018/05/04/over-2000-ivorian-troops-from-mutiny-plagued-army-accept-voluntary-retirement/> приступљено 17.07. 2019.

30. Rwanda Development Board – Web site доступно на <https://rdb.rw/> приступљено 09.02. 2021.
31. Statista, Dec. 2018. “Number of Confucius Institutes in Africa as of December 2018, by country”, доступно на <https://www.statista.com/statistics/879192/china-confucius-institutes-in-african-countries/> приступљено 27.03.2020.
32. Sikdar, Shubhomoy ““They Ask Me If I Am a Cannibal””, The Hindu, 29 March 2017, доступно на <https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/they-ask-if-i-am-a-cannibal/article17726134.ece> (accessed 30 March 2019).
33. Tanzania Invest, Tanzania External Debt Increase by USD7.8m in October 2016 приступљено 25.03. 2019. from <https://www.tanzaniainvest.com/economy/external-debt-october-2016>
34. The Embassy of India in Ethiopia. “The Addis Ababa Declaration” доступно на <https://indembassyeth.in/declarations/> приступљено 03.04. 2020.
35. Third India-Africa Forum summit 2015: India-Africa framework for strategic cooperation at http://www.iafs.in/documents-detail.php?archive_id=323 (iafs. speeches).
36. Tigritude, доступно на: <https://jimsligh.wordpress.com/2013/08/05/tigritude/> приступљено: 16.02.2020.
37. World Development Indicators : <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
38. Workman, Daniel. “Crude Oil Imports by Country” world top exports доступно на <http://www.worldstopexports.com/crude-oil-imports-by-country/> приступљено 27.9. 2020
39. Zhang Weiwei “The allure of the Chinese model”, International Herald Tribune, 2 November 2006
40. Ћирјаковић Зоран. „Лекције Еболе“, Политика 23.11. 2014. доступно на: <https://www.politika.rs/scc/clanak/311562/Lekcije-ebola> преузето 05.05. 2018

Биографија

Данило Бабић ради у Институту за међународну политику и привреду од децембра 2019. године. Основне области његовог академског истраживања су студије Подсахарске Африке и постколонијалне студије, са фокусом на деловање Кине и Индије у подсахарском региону. Такође се бави међународним односима на Балкану посматрајући их из угла постколонијалне критике. Завршио је мастер студије на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду. Основне студије завршио је на Економском факултету Универзитета у Новом Саду. Током 2017. и 2018. године, учествовао је на истраживачком пројекту Београдског форума за свет равноправних под окриљем Канцеларије за Косово и Метохију Владе Републике Србије, у оквиру које је сачињена публикација Приватизација друштвених предузећа на Косову и Метохији под окриљем УНМИК администрације (као коаутор). излагао је на CEEISA-ISA 2019 међународној конференцији у Београду. Тренутно је члан COST пројекта *Decolonizing Development Practice* у оквиру Decolonizing Development Univerziteta u Kaselu

Објавио је више научних радова међу којима су:

1. Бабић, Д. (2017). „Међународни Кривични Суд: Инструмент правде или западњачког империјализма – анализа случаја Дарфур“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2017, [333–345]. doi:10.5937/zrpfns51-14587.
2. Babić D. (2018). „Mechanisms of establishing neocolonial domination in Sub-Saharan Africa“, *The Review of International Affairs*, Vol. LXIX, No.1169 Jan-March 2018. [5-21].
3. Babić, D. (2018). „Pojmovni okvir i psihološki aspekti kolonijalizma“, *Međunarodna politika*, God. LXIX, BR 1170, April – Jun 2018. [5-27].
4. Babić D. (2019). „East Africa region amid China – US tensions: Threats and opportunities“, *The Review of International Affairs*, VOL. LXX, No. 1175, July–September 2019. [69-88].
5. Данило Бабић, (2021). „Белгијски колонијални модел и његове последице на друштво колонија и метрополе“, у Бабић, Петровић, Вићентић (2021) *Суочавање европе са њеном колонијалном прошлошћу*, IES, pp. 61 - 87, isbn: ISBN 978-86-82057-79-6.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____

Број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада _____

Ментор _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.